خاتمة المستدرک

جلد (۹)

نویسنده:
نوری میرزا حسین محدث نوری

خاتمة المستدرک

بسم الله الرحمن الرحیم

خاتمه مستدرک الوسائل

کاتب:

حسین النوری الطبرسی

نشرت فی الطباعة:

موسسة آل البیت علیه السلام

رقمی الناشر:

مرکز القائمیة باصفهان للتحریات الکمبیوتریة

الفهرس

خاتمهٔ المستدرک المجلد ۹

اشارهٔ

سرشناسه : نوری، حسین‌بن محمدتقی، ۱۲۵۴- ۱۳۲۰ق.

عنوان و نام پدیدآور : خاتمه مستدرک الوسائل/ تالیف حسین النوری الطبرسی؛ تحقیق موسسه آل‌البیت علیهم‌السلام لاحیاءالتراث.

مشخصات نشر : قم: موسسه آل‌البیت(ع)، لاحیاءالتراث، ۱۴۱۵ق = -۱۳۷۳.

مشخصات ظاهری : ج.

فروست : موسسه آل‌البیت(علیهم‌السلام) لاحیاءالتراث؛ ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۵

شابک : ۲۴۰۰ ریال: ج. ۱۱-۸۴-۵۵۰۳-۹۶۴ ؛ : ۸-۸۶-۵۵۰۳-۹۶۴ ؛ ۵۰۰۰ ریال: ج. ۰۱۷۶-۳۱۹-۹۶۴-X ؛ :۸۰۰۰ ریال: ج. ۹ :۰۲۰-۳۱۹-۹۶۴-X

یادداشت : کتاب حاضر خاتمه مستدرک الوسائل و مستنبط‌المسائل است که خود در اصل اضافاتی است بر کتاب وسائل الشیعه حرالعاملی.

یادداشت : ج. ۶ (چاپ اول: ۱۴۱۶ق. = ۱۳۷۳).

یادداشت : ج. ۸ (چاپ اول: ۱۴۱۸ق. = ۱۳۷۶).

یادداشت : ج. ۹ (چاپ اول: ۱۴۲۰ق. = ۱۳۷۸).

یادداشت : کتابنامه.

عنوان دیگر : مستدرک الوسائل و مستنبط‌المسائل.

عنوان دیگر : وسائل الشیعه.

موضوع : حدیث -- علم‌الرجال

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۲ق.

موضوع : اخلاق اسلامی -- متون قدیمی تا قرن ۱۴

شناسه افزوده : حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۰۳۳-۱۱۰۴ق . وسائل‌الشیعه.

شناسه افزوده : موسسه آل‌البیت(علیهم‌السلام). لاحیاءالتراث.

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/ح۴و۸ ۵۰۱ ۱۳۷۳

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : م۷۴-۱۶۰۲نام کتاب: خاتمهٔ المستدرک

موضوع: تاریخ فقیهان و راویان

[الفائدهٔ العاشرهٔ]

[باب المیم]

[۲۳۱۰] محمّد بن أبان بن تغْلِب:

أبو سعید البَکْری، الجریری، مولی بنی قیس بن ثعلبهٔ، کُوفیّ من أصحاب الصادق علیه السّلام «۱».

[۲۳۱۱] محمّد بن أبان الخَثْعَمی:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق علیه السّلام «۲».

[۲۳۱۲] محمّد بن أبان بن صالح:

ابن عُمیر القُرَشِیّ، الأُمَوی، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۳۱۳] محمّد بن إبراهیم الأزْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۳۱۴] محمّد بن إبراهیم بن إسحاق:

الطّالقانِی (رحمه اللّه). أبو العباس المُکَتّب، من مشایخ الصدوق، یروی عنه مترضیاً «۵»، و هو الواسطة بینه و بین الحسین بن روح، و ابن عقدة، و مرّ

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۲/ ۳۶.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۲/ ۳۵.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۲/ ۳۷.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۰/ ۱۲.

(۵) عیون أخبار الرضا (علیه السّلام) ۱: ۲۹۲/ ۴۵، ۲۹۴/ ۴۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۶

فی (یط) «۱».

[۲۳۱۵] محمّد بن إبراهیم العبّاسی:

الهاشمی، المدنی، أسْنَدَ عَنْهُ، أصیب سنة أربعین و مائة، و له سبع و خمسون سنة، و هو الذی یلقّب بابن الامام، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۳۱۶] محمّد بن «۳» إبراهیم الحُضَینی:

ذکره ابن داود فی القسم الأول، و نقل عن الکشی مدحه «۴»، و عدّه فی الوجیزة من الممدوحین «۵». یروی عنه: علی بن مهزیار، فی التهذیب «۶»، و الاستبصار، فی کتاب الحج «۷».

[۲۳۱۷] محمّد بن إبراهیم الخیاط «۸»:

الکُوفِیّ، روی عنهما (علیهما السّلام)، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

[۲۳۱۸] محمّد بن إبراهیم الرِّفاعیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۰».

---

(۱) تقدم فی الجزء الرابع صحیفة: ۵۱، الطریق رقم: [۱۹].

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۰/ ۱۱.

(۳) فی الأصل: (بن) لم ترد، و الصحیح کما أثبتناه من الحجریة، الموافق لما فی کتب الرجال: رجال العلّامة: ۱۵۲ / ۷۰، و منهج المقال: ۲۷۳، و نقد الرجال: ۲۸۱، و غیرها.

(۴) رجال ابن داود: ۱۶۰/ ۱۲۸۰، و راجع رجال الکشی ۲: ۸۳۵/ ۱۰۶۴.

(۵) الوجیزة (للمجلسی): ۴۲.

(۶) تهذیب الأحکام ۵: ۴۲۷/ ۱۴۸۴.

(۷) الاستبصار ۲: ۳۳۲/ ۱۱۸۰.

(۸) فی الحجریة: (الخیاطی)، و فی: منهج المقال: ۲۷۳، و مجمع الرجال ۵: ۹۸: (الحناط)، و ما فی: المصدر، و نقد الرجال: ۲۸۲، و جامع الرواة ۲: ۴۴، و تنقیح المقال ۳: ۵۶، موافق لما فی الأصل.

(۹) رجال الشیخ: ۲۸۰/ ۱۳.

(۱۰) رجال الشیخ: ۲۸۰/ ۱۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۷

[۲۳۱۹] محمّد بن إبراهیم:

المعروف بعَلّان الکُلَینی، خیّر، کذا فی من لم یرو عنهم (علیهم السّلام) «۱»، و الخلاصة «۲»، و فی: البلغة «۳»، و الوجیزة «۴»، ممدوح. قلت: الخیّر إذا أُطلق علیٰ الراوی فهو بملاحظة روایته، فلا تنفک عن حسن الظاهر، کما أوضحناه سابقاً «۵».

[۲۳۲۰] محمّد بن إبراهیم بن «۶» المُهاجر:

البَجَلِیّ، الکُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۳۲۱] محمّد بن إبراهیم الورّاق:

یظهر من الکشی، فی ترجمة الفضل بن شاذان، الاعتماد علیه «۸».

[۲۳۲۲] محمّد بن أبی إسحاق القُمِیّ:

له کتب فی الکلام، و الأخبار، فی الفهرست، یرویها عنه: أحمد البرقی «۹». و فی النجاشی: متکلّم، فهو من علمائنا الإمامیة «۱۰». و لذا عدّه فی

---

(۱) رجال الشیخ: ۴۹۶/ ۲۹.

(۲) رجال العلّامة: ۱۴۸/ ۴۹.

(۳) بلغة المحدثین: ۴۰۰/ ۴.

(۴) الوجیزة (للمجلسی): ۴۲.

(۵) تقدم فی الجزء السابع (الفائدة التاسعة) صحیفة: ۹۲.

(۶) فی المصدر: (بن) لم ترد، و مثله فی مجمع الرجال ۵: ۹۹، و ما فی: منهج المقال: ۲۷۳، و نقد الرجال: ۲۸۲، و جامع الرواة ۲: ۴۴، و تنقیح المقال ۳: ۵۶، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۰/ ۱۵.

(۸) رجال الکشی ۲: ۸۱۷/ ۱۰۲۳.

(۹) فهرست الشیخ: ۱۵۴/ ۶۹۲، و فیه: (محمد بن إسحاق القمی).

(۱۰) رجال النجاشی: ۲۴۵/ ۹۳۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۸

البلغة «۱» من الممدوحین.

[۲۳۲۳] محمّد بن أبی بکر:

عنه: یعقوب بن یزید، فی التهذیب، فی باب الأیمان «۲»، و موسی ابن القاسم، فیه فی باب الکفارة عن خطأ المحرم «۳».

[۲۳۲۴] محمّد بن أبی الجَهْم الأَزْدِیّ:

الثُّمالِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۳۲۵] محمّد بن أبی الحَکَم بن المُختار:

ابن أبی عبیدة الثَّقَفِیّ، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵» عنه: المثنّی بن عبد السلام «۶».

[۲۳۲۶] محمّد بن أبی حمزة التیْمُلِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷» و احتمل جماعة کون التیملی مصحّف: الثمالی «۸».

[۲۳۲۷] محمّد بن أبی زیاد الأعْجَمِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) بلغة المحدثین: ۴۰۰/ ۴.

(۲) تهذیب الأحکام ۸: ۳۰۰/ ۱۱۱۴.

(۳) تهذیب الأحکام ۵: ۳۷۰/ ۱۲۹۰.

(۴) رجال الشیخ: ۳۰۶/ ۴۱۶.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۶/ ۴۲۵.

(۶) الفقيه ۲: ۱۷۱/ ۷۵۰.

(۷) رجال الشيخ: ۳۰۶/ ۴۱۷.

(۸) منهم: التفريشى فى نقد الرجال: ۲۸۳، و المجلسى فى الوجيزة: ۴۲.

(۹) رجال الشيخ: ۳۰۶/ ۴۱۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۹

[۲۳۲۸] محمّد بن أبى زيد الكُوفِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱».

[۲۳۲۹] محمّد بن أبى سارة الكُوفِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۲۳۳۰] محمّد بن أبى السجّاد الكُوفِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۲۳۳۱] محمّد بن أبى سعيد بن عَقِيل:

من شهداء الطف، زوجته فاطمة بنت أمير المؤمنين (عليه السّلام).

[۲۳۳۲] محمّد بن أبى سَلَمة:

و أخوه سلمة، أمّهما أم سلمة، فى شرح الأخبار بالإسناد السابق: عن على ابن أبى رافع كاتب أمير المؤمنين عليه السّلام قال: و ممّن كان مع على (عليه السّلام) سلمة و محمّد ابنا أبى سلمة، و أمّهما أمّ سلمة زوج النبيّ (صلّى اللّه عليه و آله)، أتت بهما إلى على (عليه السّلام)، فقالت: هما عليك صدقة، فلو حسن بى أن أخرج لخرجت معك «۴».

و كذا فى رجال الشيخ، إلّا أنه نقل عن ابن عقدة أنّهما: سلمة و عمرو «۵».

[۲۳۳۳] محمّد بن أبى سُلَيمان الكِنْدِيّ:

مولاهم، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

---

(۱) رجال الشيخ: ۳۰۶/ ۴۱۸.

(۲) رجال الشيخ: ۳۰۶/ ۴۲۴، ۱۳۵/ ۲، فى أصحاب الصادق و الباقر (عليهما السّلام)، و رجال البرقى: ۱۰، فى أصحاب الباقر (عليه السّلام).

(۳) رجال الشيخ: ۳۰۶/ ۴۱۳.

(۴) شرح الأخبار فى فضائل الأئمة الأطهار ۲: ۱۹.

(۵) رجال الشيخ: ۲۹/ ۳۵.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۶/ ۴۱۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۰

[۲۳۳۴] محمّد بن أبی السوْدَاء عمر:

و یقال: عِمْران بن عامر النَّهْدِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۳۳۵] محمّد بن أبی الصباح:

عنه: حمّاد بن عثمان، فی التهذیب فی باب الأیمان و الأقسام «۲».

[۲۳۳۶] محمّد بن أبی طلحة:

بَیّاع السّابُری، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳». هو أبو جعفر خال شهاب بن عبد ربّه، عنه: إسماعیل بن عبد الخالق «۴».

[۲۳۳۷] محمّد بن أبی عمارة:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۳۳۸] محمّد بن أبی [عمر «۶»] الطبیب «۷»:

کُوفِیّ، روی کتاب الدیات، عن أبی عبد اللّه (علیه السّلام)، و هو المنسوب إلیٰ ظریف بن ناصح؛ لأنه طریقه من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۶۵.

(۲) تهذیب الأحکام ۸: ۲۸۷/ ۱۰۵۶.

(۳) رجال الشیخ: ۳۲۲/ ۶۷۹، و رجال البرقی: ۲۰.

(۴) تهذیب الأحکام ۲: ۹۶/ ۳۵۸.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۶/ ۴۲۱.

(۶) فی الأصل و الحجریة: (عمرو) و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر الموافق لما فی: منهج المقال: ۲۷۵، و مجمع الرجال ۵: ۱۱۷، و نقد الرجال: ۲۸۴، و جامع الرواة ۲: ۵۰، و تنقیح المقال ۳: ۶۱، و معجم رجال الحدیث ۱۴: ۲۷۸.

(۷) فی الحجریة: (الطیب).

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۶/ ۴۲۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۱

[۲۳۳۹] محمّد بن أبی عمر «۱» الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۳۴۰] محمّد بن أبی محمّد الأعلم:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۳۴۱] محمّد بن أبی محمّد الغبری «۴»:

البصری، مولی بنی غبر «۵»، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۳۴۲] محمّد بن أبی مُخالد «۷» الأَزْدِیّ:

الکُوفِیّ، تابعی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۳۴۳] محمّد بن أبی هلال الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) فی الحجریة: (عمرو).

(۲) رجال الشیخ: ۳۲۲/ ۶۷۸.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۶/ ۴۱۴.

(۴) فی الحجریـة: (العنبری)، و مثله فی تنقیح المقال ۳: ۶۵؛ و ما فی المصدر، و منهج المقال: ۲۷۷، و مجمع الرجال ۵: ۱۲۴، و جامع الرواة ۲: ۵۷، و تنقیح المقال ۳: ۶۵ موافق لما فی الأصل.

(۵) فی الحجریة: (غیر) بالیاء.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۶/ ۴۱۰.

(۷) فی المصـدر: (المجالد)، و مثله فی: مجمع الرجال ۵: ۱۲۴، و معجم رجال الحدیث ۱۴: ۲۹۸، و ما فی: منهج المقال: ۲۷۷، و نقد الرجال: ۲۸۵، و جامع الرواة ۲: ۵۷، و تنقیح المقال ۳: ۶۵، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۶/ ۴۲۰.

(۹) رجال الشیخ: ۳۰۶/ ۴۱۹.

خاتمة المستدرک، ج‌۹، ص: ۱۲

[۲۳۴۴] محمّد بن أبی [الهزهاز «۱»]:

روی‌ عنه: صفوان، فی الصحیح، کذا فی التعلیقة «۲».

[۲۳۴۵] محمّد بن أبی یزید:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۳۴۶] محمّد بن أحمد الصّابُونی:

أبو الفضل الجُعْفِيّ، من مشايخ جعفر بن قولويه فی كامل الزيارة «۴».

[۲۳۴۷] محمّد بن أحمد:

أبو الحسن الزّاهـد، من أهل طوس، روی عنه: التّلعكبری، كـذا فی من لم يرو عنهم (عليهم السّـلام) «۵» و فی الخلاصة: أبو الحسـين «۶»، و ذكره ابن داود فی القسم الأول «۷».

[۲۳۴۸] محمّد بن أحمد بن الحسين:

ابن هارون الكِنْـدی، روی عن: ابن عقدة، روی عنه: ابن نوح، كذا فی من لم يرو عنهم (عليهم السّـلام) «۸»، و ابن نوح هو الجليل أبو العباس

---

(۱) فی الأصـل و الحجريـة: (الهزمـاز)، و مـا بين المعقوفتين أثبتنـاه من المصـدر الموافق لما فی: روايـة الكافی و التهـذيب سـتأتی فی الهامش اللاحق و رواية توحيد الصدوق: ۴۰۲/ ۸، و معجم رجال الحديث ۱۴: ۲۹۸، و مستدركات علم رجال الحديث ۶: ۳۹۶.

(۲) تعليقة الوحيد علی منهج المقال: ۲۷۷، و انظر الكافی ۵: ۸۴/ ۴ و الرواية نفسها فی التهذيب ۶: ۳۲۸/ ۹۰۵.

(۳) رجال الشيخ: ۳۰۷/ ۴۲۷.

(۴) كامل الزيارات: ۵۰ الباب ۱۴ حديث ۲، و فيه: محمد بن أحمد بن إبراهيم.

(۵) رجال الشيخ: ۵۰۶/ ۸۲.

(۶) رجال العلّامة: ۱۴۹/ ۵۶.

(۷) رجال ابن داود: ۱۶۳/ ۱۲۹۹.

(۸) رجال الشيخ: ۵۰۸/ ۹۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۳

السيرافی، من الذين كانوا يتحرّزون عن الرواية عن الضعفاء.

[۲۳۴۹] محمّد بن أحمد بن الحسين:

الزَّعْفَرانِيّ، من مشايخ جعفر بن قولويه، فی كامل الزيارة «۱».

[۲۳۵۰] محمّد بن أحمد بن رجاء:

البَجَلِيّ، أبو جعفر الكُوفِيّ، يظهر من النجاشی «۲»، و من لم يرو عنهم (عليهم السّلام)، أنّه من كبار مشايخ الإجازة «۳».

[۲۳۵۱] محمّد بن أحمد بن رُوح:

أبو أحمد الطَّرسُوسِيّ، صاحب كتاب فی النجاشی، يرويه عنه: الجليل أحمد بن إدريس «۴».

[۲۳۵۲] محمّد بن أحمد بن عبيد اللّه:

ابن أحمد بن عيسی بن المنصور العبّاسی، الهاشمی، أبو الحسن، روی عنه: التّلعكبری، ذكره ابن داود فی القسم الأول «۵».

و فی رجال أبی علی: قـد أکثر المفیـد (طاب ثراه) من الروایة عنه، علی ما فی أمالی الشـیخ أبی علی «۶»، و فی موضع: أخبرنی إجازة «۷»، و یکفیه ذلک مدحاً، و قد أکثر الشیخ أبو علی فی الکتاب من الروایة عن أبیه

---

(۱) کامل الزیارات: ۳۱ باب ۸ حدیث ۱۴.

(۲) رجال النجاشی: ۳۴۲/ ۹۲۰.

(۳) رجال الشیخ: ۴۹۹/ ۵۲.

(۴) رجال النجاشی: ۳۲۲/ ۸۷۸.

(۵) رجال ابن داود: ۱۶۳/ ۱۲۹۷، لم یرد فیه: روی عنه التّلعکبری، و نبّه علیه أبو علی الحائری فی منتهی المقال: ۲۶۱.

(۶) أمالی الشیخ الطوسی ۱: ۱۵۵.

(۷) أمالی الشیخ الطوسی ۱: ۱۵۵.

عن بعض مشایخه عنه «۱»، و فی روایاته ما ینافی العامیّة «۲».

و غرضه الردّ علی صاحب المنهج؛ حیث قال: و فی کتاب الغیبة ما یقتضی کونه و عمّه من العامّة «۳».

[۲۳۵۳] محمّد بن أحمد العلوی:

عنه: الجلیل أحمد بن إدریس، فی من لم یرو عنهم (علیهم السّلام) «۴»، و محمّد بن علی بن محبوب، فی التهذیب، فی کتاب الصلاة «۵» و القضاء «۶» و النکاح «۷»، و محمّد بن أحمد بن یحیی «۸»، و لم یستثن.

و فی التعلیقة: هو الذی یروی عن العمرکی کتابه، و یروی عنه الأجلّة، و عدّة المذکورین، و یصحّح العلّامة حدیثه «۹»، و فی البلغة: لم نـذکر محمّـد بن أحمـد العلوی، الـذی فی طریق الروایات من علی بن جعفر، فی کتابه، لعـدم الظفر بتوثیقه صـریحاً، و صـحّح العلّامة الروایات التی هو فی طریقها فی عـدّه مواضع من المنتهی «۱۰»، و المختلف «۱۱»، کما نبّه علیه فی المنتقی «۱۲»، و اقتفاه السید السند صاحب المدارک «۱۳»، فی مباحث

---

(۱) انظر أمالی الشیخ الطوسی ۱: ۲۸۰، ۲۸۱، و ۲۸۲.

(۲) منتهی المقال: ۲۶۱.

(۳) منهج المقال: ۲۸۰.

(۴) رجال الشیخ: ۵۰۶/ ۸۳.

(۵) تهذیب الأحکام ۳: ۲۹۶/ ۹۰۰.

(۶) تهذیب الأحکام ۶: ۲۳۶/ ۵۸۳.

(۷) تهذیب الأحکام ۷: ۳۶۹/ ۱۴۹۴.

(۸) تهذیب الأحکام ۷: ۴۷۴/ ۱۹۰۲.

(۹) کما سیأتی.

(۱۰) منتهی المطلب ۱: ۲۳۸، و أُنظر التهذیب ۲: ۲۱۶/ ۸۵۱.

(۱۱) مختلف الشیعة ۱: ۸۳، و أُنظر التهذیب کذلک.

(۱۲) منتقى الجمان ۱: ۴۷۳.

(۱۳) مدارك الأحكام ۸: ۵۹.

الحج «۱» «۲».

ثم تأمّل فيه و هو في غير محلّه، و في الجامع: يطلق عليه الهاشمي و الكوكبي أيضاً «۳».

[۲۳۵۴] محمّد بن أحمد بن محمّد بن سِنان الزَّاهِريّ:

المعروف بمحمّد بن أحمد السّنانى، أبو عِيسى، نزيل الرى، أكثر الصدوق من الرواية عنه مترضياً «۴»، و يروى عنه: ابن نوح المعلوم حاله فى التثبت و التحرّز عن المتهمين و أبو المفضل «۵»، فلا يصغى إلى قول الغضائرى: حديثه و نسبه مضطرب «۶».
قلت: إمّا النسب فقد مرّ فى ترجمة جدّه محمّد عدم اضطراب فيه «۷»، و أمّا الحديث فهو منفرد فى قوله الموهون كليّاً و فى المقام برواية الجليلين «۸» عنه، و العجب من العلّامة المجلسى. و قوله فى الوجيزة: ضعيف «۹». مع عدم اعتنائه بقوله أصلًا، و عدم دلالته على ضعفه فى نفسه.

[۲۳۵۵] محمّد بن أحمد بن محمّد بن زياد:

ابن عبد اللّه بن الحسن بن الحسين بن على بن الحسين (عليهما السّلام)، من

---

(۱) بلغة المحدثين: ۴۰۳ هامش رقم ۳.

(۲) تعليقة الوحيد على منهج المقال: ۲۸۰.

(۳) جامع الرواة ۲: ۶۲.

(۴) التوحيد: ۱۸۳/ ۲۰، الخصال: ۱۸۸/ ۲۵۹، عيون أخبار الرضا (عليه السّلام) ۱: ۱۱۷/ ۷، فى جميع الموارد المذكورة و فى غيرها ورد بعنوان: محمّد بن أحمد السنانى.

(۵) رجال الشيخ: ۵۰۱/ ۱۰۲.

(۶) انظر رجال ابن داود: ۲۶۹/ ۴۲۲.

(۷) تقدم فى الجزء الخامس صحيفة: ۱۷۷، فى الطريق رقم: [۲۸۲].

(۸) و هما الصدوق و ابن نوح (رضى اللّه عنهما).

(۹) الوجيزة للمجلسى: ۴۳.

مشايخ الصدوق، وصفه فى بعض أسانيده بقوله: الشريف، الصدوق، و كنّاه بأبى على «۱».

[۲۳۵۶] محمّد بن أحمد بن مطهّر:

بغدادى، يونسى، كذا فى الخلاصة فى آخر القسم الأول «۲». فهو ممدوح عنده، و يؤيّده رواية عبد اللّه بن جعفر عنه فى التهذيب، فى باب الزيادات فى فقه النكاح «۳»، و فى الكافى، فى آخر كتاب النكاح، قال: كتبت إلى أبى الحسن صاحب العسكر (عليه السّلام) «۴» و فى التهذيب: أبى محمّد (عليه السّلام) و على بن محمّد الجليل من مشايخ ثقة الإسلام فيه، فى باب فضل شهر رمضان «۵».

و الظاهر أنه ابن أحمد بن محمّد بن مطهّر صاحب أبى محمّد (عليه السّلام)، و القيّم على أموره، و مرّ فى (كا) «۶».

[٢٣٥٧] محمّد [بن «٧»] أحمد بن هشام:

من مشايخ على بن الحسين بن بابويه «٨».

(١) كمال الدين ١: ٢٣٩/ ۶٠.

(٢) رجال العلّامة: ١۶۵/ ١٨٩.

(٣) تهذيب الأحكام ٧: ۴٨۶/ ١٩۵۴.

(۴) الكافى ۵: ۵۶٣/ ٣١.

(۵) تهذيب الأحكام ٣: ۶٨/ ٢٢٢.

(۶) تقدم فى الجزء الرابع صحيفة: ۵۴، الطريق رقم: [٢١].

(٧) ما بين المعقوفتين لم ترد فى الأصل، و ما أثبتناه من الحجرية، الموافق لما فى: المصدر، و منهج المقال: ٢٨١، و مجمع الرجال ۵: ١۴٢، و نقد الرجال: ٢٩٠، و جامع الرواة ٢: ۶٣، و تنقيح المقال ٣: ٧۵، و معجم رجال الحديث ١۵: ٢۶.

(٨) رجال الشيخ: ۴٩٢/ ۴.

خاتمة المستدرك، ج‌٩، ص: ١٧

[٢٣۵٨] محمّد بن أحمر «١» العِجْلِيّ الكُوفِيّ:

أبو عمارة، أَسْنَدَ عَنْهُ، مات سنة ثلاث و سبعين و مائة، و له إحدى و ثمانون سنة، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٢».

[٢٣۵٩] محمّد بن إدريس الحَنْظَلِيّ:

أبو حاتم، صاحب كتاب فى الفهرست، يرويه عنه: عبد اللّه بن جعفر الحميرى «٣». و عنه: سعد بن عبد اللّه، و محمّد بن أبى الصهبان «۴»، و الثلاثة من أجلاء الطائفة. ذكره الشيخ فى الفهرست، و فى من لم يرو عنهم (عليهم السّلام) «۵»، و ابن شهرآشوب فى المعالم «۶»، من غير طعن عليه.

و انفرد ابن داود فى رميه إيّاه بالعامية «٧»، مع أنّها لا تنافى الوثاقة.

[٢٣۶٠] محمّد بن أُسامة:

أبو عمران البَكْرِى، كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٨».

(١) فى المصدر: (أحمد)، و مثله فى: نقد الرجال (عن نسخة بدل): ٢٩١، و معجم رجال الحديث ١۵: ۵۵. و ما فى: منهج المقال: ٢٨٢، و مجمع الرجال ۵: ١۴۵، و نقد الرجال: ٢٩١، و جامع الرواة ٢: ۶۵، موافق لما فى الأصل و الحجرية.

(٢) رجال الشيخ: ٢٨٢/ ٣۴.

(٣) فهرست الشيخ: ١۴٧/ ۶٢٨.

(۴) جامع الرواة ٢: ۶۵ نقلًا عن رجال الشيخ، و لكن الموجود فى رجاله: محمد بن إدريس ثم بلا فاصلة عنوان جديد: محمد بن أبى

الصهبان بن عبد الجبار روى عنه سعد و غيره. راجع رجال الشيخ: ۵۱۲/ ۱۱۶.

(۵) رجال الشيخ: ۵۱۲/ ۱۱۶.

(۶) معالم العلماء: ۱۰۴/ ۶۹۲.

(۷) رجال ابن داود: ۲۸۳/ ۴۱.

(۸) رجال الشيخ: ۲۸۳/ ۴۱.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۱۸

[۲۳۶۱] محمّد بن إسحاق:

يأتى فى: ابن إسحاق بن يسار.

[۲۳۶۲] محمّد بن إسحاق بن أبى عثمان:

البُرْجُمِیّ، الكُوفِیّ، التَّمِیمِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۳۶۳] محمّد بن إسحاق بن خُلَید:

البَكْرِیّ، الوَائلیّ «۲»، الكُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۳۶۴] محمّد بن إسحاق شرقا «۴»:

العَدَوِیّ، القُرَشِیّ، مولى آل عمر، كوفى، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۳۶۵] محمّد بن إسحاق:

صاحب الشِّقاق، كوفى، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۳۶۶] محمّد بن إسحاق بن عتاب «۷»:

البُرْجُمِیّ، الكُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشيخ: ۲۸۱/ ۲۴.

(۲) فى الحجرية: (الوابلى) بالباء و مثله فى: منهج المقال: ۲۸۲، و جامع الرواة ۲: ۶۵، و ما فى: المصدر، و مجمع الرجال ۵: ۱۴۶، و تنقيح المقال ۲: ۷۸، و معجم رجال الحديث ۱۵: ۶۹، موافق لما فى الأصل.

(۳) رجال الشيخ: ۲۸۱/ ۲۳.

(۴) فى المصدر: (بن شرقا) و مثله فى مجمع الرجال ۵: ۱۴۶، و ما فى: منهج المقال: ۲۸۲، و نقد الرجال: ۲۹۲، و جامع الرواة ۲: ۶۵، و تنقيح المقال ۳: ۷۸، موافق لما فى الأصل و الحجرية.

(۵) رجال الشيخ: ۲۸۲/ ۲۷.

(۶) رجال الشيخ: ۲۸۱/ ۲۶.

(۷) فی المصدر: (بن غیاث)، و ما فی منهج المقال: ۲۸۲، و مجمع الرجال ۵: ۱۴۷، و نقد الرجال: ۲۹۲، و جامع الرواة ۲: ۶۶، و تنقیح المقال ۳: ۷۸، موافق لما فی الأصل و الحجریة و هو الصحیح.

(۸) رجال الشیخ: ۲۸۱/ ۲۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۹

[۲۳۶۷] محمّد بن إسحاق بن یسار:

المَدَنِیّ، مولی فاطمة بنت عتبة، أَسْنَدَ عَنْهُ، یکنّی أبا بکر صاحب المغازی، من سبی عین التمر، و هو أول سبی، و قیل کنیته أبو عبد اللّه، روی عنهما (علیهما السّلام)، مات سنة إحدی و خمسین و مائة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱»، و قال أیضا: محمّد بن إسحاق الهاشِمی، مولاهم، المَدَنی، قدم الکوفة «۲». و الظاهر اتحادهما، و قد یعبّر عنه أیضاً بمحمّد بن إسحاق المدنی.

و فی الکشی: محمّد بن إسحاق، من رجال العامة، إلّا أنّ له میلًا و محبّة شدیدة «۳»، عنه: حریز، فی الفقیه فی باب نوادر النکاح «۴»، و الحسن بن محبوب، فی الکافی، فی الروضة، فی حدیث الجنان و النوق «۵».

[۲۳۶۸] محمّد بن أَسَد بن عمر:

الطّائی، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۳۶۹] محمّد بن إسرائیل:

مولی بنی هِلال، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۱/ ۲۲.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۲/ ۲۹.

(۳) رجال الکشی ۲: ۶۸۷/ ۷۳۳.

(۴) الفقیه ۴: ۳۰۳/ ۱۴۵۶.

(۵) الکافی ۸: ۹۵/ ۶۹.

(۶) رجال الشیخ: ۲۸۲/ ۳۰.

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۲/ ۳۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۰

[۲۳۷۰] محمّد بن أسلم بن العلاء:

أبو العلاء الخَارِقِیّ، الهَمْدَانِیّ، الکُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۳۷۱] محمّد بن إسماعیل الأَزْدِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۳۷۲] محمّد بن إسماعیل بن رجاء:

ابن ربیعة الکُوفِیّ، الزُّبَیْدِیّ، أبو عبد اللّه، أسْنَدَ عَنْهُ، مات سنة سبع و ستین و مائة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳»، و فی تقریب ابن حجر: صدوق یتشیّع «۴».

[۲۳۷۳] محمّد بن إسماعیل بن سعید:

ابن عورة «۵» البَجَلِیّ، الکُوفِیّ، أبو سعید، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۳۷۴] محمّد بن إسماعیل الصَّیْمَرِیّ:

القُمِیّ، من أصحاب الهادی (علیه السّلام) «۷» یروی عنه: أبو علی الأشعری محمّد بن یحیی فی الکافی کثیراً «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۲/ ۳۱ و فیه: (الخارفی)، و لقد مرَّ ضبط الخارفی فی ترجمة زیاد بن المنذر فراجع.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۱/ ۲۱.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۱/ ۱۷.

(۴) رجال الشیخ: تقریب التهذیب ۲: ۱۴۵/ ۴۶.

(۵) فی المصدر: (عزرة) و کذلک فی الأصل و الحجریة نسخة بدل.

(۶) رجال الشیخ: ۲۸۰/ ۱۶.

(۷) رجال الشیخ: ۴۲۴/ ۳۳.

(۸) أُصول الکافی ۱: ۲۲۵/ ۳.

[۲۳۷۵] محمّد بن إسماعیل بن عبد الرحمن:

الجُعْفِیّ، الکُوفِیّ، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۳۷۶] محمّد بن إسماعیل المَخْزُومِیّ:

المَدَنِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۳۷۷] محمّد بن إسماعیل بن موسی:

ابن جعفر (علیهما السّلام)، فی الکافی: عن علی بن محمّد، عن محمّد بن إسماعیل بن موسی بن جعفر (علیهما السّلام). و کان أسنّ شیخ من ولد رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) بالعراق، فقال: رأیته یعنی القائم- (علیه السّلام) بین المسجدین و هو غلام «۳».

و عنه عنه، فی باب ما یفصل به بین دعوی المحق و المبطل «۴»، و لکن فی باب مولد أبی محمّد (علیه السّلام): علی بن محمّد، عن محمّد بن إسماعیل بن إبراهیم بن موسی بن جعفر (علیهما السّلام)، قال: کتب أبو محمّد (علیه السّلام) إلی أبی القاسم إسحاق بن جعفر الزّبیری قبل موت المُعْتز بنحو عشرین [یوماً «۵»]-: ألزم بیتک حتّی یَحْدُثَ الحادث، الخبر «۶».

و الظاهر أنَّ إبراهيم زيادة من النساخ، إذ ليس في ولد إبراهيم من اسـمه إسـماعيل؛ و لذا لا يوجد في بعض نسخ الكافي، و في بعضها بياض،

---

(۱) الكافي ۳: ۴۵۲/ ۸، رجال الشيخ: ۲۸۱/ ۲۰.

(۲) رجال الشيخ: ۲۸۱/ ۱۹.

(۳) أُصول الكافي ۱: ۲۶۶/ ۲.

(۴) أُصول الكافي ۱: ۲۸۰/ ۳.

(۵) ما بين المعقوفتين أثبتناه من المصدر.

(۶) أُصول الكافي ۱: ۴۲۳/ ۲.

كما نصّ عليه في الجامع «۱»، ثم ان في رؤيته القائم (عليه السّلام) و إكثار علي بن محمّد من الرواية عنه مدح كاف في الاعتماد عليه.

[۲۳۷۸] محمّد بن إسماعيل الهمداني:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۲۳۷۹] محمّد بن الأسود التغْلبي:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۲۳۸۰] محمّد بن الأسود بن عُمَير «۴»:

الطّائِيّ، الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۲۳۸۱] محمّد بن أشْرس الجُعْفِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۳۸۲] محمّد بن أعْيَن الكاتب:

كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷». عنه: ابن أبي عمير، في الكافي، في باب الدعاء للكرب و الهمّ مرّتين «۸».

---

(۱) جامع الرواة ۲: ۶۸.

(۲) رجال الشيخ: ۲۸۱/ ۱۸.

(۳) رجال الشيخ: ۲۸۲/ ۳۹.

(۴) في المصـدر: (عمر)، و مثله في منهج المقال: ۲۸۴، و تنقيح المقال ۳: ۸۳، و ما في: مجمع الرجال ۵: ۱۵۹، و نقد الرجال: ۲۹۴، و جامع الرواة ۲: ۷۷، موافق لما في الأصل و الحجرية.

(۵) رجال الشيخ: ۲۸۲/ ۴۰.

(۶) رجال الشیخ: ۲۸۲/ ۳۳.

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۲/ ۳۸.

(۸) أُصول الکافی ۲: ۴۰۶/ ۱۰، و ۲۳.

خاتمة المستدرک، ج‌۹، ص: ۲۳

[۲۳۸۳] محمّد بن أمیر المؤمنین (علیه السّلام):

و هو ابن الحنفیة، فی الکشی مسنداً: عن الرضا (علیه السّلام)، قال: کان أمیر المؤمنین (علیه السّلام) یقول: إنّ المحامدة تأبیٰ أن یعصی اللّه عزّ و جلّ، و عدّ منهم: محمّد بن الحنفیّة «۱».

و فی غیر واحد من الأخبار: أنّ رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) قال فیه لعلی (علیه السّلام): إنه سیولد لک غلام بعدی فسمّه باسمی، و کنّه بکنیتی، فسمّاه محمّداً، و کنّاه أبا القاسم، و لا یجوز ذلک لأحد سواه إلّا الحجّة (علیه السّلام) «۲».

و یظهر من أخبار کثیرة فضله، و علمه، و جلالة قدره، و أنه کان یدین بإمامة علی بن الحسین (علیهما السّلام) «۳»، و هو ممّن روی النص علیٰ الأئمة الاثنی عشر (علیهم السّلام)، عن أبیه أمیر المؤمنین (علیه السّلام).

و عدّه فی البلغة من الممدوحین «۴»، و لا یخلو من غرابة.

[۲۳۸۴] محمّد بن أُورَمَة:

أبو جعفر القمّی، فی النجاشی: ذکره القمیون و غمزوا علیه، و رموه بالغلوّ، حتی دسّ علیه من یفتک به، فوجدوه یصلّی من أول اللیل إلیٰ آخره، فتوقّفوا عنه، ثم نقل طعن ابن الولید علیه، ثم قال: و قال بعض أصحابنا: أنّه رأی توقیعاً من أبی الحسن الثالث (علیه السّلام) إلیٰ أهل قم فی معنیٰ محمّد بن أورمة، و براءته ممّا قذف به، و کتبه صحاح إلّا کتاباً ینسب إلیه ترجمته تفسیر الباطن «۵».

---

(۱) رجال الکشّی ۱: ۲۸۶/ ۱۲۵.

(۲) انظر بحار الأنوار ۳۸: ۳۰۴.

(۳) انظر بحار الأنوار ۴۵: ۳۴۷ ۳۴۸.

(۴) بلغة المحدثین: ۴۰۷/ ۴.

(۵) رجال النجاشی: ۳۲۹/ ۸۹۱.

خاتمة المستدرک، ج‌۹، ص: ۲۴

و فی الخلاصة: عن الغضائری: اتّهمه القمّیون بالغلوّ، و حدیثه نقیّ لا فساد فیه، و لم أرَ شیئاً ینسب إلیه تضطرب فیه النفس إلّا أوراقاً فی تفسیر الباطن و ما یلیق بحدیثه، و أظنّها موضوعة علیه، و رأیت کتاباً خرج من أبی الحسن علی بن محمّد (علیهما السّلام). إلیٰ آخره «۱».

و قد أوضح فی التعلیقة فساد ما نسب إلیه، و علوّ مقامه بما لا مزید علیه «۲»، هذا و یروی عنه: علی بن الحسن بن فضّال «۳».

و لصاحب تکملة الرجال هنا کلام ینبغی النظر فیه «۴».

[۲۳۸۵] محمّد بن بُجَیل:

و أخوه علی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵» و فی رجال البرقی: بجیل بن عقیل «۶»، و هو صاحب کتاب معتمد فی مشیخة

الفقيه، يرويه عنه: على بن الحسن بن رباط «٧».

[٢٣٨٦] محمّد بن بِسْطام الجُعْفِيّ:

مولى لهم «٨»، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٩».

---

(١) رجال العلّامة: ٢٥٢/ ٢٨.

(٢) تعليقة الوحيد على منهج المقال: ٢٨۵.

(٣) الاستبصار ۴: ١٣٧/ ۵١٣.

(۴) تكملة الرجال ٢: ٣۵٠ ٣۵٢.

(۵) رجال الشيخ: ٢٨٣/ ۴۴.

(۶) رجال البرقى: ٢٠.

(٧) الفقيه ۴: ۶٢، من المشيخة.

(٨) فى هامش الأصل: (نهم) من دون الإشارة إلى نسخة بدل و فى الحجرية: نهم (نسخة بدل).

(٩) رجال الشيخ: ٢٨٣/ ۴٣.

[٢٣٨٧] محمّد بن بشر بن بشير:

ابن مَعْبَد الأسْلَمِيّ، كُوفِيّ، أسْنَدَ عَنْهُ، مات سنة ثلاث و ستين و مائة، و هو ابن سبع و سبعين سنة، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «١».

[٢٣٨٨] محمّد بن بشر اللِّقافى:

كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٢».

[٢٣٨٩] محمّد بن بَشِير الهَمْدَانِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٣».

[٢٣٩٠] محمّد بن تَمام:

روى عنه: على بن رئاب، و الحكم بن أيمن جدّ قفاعة «۴» الحميرى و قفاعة: أحمد بن على بن الحكم بن أيمن، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[٢٣٩١] محمّد بن تميم الهَمْدَانِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۴۶.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۴۷.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۴۵.

(۴) کـذا فی الأصـل و الحجریـة، و مثله فی جـامع الرواة ۲: ۸۲، و فی المصـدر: (فقاعـة) و هو الموافق لمـا فی: منهـج المقال: ۲۸۸، و مجمع الرجال ۵: ۱۷۱، و تنقیح المقال ۳: ۹۰، و معجم رجال الحدیث ۱۶: ۱۴۳.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۴۸.

(۶) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۴۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۶

[۲۳۹۲] محمّد بن «۱» التَّمیمِیّ السعیدی «۲»:

کُوفِیّ، مولاهم، روی عنّ: یحییٰ بن مساور، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۳۹۳] محمّد بن ثُمامة العَطّار:

الکُوفِیّ، الأَزْدِیّ، أبو العلاء، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۳۹۴] محمّد بن جابر الیمانی:

أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۳۹۵] محمّد بن جَرّاح الهَمْدَانِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۳۹۶] محمّد بن جعفر بن أبی طالب:

و هو أحـد المحامدة فی کلام أمیر المؤمنین (علیه السّـلام)، کما مرّ فی ابن عمّه محمّد بن الحنفیة «۷»، أمه أسماء بنت عمیس، خلف علیٰ أمّ کلثوم بنت أمیر المؤمنین (علیه السّـلام) بعد أخیه عون، قتل مع عمه بصـفّین، و لمّا استشـهد جعفر دخل رسول اللّه (صـلّی اللّه علیه و آله) علیٰ آل جعفر قال عبد اللّه بن

---

(۱) کـذا فی الأصـل و الحجریـة، و فی المصـدر کلمـة (بن) لم ترد و مثله فی: منهـج المقال: ۲۸۸، و مجمع الرجـال ۵: ۱۷۱، و جامع الرواة ۲: ۸۲، و تنقیح المقال ۳: ۹۰، و معجم رجال الحدیث ۱۸: ۷۱.

(۲) فی المصدر: (السعدی)، و ما فی: منهج المقال: ۲۸۸، و مجمع الرجال ۵: ۱۷۱، و جامع الرواة ۲: ۸۲، و تنقیح المقال ۳: ۹۰، موافق للأصل و الحجریة.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۴۰۵.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۵۰.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۵۳.

(۶) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۵۶.

(۷) تقدم هنا برقم: [۲۴۸۲].

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۷

جعفر فی حدیث-: ثم أخذ بید محمّد و قال: هذا شبیه عمّنا أبی طالب، الخبر «۱».

[۲۳۹۷] محمّد بن جعفر بن أبی کثیر:

المدنی، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۳۹۸] محمّد بن جعفر بن سعد:

الأَسْلَمِیّ، هو کاتب وصیّة أبی إبراهیم (علیه السّلام) فی الکافی، فی باب الإشارة و النص علی أبی الحسن الرضا (علیه السّلام) «۳».

[۲۳۹۹] محمّد بن جعفر الطیّار:

عنه: عبد اللّه بن بکیر، فی الاستبصار، فی باب ما تجب فیه الزکاة «۴»، و فی التهذیب، فیه، إلّا أنّ فیه محمّد بن الطیار «۵»، و الظاهر أنَّ الطیار لقب له لمناسبة، أو کان من أهل الارتفاع.

[۲۴۰۰] محمّد بن جعفر بن محمّد:

القُرَشِیّ، البزّاز، أبو العبّاس، خال الشیخ الجلیل أبی غالب الزراری، أوضحنا وثاقته و مغایرته لمحمّد بن جعفر الأسدی، فی أواخر الفائدة السادسة «۶».

[۲۴۰۱] محمّد الجُعْفِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷». عنه: ابن أبی عمیر، فی

---

(۱) انظر عمدة الطالب: ۳۶ و الدرجات الرفیعة: ۱۸۵.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۵۱.

(۳) أُصول الکافی ۱: ۲۵۳/ ۱۵.

(۴) الاستبصار ۲: ۴/ ۹، و فیه: (جعفر الطیار).

(۵) تهذیب الأحکام ۴: ۴/ ۹.

(۶) تقدم فی الجزء السادس صحیفة: ۳۴۵، فی الطریق رقم: [۷۵۳].

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۴۰۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۸

الکافی، فی باب الدعاء أدبار الصلاة «۱».

[۲۴۰۲] محمّد بن جمیل بن عبد اللّه:

الطّائیّ، الکَوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۴۰۳] محمّد بن جمیل بن عبد اللّه:

ابن نافع الخَثْعَمِیّ، الکُوفِیّ، فی الخلاصة: روی ابن عقدة، عن محمّد بن عبد اللّه بن أبی حکیمة، قال: سألنا ابن نُمیر عن محمّد بن جمیل ابن عبد اللّه بن نافع الخیّاط؟ فقال: ثقة، قد رأیته، و أبوه ثقة «۳».

[۲۴۰۴] محمّد بن جُنادة الأَزْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۴۰۵] محمّد بن الحارث الأنصاری:

کان من شهود وصیّة أبی إبراهیم (علیه السّلام) فی الکافی، فی باب الإشارة و النّص علی أبی الحسن الرضا (علیه السّلام) «۵».

[۲۴۰۶] محمّد بن حَبّاب الجَلّاب:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶» عنه: معاویة بن حکیم «۷».

[۲۴۰۷] محمّد بن حبیب البَکْرِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) أُصول الکافی ۲: ۳۹۹/ ۱۱.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۵۵.

(۳) رجال العلّامة: ۳۴/ ۳.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۳/ ۵۴.

(۵) أُصول الکافی ۱: ۲۵۳/ ۱۵.

(۶) رجال الشیخ: ۲۸۶/ ۸۶.

(۷) الکافی ۵: ۲۲۳/ ۱.

(۸) رجال الشیخ: ۲۸۰/ ۴۰۴۴ (طبعة جامعة المدرسین).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۹

[۲۴۰۸] محمّد بن حبیب النَّخَعِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۴۰۹] محمّد بن الحَجّاج اللّخْمِیّ:

کُوفِیّ، نزل بغداد، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۴۱۰] محمّد بن حُجْر بن زَائِدة:

الکِنْدِیّ، الکُوفِیّ، الحَضْرَمِیّ، التبَّعِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۴۱۱] محمّد الحَدّاد «۴» الکُوفِیّ:

روی عنه: الحکم بن سلیمان، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». و فی النجاشی: محمّد الحدّاد الکوفی، صاحب المعلّی بن خُنَیس، له کتاب یرویه محمّد بن أبی عمیر «۶».

[۲۴۱۲] محمّد بن حَسّان البَکْرِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۴۱۳] محمّد بن حَسّان الرازی:

ذکرنا فی (قفا) أمارات تورث الاعتماد علی روایته «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۴/ ۶۸.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۵/ ۸۱.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۵/ ۷۴.

(۴) فی المصدر: (بن الحداد) و مثله فی: منهج المقال: ۲۸۹، و تنقیح المقال ۳: ۹۸، و معجم رجال الحدیث ۱۵: ۱۸۶، و ما فی: مجمع الرجال ۵: ۱۷۹، و نقد الرجال: ۲۹۸، و جامع الرواة ۲: ۸۸، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۴۰۱.

(۶) رجال النجاشی: ۳۵۸/ ۹۶۰.

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۶/ ۸۹.

(۸) تقدم فی الجزء الرابع صحیفة: ۴۱۷، الطریق رقم: [۱۸۱].

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۰

[۲۴۱۴] محمّد بن حَسّان النَّهْدِیّ:

کُوفِیّ، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۴۱۵] محمّد بن الحسن بن أبی خالد:

القُمّیّ، الأَشْعَرِیّ، و یقال: محمّد بن الحسن الأشعری، و یلقب بشنبولة. یروی عنه فی الکافی، و التهذیب، و الاستبصار، و الفهرست: الحسین بن سعید «۲»، و أحمد بن محمّد بن عیسی «۳»، و علی بن مهزیار «۴»، و العبّاس بن معروف «۵»، و إدریس بن عبد اللّه الأشعری «۶»، و حمزة بن یعلی الأشعری «۷»، و ظاهر أنّ روایة هؤلاء و فیهم من کان یخرج الراوی عن قم عن أحد تورث الظن القوی بوثاقته.

و فی التهذیب بإسناده: عن علی بن الحسن بن فضّال، عن محمّد بن أورمة القمیّ، عن محمّد بن الحسن الأشعری، قال: قلت لأبی الحسن (علیه السّلام): جعلت فداک، إنّی سألت أصحابنا عمّا أرید أن أسألک فلم أجد عندهم جواباً، و قد اضطررت إلیٰ مسألتک، و إن سعد بن سعد أوصیٰ إلیّ، فأوصیٰ فی وصیّته حجّوا عنی، الخبر «۸»، و السند معتبر لوجود ابن فضّال فیه.

و فی التعلیقة: یظهر منه عدالته «۹».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۶/ ۹۰.

(۲) تهذیب الأحکام ۹: ۳۴۳/ ۱۲۳۳، الاستبصار ۴: ۱۸۲/ ۶۸۵.

(۳) تهذیب الأحکام ۹: ۲۷۳/ ۹۸۶.

(۴) الکافی ۵: ۳۹۴/ ۷.

(۵) فهرست الشیخ: ۱۱۶/ ۵۱۶.

(۶) فهرست الشیخ: ۳۸/ ۱۲۰ و فیه: (محمد بن الحسن شنبولة عن إدریس).

(۷) تهذیب الأحکام ۴: ۱۸۰/ ۵۰۰.

(۸) تهذیب الأحکام ۹: ۲۲۶/ ۸۸۸.

(۹) تعلیقة الوحید علیٰ منهج المقال: ۲۹۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۱

و فی الکافی: العدّة، عن أحمد بن محمّد، عن محمّد بن الحسن بن أبی خالد شنبولة «۱»، قال: قلت لأبی جعفر الثانی (علیه السّلام): جعلت فداک، إنَّ مشایخنا رووا عن أبی جعفر و أبی عبد اللّه (علیهما السّلام)، و کانت التقیّة شدیدة، فکتموا کتبهم، فلم تُرْوَ عنهم، فلمّا ماتوا صارت الکتب إلینا، فقال: حدّثوا بها فإنّها حقّ «۲».

و فیه إیماء إلیٰ کونه کثیر الروایة، بل فیه نوع مدح، و ما قیل: إنَّ إثباته بهذه الروایة دوری، مرّ جوابه غیر مرّة وفاقاً للأستاذ فی التعلیقة «۳».

[۲۴۱۶] محمّد بن الحسن بن أبی یزید «۴»:

الهَمْدانی، المِشْعاری، الکُوفِیّ، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۴۱۷] محمّد بن الحسن البَزّاز:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۴۱۸] محمّد بن الحسن بن إسحاق:

ابن الحسین بن إسحاق بن أبی طالب العلوی، أبو عبد اللّه الشریف، من مشایخ الصدوق، و حکم بصحّة حدیثه فی کمال الدین «۷».

[۲۴۱۹] محمّد بن الحسن بن بُنْدار:

القُمِیّ، أکثر الکشّی من الروایة عنه معتمداً علیه، بل علیٰ ما وجده

---

(۱) فی المصدر: شینولة.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۴۲/ ۱۵.

(۳) انظر تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۲۹۰.

(۴) فی المصدر: (بن أبی زید)، و ما فی: منهج المقال: ۲۹۰، و مجمع الرجال ۵: ۱۸۲، و نقد الرجال: ۲۹۹، و جامع الرواة ۲: ۹۰، و تنقیح المقال ۳: ۱۰۰، موافق لما فی الأصل و الحجریة، و هو الصحیح.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۴/ ۵۷.

(۶) رجال الشیخ: ۲۸۴/ ۶۰.

(۷) کمال الدین ۲: ۵۴۳/ ۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۲

بخطّه «۱».

[۲۴۲۰] محمّد بن الحسن بن حازم:

أبو جعفر، روی عنه حمید أصولًا کثیرة، مات سنة إحدی و ستین و مائتین، و صلّی علیه القاسم بن حازم، کذا فی من لم یرو عنهم (علیهم السّلام) «۲».

و لا یخفی أنَّ التعرض لهذه المطالب فی الترجمة کاشف عن کون صاحبها من کبار مشایخ الإجازة، خصوصاً بعد ملاحظة ما مرّ فی ترجمة حمید «۳».

[۲۴۲۱] محمّد بن الحسن الصَّیْرَفِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴» له کتاب التحریف و التبدیل فی الفهرست «۵».

[۲۴۲۲] محمّد بن الحسن الضبِّیّ:

مولاهم، العَطّار، الکُوفِیّ، أبو عبد اللّه، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶». و احتمل کونه ابن الحسن بن زیاد العطّار، و ابن الحسن العطار «۷» و اللّه العالم.

[۲۴۲۳] محمّد بن الحسن بن العلاء «۸»:

ابن حارثة العِجْلِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹». عنه: أحمد بن

---

(۱) رجال الکشّی ۲: ۴۸۷/ ۳۹۶.

(۲) رجال الشیخ: ۵۰۰/ ۵۶.

(۳) تقدم فی الجزء السابع صحیفة: ۳۲۱، الترجمة رقم: [۷۶۹].

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۴/ ۵۸.

(۵) فهرست الشیخ: ۱۵۱/ ۶۵۷.

(۶) رجال الشیخ: ۲۸۴/ ۵۹.

(۷) راجع منتهی المقال: ۲۷۲.

(۸) فی الأصل و الحجریة: العلان نسخة بدل.

(۹) رجال الشیخ: ۲۸۴/ ۶۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۳

محمّد بن عیسی، فی الکافی، فی باب المؤمن و علاماته «۱»، و فی باب المواقیت «۲»، و فی التهذیب، فی باب حکم الحیض «۳»، و فی باب الزیادات فی فقه الحج «۴»، و فی باب التخییر بین القراءة و التسبیح «۵».

[۲۴۲۴] محمّد بن الحسن بن علی:

ابن مَهْزِیار، من مشایخ جعفر بن قولویه فی کامل الزیارة «۶».

[۲۴۲۵] محمّد بن الحسن بن عُمارة:

المَدَنِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۴۲۶] محمّد بن الحسن الکِنْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۴۲۷] محمّد بن الحسین بن أبی خالد:

عنه: الجلیل العبّاس بن معروف «۹».

[۲۴۲۸] محمّد بن الحسین بن عبد العزیز:

عنه: محمّد بن الحسن بن الولید، فی من لم یرو عنهم (علیهم السّلام) «۱۰»، و الفهرست «۱۱»، و کفی به شاهداً علی وثاقته.

---

(۱) أُصول الکافی ۲: ۱۸۳/ ۷، و فیه: (محمّد بن الحسن بن [ز] علان).

(۲) الکافی ۳: ۲۷۴/ ۲، و فیه: (بن علان)، و مثله فی مرآة العقول ۱۵: ۲۷.

(۳) تهذیب الأحکام ۱: ۱۸۱/ ۵۱۹، و فیه: (بن علان).

(۴) تهذیب الأحکام ۵: ۴۴۲/ ۱۵۳۷، و فیه: (بن علان).

(۵) تهذیب الأحکام ۲: ۹۸/ ۳۷۰.

(۶) کامل الزیارات: ۱۱ الباب الأول حدیث ۵.

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۴/ ۶۳.

(۸) رجال الشیخ: ۲۸۴/ ۶۱.

(۹) الاستبصار ۴: ۱۳۷/ ۵۱۴.

(۱۰) رجال الشیخ: ۴۹۲/ ۹.

(۱۱) فهرست الشیخ: ۱۳۰/ ۵۸۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۴

و فی الفهرست: عبد العزیز بن المهتدی جدّ محمّد بن الحسین، له کتاب «۱»، و یظهر منه کما فی التعلیقة «۲» معروفیّته، بل نباهة شأنه، و یقرب منه ما فی النجاشی «۳»، فلاحظ.

[۲۴۲۹] محمّد بن الحسین بن علی:

ابن الحسین بن علی بن أبی طالب (علیهم السّلام) أبو عبد اللّه، أسْنَدَ عَنْهُ، مدنی، نزل الکوفة، مات سنة إحدی و ثمانین و مائة، و له سبع و ستون سنة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۴۳۰] محمّد بن الحسین بن العمید:

أبو الفضل، فی النجاشی: أحمد بن إسماعیل بن عبد اللّه، أبو عبد اللّه، بجلیّ، عربیّ، من أهل قم، یلقّب سمکة، کان من أهل الفضل، و الأدب، و العلم، و یقال: إنَّ علیه قرأ أبو الفضل محمّد بن الحسین بن العمید «۵»، انتهی.

و یظهر منه معروفیّته، و جلالة شأنه، و هو ابن العمید الکاتب المعروف وزیر رکن الدّولة، و أستاذ صاحب بن عبّاد الذی قال فی حقّه: بدأت الکتابة بعبد الحمید و ختمت بابن العمید.

[۲۴۳۱] محمّد بن الحسین بن کثیر:

یروی عنه: ابن فضال، فی الکافی، فی باب فضل فقراء المسلمین «۶».

---

(۱) فهرست الشیخ: ۱۱۹/ ۵۳۴.

(۲) تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۲۹۴.

(۳) رجال النجاشی: ۲۴۵/ ۶۴۲.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۰/ ۸.

(۵) رجال النجاشی: ۹۷/ ۲۴۲.

(۶) الکافی ۲: ۲۰۳/ ۱۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۵

[۲۴۳۲] محمّد بن الحسین بن متّ:

الجوهری، من مشایخ جعفر بن قولویه فی کامل الزیارة «۱».

[۲۴۳۳] محمّد بن الحصین «۲» بن عبد الرحمن:

الجُعْفِیّ، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳». و الظاهر أنه الذی روی عنه: الحسین بن سعید فی التهذیب فی باب القبلة «۴»، و فی باب أحکام الجماعة «۵»، و فی الکافی، فی باب التزین یوم الجمعة «۶»، و فی الروضة بعد حدیث قوم صالح «۷»، و ابن فضال، فیه، فی باب علل الموت «۸».

[۲۴۳۴] محمّد بن حُکَیم السّاباطی:

أخو مُرازم و حدید «۹»، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۰» و قد مرّ ما

---

(۱) کامل الزیارات: ۲۷ الباب الثامن حدیث ۱.

(۲) فی الحجریة: (بن الحسین)، و ما فی الأصل هو الصحیح الموافق لما فی: المصدر، و منهج المقال: ۲۹۴، و مجمع الرجال ۵: ۱۹۹، و نقد الرجال: ۳۰۳، و جامع الرواة ۲: ۱۰۱، و تنقیح المقال ۳: ۱۰۸، و معجم رجال الحدیث ۱۶: ۲۸، و المصادر الروائیة کما ستأتی.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۶/ ۸۵.

(۴) تهذیب الأحکام ۲: ۴۹/ ۱۶۰.

(۵) تهذیب الأحکام ۳: ۳۸/ ۱۳۳.

(۶) تهذیب الأحکام ۳: ۴۱۷/ ۲.

(۷) الکافی ۸: ۱۹۹/ ۲۳۹.

(۸) الکافی ۳: ۱۱۱/ ۴.

(۹) فی المصدر: (و له إخوة محمد و مرازم و حدید) و مثله فی: منهج المقال: ۲۹۴، و مجمع الرجال ۵: ۲۰۱، و نقد الرجال: ۳۰۴، و تنقیح المقال ۳: ۱۰۹، و ما فی جامع الرواة ۲: ۱۰۳، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۱۰) رجال الشیخ: ۲۸۵/ ۷۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۶

یتعلّق به فی (رعز) «۱».

[۲۴۳۵] محمّد بن حمّاد:

أبو الأشعث المُزَنِیّ، الکُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۴۳۶] محمّد بن حمّاد بن عبد الرحمن:

الأنصاری، مولی آل أبی لیلی، کُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۴۳۷] محمّد بن حمّاد الهَمْدَانی:

الفاشی «۴»، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۴۳۸] محمّد بن حُمْران بن أعْیَن:

مولی بنی شیبان، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶». له کتاب فی الفهرست یرویه ابن أبی عمیر، و ابن أبی نجران «۷».

و فی المجلس الثانی من أمالی الصدوق فی الصحیح: عن ابن أبی عمیر، قال: حدثنی جماعة من مشایخنا منهم أبان بن عثمان، و هشام بن سالم، و محمّد بن حمران «۸».

---

(۱) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۱۶۴، الطریق رقم: [۲۷۷].

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۵/ ۷۵.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۵/ ۷۷.

(۴) فی المصدر: (الفائشی)، و مثله فی: مجمع الرجال ۵: ۲۰۲، و نقد الرجال: ۳۰۴، و تنقیح المقال ۳: ۱۱۰، و معجم رجال الحدیث ۱۶: ۳۸، و ما فی: منهج المقال: ۲۹۴، و جامع الرواة ۱: ۱۰۴ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۵/ ۷۶.

(۶) رجال الشیخ: ۳۲۲/ ۶۷۶، و رجال البرقی: ۲۰.

(۷) فهرست الشیخ: ۱۴۸/ ۶۳۵.

(۸) أمالی الصدوق: ۱۵ المجلس الثانی حدیث ۲.

خاتمة المستدرک، ج‌۹، ص: ۳۷

[۲۴۳۹] محمّد بن حمزة بن أبیض «۱»:

الکُوفِیّ، الخَثْعَمِیّ «۲»، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳». عنه: صفوان ابن یحیی، فی التهذیب، فی باب میراث ابن الملاعنة «۴»، و حمّاد بن عیسی، فیه، فی باب کیفیّة الصلاة «۵».

[۲۴۴۰] محمّد بن حمزة الأشعری:

عنه: أحمد بن محمّد بن عیسی، فی الکافی، فی باب أخذ الشعر من الأنف «۶». و لعلّه ابن حمزة بن الیسع الثقة، بل الظاهر أنه بعینه محمّد ابن حمزة القمّی المذکور فی أصحاب الهادی (علیه السّلام) «۷».

[۲۴۴۱] محمّد بن حُمید العبدی الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۴۴۲] محمّد بن حُمید المدنی:

أبو إسماعیل [الکوفی «۹»] أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۰».

---

(۱) فی المصدر: (بن بیض)، و مثله فی روایة التهذیب التی ستأتی و ما فی: منهج المقال: ۲۹۴، و مجمع الرجال ۵: ۲۰۳، و نقد الرجال: ۳۰۴، و جامع الرواة ۲: ۱۰۶، و تنقیح المقال ۳: ۱۱۰، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) فی الأصل و الحجریة: الحنفی نسخة بدل.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۶/ ۸۴.

(۴) تهذیب الأحکام ۹: ۳۴۰/ ۱۲۲۳، و فیه: (مخلد بن حمزة بن بیض).

(۵) تهذیب الأحکام ۲: ۱۳۳/ ۵۱۵.

(۶) الکافی ۶: ۴۸۸/ ۱.

(۷) رجال الشیخ: ۴۲۴/ ۳۲.

(۸) رجال الشیخ: ۲۸۶/ ۸۷.

(۹) فی الأصل و الحجریة: (المدنی)، و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر الموافق لما فی: منهج المقال: ۲۹۵، و مجمع الرجال ۵: ۲۰۳، و نقد الرجال: ۳۰۴، و جامع الرواة ۲: ۱۰۷، و تنقیح المقال ۳: ۱۱۱، و معجم رجال الحدیث ۱۶: ۴۸.

(۱۰) رجال الشیخ: ۲۸۶/ ۸۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۸

[۲۴۴۳] محمّد بن حنظلة العبدی «۱»:

أبو سلمة الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۴۴۴] محمّد بن حیّان البَکْرِیّ:

الأنْماطِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۴۴۵] محمّد بن حیّان الکِنْدِیّ:

مولاهم، کوفی، أبو إسماعیل، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۴۴۶] محمّد بن حیّان الهَمْدَانِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۴۴۷] محمّد بن خالد:

أبو الضیّبة «۶» الضبی، بالضم و الفتح جمیعاً، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۴۴۸] محمّد بن خالد الأصَم:

عنه: علی بن الحسن بن فضّال کثیراً «۸».

[۲۴۴۹] محمّد بن خالد الخُزاعی:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) العبدی) لم ترد فی الحجریة.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۴/ ۶۶.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۵/ ۶۹.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۵/ ۷۱.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۵/ ۷۰.

(۶) کذا فی الأصل و الحجریة، و (أبو ختنة) فی: المصدر و نقد الرجال: ۳۰۵ (نسخة بدل). و (أبو خیبة) فی: منهج المقال: ۲۹۵، و مجمع الرجال ۵: ۲۰۴، و نقد الرجال: ۳۰۵، و جامع الرواة ۲: ۱۰۷، و تنقیح المقال ۳: ۱۱۲.

(٧) رجال الشيخ: ٢٨۶/ ٩١.

(٨) تهذيب الأحكام ٧: ٣٧١/ ١۵٠٢، ۴٨٩/ ١٩۶٢.

(٩) رجال الشيخ: ٢٨۶/ ٩٣.

خاتمة المستدرك، ج٩، ص: ٣٩

[٢۴۵٠] محمّد بن خالد بن زياد:

القُرشى، مولاهم، كوفى، أبو العلاء، مات سنة إحدىٰ و ثمانين و مائة، و له سبع و سبعون سنة، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «١».

[٢۴۵١] محمّد بن خالد السَّرِىّ:

الأوْدِىّ «٢»، الكُوفِىّ، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٣» عنه: عبد الرّحمن بن الحجاج «۴».

[٢۴۵٢] محمّد بن خالد السنانى:

من مشايخ الصدوق، يروى عنه مترضياً «۵».

[٢۴۵٣] محمّد بن خالد الطّيالسى:

له كتاب فى الفهرست، يرويه عنه محمّد بن على بن محبوب «۶»، و عنه: على بن الحسن بن فضال «٧»، و سعد بن عبد اللّٰه «٨»، و الصفار «٩»، و على بن إبراهيم «١٠»، و معاوية بن حكيم «١١»، و على بن سليمان الزرارى «١٢»،

---

(١) رجال الشيخ: ٢٨۶/ ٩٢.

(٢) فى المصدر: (الأزدى)، و ما فى: منهج المقال: ٢٩۵، و مجمع الرجال ۵: ٢٠٧، و نقد الرجال: ٣٠۵، و جامع الرواة ٢: ١١٠، و تنقيح المقال ٣: ١١۴، موافق لما فى الأصل و الحجرية.

(٣) رجال الشيخ: ٢٨۴/ ۶٧.

(۴) تهذيب الأحكام ۴: ٩٨/ ٢٧۶، و فيه: (محمد بن خالد).

(۵) الفقيه ۴: ١١۶، من المشيخة، فى طريقه إلىٰ محمد بن يعقوب الكلينى.

(۶) فهرست الشيخ: ١۴٩/ ۶۴٣.

(٧) رجال الشيخ: ۴٩٣/ ١١.

(٨) الاستبصار ١: ٢٣٣/ ٨٣٣.

(٩) فهرست الشيخ: ١١٢/ ۴٩٩، فى ترجمة العلاء بن رزين.

(١٠) أُصول الكافى ١: ٨٣/ ١.

(١١) تهذيب الأحكام ٧: ٣٠١/ ١٢۵٨.

(١٢) فهرست الشيخ: ١١٢/ ۴٩٩، و فيه: (محمد بن خالد)، فى ترجمة العلاء بن رزين.

خاتمة المستدرك، ج٩، ص: ۴٠

و محمّد بن أبى عبد اللّٰه «١».

و زاد فى الجامع: أحمد بن محمّد بن عيسى، و على بن الحكم، و محمّد بن إسماعيل، و محمّد بن جعفر أبو العباس الكوفى «۲».

و فى من لم يروَ عنهم (عليهم السّلام): روى عنه حميد أصولًا كثيرة، و مات سنة تسع و خمسين و مائتين، و له سبع و تسعون سنة «۳».

و فى رسالة أبى غالب الزرارى: و كان جدّى أبو طاهر أحد رواة الحديث، قد لقى محمّد بن خالد الطيالسى فروى عنه: كتاب عاصم بن حميد، و كتاب سيف بن عميرة، و كتاب العلاء بن رزين، و كتاب إسماعيل ابن عبد الخالق، و أشياء غير ذلك «۴».

و المراد بأبى طاهر: الثقة، الجليل، محمّد بن الحسن بن الجهم، أول من لُقّب من هذه الطائفة بالزرارى من مولانا أبى محمّد (عليه السّلام). و يظهر من جميع ذلك أنه من أجلّاء الرواة، و الثقات الإثبات.

و من العجب عدّه فى الوجيزة «۵» من المجاهيل، و عدم ذكره فى البلغة!؟

[۲۴۵۴] محمّد بن خالد بن عبد اللّه:

البَجَلِىّ، القَسْرِىّ، الكُوفِىّ والى المدينة، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶». و هو صاحب كتاب معتمد فى مشيخة الفقيه «۷»، قد ذكرنا ما يؤيّد وثاقته فى

---

(۱) تهذيب الأحكام ۳: ۹۲/ ۲۵۲، و فيه: (محمد بن خالد).

(۲) جامع الرواة ۲: ۱۱۰، و أنظر رواية الأول عنه فى الفقيه ۴: ۵۸، من المشيخة فى طريقه إلى العلاء بن رزين، و الثانى و الثالث و الرابع جميعاً. عنه فى الكافى ۶: ۴۱۵/ ۲.

(۳) رجال الشيخ: ۴۹۹/ ۵۴.

(۴) رسالة أبى غالب الزرارى: ۱۴۸.

(۵) الوجيز: ۴۷.

(۶) رجال الشيخ: ۲۸۶/ ۹۴.

(۷) الفقيه ۴: ۷۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۴۱

(ما) «۱».

[۲۴۵۵] محمّد بن الخَزّاز الكُوفِىّ:

عنه: ابن مسكان، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲». و عنه: يونس «۳»، قيل: و فى التهذيب فى باب توفير الشعر: زرعة، عن محمّد بن خالد الخزّاز، عن أبى الحسن (عليه السّلام)، و كأنّه هذا «۴».

[۲۴۵۶] محمّد بن داود الأنصارى:

كُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۲۴۵۷] محمّد بن داود البكرى:

الكوفى، مولى، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۴۵۸] محمّد بن داود الهَمْدَانيّ:

الكُوفيُّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۴۵۹] محمّد بن درّاج:

عنه صفوان بن يحيى، فى الفقيه فى باب الرهن «۸».

(۱) تقدم فى الجزء الخامس صحيفة: ۱۷۴، الطريق رقم: [۲۸۱].

(۲) رجال الشيخ: ۳۰۵/ ۴۰۳.

(۳) أُصول الكافى ۲: ۲۷۴/ ۲.

(۴) القائل هو الأردبيلى فى جامع الرواة ۲: ۱۱۱، و أُنظر تهذيب الأحكام ۵: ۴۸/ ۱۴۷، فى باب العمل و القول عند الخروج.

(۵) رجال الشيخ: ۲۸۶/ ۹۵.

(۶) رجال الشيخ: ۲۸۶/ ۹۷.

(۷) رجال الشيخ: ۲۸۶/ ۹۸.

(۸) الفقيه ۳: ۲۰۰/ ۹۰۸، و فيه: محمد بن رياح القلاء، و فى هامش المصدر نقلا عن بعض النسخ: درّاج القلانسى.

[۲۴۶۰] محمّد بن ديسم البكرى:

الكوفى، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱».

[۲۴۶۱] محمّد بن ذهل بن عُمير:

الأَوْدى، الكُوفيّ، و قيل: أزدى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲»، عنه أبو على الأشعرى فى الكافى «۳».

[۲۴۶۲] محمّد بن راشد البصرى:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴»، عنه: على بن مهزيار، فى التهذيب «۵»، و الكافى مكرّراً «۶».

[۲۴۶۳] محمّد بن رافع البجلى:

الكوفى، مات سنة خمس و سبعين و مائة، و هو ابن سبع و خمسين سنة. من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۴۶۴] محمّد بن الربيع:

أبو صالح «۸» الأسدى «۹»، الكوفى، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب

(۱) رجال الشيخ: ۲۸۶/ ۹۹.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۶/ ۱۰۰.

(۳) الکافی ۵: ۸۹/ ۲، و فیه: ابی محمد الذهلی.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۰۱.

(۵) تهذیب الأحکام ۲: ۵۹/ ۲۰۷، و فیه: محمد بن راشد.

(۶) الکافی ۳: ۳۰۸/ ۳۳، ۶: ۹/ ۹، و فیهما: محمد بن راشد.

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۰۳.

(۸) فی المصدر: «ابن أبی صالح»، و مثله فی: منهج المقال: ۲۹۶، و نقد الرجال: ۳۰۶، و منتهی المقال: ۲۷۶.

و فی مجمع الرجال ۵: ۲۰۹ (بن أبی صلح). و ما فی: جامع الرواة ۲: ۱۱۲، و تنقیح المقال ۳: ۱۱۶، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۹) فی المصدر: «الأسلمی». و ما فی الأصل و الحجریة موافق لما فی کتب الرجال (انظر مصادر الهامش السابق).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۴۳

الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۴۶۵] محمّد بن الرّبیع:

مولی بنی ذهل، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲». و یوجد فی الأسانید روایة علی بن الحسن بن الفضّال مکرّراً عن محمد بن الربیع «۳»، و کذا السندی «۴»، و لم یعلم أنّه أحدهما أو الشائی المذکور فی أصحاب العسکری علیه السّلام «۵»، کما ظنه صاحب الجامع «۶» و لم یعلم وجهه.

[۲۴۶۶] محمّد بن ردّاد اللیثی:

المدنی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۴۶۷] محمّد بن رزام:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۴۶۸] محمّد بن رزین بن علی:

الأزْدی. من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

[۲۴۶۹] محمّد بن رفاعة النّخعی:

الوهبیلی، الکوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۰».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۰۵.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۰۴.

(۳) تهذیب الأحکام ۴: ۲۴۹/ ۷۴۰.

(۴) تهذیب الأحکام ۱۰: ۲۵۲/ ۱۰۰۱.

(۵) رجال الشیخ: ۴۳۷/ ۲۴، و فیه: محمد بن ربیع بن سوید السائی.

(۶) جامع الرواة ۲: ۱۲ ۱۳.

(۷) النسخة المطبوعة من رجال الشیخ خالیة منه، و لکن نقل عنه القهبائی فی مجمع الرجال ۵: ۲۱۰.

(۸) رجال الشیخ: ۳۲۲/ ۶۸۶.

(۹) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۰۶.

(۱۰) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۰۲.

[۲۴۷۰] محمّد بن زادیة «۱»:

عنه: یعقوب بن یزید، فی الکافی مکرّراً «۲».

[۲۴۷۱] محمّد بن زُرارة بن أعین:

روی عنه: علی بن عقبة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۴۷۲] محمّد الزَّعْفَرانِیّ:

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی «۴»، و التهذیب، فی باب فضل التجارة «۵». و احتمل کونه ابن میمون الآتی «۶».

[۲۴۷۳] محمّد بن زکریا بن جُنْدَب:

البَجَلِیّ، الجَرِیرِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۴۷۴] محمّد بن زهیر التغْلِبیّ:

کُوفِیّ، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) لقد اختلفت المصادر فی اسم أبیه بین داذویه، و زادویه، و زاویه، و غیره، الأول کما فی الکافی ۶: ۴۰۵/ ۹، و التهذیب ۹: ۱۰۸/ ۴۶۹، و الثانی ورد فی مجمع الرجال ۵: ۲۱۰، و الثالث فی: جامع الرواة ۲: ۱۱۳ ۱۱۴، و تنقیح المقال ۳: ۱۱۷، و أشار کلا منهما الی اختلاف النسخ فلاحظ.

(۲) الکافی ۶: ۴۰۵/ ۹.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۱۷.

(۴) الکافی ۵: ۱۴۸/ ۳.

(۵) تهذیب الأحکام ۷: ۳/ ۵، و فیه: (محمد بن الزعفرانی) و الصحیح (محمد الزعفرانی) الموافق لما فی روایة الکافی (المذکورة فی الهامش السابق) و الوسائل ۱۷: ۱۱/ ۲۱۸۵۰، و الوافی ۱۷: ۱۲۱ ۱۲۲/ ۱۶۹۷۱.

(۶) راجع جامع الرواة ۲: ۱۱۶، سیأتی برقم: [۲۸۴۴].

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۰۷.

(۸) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۱۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۴۵

[۲۴۷۵] محمّد بن زیاد الأشْجَعِیّ:

الکُوفِیّ، أبو أحمد، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۴۷۶] محمّد بن زیاد الأشْجَعِیّ:

الکُوفِیّ، أبو إسماعیل، أسْنَدَ عَنْهُ، مات سنهٔ ست و سبعین و مائهٔ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۴۷۷] محمّد بن زیاد البَجَلِیّ:

صاحب السابری، کوفی، روی عنه: الحکم بن أیمن، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳»، و فی موضع البجلی، بیاع السابری «۴».

[۲۴۷۸] محمّد بن زیاد التَّمِیمِیّ:

عربی، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۴۷۹] محمّد بن زیاد السجّاد:

الغزّال، کُوفِیّ، روی عنه: محمّد بن سنان «۶»، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) منهج المقال: ۲۹۶.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۱۳.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۱۸، و رجال البرقی: ۱۹.

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۲/ ۶۷۳.

(۵) رجال الشیخ: ۳۲۲/ ۶۶۹.

(۶) محمد بن سنان) لم یرد فی المصدر، و الصحیح ما فی الأصل و الحجریهٔ الموافق لما فی: منهج المقال: ۲۹۶، و مجمع الرجال ۵: ۲۱۲، و نقد الرجال: ۳۰۷، و جامع الرواهٔ ۲: ۱۱۴، و تنقیح المقال ۳: ۱۱۷، و معجم رجال الحدیث ۱۶: ۹۵.

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۱۵، و رجال البرقی: ۲۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۴۶

[۲۴۸۰] محمّد بن زیاد الهَمْدانِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۴۸۱] محمّد بن زید الثُّمالِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۴۸۲] محمّد بن زید الشّحام:

روی الکشّی حدیثاً طویلًا فیه دعاء شریف، و مدح عظیم له «۳»، و لذا عدّه فی الوجیزة من الممدوحین «۴».

[۲۴۸۳] محمّد بن زید بن علی:

ابن الحسین بن علی بن أبی طالب (علیهم السّلام) المَدَنی، أبو عبد اللّه، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۴۸۴] محمّد بن زید بن عِنان:

الوابشی، کُوفِیّ، مات سنة تسع و أربعین و مائة، و هو ابن سبع و خمسین سنة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۴۸۵] محمّد بن سالم:

أبو سَهْل الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۱۲.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۰۹.

(۳) رجال الکشی ۲: ۶۶۵/ ۶۸۹.

(۴) الوجیزة: ۴۷.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۰/ ۷، ۲۸۷/ ۱۰۸ کلاهما فی أصحاب الصادق (علیه السّلام).

(۶) رجال الشیخ: ۲۸۷/ ۱۱۰.

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۳۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۴۷

[۲۴۸۶] محمّد بن سالم الأَزْدِیّ:

العامری «۱»، مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۴۸۷] محمّد بن سالم بن أَفْلَح:

الأنصاری، کُوفِیّ، مات سنة سبع و ثمانین و مائة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۴۸۸] محمّد بن سالم الطّائی:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۴۸۹] محمّد بن سالم بن عبد الرّحمن:

الأشل «۵»، المصاحفی، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۴۹۰] محمّد بن سالم الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۴۹۱] محمّد بن سالم النَّهْدِیّ:

مولاهم، کوفی، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) فی الأصل و الحجریة: (الغامدی نسخة بدل).

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۳۸.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۳۴.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۳۳.

(۵) فی الحجریة: (الأمثل).

(۶) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۴۰.

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۴۱.

(۸) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۳۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۴۸

[۲۴۹۲] محمّد بن السائب بن بشر:

أبو النضر «۱» الکَلْبِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲». هو والد هِشام الکلبی النَّسّابة، الإمامی.
قال السـمعانی فی ترجمة محمّد: إنه صاحب التفسیر، کان من أهل الکوفة، و قائلًا بالرجعة، و ابنه هشام ذا نسب عال، و فی التشیّع غال «۳».

[۲۴۹۳] محمّد بن السّائب الثَّقَفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۴۹۴] محمّد بن السّائب بن عطیة:

الغَامِدِیّ، الأَزْدِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۴۹۵] محمّد بن سَرْد:

أو سَرْو بالواو روی سعد بن عبد اللّه، عن عبد اللّه بن جعفر، عنه، فی التهذیب، فی باب الإحرام للحج «۶».

[۲۴۹۶] محمّد بن سَعْدان الکِلابی:

الجَعْدِیّ، مولاهم، کوفی، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) فی المصدر: (أبو النصر) بالصاد و مثله فی مجمع الرجال ۵: ۲۱۵، و ما فی: منهج المقال: ۲۹۷، و نقد الرجال: ۳۰۸، و جامع الرواة ۲: ۱۱۷، و تنقیح المقال ۳: ۱۱۹، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۴۴، ۱۳۶/ ۲۵ فی أصحاب الصادق و الباقر (علیهما السّلام)، و رجال البرقی: ۲۰ فی أصحاب الصادق (علیه السّلام).

(۳) الأنساب للسمعانی ۱۰: ۴۵۳ ۴۵۴.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۴۵.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۴۳.

(۶) تهذیب الأحکام ۵: ۱۷۱/ ۵۷۰.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۵۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۴۹

[۲۴۹۷] محمّد بن سعید بن الأسود:

الأُمویّ الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۴۹۸] محمّد بن سعید بن الأسود:

الطّائی، الکُوفِیّ، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۴۹۹] محمّد بن سعید الرّواسی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۵۰۰] محمّد بن سعید «۴» العِجْلِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۰۱] محمّد بن سعید بن عُمارة:

اللّیثی، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۵۰۲] محمّد بن سعید بن کُلْثُوم:

المَروزی، و کان متکلماً، من أصحاب الهادی (علیه السّلام) فی رجال الشیخ «۷».

و فی الکشی «۸» [قال نصر بن الصباح «۹»]: کان محمّد بن سعید بن کلثوم مروزیاً، من أجلّة المتکلمین بنیشابور، و قال غیره: و هجم عبد اللّه بن

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۵۳.

(۲) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۵۶.

(۳) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۵۴.

(۴) فی المصدر: (سعد)، و ما فی: منهج المقال: ۲۹۷، و مجمع الرجال ۵: ۲۱۶، و نقد الرجال: ۳۰۸، و جامع الرواة ۲: ۱۱۷، و تنقیح المقال ۳: ۱۲۰، موافق لما فی الأصل و الحجریة و هو الصحیح.

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۵۲.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۵۷.

(۷) رجال الشیخ: ۴۲۱/ ۲.

(۸) فی الحجریة: (النجاشی).

(۹) ما بین المعقوفتین أضفناه من المصدر لأن السیاق یقتضیه.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۵۰

طاهر علی محمّد بن سعید بسبب خبثه، فحاجّه محمّد بن سعید فخلّی سبیله، قال أبو عبد اللّه الجرجانی: إنَّ محمّد بن سعید بن کلثوم کان خارجیاً ثم رجع إلی التشیّع، بعد أن کان بایع علی الخروج و إظهار السیف «۱».

[۲۵۰۳] محمّد بن سعید الکِنْدی:

و أخوه معاویة، معروفان، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۵۰۴] محمّد بن سُفْیان الهَمْدانِیّ:

الشّاکرِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۵۰۵] محمّد بن سلام البَکْرِیّ:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۵۰۶] محمّد بن سلامة العَرْزَمِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۰۷] محمّد بن سلامة القاضی «۶»:

الهَمْدَانِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الکشی ۲: ۸۲۲/ ۱۰۳۰.

(۲) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۵۵.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۴۲.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۳۵، و رجال البرقی: ۲۱.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۳۶.

(۶) فی المصدر: (العابضی)، و مثله فی نقد الرجال: ۳۰۹ (نسخة بدل). و (القابضی) بالباء فی: مجمع الرجال ۵: ۲۱۷، و نقد الرجال: ۳۰۹، و جامع الرواة ۲: ۱۱۹، و معجم رجال الحدیث ۱۶: ۱۲۰.

و عنونه فی تنقیح المقال ۳: ۱۲۱ (العابضی)، و أشار إلی وجود نسخة معتمدة فیها القامصی، و احتمل أیضاً (القائفی) بالیاء ثم الفاء نسبة إلی القائف أحد الأجداد، إلّا انه صوّب: (القاضی)، و هذا الأخیر موافق لما فی: منهج المقال: ۲۹۷، و الأصل. و الحجریة.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۶۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۵۱

[۲۵۰۸] محمّد بن سلم بن شُرَیح:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۵۰۹] محمّد بن سلمة البُنانی:

النّصیبی، نزل نصیبین، أصله کوفی، أسند عنه، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۵۱۰] محمّد بن سَلَمة بن کُهَیل:

ابن الحُصَین الحَضْرمی، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۵۱۱] محمّد بن سَلَمة الهَمْدانِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۵۱۲] محمّد بن سَلِیط المدنی:

الأنصاری، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۱۳] محمّد بن سُلیم الأزْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۵۱۴] محمّد بن سُلیمان الأَسَدِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۴۶، و فیه: محمّد بن سالم بن شُریح الأشجعی الحذاء الکوفی، أبو إسماعیل، أسند عنه، مات سنة اثنتین و تسعین و مائة، و هو ابن تسع و خمسین سنة، و یقال له: سالم الحذاء، و سالم الأشجعی، و سالم بن أبی واصل، و سالم بن شریح، و هو ثقة.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۳۰.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۳۲.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۳۱.

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۶۳.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۶۵.

(۷) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۲۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۵۲

[۲۵۱۵] محمّد بن سُلیمان بن رجاء:

الأنصاری، مولاهم، المدنی، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۵۱۶] محمّد بن سُلیمان بن سُوَید:

الکِلابی، الجعفری، أبو عمرو، الکوفی، أسْنَدَ عَنْهُ، مات سنة ثلاث و سبعین و مائة، و هو ابن إحدی و ستین سنة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۵۱۷] محمّد بن سُلیمان بن عبد اللّه:

الأزْدِیّ، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳». عنه: ابن محبوب، فی الروضة بعد حدیث نوح (علیه السّلام) «۴».

[۲۵۱۸] محمّد بن سُلیمان بن عبد اللّه:

الأزْرَق، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۱۹] محمّد بن سُلیمان بن عُثمان:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۵۲۰] محمّد بن سُلیمان بن عطیّة:

الهَمْدَانی، الناغطی «۷»، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۲۱.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۲۰.

(۳) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۲۶.

(۴) الکافی ۸: ۲۸۹/ ۴۳۵، و فیه: (سلمان).

(۵) رجال ابن داود: ۱۷۳/ ۱۳۹۵.

(۶) رجال ابن داود: ۱۷۳/ ۱۳۹۸.

(۷) کذا فی الأصل و الحجریة، و فی المصدر: (الناغظی). و (الناعظی) فی: منهج المقال: ۲۹۸، و مجمع الرجال ۵: ۲۲۰، و جامع الرواة

: ۲: ۱۲۲، و تنقیح المقال ۳: ۱۲۳.

(۸) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۱۹.

[۲۵۲۱] محمّد بن سُلیمان بن عَمّار:

أبو عُمارة، مولی بنی هاشم، المدنی، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۵۲۲] محمّد بن سُلیمان بن عَمّار:

الأزدی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۵۲۳] محمّد بن سُلیمان القبی «۳»:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۵۲۴] محمّد بن سُلیمان بن مُسْلم:

ابن زَیْنَبة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۲۵] محمّد بن سُلیمان النوفلی:

فی العیون بإسناده عنه فی حدیث فیه کیفیّة أخذ هارون مولانا الکاظم (علیه السّلام) و إرساله إلی البصرة عند عیسی بن جعفر، و فیه: أنه سعی علی بن یعقوب الهاشمی إلی عیسی بمحمّد بن سلیمان و أنه یدین بطاعة موسی بن جعفر المحبوس عندک «۶».
و فی الکشی فی ترجمة هشام بن الحکم، خبر شریف یدلّ علی

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۲۳.

(۲) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۲۲.

(۳) فی المصدر: (الضبی)، و فی: رجال ابن داود: ۱۷۴/ ۱۴۰۱، و منهج المقال: ۲۹۸، و تنقیح المقال ۳: ۱۲۳ (القمی). و ما فی: مجمع الرجال ۵: ۲۲۱، و جامع الرواة ۲: ۱۲۳ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۲۷.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۲۵.

(۶) عیون أخبار الرضا (علیه السّلام) ۱: ۸۵/ ۱۰.

حسن حاله، و ولائه، و فضله، و إنه کان فی حبس الرشید «۱».

[۲۵۲۶] محمّد بن سَماعة العَنَزِیّ:

البَکْرِیّ، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۵۲۷] محمّد بن سَماعة بن مِهْران:

عنه: أحمد بن محمّد بن أبی نصر، فی التهذیب، فی باب نزول المزدلفة، و فی غیره مکرّراً، و فی بعض الأسانید: محمّد بن سماعة الصّیرفی «۳».

[۲۵۲۸] محمّد بن سَمْعان:

أبی یحیىٰ الأسْلمی، مولاهم، مدنی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۵۲۹] محمّد بن سِنان بن طَرِیف:

الهاشمی، و أخوه عبد اللّه، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». قد أکثر ابنا بسطام فی طب الأئمة (علیهم السّلام) من الروایة عن عبد اللّه بن سنان، عن أخیه محمّد بن سنان «۶»، و منه یعلم علوّ مقامه.

[۲۵۳۰] محمّد بن السِّنْدِیّ:

عنه: الجَلیل أحمد بن داود بن علی القمّی، فی من لم یرو

---

(۱) رجال الکشی ۲: ۵۳۸/ ۴۷۷.

(۲) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۶۴.

(۳) تهذیب الأحکام ۵: ۱۸۹/ ۶۲۷.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۱/ ۱۷۰.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۸/ ۱۲۹.

(۶) طب الأئمة (علیهم السّلام): ۱۵/ ۱۶ (مع الوسائط).

عنهم (علیهم السّلام) «۱»، و الصفار «۲»، و محمّد بن علی بن محبوب «۳»، و محمّد بن أحمد بن هشام، من مشایخ علی بن بابویه «۴».

[۲۵۳۱] محمّد بن سَوادة الأزْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۳۲] محمّد بن سُوَید الأسَدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۵۳۳] محمّد بن سُوَید القابضی «۷»:

الهَمْدَانِیّ، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۵۳۴] محمّد بن سهل الأَزْدِیّ:

البارقیّ، الكُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

[۲۵۳۵] محمّد بن سهل الأسَدِیّ:

كُوفِیّ، روایة الكمیت بن زید، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۰».

---

(۱) رجال الشیخ: ۴۹۲/ ۵، و فیه: (محمد السندی روی عن علی بن الحكم) و أُنظر روایة أحمد بن داود عنه فی التهذیب ۶: ۷۸/ ۱۵۵.

(۲) تهذیب الأحكام ۱: ۲۷۲/ ۸۰۱.

(۳) تهذیب الأحكام ۷: ۲۲۱/ ۹۶۸.

(۴) ثواب الأعمال: ۴۷/ ۳.

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۶۷.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۶۰.

(۷) فی المصدر: (الوابصی)، و فی مجمع الرجال ۵: ۲۳۲ (الوابشی)، و ما فی جامع الرواة ۲: ۱۲۹ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۸) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۵۹.

(۹) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۴۸.

(۱۰) رجال الشیخ: ۲۸۹/ ۱۴۹.

خاتمة المستدرك، ج‌۹، ص: ۵۶

[۲۵۳۶] محمّد بن سهل المُزَنِیّ:

الكُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۵۳۷] محمّد بن سهل بن الیسع:

الأَشْعَرِیّ، القُمِیّ، فی النجاشی: له كتاب یرویه جماعة، أخبرنا علی ابن أحمد، قال: حدثنا محمّد بن الحسن، قال: حدثنا سعد و الحمیری و محمّد بن یحیی و أحمد بن إدریس، عن أحمد بن محمّد بن عیسی، عن أبیه، عن محمّد بن سهل، بكتابه «۲».

و لا یخفی ما فی روایة هؤلاء الأجلّة كتابه، و قوله: یرویه جماعة من الدلالة علی وثاقته، بل جلالته، و قد مرّ فی (رند) «۳»، فلاحظ.

[۲۵۳۸] محمّد بن سُهَیْل الطّائِیّ:

الكُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۵۳۹] محمّد بن شَبیب النَّهْدِیّ:

كُوفِیّ، أخو جعفر بن شبیب، یعرف جعفر بالبرذون، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۴۰] محمّد بن شجاع المَرْوَزِیّ:

أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۵۰.

(۲) رجال النجاشی: ۳۶۷/ ۹۹۶.

(۳) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۱۸۰، الطریق رقم: [۲۸۴] الرمز: رفد.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۵۱.

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۱/ ۱۷۷.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۱/ ۱۷۶.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۵۷

[۲۵۴۱] محمّد بن شُعَیب:

من أصحاب الرضا (علیه السّلام) «۱» یروی عنه: الجلیل یعقوب بن یزید «۲»، و محمّد بن عیسی بن عبید «۳»، و محمّد بن عبد الحمید «۴»، و عمرو بن عثمان «۵»، و أحمد بن أبی عبد اللّه «۶».

[۲۵۴۲] محمّد بن شَمْعون النَّجاشی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۵۴۳] محمّد بن شِهاب الجَرْمِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۵۴۴] محمّد بن شِهاب الزُّهْرِیّ:

یأتی فی محمّد بن مسلم «۹».

[۲۵۴۵] محمّد بن شِهاب بن زید:

أبو الحسن البَارِقِیّ، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۰».

[۲۵۴۶] محمّد بن شِهاب بن عَلّاف:

العبدی، أبو همام الکوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۱».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۹۲/ ۶۹.

(۲) تهذیب الأحکام ۱: ۲۸۹/ ۸۴۲.

(۳) الکافی ۱: ۳۲۰/ ۲.

(۴) الکافی ۵: ۵۶۲/ ۲۴.

(۵) الکافی ۴: ۴۱/ ۱۴.

(۶) الکافی ۴: ۶۱/ ۳.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۰/ ۱۶۸، مع زیادة جملة: (ابن أبی سماک).

(۸) رجال الشیخ: ۲۹۱/ ۱۷۵.

(۹) یأتی فی الترجمة: [۲۷۲۳].

(۱۰) رجال الشیخ: ۲۹۱/ ۱۷۳.

(۱۱) رجال الشیخ: ۲۹۱/ ۱۷۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۵۸

[۲۵۴۷] محمّد بن شِهاب الکَبِیسی «۱»:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۵۴۸] محمّد بن صابر الأزْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۵۴۹] محمّد بن صالح بن مسعود:

الجَدَلِیّ، الکُوفِیّ، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۵۵۰] محمّد بن صالح بن مُعاویة:

ابن عبد اللّه بن جعفر الجعفری، المدنی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۵۱] محمّد بن الصامت الجُعْفِیّ:

أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۵۵۲] محمّد بن الصَّلت بن مالک:

القُرَشِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷». عنه: عبد الرّحمن بن أبی نجران «۸»، و علی بن أسباط «۹»، و السندی بن محمّد «۱۰».

---

(۱) فی المصدر: (کندی)، و مثله فی: منهج المقال: ۳۰۰، و تنقیح المقال ۳: ۱۳۲، و فی مجمع الرجال ۵: ۲۳۵ (الکتیبی). و ما فی جامع الرواة ۲: ۱۳۱ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) رجال الشیخ: ۲۹۱/ ۱۷۲.

(۳) رجال الشيخ: ۲۹۱/ ۱۸۰.

(۴) رجال الشيخ: ۲۹۱/ ۱۸۲.

(۵) رجال الشيخ: ۲۹۱/ ۱۸۱.

(۶) رجال الشيخ: ۲۹۱/ ۱۷۸.

(۷) رجال الشيخ: ۲۹۱/ ۱۷۹.

(۸) أُصول الكافى ۲: ۴۶۶/ ۲.

(۹) الكافى ۷: ۳۹۴/ ۲.

(۱۰) أُصول الكافى ۲: ۱۸۵/ ۲۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۵۹

[۲۵۵۳] محمّد بن ضبارىّ «۱» بن مالک:

أبو مالك العَنَزِىّ، الكُوفِىّ، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۲۵۵۴] محمّد بن طارق التَّغْلِبِىّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۲۵۵۵] محمّد بن طارق الطّائِىّ:

الكُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۲۵۵۶] محمّد بن طالب بن عُمَير:

العبدى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۲۵۵۷] محمّد بن طلحة البَكْرِىّ:

كُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۵۵۸] محمّد بن طلحة بن مُصَرِّف:

الهَمْدانى، اليامى «۷»، كُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸».

---

(۱) كذا فى الأصل و الحجرية، و فى المصدر: (بن ضمرة) و مثله فى: مجمع الرجال ۵: ۲۳۷، و نقد الرجال: ۳۱۱، و جامع الرواة ۲: ۱۳۲ و غيرهم.

(۲) رجال الشيخ: ۲۹۱/ ۱۸۳.

(۳) رجال الشيخ: ۲۹۳/ ۱۹۱.

(۴) رجال الشيخ: ۲۹۲/ ۱۹۰.

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۲/ ۱۸۸.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۱/ ۱۸۶.

(۷) کذا فی الأصل و الحجریة، و فی: منهج المقال: ۳۰۱، و تنقیح المقال ۳: ۱۲۴ (البامی) بالباء-. و فی المصدر: (الیامی) بالیاء و مثله فی: مجمع الرجال ۵: ۲۲۷، و جامع الرواة ۲: ۱۳۳، و طبقات بن سعد ۶: ۳۷۶، و تهذیب الکمال ۲۵: ۴۱۷.

(۸) رجال الشیخ: ۲۹۱/ ۱۸۵.

خاتمة المستدرک، ج‌۹، ص: ۶۰

[۲۵۵۹] محمّد بن طلحة النَّهدِیّ:

أخو عبد اللّه بن طلحة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱» عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب قصّ الأظفار «۲»، و إسماعیل بن عبد الخالق «۳».

[۲۵۶۰] محمّد بن طلیب «۴» بن عمارة:

الخَثْعَمِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۶۱] محمّد بن ظُهیر:

أبو عبد اللّه «۶» المُزَنِی، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۵۶۲] محمّد بن عاصم:

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب العصیر، فی کتاب الأشربة «۸».

[۲۵۶۳] محمّد بن عائذ الأزْدِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۱/ ۱۸۷.

(۲) الکافی ۶: ۴۹۱/ ۱۰.

(۳) الکافی ۳: ۴۱۸/ ۵.

(۴) فی الحجریة: (طبیب)، و الصحیح ما فی الأصل الموافق لما فی: المصدر، و منهج المقال: ۳۰۱، و مجمع الرجال ۵: ۲۳۷، و نقد الرجال: ۳۱۳، و جامع الرواة ۲: ۱۳۳، و تنقیح المقال ۳: ۱۳۴.

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۲/ ۱۸۹.

(۶) فی المصدر: (أبو عمارة)، و مثله فی: منهج المقال: ۳۰۱، و مجمع الرجال ۵: ۲۳۸، و نقد الرجال: ۳۱۳. و ما فی جامع الرواة ۲: ۱۳۴، و تنقیح المقال ۳: ۱۲۴ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۲/ ۱۹۲.

(۸) الکافی ۶: ۴۱۹/ ۲.

(۹) رجال الشیخ: ۲۹۷/ ۲۷۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۶۱

[۲۵۶۴] محمّد بن عبّاد بن سریع:

البارقی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۵۶۵] محمّد بن عبّاد الطّائِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۵۶۶] محمّد بن عبّاد بن عمرو «۳»:

الثَّقَفِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۵۶۷] محمّد بن عُبادة بن أبی روق:

عطِیّة بن الحارث، الهَمْدَانِیّ، الوثنیّ «۵»، الکُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۵۶۸] محمّد بن عبد بن خالد:

الأسَدِیّ، الصَّیْداوِیّ، مولاهم، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۳۳.

(۲) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۳۱.

(۳) فی المصدر: (عمر)، و ما فی: منهج المقال: ۳۰۱، و مجمع الرجال ۵: ۲۳۷، و نقد الرجال: ۳۱۳، و جامع الرواة ۲: ۱۳۴، و تنقیح المقال ۳: ۱۳۴، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۳۲.

(۵) فی المصدر: (الواثقی)، و ما فی: منهج المقال: ۳۰۱، و مجمع الرجال ۵: ۲۳۸، و جامع الرواة ۲: ۱۳۴، و تنقیح المقال ۳: ۱۳۴، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۵۹.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۳۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۶۲

[۲۵۶۹] محمّد بن عبد الرّحمن بن أبی بکر:

المَلیکی، الجُذعانی، القُرَشِیّ، التَّمیمِیّ «۱»، أبو غزارة «۲» المَکِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۵۷۰] محمّد بن عبد الرّحمن بن أبی لیلیٰ:

الأنصاری، القاضِی، الکُوفِیّ، مات سنة ثمان و أربعین و مائة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

و ذکره فی الخلاصة فی القسم الأول، و نقل عن ابن عقدة انه مروی «۵» عن ابن نمیر: انه کان صدوقاً مأموناً، و لکنّه سیّء الحفظ جدّاً، و هذه الروایة من المرجحات لا انّها توجب تعدیلًا «۶»، و ذکره ابن داود أیضا فی القسم الأول، و قال: ممدوح «۷». و فی الوجیزة ممدوح «۸».

و قال المولی محمّد صالح فی شرح الکافی: ممدوح، مشکور،

(۱) کذا فی الأصل و الحجریة، و مثله فی جامع الرواة ۲: ۱۳۸. و فی المصدر: (التیمی)، و مثله فی: منهج المقال: ۳۰۱ ۳۰۲، و مجمع الرجال ۵: ۲۵۲، و نقد الرجال: ۳۱۴، و تنقیح المقال ۳: ۱۳۶، و تقریب التهذیب ۲: ۱۸۲/ ۴۴۰.

(۲) فی المصدر: (أبو غرارة)، و مثله فی المصادر المذکورة فی الهامش السابق إلّا فی تقریب التهذیب، قال: (أبو غِرازة بکسر المعجمة و تخفیف الراء ثم قال و قیل: إِنَّ أبا غِرازة غیر الجدعانی، فأبو غرازة لیّن الحدیث، و الجدعانی مترک، و هما من السابعة).

(۳) رجال الشیخ: ۲۹۳/ ۲۱۴.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۳/ ۲۱۰.

(۵) فی الحجریة: (روی)، و فی المصدر: (روی ابن عقدة عن عبد اللّه بن إبراهیم بن قتیبة عن ابن نمیر. إلی آخره).

(۶) رجال العلّامة: ۱۶۵/ ۱۸۵.

(۷) رجال ابن داود: ۱۷۷/ ۱۴۴۲.

(۸) الوجیزة للمجلسی: ۴۸.

صدوق، مأمون «۱»، و فی التعلیقة: روی ابن أبی عمیر عنه عن أبیه «۲».

و قد أغرب أبو علی فی رجاله بعد تصریح هؤلاء المشایخ فقال بعد نقل ما نقلناه: کلّ ذلک عجیب غریب! فإنّ نصب الرجل أشهر من کفر إبلیس، و هو من مشاهیر المنحرفین، و تولّی القضاء لبنی أُمیّة ثم لبنی العباس برهة من السنین، کما ذکره غیر واحد من المؤرخین «۳»؛ و ردّه شهادة جملة من أجلاء أصحاب الصادق (علیه السّلام) لأنّهم رافضة مشهور، و فی کتب الحدیث مذکور، من ذلک ما ذکره الکشی فی ترجمة محمّد بن مسلم «۴»، فلاحظ، و من ذلک فی ترجمة عمّار الدهنی «۵»، و یجب ذکره فی الضعفاء کما فعله الفاضل الشیخ عبد النبیّ الجزائری صاحب الحاوی «۶» «۷»، انتهی.

قلت: المدعی صدقه و أمانته و وثاقته فی الحدیث و مجرّد القضا و العامیّة لا ینافی ذلک.

و قال صدر المحققین العاملی فی حواشیه علی رجاله: و فی تضاعیف الأخبار ما یدلّ علی أنّ ابن أبی لیلی لم یکن علی ما ذکره المؤلف من النصب، بل یظهر من الروایات میله لآل محمّد (علیهم السّلام) و روایات ردّه الشهادة تشهد بذلک؛ لأنه قبل شهادتهم بعد ردّها، و فی صدر الوقوف من

(۱) شرح أصول الکافی للمازندرانی ۲: ۱۸۱.

(۲) تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۳۰۲، و فیه: (عن ابنه)، و الصحیح (عن أبیه) کما ورد فی کمال الدین: ۴۱۱/ ۷ فلاحظ.

(۳) انظر: تاریخ الطبری ۷: ۱۹۱، و الکامل فی التاریخ ۵: ۲۴۹.

(۴) رجال الکشی ۱: ۳۸۷/ ۲۷۷.

(۵) راجع تفسیر الأمام الحسن العسکری (علیه السّلام): ۳۱۰/ ۱۵۷.

(۶) حاوی الأقوال: ٣٢٥/ ١٩٨٩.

(٧) منتهی المقال: ٢٨١.

خاتمة المستدرک، ج ٩، ص: ۶۴

الکافی «١»، ان ابن أبی لیلی حکم فی قضیّة بحکم، فقال له محمّد بن مسلم الثقفی: إنّ علیاً (علیه السّلام) قضی بخلاف ذلک، و روی له ذلک «٢» عن الباقر (علیه السّلام) فقال: ابن أبی لیلی هذا عندک فی کتاب؟ قال: نعم، قال: فأرسل و ائتنی به، قال له محمّد بن مسلم: علی أن لا تنظر فی الکتاب إلّا فی ذلک الحدیث، ثم أراه الحدیث عن الباقر (علیه السّلام) فردّ قضیّته، و نقضه للقضاء بعد الحکم دلیل علی عدم التعصب فضلًا عن النصب، و إخفاء محمّد بن مسلم سائر ما فی الکتاب عنه یمکن تعلیله بأنه کان فیه من الأسرار التی لا یمکن إذاعتها لکلّ أحد، و یمکن تعلیله بأُمور آخر.

و بالجملة فمن تتبّع الأخبار عرف أنَّ ابن أبی لیلی کان یقضی بما یبلغه عن الصادقین (علیهما السّلام)، و یحکم بذلک بعد التوقف بل ینقض ما کان قد حکم به إذا بلغه عنهم (علیهم السّلام) خلافه، فکیف یکون مَنْ حاله ذلک من النواصب «٣»!؟ انتهی کلامه (رحمه اللّه).

قلت: فی التهذیب فی الصحیح: عن عبد اللّه بن المغیرة، عن عبد الرّحمن الجعفی، قال: کنت اختلف إلی ابن أبی لیلی فی مواریث لنا لنقسمها، و کان فیه حبیس، فکان یدافعنی، فلمّا طال شکوته إلی أبی عبد اللّه (علیه السّلام) فقال: أوما علم أنَّ رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) أمر بردّ الحبیس، و إنفاذ المواریث، قال: فأتیته ففعل کما کان یفعل، فقلت له: إنّی شکوتک إلی جعفر بن محمّد (علیهما السّلام) فقال لی: کیت و کیت، قال: فحلّفنی ابن أبی لیلی أنه قال ذلک، فحلفت له، فقضی لی بذلک «۴».

---

(١) الکافی ٧: ٣۴/ ٢٧، باب ما یجوز من الوقف و الصدقة و النحل.

(٢) فی الحجریة: (ذلک له).

(٣) حواشی صدر الدین علی منتهی المقال: غیر متوفرة لدینا.

(۴) تهذیب الأحکام ٩: ١۴١/ ۵٩٢.

خاتمة المستدرک، ج ٩، ص: ۶۵

و فیه بإسناده: عن ابن أبی عمیر، عن نوح بن دراج، قال: قلت لابن أبی لیلی: أ کنت تارکاً قولًا قلته أو قضاءً قضیته لقول أحد؟ قال: لا إلّا رجل واحد، قلت: من هو؟ قال: جعفر بن محمّد (علیهما السّلام) «١».

و فی خبر شریف رواه مرّةً فی باب معرفة الإمام و الردّ إلیه «٢»، و أخری فی باب نسبة الإسلام «٣»، بإسناده عن محمّد بن عبد الرّحمن بن أبی لیلی، عن أبیه، عن أبی عبد اللّه (علیه السّلام) لا یتمکن الناصبی عادة من نقله و روایته، فلاحظ.

و اعلم أنَّ القاضی هو محمّد لا أبوه عبد الرّحمن کما فی التقریب «۴»، و غیره «۵».

[٢۵٧١] محمّد بن عبد الرّحمن البزّاز الکُوفیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[٢۵٧٢] محمّد بن عبد الرّحمن السّلمی الکُوفیّ:

أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «٧».

[۲۵۷۳] محمّد بن عبد الرّحمن العَرْزميّ الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸». عنه: علی بن الحکم «۹».

---

(۱) تهذیب الأحکام ۶: ۲۹۲/ ۸۰۷.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۱۳۹/ ۶.

(۳) أُصول الکافی ۲: ۳۹/ ۳.

(۴) تقریب التهذیب ۲: ۱۸۴/ ۴۶۰.

(۵) فی تهذیب الکمال ۲۵: ۶۲۲/ ۵۴۰۶.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۳/ ۲۱۲.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۱۶.

(۸) رجال الشیخ: ۲۹۳/ ۲۱۳.

(۹) لم نعثر علیه.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۶۶

[۲۵۷۴] محمّد بن عبد الرّحمن بن المغیرة:

ابن الحارث بن أبی ذُویب المدنی، أبو الحارث، أَسْنَدَ عَنْهُ، مات ابن أبی ذویب سنة سبع و خمسین و مائة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۵۷۵] محمّد بن عبد الرّحمن بن نُعیم:

الأزدی، الغامدی، فی النجاشی فی ترجمة ابنه بکر بن محمّد: انه وجه فی هذه الطائفة، من بیت جلیل بالکوفة، من آل نعیم الغامدیین «۲».

[۲۵۷۶] محمّد بن عبد السلام الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۵۷۷] محمّد بن عبد العزیز بن زیاد:

البارِقیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۵۷۸] محمّد بن عبد العزیز الشّیبانِی:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۷۹] محمّد بن عبد العزیز بن عمر:

ابن عبد الرّحمن بن عوف «۶» الزُّهْرِیّ، المدنِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۳/ ۲۱۱.

(۲) رجال النجاشی: ۱۰۸/ ۲۷۳.

(۳) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۳۰، ۳۲۲/ ۶۸۴.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۱۸.

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۱۹.

(۶) فی الحجریة: (بن عون)، و ما فی الأصل هو الصحیح الموافق لما فی: منهج المقال: ۲۰۳، و مجمع الرجال ۵: ۲۵۵، و جامع الرواة ۲: ۱۳۹، و تنقیح المقال ۳: ۱۳۹، و معجم رجال الحدیث ۱۶: ۲۲۳.

أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۵۸۰] محمّد بن عبد العزیز بن نقیع:

البارِقِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۵۸۱] محمّد بن عبد العزیز بن هانی:

الکلابِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۵۸۲] محمّد بن عبد اللّه الأشْعَرِیّ:

ذکره الشیخ فی رجاله فی أصحاب الرضا (علیه السّلام) «۴» عنه: أحمد بن محمّد بن أبی نصر، و محمّد بن الحسن الأشعری، فی التهذیب، فی باب تفصیل أحکام النکاح «۵».

[۲۵۸۳] محمّد بن عبد اللّه الأعلم:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۵۸۴] محمّد بن عبد اللّه بن جعفر:

ابن أبی طالب، من شهداء الطف «۷».

[۲۵۸۵] محمّد بن عبد اللّه الجملی:

المرادِیّ، الکُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۱۷.

(۲) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۲۰.

(٣) رجال الشيخ: ٢٩۴/ ٢٢١.

(۴) رجال الشيخ: ٣٨٩/ ٣٢.

(۵) تهذيب الأحكام ٧: ٢۵٣/ ١٠٩۴.

(۶) رجال الشيخ: ٢٩٢/ ١٩٧.

(٧) رجال الشيخ: ٧٩/ ۴، فى أصحاب الإمام الحسين (عليه السّلام).

(٨) رجال الشيخ: ٢٩٢/ ١٩٩.

خاتمة المستدرك، ج‌٩، ص: ۶٨

[٢۵٨۶] محمّد بن عبد اللّه الحائرى:

فى التعليقة: يظهر من رواية فى كمال الدين جلالته «١».

[٢۵٨٧] محمّد بن عبد اللّه بن الحسين:

ابن على بن الحسين بن على بن أبى طالب (عليهما السّلام) أبو عبد اللّه، أَسْنَدَ عَنْهُ، مدنى، نزل الكوفة، مات سنة إحدى و ثمانين و مائة، و له سبع و ستون سنة، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٢».

و قال المفيد فى الرسالة العدديّة: و أمّا رواة الحديث بأنَّ شهر رمضان شهر من شهور السنة، فهم فقهاء، أصحاب أبى جعفر (عليه السّلام). إلى أن قال: و الأعلام، الرؤساء، المأخوذ عنهم الحلال و الحرام، و الفتيا و الأحكام، الذين لا يطعن عليهم، و لا طريق إلى ذمّ واحد منهم. إلى أن قال: و محمّد بن عبد اللّه بن الحسين «٣».

[٢۵٨٨] محمّد بن عبد اللّه:

روى عنه: أبان بن عثمان، فلم يثبت معرفته، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[٢۵٨٩] محمّد بن عبد اللّه السَّجّاد:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵» و زاد ابن داود: الأشجعى،

---

(١) تعليقة الوحيد على منهج المقال: ٣٠٢، و أُنظر كمال الدين ٢: ۵٠۴/ ٢.

(٢) رجال الشيخ: ٢٨٠/ ١٠، و فيه: (محمد بن عبد اللّه بن الحسين بن على بن الحسين المدنى).

و فى الصفحة نفسها: ٢٨٠/ ٨: (محمد بن الحسين بن على بن الحسين بن على ابن أبى طالب عليه السّلام أبو عبد اللّه أسند عنه مدنى مات سنة ١٨١ و له سبع و ستون سنة).

و المصنف (قدّس سرّه) عنونه كما فى: منهج المقال: ٣٠٣، و جامع الرواة ٢: ١۴١.

(٣) الرسالة العددية: ١۴/ ٢۴.

(۴) رجال الشيخ: ٢٩٢/ ٢٠٢، و رجال البرقى: ٢١.

(۵) رجال الشيخ: ٢٩٢/ ٢٠٢.

خاتمة المستدرك، ج‌٩، ص: ۶٩

أبو إسماعيل، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱».

[۲۵۹۰] محمّد بن عبد اللّه بن سعيد:

ابن حَيّان بن أَبْجر الكِنانِيّ، أبو الحسن، الكوفى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۲۵۹۱] محمّد بن عبد اللّه بن سَوادة:

الهَمْدانى، الخارفى «۳»، الكوفى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۲۵۹۲] محمّد بن عبد اللّه بن سَهْل:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵». و زاد ابن داود: أَسْنَدَ عَنْهُ «۶».

[۲۵۹۳] محمّد بن عبد اللّه بن شِهاب:

أبو عُبادة «۷» العَبْدِىّ، الكُوفِىّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال ابن داود: ۱۷۶/ ۱۴۲۵.

(۲) رجال الشيخ: ۲۹۲/ ۱۹۸.

(۳) فى الحجرية: (الخارنى) بالنون و فى المصدر: (الخارقى) بالقاف و لقد مرَّ ضبط الخارفى فى ترجمة زياد بن المنذر بن أبى الجارود فى الجزء السابع صحيفة: ۴۰۰.

(۴) رجال الشيخ: ۲۹۲/ ۲۰۰.

(۵) النسخة المطبوعة من رجال الشيخ خالية منه، و لكن الأسترآبادى نسب فى كتابيه: منهج المقال: ۳۰۳، و الوسيط: ۲۲۳ إلى رجال الشيخ عدّه فى أصحاب الصادق (عليه السّلام)، و زاد فيهما كلمة: أسند عنه.

(۶) رجال ابن داود: ۱۷۶/ ۱۴۲۶.

(۷) كذا فى الأصل و الحجرية، و مثله فى جامع الرواة ۲: ۱۴۲. و فى المصدر: (أبو عباد) و هو الموافق لما فى: منهج المقال: ۳۰۳، و مجمع الرجال ۵: ۲۴۴، و نقد الرجال: ۲۱۶، و تنقيح المقال ۳: ۱۱۴.

(۸) رجال الشيخ: ۲۹۲/ ۲۰۱.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۷۰

[۲۵۹۴] محمّد بن عبد اللّه الطيّار:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱». و فى رجال ابن داود: ممدوح، و زاد بعد عبد اللّه: مولى فزارة «۲».

[۲۵۹۵] محمّد بن عبد اللّه بن عبد الرحمن:

ابن أبى عقيل الثَّقفِىّ، كُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۲۵۹۶] محمّد بن عبد اللّه بن عبید:

ابن عُمیر اللَّیْثِیّ، المَکِّیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۵۹۷] محمّد بن عبد اللّه بن عُلاثَهٔ:

الدِّمشقی، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۵۹۸] محمّد بن عبد اللّه بن علی:

ابن الحسین بن علی بن أبی طالب (علیهم السّلام) الهاشمی، المدنی، مات سنهٔ ثمان و أربعین و مائهٔ، و له ثمان و خمسون سنهٔ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۵۹۹] محمّد بن عبد اللّه بن علی:

من مشایخ ابن قولویه فی کامل الزیارهٔ «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۲/ ۱۹۴، ۱۳۵/ ۷، و رجال البرقی: ۱۷/ ۱۰ کلاهما فی أصحاب الصادق و الباقر (علیهما السّلام).

(۲) رجال ابن داود: ۱۷۶/ ۱۴۲۸.

(۳) رجال الشیخ: ۲۹۳/ ۲۰۵.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۲/ ۱۹۳.

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۲/ ۲۰۳.

(۶) رجال الشیخ: ۲۷۹/ ۴.

(۷) کامل الزیارات: ۳۱، الباب الثامن الحدیث السادس عشر.

خاتمهٔ المستدرک، ج۹، ص: ۷۱

[۲۶۰۰] محمّد بن عبد اللّه:

ابن عمّ الحسین بن أبی العلاء، فی الخلاصهٔ: عن ابن عقدهٔ: انه کان خیّراً «۱».

[۲۶۰۱] محمّد بن عبد اللّه بن عیسیٰ:

الأشعری «۲»، عنه: أحمد بن محمّد بن أبی نصر «۳»، و الظاهر أنه ابن عبد اللّه الأشعری، و قد تقدم «۴».

[۲۶۰۲] محمّد بن عبد اللّه القُرشی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۶۰۳] محمّد بن عبد اللّه القِلاعِیّ:

أخو دارم، مولى بنى تميم، الكوفى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۶۰۴] محمّد بن عبد اللّه بن محمّد:

ابن أبى الكِرام الجعفرى، الهاشمى، المدنى، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۶۰۵] محمّد بن عبد اللّه بن محمّد:

ابن طَيْفُور، يظهر من الصدوق فى كتاب العلل فى باب العلّة التى

---

(۱) رجال العلّامة: ۱۶۴ ۱۶۵/ ۱۸۴.

(۲) رجال الشيخ: ۳۸۹/ ۳۲ مع زيادة جملة: (قمى ثقة)، و فى المصادر الرجالية كلمة (ثقة) لم ترد انظر: منهج المقال: ۳۰۳، و مجمع الرجال ۵: ۲۴۶، و جامع الرواة ۲: ۱۴۳ و غيرها.

(۳) تهذيب الأحكام ۷: ۲۵۳/ ۱۰۹۴.

(۴) تقدم فى الترجمة رقم: [۲۵۸۱].

(۵) رجال الشيخ: ۲۹۳/ ۲۰۴.

(۶) رجال الشيخ: ۲۹۲/ ۱۹۵.

(۷) رجال الشيخ: ۲۸۰/ ۹.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۷۲

اتخذ اللّه بها إبراهيم خليلًا «۱»؛ انه من العلماء المعتمدين.

[۲۶۰۶] محمّد بن عبد اللّه بن محمّد:

أبو المُفَضّل الشَّيْبانِيّ، من كبار مشايخ الإجازة، و إن ضعّفوه فى آخر عمره، إلّا انّ عملهم على خلافه كما يظهر من مراجعة الجوامع «۲». و قد مرّ فى الفائدة السادسة ما ينفع المقام «۳».

[۲۶۰۷] محمّد بن عبد اللّه بن محمّد:

ابن على بن الحسين بن على بن أبى طالب (عليهم السّلام)، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۲۶۰۸] محمّد بن عبد اللّه الهاشمى:

له كتاب يرويه القمّيون، عنه: الحسن بن محبوب «۵»، قاله النجاشى «۶». و لا يخفى ما فى روايتهم مع ما علم من حالهم و روايته و هو من أصحاب الإجماع من الدلالة على حسنه، بل وثاقته، و جلالته.

[۲۶۰۹] محمّد بن عبد اللّه بن هِلال:

يروى عنه: محمّد بن الحسين بن أبى الخطاب كثيراً «۷»، و الحسن بن

---

(۱) علل الشرائع: ۳۶ باب ۳۲ حدیث ۸.

(۲) انظر منهج المقال: ۳۰۳.

(۳) تقدم فی الجزء السادس صحیفهٔ: ۳۹۹.

(۴) رجال الشیخ: ۲۸۰/ ۶.

(۵) کـذا فی الأصل و الحجریـهٔ، و فی المصـدر: (عنه: محمد بن عبد اللّه بن هلال). و الظاهر وجود اختلاف فی نسخ رجال النجاشـی کما أشار إلیه الأردبیلی فی جامع الرواهٔ ۲: ۱۴۵ بذکره للعنوانین.

(۶) رجال النجاشی: ۳۵۶/ ۹۵۴.

(۷) تهذیب الأحکام ۵: ۳۴۰/ ۱۱۷۸، ۹: ۳۲۲/ ۱۱۵۸.

خاتمهٔ المستدرک، ج۹، ص: ۷۳

علی «۱»، و محمّد بن مروان «۲»، و الحسین بن المختار «۳».

[۲۶۱۰] محمّد بن عبد الملک بن أعْیَن:

الشَّیبانی، أبو علی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۶۱۱] محمّد بن عبد الملک الطّائِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۶۱۲] محمّد بن عبد الملک الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۶۱۳] محمّد بن عبد الواحد البَکْرِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۶۱۴] محمّد بن عَبْدُوس:

عنه: علی بن الحسن بن فضّال، فی التهذیب، فی باب الوصیّهٔ بالثلث «۸».

[۲۶۱۵] محمّد بن عبدهٔ «۹» السّابری «۱۰»:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۱».

---

(۱) تهذیب الأحکام ۲: ۲۰۴/ ۷۹۸.

(۲) تهذیب الأحکام ۱: ۳۶۶/ ۱۱۱۲ و فیه: (محمد بن عبد اللّه).

(۳) أُصول الکافی ۲: ۴۵۱/ ۱.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۲۲.

(۵) رجال الشيخ: ۲۹۴/ ۲۲۴.

(۶) رجال الشيخ: ۲۹۴/ ۲۲۵.

(۷) رجال الشيخ: ۲۹۴/ ۲۲۶.

(۸) تهذيب الأحكام ۹: ۱۹۵/ ۷۸۵.

(۹) فى المصدر: (عبيدة)، و ما فى: منهج المقال: ۳۰۴، و مجمع الرجال ۵: ۲۵۶، و نقد الرجال: ۳۱۸، و جامع الرواة ۲: ۱۴۶، و تنقيح المقال ۳: ۱۴۸ موافق لما فى الأصل و الحجرية و هو الصحيح.

(۱۰) فى الأصل و الحجرية: السابورى نسخة بدل.

(۱۱) رجال الشيخ: ۲۹۴/ ۲۳۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۷۴

[۲۶۱۶] محمّد بن عبدة النيشابورى:

عنه: يونس بن عبد الرحمن، فى الكافى، فى باب الكبائر «۱»، و ابن بكير، فيه، فى باب القرض يجر المنفعة «۲»، و فى التهذيب، فى باب القرض و أحكامه «۳»، و على بن إسماعيل «۴».

[۲۶۱۷] محمّد بن عبيد الكُوفِىّ:

الحَذّاء، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۲۶۱۸] محمّد بن عبيد بن مُدْرِک:

الحَارِثِىّ، الكُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۶۱۹] محمّد بن عبيد [بن «۷»] نَسْطاس «۸»:

المدنى، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۹».

[۲۶۲۰] محمّد بن عُبيد الهمدانى:

عنه: ابن أبى نجران، فى الكافى «۱۰»، و التهذيب «۱۱»، و الاستبصار،

---

(۱) أُصول الكافى ۲: ۲۱۲/ ۶.

(۲) الكافى ۵: ۲۵۵/ ۲.

(۳) تهذيب الأحكام ۶: ۲۰۲/ ۴۵۳.

(۴) الكافى ۶: ۴۱۰/ ۱۴.

(۵) رجال الشيخ: ۲۹۴/ ۲۲۷.

(۶) رجال الشيخ: ۲۹۴/ ۲۲۸.

(۷) ما بين المعقوفتين لم يرد فى الأصل و الحجرية، و أثبتناه من المصدر الموافق لما فى: منهج المقال: ۳۰۴، و مجمع الرجال ۵: ۲۵۷،

و نقد الرجال: ۳۱۸، و جامع الرواة ۲: ۱۴۶، و تنقیح المقال ۳: ۱۴۸.

(۸) کذا فی الأصل و الحجریة، و فی المصدر: (بسطاس) و هو الموافق لما فی المصادر الرجالیة المذکورة فی الهامش السابق، و فی معجم رجال الحدیث ۱۶: ۲۶۴ جمع بین الاسمین.

(۹) رجال الشیخ: ۲۹۴/ ۲۲۹.

(۱۰) الکافی ۵: ۴۴۱/ ۷، و فیه: (محمد بن عبدة).

(۱۱) تهذیب الأحکام ۷: ۳۲۰/ ۱۳۲۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۷۵

فی باب الرضاع «۱»، و علی بن سیف «۲».

[۲۶۲۱] محمّد بن عبید اللّه بن أبی سُلیمان:

العرزمی، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۶۲۲] محمّد بن عُبید اللّه بن أبی غالب:

أحمد بن محمّد بن سُلیمان الزُّراری، و هو الذی کتب إلیه جدّه أبو غالب الرسالة المعروفة فی حال آل أعین، و ذکره الخلاصة فی القسم الأول «۴».

و فی النجاشی: کان أدیباً و سمع، و هو ابن ابن أبی غالب شیخنا. إلی آخره، له کتاب فضل الکوفة علی البصرة، و کتاب الموشح، و کتاب [جمل «۵»] البلاغة «۶»، و فی الوجیزة: ممدوح «۷».

[۲۶۲۳] محمّد بن عبید اللّه الحَلَبِیّ:

عنه: علی بن الحسن بن فضّال، فی باب میراث الأعمام «۸»، و فی باب میراث الأولاد «۹»، و فی باب فضل شهر رمضان «۱۰».

---

(۱) الإستبصار ۳: ۲۰۰/ ۷۲۵، فی باب اللبن للفحل.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۷۵/ ۳.

(۳) رجال الشیخ: ۲۹۳/ ۲۰۶.

(۴) رجال العلّامة: ۱۶۴/ ۱۷۵.

(۵) فی الأصل و الحجریة: (حمد) و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر.

(۶) رجال النجاشی: ۳۹۸/ ۱۰۶۴.

(۷) الوجیزة: ۴۹.

(۸) تهذیب الأحکام ۹: ۳۲۷/ ۱۱۷۵.

(۹) تهذیب الأحکام ۹: ۲۷۶/ ۱۰۰۰.

(۱۰) تهذیب الأحکام ۳: ۶۹/ ۲۲۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۷۶

[۲۶۲۴] محمّد بن عبید اللّه الخَثْعَمِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۶۲۵] محمّد بن عُبید اللّه بن مَرْوان:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۶۲۶] محمّد بن عُبید اللّه:

عنه: أحمد بن محمّد بن أبی نصر، فی الکافی، فی باب وجوب الغسل یوم الجمعة «۱۱»، و فی باب الحلم «۱۳»، و فی التهذیب، فی باب الأغسال المفروضات «۱۴»، و فی باب سبی أهل الضلال «۱۵»، و فی باب الطواف «۱۶»، و أحمد بن محمّد بن عیسی «۱۷»، و لعلّه الحلبی المتقدم.

[۲۶۲۷] محمّد بن عُبیدة الحَذّاء:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۸».

[۲۶۲۸] محمّد بن عُبیدة الفَزَارِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۹».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۳/ ۲۰۸.

(۲) رجال الشیخ: ۱۹۳/ ۲۰۹.

(۱۱) الکافی ۳: ۴۲/ ۲ و فیه: (محمد بن عبد اللّه).

(۱۳) أُصول الکافی ۲: ۹۱/ ۱.

(۱۴) تهذیب الأحکام ۱: ۱۱۱/ ۲۹۲، فی باب الأغسال المفترضات.

(۱۵) تهذیب الأحکام ۶: ۱۶۱/ ۲۹۵، و فیه: (محمد بن عبد اللّه).

(۱۶) تهذیب الأحکام ۵: ۱۰۳/ ۳۳۶.

(۱۷) تهذیب الأحکام ۱: ۶/ ۴.

(۱۸) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۳۶.

(۱۹) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۳۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۷۷

[۲۶۲۹] محمّد بن عُتْبة الزَّغیلی:

و قیل: الزّغیل «۱»، من بنی الحارث بن کعب، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۶۳۰] محمّد بن عُتْبة السراج:

الکُوفِیّ، مولی بنی [حیفة «۳»]، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۶۳۱] محمّد بن عثمان بن ربیعة:

ابن أبی عبد الرّحمن المَدَنِیّ، مولی آل المکندر «۵»، و اسم أبی عبد الرّحمن: فروخ، و ربیعة هو الذی یقال له: ربیعة الرأی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۶۳۲] محمّد بن عثمان بن زید:

الجُهَنِیّ، الکُوفِیّ، أبو عمارة، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) فی المصدر: (و قیل: الزعیل) و مثله فی تنقیح المقال ۳: ۱۴۹. و ما فی: منهج المقال: ۳۰۵، و مجمع الرجال ۵: ۲۵۸، و جامع الرواة ۲: ۱۴۷، و معجم رجال الحدیث ۱۶: ۲۷۳ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۶۱.

(۳) فی الأصل و الحجریة: (مولی بنی خلیفة)، و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر الموافق لما فی: مجمع الرجال ۵: ۲۵۸، و نقد الرجال: ۳۱۹، و جامع الرواة ۲: ۱۴۷، و تنقیح المقال ۳: ۱۴۹، و معجم رجال الحدیث ۱۶: ۲۷۳.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۶۰.

(۵) فی المصدر: (آل المنکدر) و مثله فی: مجمع الرجال: ۵/ ۲۵۸، و معجم رجال الحدیث ۱۶: ۲۷۴. و ما فی: منهج المقال: ۳۰۵، و نقد الرجال: ۳۱۹، و جامع الرواة ۲: ۱۴۸، و تنقیح المقال ۳: ۱۴۹ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۴۰.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۴۱.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۷۸

[۲۶۳۳] محمّد بن عثمان الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱». عنه. ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب آخر فی أرواح المؤمنین «۲».

[۲۶۳۴] محمّد بن عُثَیم الکُوفِیّ:

أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۶۳۵] محمّد بن عَجْلان المَدَنِیّ:

القُرَشِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۶۳۶] محمّد بن عَجْلان:

مولی بنی هِلال الکوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». عنه: عثمان بن عیسی «۶»، و عبد اللّه بن سنان «۷»، و ابن فضال «۸»،

و محمّد بن سنان «۹».

[۲۶۳۷] محمّد بن عرفة:

عنه: یونس بن عبد الرّحمن، فی الکافی، فی باب المؤمن

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۴۵.

(۲) الکافی ۳: ۲۴۴/ ۴.

(۳) رجال الشیخ: ۲۹۷/ ۲۷۰.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۴۴، ۱۳۵/ ۵، فی أصحاب الصادق و الباقر (علیهما السّلام)، و البرقی: ۹ فی أصحاب الباقر (علیه السّلام).

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۴۵.

(۶) تهذیب الأحکام ۴: ۱۰۹/ ۳۱۵.

(۷) الکافی ۶: ۵۴۴/ ۵.

(۸) تهذیب الأحکام ۸: ۱۸۰/ ۶۲۹.

(۹) تهذیب الأحکام ۱: ۳۱۳/ ۹۰۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۷۹

و علاماته «۱»، و علی بن أسباط «۲»، و محمّد بن عیسی «۳».

[۲۶۳۸] محمّد بن عَقبة المَدَنیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۶۳۹] محمّد بن عَقَبة:

مولی أبی جعفر، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۶۴۰] محمّد بن عَقِیل الکُلَینی:

من مشایخ ثقة الإسلام، روی عنه فی باب الزیادات فی فقه الحج «۶»، و هو أحد العِدَّة الذین روی عنهم عن سهل، و حاشا من هو أوثق الناس و أثبتهم فی الحدیث أنّ یکون شیخه غیر ثقة.

[۲۶۴۱] محمّد بن علی بن أبی عبد اللّه:

عنه: أحمد بن محمّد بن أبی نصر، فی التهذیب، فی باب الزیادات «۷»، بعد باب الأنفال، و علی بن أسباط «۸».

[۲۶۴۲] محمّد بن علی الأسترآبادی:

یروی عنه الصدوق «۹» مترحماً مترضیاً.

---

(۱) أَصول الكافى ۲: ۱۸۸/ ۳۵.

(۲) لم نعثر عليّ هذه الرواية.

(۳) أُصول الكافى ۲: ۱۱۲/ ۵.

(۴) رجال الشيخ: ۲۹۵/ ۲۴۷.

(۵) رجال الشيخ: ۳۲۲/ ۶۸۵.

(۶) تهذيب الأحكام ۵: ۴۴۸/ ۱۵۶۵.

(۷) تهذيب الأحكام ۴: ۱۳۹/ ۳۹۲.

(۸) الكافى ۳: ۴۸۸/ ۱۲.

(۹) أمالى الصدوق: ۱۴۷، المجلس ۳۳ حديث ۱، و لم يرد الترضى و الترحم.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۸۰

[۲۶۴۳] محمّد بن على بن جعفر:

ابن محمّد (عليهما السّلام) «۱». أحمد بن محمّد بن عيسىّ، عن الجليل موسى ابن القاسم، عنه، فى الكافى، فى باب النرد و الشطرنج «۲»، و ابنه عيسىّ «۳»، و موسى بن عبد اللّه «۴».

[۲۶۴۴] محمّد بن على بن حيّان:

الجُعْفِىّ، الكُوفِىّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۲۶۴۵] محمّد بن على بن الرّبيع:

السلمِىّ، الكُوفِىّ، أخو منصور بن المعتمر السلمى لُامه، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۶۴۶] محمّد بن على ماجِيلَوَيه:

استظهرنا وثاقته فى شرح المشيخة فى (لبّ) «۷».

[۲۶۴۷] محمّد بن على بن معمّر «۸»:

الكُوفِىّ، أبو الحسين، صاحب الصبيحى، سمع منه «۹» التلعكبرى

---

(۱) كذا فى الأصل و الحجرية من دون الإشارة إلىّ صحبته للإمام (عليه السّلام) و لكن الشيخ الطوسى و البرقى ذكروه فى رجالهما فى أصحاب الإمام الرضا (عليه السّلام)، راجع رجال الشيخ: ۳۸۶/ ۵، ۳۹۰/ ۴۴، و رجال البرقى: ۵۴.

(۲) الكافى ۶: ۴۳۷/ ۱۴.

(۳) أُصول الكافى ۱: ۲۷۱/ ۲.

(۴) الكافى ۶: ۵۰۳/ ۳۸.

(۵) رجال الشيخ: ۲۹۵/ ۲۵۱.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۵۰.

(۷) تقدم فی الجزء الرابع صحیفة: ۱۵۱، الطریق رقم: [۳۲].

(۸) فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: (المعمر).

(۹) فی الحجریة: (عنه).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۸۱

سنة تسع و عشرین و ثلاثمائة، کذا فی من لم یرو عنهم (علیهم السّلام) «۱». و هو من مشایخ ثقة الإسلام فی الکافی، روی عنه فی الروضة خطبة الوسیلة «۲»، و خطبة اخری بعدها «۳».

[۲۶۴۸] محمّد بن علی بن نَجِیح:

الجُعْفِیّ، مولاهم، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۶۴۹] محمّد بن عمّار «۵» الذُّهَلِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۶۵۰] محمّد بن عمرو الرّاشِدِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۶۵۱] محمّد بن عمرو بن مُهاجر:

الحَضْرَمِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۶۵۲] محمّد بن عُمر السّاباطی:

عنه: أحمد بن محمّد بن أبی نصر، فی التهذیب، فی باب عدد النساء «۹»، و عمرو بن سعید المدائنی مکرّراً «۱۰».

---

(۱) رجال الشیخ: ۵۰۰/ ۶۰.

(۲) الکافی ۸: ۱۸/ ۴.

(۳) الکافی ۸: ۳۱/ ۵.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۵۲.

(۵) فی الأصل و الحجریة: عمارة نسخة بدل.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۳۸.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۶۲.

(۸) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۴۸.

(۹) تهذیب الأحکام ۸: ۱۴۴/ ۴۹۷.

(۱۰) تهذیب الأحکام ۹: ۲۳۱/ ۹۰۴، الفقیه ۴: ۱۵۶/ ۵۴۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۸۲

[۲۶۵۳] محمّد بن عمر بن سُوَید:

العِجْلِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۶۵۴] محمّد بن عمر الطّائی:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۶۵۵] محمّد بن عمر بن عُبَید:

الأنصاری، العطّار، الکُوفِیّ، مولاهم، و هو ابن أبی حفص، أسْنَدَ عَنْهُ، و قیل إنّه کان [یعد «۳»] بألف رجل، مات سنة ستة و سبعین و مائة «۴».

[۲۶۵۶] محمّد بن عمر بن علی:

ابن أبی طالب (علیه السّلام)، أبو عبد اللّه المدنی، قتل سنة خمس و أربعین [و مائة «۵»] بالمدینة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۶۵۷] محمّد بن عمر بن علی:

ابن الحسین بن علی بن أبی طالب (علیهم السّلام)، الهاشمی، المدنی، أَسْنَدَ عَنْهُ، مات سنة إحدی و سبعین و مائة، و له أربع و ستون سنة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۵/ ۲۵۳.

(۲) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۶۴.

(۳) فی الأصل و الحجریة: (یعدل) و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۵۴.

(۵) ما بین المعقوفتین لم یرد فی الأصل و الحجریة و أثبتناه من المصدر.

(۶) رجال الشیخ: ۲۷۹/ ۱.

(۷) رجال الشیخ: ۲۷۹/ ۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۸۳

[۲۶۵۸] محمّد بن عِمْران البَجَلِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۶۵۹] محمّد بن عِمْران العِجْلِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲»، و هو صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه، یرویه عنه ابن أبی عمیر «۳».

[۲۶۶۰] محمّد بن عِمْران الکِنْدِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴»

[۲۶۶۱] محمّد بن عِمْران المَدَنِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۶۶۲] محمّد بن عِمْران:

مولی أم هانی بنت أبی طالب، یقال لها: فاختة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۶۶۳] محمّد بن عِمْران الهاشمی:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۶۸، و البرقی: ۲۰.

(۲) رجال الشیخ: ۳۲۲/ ۶۷۷.

(۳) الفقیه ۴: ۹۳، من المشیخة.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۵۶.

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۶۶.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۶۷.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۶/ ۲۵۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۸۴

[۲۶۶۴] محمّد بن عُمیر بن أبی العَرِیف:

الهَمْدَانِیّ، النباعِیّ «۱»، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۶۶۵] محمّد بن عوف الأزْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۶۶۶] محمّد بن عیّاش بن عروة «۴»:

العَامِرِیّ، الکُوفِیّ، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۶۶۷] محمّد بن عِیاض النَّاعِطِیّ:

الهَمْدَانِيّ، كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۶۶۸] محمّد بن عيسىٰ الكِنْدِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۶۶۹] محمّد بن غالب أبى الهُذَيل:

و هو غالب بن الهُذيل الكوفى، الشاعر، و أخوه على، رويا عنه [عليه السلام]، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸».

---

(۱) كـذا فى الأصـل بـالنون ثمّ الباء و مثله فى جامع الرواة ۲: ۱۶۵، و فى الحجريـة: (البنـاعى) بالباء ثمّ النون و فى المصـدر: (الياعى) بالياء و اختلفت بقيّة كتب الرجال فى لقبه أيضاً، ففى منهج المقال: ۳۱۳ (النياعى) بالنون ثمّ الياء و فى مجمع الرجال ۶: ۱۵ (ايساعى)، و فى تنقيح المقال ۳: ۱۶۶ (التباعى) بالتاء ثمّ الباء-.

(۲) رجال الشيخ: ۲۹۶/ ۲۶۳.

(۳) رجال الشيخ: ۲۹۶/ ۲۶۹، ۲۹۵/ ۲۳۹.

(۴) فى الأصل و الحجرية: عمر نسخة بدل.

(۵) رجال الشيخ: ۲۹۶/ ۲۵۸.

(۶) رجال الشيخ: ۲۹۷/ ۲۷۳.

(۷) رجال الشيخ: ۲۹۵/ ۲۴۲.

(۸) رجال الشيخ: ۲۹۷/ ۲۷۴.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۸۵

[۲۶۷۰] محمّد بن غالب بن عثمان:

الهَمْدَانِيّ، المَشَاعِرِيّ «۱»، الكُوفِيّ، مات سنة ست و ثمانين و مائة، و كان مولده سنة اثنتين و ثلاثين و مائة، يوم «۲» ظهر بنو هاشم، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۲۶۷۱] محمّد بن غياث الشّامى:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۲۶۷۲] محمّد بن الفرج الكُوفِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۲۶۷۳] محمّد بن فضالة البَكْرِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۶۷۴] محمّد بن فضالة المَدَنِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۶۷۵] محمّد بن الفَضْل بن عُبید اللّه:

ابن أبی رافع المَدَنِیّ، أبو عبد اللّه، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) فی المصدر: (المشعاری)، و مثله فی: منهج المقال: ۳۱۴، و مجمع الرجال ۶: ۱۸، و نقد الرجال: ۳۲۷. و ما فی: جامع الرواة ۲: ۱۷۱، و تنقیح المقال ۳: ۱۷۰ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) فی المصدر: (سنة). أی: سنة قیام الدولة العباسیّة.

(۳) رجال الشیخ: ۲۹۷/ ۲۷۵.

(۴) رجال الشیخ: ۲۹۷/ ۲۷۶

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۸/ ۲۹۰.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۷/ ۲۸۵.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۸/ ۲۸۶.

(۸) رجال الشیخ: ۲۹۷/ ۲۷۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۸۶

[۲۶۷۶] محمّد بن الفَضْل بن عَطِیّة:

الخُراسانی، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۶۷۷] محمّد بن الفَضْل الهاشمی:

المَدَنِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲». عنه: أبان بن عثمان مکرّراً «۳»، و درست الواسطی «۴».

[۲۶۷۸] محمّد بن الفَضْل بن یزید:

الثُّمالِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۶۷۹] محمّد بن الفُضَیْل الزُّرَقِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۶۸۰] محمّد بن الفُضَیْل بن عطاء:

المَدَنِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۶۸۱] محمّد بن فلیح الشَّیبانی:

مولاهم، كوفى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشيخ: ۲۹۷/ ۲۷۸.

(۲) رجال الشيخ: ۲۹۷/ ۲۷۷.

(۳) الكافى ۳: ۴۶۱/ ۱۱، و تهذيب الأحكام ۸: ۲۳۵/ ۸۴۷.

(۴) الكافى ۴: ۲۹۳/ ۱۴.

(۵) رجال الشيخ: ۲۹۷/ ۲۸۰.

(۶) رجال الشيخ: ۲۹۷/ ۲۸۲.

(۷) رجال الشيخ: ۲۹۷/ ۲۸۴.

(۸) رجال الشيخ: ۲۹۸/ ۲۹۱.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۸۷

[۲۶۸۲] محمّد بن الفَيْض التيمى «۱»:

تيم الرَّباب، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲»، هو صاحب كتاب معتمد فى مشيخة الفقيه «۳»، و يروى عنه: ابن أبى عمير، و قد مرّ فى (رصج) «۴».

[۲۶۸۳] محمّد بن الفَيْض «۵» بن المختار:

الكُوفِىّ، الجُعْفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۶۸۴] محمّد بن قابوس اللَّخْمِىّ:

الكُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۶۸۵] محمّد بن القاسم الأَسَدِىّ:

كُوفِىّ، أبو إبراهيم، يقال له: الكاره «۸»، مات سنة سبع و مائتين، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۹».

---

(۱) فى الحجرية: (التميمى). و ما فى: المصدر، و منهج المقال: ۳۱۵، و مجمع الرجال ۶: ۲۳، و نقد الرجال: ۳۲۸، و جامع الرواة ۲: ۱۷۵، و رجال البرقى: ۱۹، و مشيخة الفقيه ۴: ۸۴ موافق لما فى الأصل و كما تقدم.

(۲) رجال الشيخ: ۳۲۲/ ۶۷۱، و البرقى: ۱۹.

(۳) الفقيه ۴: ۸۴، من المشيخة.

(۴) تقدم فى الجزء الخامس صحيفة: ۱۸۵، فى الطريق رقم: [۲۹۳].

(۵) فى المصدر: (بن العيص). و ما فى: منهج المقال: ۳۱۵، و مجمع الرجال ۶: ۲۳، و نقد الرجال: ۳۲۸، و جامع الرواة ۲: ۱۶۸، و تنقيح المقال ۳: ۱۷۴ موافق لما فى الأصل و الحجرية.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۸/ ۲۸۷.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۸/ ۲۹۲.

(۸) فوق الکلمة فی الأصل و الحجریة: (الکاف نسخة بدل).

(۹) رجال الشیخ: ۲۹۸/ ۲۹۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۸۸

[۲۶۸۶] محمّد بن القاسم بن بَشّار:

له کتاب فی الفهرست «۱»، و فی من لم یرو عنهم (علیهم السّلام)، و یروی عنه: سعد و الحمیری «۲».

[۲۶۸۷] محمّد بن القاسم البَصْری:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۶۸۸] محمّد بن القاسم بن الحسین:

ابن زید بن الحسن «۴» بن علی بن أبی طالب (علیهما السّلام)، مدنی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

قلت: کذا فی نسخ رجال الشیخ، و المنقول عنها، و الظاهر بل المقطوع أنَّ الأصل الحسن بن زید، و الحسین غلط، لاتفاق أهل النَّسب و غیرهم علیّ أنّه لم یکن لزید ولد اسمه الحسین «۶»، و المذکور فیها و فی کتب الأحادیث «۷» ابنه أبو محمّد الحسن، أمیر المدینة من قبل المنصور، و هو أوّل علوی لبس السواد، و ابنه أبو محمّد القاسم، الزاهد، العابد، الورع، هو الذی خرج بعد أبیه بطبرستان «۸»، و استولی علیها، و ابنه أبو القاسم محمّد صاحب الترجمة،

---

(۱) فهرست الشیخ: ۱۴۷/ ۶۳۱.

(۲) رجال الشیخ: ۵۰۷/ ۸۵.

(۳) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۰۰.

(۴) فی المصدر: (بن الحسین)، و مثله فی تنقیح المقال ۳: ۱۷۴. و ما فی: منهج المقال: ۳۱۵، و مجمع الرجال ۶: ۲۴، و نقد الرجال: ۳۲۸، و جامع الرواة ۲: ۱۷۶، و معجم رجال الحدیث ۱۷: ۱۵۸ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۵) رجال الشیخ: ۲۹۸/ ۲۹۹.

(۶) راجع: المجدی فی أنساب الطالبین: ۲۰، و الفخری فی أنساب الطالبین: ۱۳۰.

(۷) کما سیأتی فی روایة مستدرک الوسائل (الهامش التالی).

(۸) طبرستان: و هی بلدان واسعة کثیرة یشملها هذا الاسم خرج منها أهل العلم و الأدب، و المعروفة الیوم بمازندران، انظر معجم البلدان ۴: ۱۳ (طبرستان).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۸۹

یقال له: البطحانی، کان من الفقهاء، و لأبیه القاسم حدیث شریف، رواه مسنداً، عن أبیه، عن جده، أخرجناه فی کتاب الحج، فی باب أحکام الدواب «۱».

[۲۶۸۹] محمّد بن القاسم:

و قیل: ابن أبی القاسم، المفسّر الجُرْجانی، من مشایخ الصدوق «۲»، و طریقه إلی تفسیر الامام (علیه السّلام)، شرحنا ما یتعلق بحسن حاله و اعتبار التفسیر المذکور و ما وقع لجماعة من الأعلام من الأوهام فی شرح المشیخة فی (رصد) «۳».

[۲۶۹۰] محمّد بن القاسم النَّوْفَلِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۶۹۱] محمّد بن القاسم الهاشمی:

فی الجامع «۵»: عنه ابن محبوب، فی الکافی «۶»، و التهذیب «۷»، و الفقیه «۸»، و الاستبصار «۹» مکرّراً.

---

(۱) مستدرک الوسائل ۸: ۲۵۲/ ۹۳۷۶.

(۲) عیون أخبار الرضا (علیه السّلام) ۱: ۲۵۴/ ۳.

(۳) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۱۸۶، الطریق رقم: [۲۹۴].

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۲/ ۶۶۷، و رجال البرقی: ۲۱.

(۵) جامع الرواة ۲: ۱۸۴.

(۶) أُصول الکافی ۲: ۱۳۱/ ۴.

(۷) تهذیب الأحکام ۸: ۱۰۰/ ۳۳۵ فیه: (الحسن).

(۸) الفقیه ۴: ۱۸/ ۳۸ فیه: (محمد بن القاسم).

(۹) الاستبصار ۳: ۳۰۸/ ۱۰۹۶

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۹۰

[۲۶۹۲] محمّد بن «۱» القِبْطِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۶۹۳] محمّد بن قَزَعَة الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳»، عنه: الحسن بن محبوب، فی الکافی، فی باب التطهیر، فی کتاب العقیقة «۴».

[۲۶۹۴] محمّد بن القَلاء:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۶۹۵] محمّد بن قیس:

أبو قدامة الأَسَدِیّ، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۶۹۶] محمّد بن كُثَيْر الجَعْفري:

الكِلابِيّ، الكُوفِيّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۶۹۷] محمّد بن كُثَيْر العِكْلِيّ:

كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸».

---

(۱) في المصدر: (بن) لم ترد، و مثله في مجمع الرجال ۶: ۲۵. و ما في: رجال البرقي: ۲۱، و منهج المقال: ۳۱۵، و جامع الرواة ۲: ۱۸۴، و منتهى المقال: ۲۹۰، و تنقيح المقال ۳: ۱۷۵، موافق لما في الأصل و الحجرية.

(۲) رجال الشيخ: ۳۲۲/ ۸۷، و رجال البرقي: ۲۱.

(۳) رجال الشيخ: ۲۹۸/ ۲۹۳.

(۴) الكافي ۶: ۳۵/ ۴.

(۵) رجال الشيخ: ۳۰۵/ ۴۰۹.

(۶) رجال الشيخ: ۲۹۸/ ۲۹۵.

(۷) رجال الشيخ: ۲۹۹/ ۳۰۵.

(۸) رجال الشيخ: ۲۹۹/ ۳۰۲.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۹۱

[۲۶۹۸] محمّد بن كَرْب «۱» النَّهْدِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۲۶۹۹] محمّد بن كُرْدُوس الكُوفِيّ:

بيّاع السَّابري، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳». عنه: ابن أبي عمير، في الكافي، في باب صلاة فاطمة (سلام اللّه عليها) «۴».

[۲۷۰۰] محمّد بن لبيب بن عبد الرّحمن:

الشّاكِرِيّ، كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۲۷۰۱] محمّد بن لوط بن إسحاق بن الفضل:

الهاشِمي، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۷۰۲] محمّد بن ليث الهَمْدَاني:

المشاعِريّ «۷»، الكُوفِيّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸».

[۲۷۰۳] محمّد بن مارد التَّمِيمِيّ:

عربی صمِیم، کوفی، ختن محمّد بن مسلم، روی عن

(۱) فی المصدر: (کریب)، و مثله فی نقد الرجال: ۳۳۵ (فی نسخة بدل). و ما فی: منهج المقال: ۳۱۶، و مجمع الرجال ۶: ۲۹، و نقد الرجال: ۳۳۵، و جامع الرواة ۲: ۱۸۶، و تنقیح المقال ۳: ۱۷۸ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۰۴.

(۳) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۰۳.

(۴) الکافی ۳: ۴۶۸/ ۵.

(۵) رجال الشیخ: ۳۹۹/ ۳۰۷.

(۶) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۰۸.

(۷) فی المصدر: (المشعاری)، و مثله فی: منهج المقال: ۳۱۶، و مجمع الرجال ۶: ۳۰، و نقد الرجال: ۳۳۰، و تنقیح المقال ۳: ۱۷۸. و ما فی جامع الرواة ۲: ۱۸۶ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۸) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۰۶.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۹۲

أبی عبد اللّه (علیه السّلام)، ثقة، عین، کذا فی: النجاشی «۱»، و الخلاصة «۲». و له کتاب، عنه: الحسن بن محبوب «۳»، و عبید بن زرارة «۴».

[۲۷۰۴] محمّد بن مالک بن عطیّة الأحْمَسِیّ:

أبو عبد اللّه، الکوفی، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۷۰۵] محمّد بن مُبَشّر:

له کتاب فی الفهرست، یرویه عنه: ابن أبی عمیر «۶»، و عنه: عیسی ابن عبد اللّه العلوی «۷».

[۲۷۰۶] محمّد بن مُثَنّی الأزْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۷۰۷] محمّد بن مُجِیب الصّائغ:

کُوفِیّ، نزل بغداد، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

[۲۷۰۸] محمّد بن محمّد «۱۰» بن الحسین:

ابن هارون الکِنْدِیّ، روی عنه ابن عقدة، کذا فی من لم یرو

(۱) رجال النجاشی: ۳۵۷/ ۹۵۸.

(۲) رجال العلّامة: ۱۵۸/ ۱۱۷.

(۳) راجع: رجال النجاشی: ۳۵۷/ ۹۵۸، و فهرست الشیخ: ۱۴۹/ ۶۴۲.

(۴) أُصول الکافی ۲: ۳۳۶/ ۵.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۴۲.

(۶) فهرست الشیخ: ۱۵۵/ ۷۰۰ و فیه: (محمد بن میسرة).

(۷) الکافی ۸: ۳۴۹/ ۵۴۸.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۰/ ۳۲۷.

(۹) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۳۴.

(۱۰) فی المصدر: (بن أحمد). و ما فی: منهج المقال: ۲۷۹، و مجمع الرجال ۵: ۱۳۱، و نقد الرجال: ۲۸۷، و جامع الرواة ۲: ۵۹ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۹۳

عنهم (علیهم السّلام) «۱». و عنه: الحسین بن عبید اللّه الغضائری فی الفهرست، فی ترجمة أحمد بن صبیح «۲». و من عرف طریقة الغضائری اطمأن بوثاقة مشایخه.

[۲۷۰۹] محمّد بن محمّد الخزاعی:

أبو جعفر، یروی عنه الصدوق مترحّماً مترضیاً «۳».

[۲۷۱۰] محمّد بن محمّد بن داود:

أبو عمرو «۴» المُزَنِیّ، الکُوفِیّ، مات سنة أربع و ستین و مائة، و له اثنان و سبعون سنة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۷۱۱] محمّد بن محمّد بن عصام الکُلَیْنِیّ:

من مشایخ الصدوق «۶»، و الواسطة بینه و بین الکلینی، یروی عنه کثیراً مترحّماً مترضیاً.

[۲۷۱۲] محمّد بن محمّد بن یحیی:

ابن علی العلوی، یأتی فی الکنی إن شاء اللّه تعالی.

[۲۷۱۳] محمّد بن مدرک النَّخَعِیّ:

الکُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۵۰۸/ ۹۳.

(۲) فهرست الشیخ: ۲۲ ۲۳/ ۶۸.

(۳) إکمال الدین ۲: ۴۴۲/ ۱۶.

(۴) فی المصدر: (أبو عمرة)، و مثله فی: تنقیح المقال ۳: ۱۷۹، و نقد الرجال (فی نسخة بدل): ۳۳۱. و ما فی: منهج المقال: ۳۱۶، و

مجمع الرجال ۶: ۳۲، و نقد الرجال: ۳۳۱، و جامع الرواة ۲: ۱۸۸، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۵) رجال الشیخ: ۲۸۶/ ۹۶.

(۶) الفقیه ۴: ۱۱۶، من المشیخة، و إکمال الدین ۲: ۴۳۵/ ۴.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۱۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۹۴

[۲۷۱۴] محمّد بن مُدْرِک الهَمْدَانِیّ:

الکُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۷۱۵] محمّد بن مروان الذُّهَلی:

البصری، أبو عبد اللّه، و یقال: أبو یحیی، أَسْنَدَ عَنْهُ، مات سنة إحدی و ستین و مائة، و له ثلاث و ثمانون «۲» سنة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

و له فی الفهرست کتاب یرویه عنه محمّد بن سماعة «۴»، و فی الجامع عنه: صفوان بن یحیی، فی الکافی، فی باب الهدایة أنّها من اللّه «۵»، و فی باب انّ من عرف إمامه لم یضرّه. إلی آخره «۶»، و فی باب ترک دعاء الناس «۷»، و ابن بکیر «۸» «۹».

[۲۷۱۶] محمّد بن مَرْوان الکلبی:

عدّ فی رجال الشیخ «۱۰»، و رجال البرقی «۱۱»، من أصحاب الباقر (علیه السّلام). و فی الجامع عنه: جمیل بن صالح «۱۲»، و الحسین بن

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۰۹.

(۲) فی الأصل: ثلاثون (نسخة بدل).

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۳۳ مع زیادة: (أصله کوفی).

(۴) فهرست الشیخ: ۱۴۱/ ۶۱۳.

(۵) أُصول الکافی ۱: ۱۲۷/ ۴ و فیه: (محمد بن مروان).

(۶) أُصول الکافی ۱: ۳۰۳/ ۲ و فیه: (محمد بن مروان).

(۷) أُصول الکافی ۲: ۱۶۹/ ۳ و فیه: (محمد بن مروان).

(۸) راجع رجال الکشی ۲: ۴۷۱ ۴۷۲/ ۳۷۵ و فیه: (محمد بن مروان).

(۹) جامع الرواة ۲: ۱۹۰.

(۱۰) رجال الشیخ: ۱۳۵/ ۴.

(۱۱) رجال البرقی: ۱۰.

(۱۲) تهذیب الأحکام ۴: ۱۹۳/ ۵۵۱ و فیه: (محمد بن مروان).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۹۵

سعید «۱»، و ابن مسکان «۲»، و یحیی بن عِمْران الحلبی «۳»، و علی بن رئاب «۴»، و موسی بن بکر «۵»، و عمرو بن أبی المقدام «۶»، و

إبراهيم بن محمّد الثقفی «٧»، و علی بن الحکم «٨»، و علی بن رئاب «٩»، و أحمد بن النضر «١٠»، و جماعة «١١».

[٢٧١٧] محمّد بن مُرَّة الكُوفِيّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «١٢».

[٢٧١٨] محمّد بن مساقع «١٣» البَكْرِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «١۴».

---

(١) انظر تفسیر فرات الکوفی: ۴٠٧/ ٧ سورة الزخرف و تفسیر القمّی ٢: ٣۵٧ سورة المجادلة و فیهما: (محمّد بن مروان).

(٢) تهذیب الأحکام ٢: ٣٧٧/ ١۵٧٠ و فیه: (محمد بن مروان).

(٣) تهذیب الأحکام ٢: ۵٢/ ١٧۵ و فیه: (محمد بن مروان).

(۴) الاستبصار ١: ٢٠١/ ٧٠٧ و فیه: (محمد بن مروان).

(۵) تهذیب الأحکام ٢٩۶/ ١٠۶٠ و فیه: (محمد بن مروان).

(۶) الکافی ۶: ۴٩۶/ ١٠ و فیه: (محمد بن مروان).

(٧) أُصول الکافی ٢: ١۴/ ١ و فیه: (محمد بن مروان).

(٨) أُصول الکافی ٢: ١۵٧/ ١ و فیه: (محمد بن مروان).

(٩) تقدم و الظاهر تکراره اشتباه من الناسخ.

(١٠) أُصول الکافی ٢: ۴٧٩/ ١۵.

(١١) راجع جامع الرواة ٢: ١٩١ ١٩٢.

(١٢) رجال الشیخ: ٣٠٠/ ٣٢۴.

(١٣) فی المصدر: (مسافع) بالفاء و مثله فی: مجمع الرجال ۶: ۴٠، و نقد الرجال: ٣٣٣، و تنقیح المقال ٣: ١٨٢ ١٨٣. و فی الأصل: مسامع (نسخة بدل). و ما فی جامع الرواة ٢: ١٩٢ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(١۴) رجال الشیخ: ٢٩٩/ ٣١۵.

خاتمة المستدرک، ج٩، ص: ٩۶

[٢٧١٩] محمّد بن مُساور التَّميمِيّ:

الكُوفِيّ، مات سنة ثلاث و ثمانین و مائة، و هو ابن سبع و سبعین سنة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «١». عنه: ابن أبی نجران، فی الکافی، فی باب الغیبة «٢».

[٢٧٢٠] محمّد بن المستنير:

عنه: الحسن بن محبوب، فی التهذیب، فی باب النفر من منی «٣».

[٢٧٢١] محمّد بن مستور «۴» الهَمْدَانِيّ:

الأرْجنِیّ «۵»، الکَوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۷۲۲] محمّد بن مسعود التَّمیمِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۷۲۳] محمّد بن مسلم الحِمیریّ:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۱۵.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۲۷۱/ ۳.

(۳) تهذیب الأحکام ۵: ۲۷۳/ ۹۳۲.

(۴) فی المصدر: (بن المسور)، و فی مجمع الرجال ۶/ ۵۴: (بن مسوّر) و ما فی: منهج المقال: ۳۱۹، و نقد الرجال: ۳۳۳، و جامع الرواة ۲: ۱۹۲، و تنقیح المقال ۳: ۱۸۳ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۵) فی المصدر: (الأرحبی)، و مثله فی: مجمع الرجال ۶: ۵۴، و جامع الرواة ۲: ۱۹۲، و تنقیح المقال ۳: ۱۸۳. و ما فی: منهج المقال: ۳۱۹ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۴۳.

(۷) رجال الشیخ: ۳۲۲/ ۶۷۰.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۰/ ۳۲۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۹۷

[۲۷۲۴] محمّد بن مسلم الزُّهْرِیّ:

المَدَنِیّ، تابعی، و هو محمّد بن مسلم بن عبید اللّه بن عبد اللّه بن الحارث بن شِهاب بن زُهْرة بن کلاب، ولد سنة اثنین و خمسین، و مات سنة أربع و عشرین و مائة، و له اثنتان و سبعون سنة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

قد ذکرنا فی شرح المشیخة فی (قکد) «۲» اختصاصه بالسجاد (علیه السّلام)، و اتصاله به، و أخذه عنه، و ما یستظهر منه تشیّعه، و وثاقته، و بعد المراجعة إلیه یظهر ما فی رجال أبی علی «۳» من دعوی نصبه، و عداوته، مستنداً إلی ما فی شرح ابن أبی الحدید «۴»، و اعتراضه علی أستاذه المدعی تشیّعه من وجوه الفساد.

[۲۷۲۵] محمّد بن مسلم العَبْدِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۷۲۶] محمّد بن مسلم بن هرمز الطّائفیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۷۲۷] محمّد بن المُشْمَعِلّ الهَجَرِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۱۶.

(۲) تقدم فی الجزء الرابع صحیفة: ۲۹۹، الطریق رقم: [۱۲۴].

(۳) منتهی المقال: ۲۸۰.

(۴) راجع شرح نهج البلاغة لابن أبی الحدید ۴: ۱۶، ۱۰۲.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۰/ ۳۱۸.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۰/ ۳۱۹.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۲/ ۳۴۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۹۸

[۲۷۲۸] محمّد بن المُشْمَعِلّ الهَمْدَانِیّ:

کُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۷۲۹] محمّد بن مُضارب:

کُوفِیّ، و فی موضع یکنّی أبا المضارب، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲». عنه: یونس بن عبد الرّحمن، فی الکافی، فی باب الرجل یقذف امرأته «۳»، و فی التهذیب، فی باب الحدّ فی الفریة و السبّ «۴»، و أبان، فی الکافی، فی باب الرجل یقذف امرأته «۵»، و ابن مسکان «۶»، و ثعلبة بن میمون «۷»، و هشام بن سالم «۸»، و أبو عبد اللّه البرقی «۹»، و صفوان، فی التهذیب، فی باب الزیادات فی فقه النکاح «۱۰»، و فی باب الطلاق «۱۱».

[۲۷۳۰] محمّد بن مُطَرِّف:

أبو غَسّان، المدنی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۲».

[۲۷۳۱] محمّد بن مُعاذ بن عِمْران الزِّبْعِیّ:

کُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۳».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۲۹.

(۲) رجال الشیخ: ۳۰۰/ ۳۲۲، ۳۲۲/ ۶۸۳، و رجال البرقی: ۲۱.

(۳) الکافی ۷: ۳۱۱/ ۳.

(۴) تهذیب الأحکام ۱۰: ۷۶/ ۲۹۲.

(۵) الکافی ۷: ۲۱۳/ ۱۴.

(۶) تهذيب الأحكام ۲: ۳۰۹/ ۱۲۵۲.

(۷) تهذيب الأحكام ۳: ۲۶۰/ ۷۳۱.

(۸) الكافى ۵: ۴۷۰/ ۱۴.

(۹) الاستبصار ۱: ۳۲۶/ ۱۲۲۰.

(۱۰) تهذيب الأحكام ۷: ۴۷۵/ ۱۹۰۹.

(۱۱) تهذيب الأحكام ۸: ۳۴/ ۱۰۴.

(۱۲) رجال الشيخ: ۳۰۲/ ۳۴۶.

(۱۳) رجال الشيخ: ۳۰۲/ ۳۴۷.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۹۹

[۲۷۳۲] محمّد بن معاوية بن حكيم:

فى التعليقة فى آخر الكتاب ما يشير إلىٰ كونه من رؤساء الشيعة «۱».

[۲۷۳۳] محمّد بن المنذر بن الزُّبير بن العَوّام:

القُرَشِىّ، المَدَنِىّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۲۷۳۴] محمّد بن منصور الجُرْجانى:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۲۷۳۵] محمّد بن منصور الصيْقل:

عنه: على بن الحكم «۴»، و سهل بن زياد «۵».

[۲۷۳۶] [أ] محمّد بن منصور بن عامر الطّائِىّ:

الكُوفِىّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۷۳۷] محمّد بن موسى الطّائِىّ:

كُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۷۳۸] محمّد بن موسى الكِنْدِىّ:

كُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸».

---

(۱) تعليقة الوحيد علىٰ منهج المقال: ۳۲۳.

(۲) رجال الشيخ: ۳۰۱/ ۳۴۱.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۰/ ۳۲۵.

(۴) الفقیه ۳: ۳۳۱/ ۱۶۰۱.

(۵) أُصول الکافی ۱: ۳۰۲/ ۶ و فیه: روایة سهل بن زیاد عنه بواسطة محمد بن سنان.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۳۰.

(۷) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۱۴.

(۸) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۱۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۰۰

[۲۷۳۹] محمّد بن موسی اللَّیْثیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۷۴۰] محمّد بن موسی المَدَنِیّ:

مولی القطریین «۲»، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۷۴۱] محمّد مولی رُواس:

کُوفِیّ، روی عنه: إسحاق بن یزید، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۷۴۲] محمّد مولی بنی زُهْرة:

کُوفِیّ، روی عنه: عبد اللّه بن المغیرة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۷۴۳] محمّد بن مَیْسِر بن عبد اللّه:

مولی، و أخوه علی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶». عنه: ابن مسکان «۷».

[۲۷۴۴] محمّد بن مَیْسَرَة الکِنْدِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۱۳.

(۲) فی المصدر: (مولی الفطریین) بالفاء و مثله فی: منهج المقال: ۳۲۷، و مجمع الرجال ۶: ۶۰، و جامع الرواة ۲: ۲۰۵، و معجم رجال الحدیث ۱۷: ۲۸۷. و ضبطه فی تنقیح المقال بالقاف ۳: ۱۹۳ و نسبه إلی قطریة بالیمامة، و هو الموافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۳) رجال الشیخ: ۲۹۹/ ۳۱۱.

(۴) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۴۰۲.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۴۰۴.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۰/ ۳۲۳.

(۷) الکافی ۳: ۴/ ۲.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۲۲۸.

[۲۷۴۵] محمّد بن میمون التّمِیمیّ:

الزَّعْفَرانِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، یکنّی أبا النصر، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱». عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی «۲»، و التهذیب، فی باب فضل التجارة «۳».

و فی النّجاشی: عامّی، غیر انه روی عن أبی عبد اللّه (علیه السّلام) «۴».

[۲۷۴۶] محمّد بن میمون:

أبو عبد اللّه، مولی بنی شیبان، بصری، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۷۴۷] محمّد بن میمون الحَضْرَمِیّ:

التَّبعِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۷۴۸] محمّد بن میمون الخَثْعَمِیّ:

کُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۷۴۹] محمّد بن میمون بن عطاء الأسدی:

أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۷۵۰] محمّد بن میمون الکِنْدیّ:

الکُوفِیّ، مولاهم، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹». و فی الکافی «۱۰»،

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۳۵ و فیه: (یکنی أبا النضر).

(۲) الکافی ۵: ۱۴۸/ ۳.

(۳) تهذیب الأحکام ۷: ۳/ ۵ و فیه: (محمد الزّعفرانی).

(۴) رجال النجاشی: ۳۵۵/ ۹۵۰.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۹۹.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۳۸.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۳۷.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۳۶.

(۹) رجال الشیخ: ۳۰۱/ ۳۴۰.

(١٠) الكافى ۴: ۴۴۳/ ٢، و فيه: (محمد بن ميمون).

و التهذيب «١»، فى كتاب الحجّ، حماد بن عيسى عن ميمون، و الكلّ محتمل.

[٢٧٥١] محمّد بن ناجية الصّيْرَفِيّ:

الأنصارِىّ، كُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٢» عنه: محمّد بن أحمد بن يحيى، فى الكافى، فى باب العلاج للمحرم «٣»، و فى التهذيب، فى باب ضمان النفوس «۴»، و فى الفقيه، فى باب ضمان الظئر إذا انقلبت على الصبى «۵»، و لم يستثن.

[٢٧۵٢] محمّد بن نافع الأنصارىّ:

المَدَنِىّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[٢٧۵٣] محمّد بن نافع الحِميرِىّ:

كُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٧».

[٢٧۵۴] محمّد بن نصر بن عبد الرّحمن البارِقىّ:

الكُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٨».

[٢٧۵۵] محمّد بن النضر بن قرواش النَّهْدِىّ:

الجَمَالِىّ، كُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٩».

---

(١) تهذيب الأحكام ۵: ١۶١/ ١۶٢ ۵۴٠ و فيه: (محمد بن ميمون).

(٢) رجال الشيخ: ٣٠٣/ ٣۵٨.

(٣) الكافى ۴: ٣۵٩/ ٩ و فيه: (محمد بن أحمد).

(۴) تهذيب الأحكام ١٠: ٢٢٢/ ٨٧٣.

(۵) الفقيه ۴: ١١٩/ ۴١٢.

(۶) رجال الشيخ: ٣٠٣/ ٣۵٩.

(٧) رجال الشيخ: ٣٠٣/ ٣۶٠.

(٨) رجال الشيخ: ٣٠٣/ ٣۵٧.

(٩) رجال الشيخ: ٣٠٣/ ٣۶١.

[٢٧۵۶] محمّد بن نَضْلة «١» الخُزاعِىّ:

أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٢».

[۲۷۵۷] محمّد بن النعمان الأَزْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۷۵۸] محمّد بن النعمان الحَضْرَمِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۷۵۹] محمّد بن نُعَیْم الخَیّاط:

أُمّی إلّا انه کان حافظاً، یروی عن العیاشی، فی من لم یرو عنهم (علیهم السّلام) «۵». و فی الوجیزة: ممدوح «۶».

[۲۷۶۰] محمّد بن نُعَیْم الصّحّاف:

الکُوفِیّ، [و أخواه «۷»] الحسین و علی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸». و فی البلغة: ممدوح کالثقة «۹»، و فی الوجیزة: و ابن نعیم الصحاف ثقة «۱۰».

---

(۱) فی المصدر: (بن فضیلة). و ما فی: منهج المقال: ۳۲۷، و مجمع الرجال ۶: ۳۶، و نقد الرجال: ۳۳۷، و جامع الرواة ۲: ۲۰۸، و تنقیح المقال ۳: ۱۹۶، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) رجال الشیخ: ۳۰۲/ ۳۵۳.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۲/ ۳۵۲.

(۴) رجال الشیخ: ۳۰۲/ ۳۵۱.

(۵) رجال الشیخ: ۴۹۸/ ۴۰.

(۶) الوجیزة للمجلسی: ۵۳.

(۷) ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر، و فی الأصل و الحجریة: و أخوه.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۲/ ۳۵۴.

(۹) بلغة المحدثین: ۴۱۵.

(۱۰) الوجیزة للمجلسی: ۵۳.

و فی الکافی «۱»، و التهذیب «۲»، فی کتاب المیراث، انه کان وصیّاً لابن أبی عمیر، و انه کتب إلی العبد الصالح (علیه السّلام). و فیه غرابة، من حیث أن ابن نعیم من أصحاب الصادق (علیه السّلام)، و ابن أبی عمیر مات سنة ۲۱۷، فی عصر الجواد (علیه السّلام)، و العبد الصالح لقب جدّه (علیه السّلام)، فلا بدّ أن یراد من ابن أبی عمیر غیر المعروف فی الرواة، فلاحظ.

[۲۷۶۱] محمّد بن نَوْفَل بن عائِذ الصَّیْرَفِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۷۶۲] محمّد الواسِطی:

روی عنه: أبان، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴». عنه: أبان بن عثمان، فی الکافی، فی باب مداراة الزوجة «۵»، و فی التهذیب، فی باب فضل البنات «۶».

[۲۷۶۳] محمّد بن واصل بن سُلَیم التَّمِیمِیّ:

المِنْقَرِیّ، کُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) الکافی ۷: ۱۲۶/ ۱ و فیه: (بن أبی عمیر بیّاع السابری).

(۲) تهذیب الأحکام ۹: ۲۹۵ ۲۹۶/ ۱۰۵۸.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۳/ ۲۵۶.

(۴) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۴۰۷، و رجال البرقی: ۲۰.

(۵) الکافی ۵: ۵۱۳/ ۲ و فیه: (أبان بن الأحمر).

(۶) لم نعثر علی الروایة فی التهذیب و لکنها موجودة فی الکافی ۶: ۵/ ۳. فی الباب المذکور فلاحظ.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۴/ ۳۷۷.

[۲۷۶۴] محمّد بن وائل «۱» العَنَزِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۷۶۵] محمّد بن «۳» الوَرّاق الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴». عنه: ابن مسکان، فی الکافی، فی باب النوادر، فی کتاب فضل القرآن «۵»، و أبو أیوب الخزّاز «۶».

[۲۷۶۶] محمّد بن ولّاد الأَنْصاری:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۷۶۷] محمّد بن الولید بن عُمارة:

أبو رجا، مولی قریش، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۷۶۸] محمّد بن الوَلِید الکِرمانی:

صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه، یرویه عنه إبراهیم بن هاشم «۹»، و له فی کتاب الخرائج «۱۰» فی معاجز الجواد (علیه السّلام) حدیث

(۱) فی الحجریـة: (وابل) بالباء و مثله فی منهـج المقال: ۳۲۷. و ما فی: المصـدر، و مجمع الرجال ۶: ۶۴، و نقد الرجال: ۳۳۷، و جامع الرواة ۲: ۲۰۹، و تنقیح المقال ۳: ۱۹۶ موافق لما فی الأصل.

(۲) رجال الشیخ: ۳۰۴/ ۳۷۸.

(۳) بن) لم ترد فی المصـدر، و مثله فی مجمع الرجـال ۶: ۶۴، و جامع الرواة ۲: ۲۰۹. و ما فی: منهـج المقال: ۳۲۷، و تنقیح المقال ۳: ۱۹۶ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۴) رجال الشیخ: ۳۰۶/ ۴۲۲.

(۵) أُصول الکافی ۲: ۴۶۰/ ۸.

(۶) تهذیب الأحکام ۶: ۳۶۷/ ۱۰۵۶ و فیه: (أبی أیوب الخزاز عن محمد الوراق).

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۴/ ۳۷۵.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۴/ ۳۷۴.

(۹) الفقیه ۴: ۱۰۵ من المشیخة.

(۱۰) الخرائج و الجرائح ۱: ۳۸۸/ ۱۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۰۶

شریف طویل، یظهر منه خلوصه و إیمانه، و شفقته و رأفته علیه، فلاحظ.

[۲۷۶۹] محمّد بن الولید (بن الولید) «۱» العَنَزِیّ:

أبو الفضل، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۷۷۰] محمّد بن هارون:

أبو عیسیٰ الورّاق، یأتی «۳» فی الکنیٰ إن شاء اللّه.

[۲۷۷۱] محمّد بن هاشم الطّائِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۷۷۲] محمّد بن هاشم القُرَشِیّ:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۷۷۳] محمّد بن هانی:

أبو عبد الملک اللَّیثی، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۷۷۴] محمّد بن هانی الهمدانی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۷۷۵] محمّد بن الهُذَیل الطّائِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) ما بین القوسین لم یرد فی المصدر، و فی الحجریة: (بن الوابد). و ما فی: منهج المقال: ۳۲۸، و مجمع الرجال ۶: ۶۵، و نقد الرجال: ۳۳۷، و تنقیح المقال ۳: ۱۹۷ موافق لما فی الأصل.

(۲) رجال الشیخ: ۳۰۴/ ۳۷۳.

(۳) یأتی فی صحیفة: ۲۷۶، برقم: [۳۳۱۰].

(۴) رجال الشیخ: ۳۰۳/ ۳۷۰، و ذکره أیضاً فی الصحیفة نفسها برقم: ۳۶۴.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۳/ ۳۷۱.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۳/ ۳۶۷.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۳/ ۳۶۸.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۳/ ۳۶۶.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۰۷

[۲۷۷۶] محمّد بن هشام الخَثْعَمی:

روی عن: کرام، و علاء بن رزین، له کتاب، النجاشی «۱». عنه: أبو المعزی «۲»، و النضر بن سوید «۳»، الذی قالوا فیه: صحیح الحدیث «۴»، و مرّ غیر مرّة أنّ هذه الکلمة من أمارات وثاقة مشایخ من قیل فیه، فلاحظ.

[۲۷۷۷] محمّد بن هشام الکوفی:

الفَزَارِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۷۷۸] محمّد بن هلال بن أبی هلال المذْحجِیّ:

مولی بنی کعب، حلیف بنی جمح، المدنی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۷۷۹] محمّد بن هلال الهَمْدَانِیّ:

الخَیْوانی بالخاء المعجمة الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۷۸۰] محمّد بن همام التَّمِیمِیّ:

الحَنْظَلِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۷۸۱] محمّد بن هَمّام العبدی:

أبو شِهاب الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

(۱) رجال النجاشی: ۳۷۱/ ۱۰۱۳.

(۲) تهذیب الأحکام ۶: ۳۳۸/ ۹۴۳.

(۳) الکافی ۵: ۱۰۹/ ۱۳.

(۴) کما فی: رجال النجاشی: ۴۲۷/ ۱۱۴۷، و نقد الرجال: ۳۶۱.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۳/ ۳۶۵.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۳/ ۳۶۲.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۳/ ۳۶۳.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۴/ ۳۷۲.

(۹) رجال الشیخ: ۳۰۳/ ۳۶۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۰۸

[۲۷۸۲] محمّد بن الهمدانی:

روی عنه: غالب بن عثمان، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۷۸۳] محمّد بن یاسر الکُوفیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۷۸۴] محمّد بن یاسین بن عِمارة القیسی:

مولاهم، کوفی، مات سنة إحدی و سبعین و مائة، و له [اثنتان و ستون «۳»] سنة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۷۸۵] محمّد بن یحیی:

أبو الحسن الفارسی، یروی عن خلق، و طاف الدنیا، و جمع کثیراً من الأخبار، کذا فی من لم یرو عنهم (علیهم السّلام) «۵»، و فی الوجیزة: ممدوح «۶».

[۲۷۸۶] محمّد بن یحیی الأحمری:

الکوفی، زاهر «۷»، نزل الریّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

(۱) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۴۰۰.

(۲) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۳۹۸.

(۳) فی الأصل و الحجریة: (اثنتان و سبعون)، و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر الموافق لما فی: منهج المقال: ۳۲۸، و مجمع الرجال ۶: ۶۲، و نقد الرجال: ۳۳۸، و جامع الرواة ۲: ۲۱۳، و تنقیح المقال ۳: ۱۹۹.

(۴) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۳۹۷.

(۵) رجال الشیخ: ۴۹۵/ ۲۶.

(۶) الوجیزة للمجلسی: ۵۳.

(۷) کذا فی الأصل، و مثله فی جامع الرواة ۳: ۲۱۵. و فی الحجریة: (ظاهر) بالضاد و فی المصدر: (ذاهر) بالذال الموافق لما فی: منهج المقال: ۳۲۸، و مجمع الرجال ۶: ۶۹، و تنقیح المقال ۳: ۱۹۹.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۴/ ۳۸۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۰۹

[۲۷۸۷] محمّد بن یحییٰ بن الحسن:

أبو جعفر، فی الکشی: عن طاهر بن عیسیٰ و غیره، عن أبی سعید جعفر بن أحمد بن أیوب التاجر السمرقندی، أنه قال فیه: و رأیته خیّراً فاضلًا «۱».

[۲۷۸۸] محمّد بن یحییٰ السَّاباطِیّ:

عنه فی الصحیح: صفوان بن یحییٰ، فی التهذیب، فی باب صلاة الکسوف من أبواب الزیادات «۲».

[۲۷۸۹] محمّد بن یحییٰ الصَّیْرَفِیّ:

له کتاب فی الفهرست «۳»، عنه: أبو عبد اللّه البرقی «۴»، و العباس بن معروف «۵»، و علی بن إسماعیل «۶»، و عبد اللّه بن جبلة «۷»، و محمّد بن عمرو ابن سعید «۸»، و أیوب بن نوح «۹»، و کلّهم من الأجلّاء.

[۲۷۹۰] محمّد بن یحییٰ بن طحلاء المدنی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۰».

---

(۱) رجال الکشی ۱: ۳۲۲/ ۱۶۸.

(۲) تهذیب الأحکام ۳: ۲۹۴/ ۸۸۹.

(۳) فهرست الشیخ: ۱۴۸/ ۶۶۳.

(۴) تهذیب الأحکام ۲: ۳۱۳/ ۱۲۷۴.

(۵) فهرست الشیخ: ۱۴۸/ ۶۳۳ و فیه: (أحمد بن عبد اللّه عن أبیه عنه).

(۶) تهذیب الأحکام ۵: ۲۵۳/ ۸۵۵.

(۷) تهذیب الأحکام ۵: ۲۷۳/ ۹۳۳.

(۸) تهذیب الأحکام ۳: ۱۵۰/ ۳۲۴.

(۹) تهذیب الأحکام ۲: ۳۵۷/ ۱۴۷۹.

(۱۰) رجال الشیخ: ۳۰۴/ ۳۸۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۱۰

[۲۷۹۱] محمّد بن يحيىٰ بن عبد اللّه:

ابن الحسن [بن الحسن «۱»] بن على بن أبى طالب (عليهما السّلام) الهاشمى، المدنى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۲۷۹۲] محمّد بن يحيىٰ بن كَحْلاء اللّيثى:

المدنى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳». و احْتُمِلَ اتحاده مع ابن طحلاء «۴».

[۲۷۹۳] محمّد بن يحيىٰ الكندى:

البدى، أخو [زكريا بن يحيىٰ «۵»] البدى، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۷۹۴] محمّد بن يحيىٰ المدنى:

روى عنه: زكريا بن محمّد، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۷۹۵] محمّد بن يحيىٰ المعتّبىّ:

كُوفِىّ، ذكره سعد فى طبقات الشيعة و قال: روى عنه زياد، له كتاب

---

(۱) ما بين المعقوفتين لم يرد فى الأصل و الحجرية، بل أثبتناه من المصدر الموافق لما فى: منهج المقال: ۳۲۹، و مجمع الرجال ۶: ۷۰، و نقد الرجال: ۳۳۹، و جامع الرواة ۲: ۲۱۷، و تنقيح المقال ۳: ۲۰۰، و معجم رجال الحديث ۱۸: ۳۶.

(۲) رجال الشيخ: ۳۰۴/ ۳۸۰.

(۳) رجال ابن داود: ۱۸۶/ ۱۵۳۵ و فيه: (كحلان).

(۴) راجع كلام الأردبيلى فى جامع الرواة ۲: ۲۱۷.

(۵) فى الأصل و الحجرية: (أخو يحيىٰ بن زكريا)، و ما بين المعقوفتين أثبتناه من المصدر الموافق لما فى: منهج المقال: ۳۲۹، و مجمع الرجال ۶: ۷۱، و نقد الرجال: ۳۳۹، و جامع الرواة ۲: ۲۱۷، و معجم رجال الحديث ۱۸: ۴۲۱.

(۶) رجال الشيخ: ۳۰۴/ ۳۸۶.

(۷) رجال الشيخ: ۳۰۴/ ۳۸۱ و فيه: (الذى) بدل (المدنى).

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۱۱۱

فى النجاشى «۱». و فى الجامع عنه: يونس بن عبد الرّحمن، و الحسن بن على الوشاء «۲».

[۲۷۹۶] محمّد بن يزيد:

أبو الأشهب «۳» الجُعْفِىّ، الكُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۲۷۹۷] محمّد بن يزيد بن أبى زياد الهاشمى:

الكُوفِىّ، مولاهم، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۲۷۹۸] محمّد بن یزید الرُّواسِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۷۹۹] محمّد بن یزید العطّار:

صاحب البان، الکُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، مات سنة تسع و أربعین و مائة، و هو ابن إحدی و ستین سنة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۸۰۰] محمّد بن یزید بن [عمر «۸»] الثَّقَفِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) رجال النجاشی: ۴۰۴/ ۱۰۷۱ و فیه: المعینیّ (المغیثیّ).

(۲) جامع الرواة ۲: ۲۱۸، و أُنظر: تهذیب الأحکام ۳: ۶۰/ ۲۰۵، ۹: ۲۳۵/ ۹۱۷ فیهما: (محمد بن یحیی).

(۳) فی المصدر: (بن الأشهب). و ما فی: منهج المقال: ۳۲۹، و مجمع الرجال ۶: ۷۲، و جامع الرواة ۲: ۲۱۸، و تنقیح المقال ۳: ۲۰۱ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۴) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۳۹۴.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۴/ ۳۸۹.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۴/ ۳۹۰.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۳۹۳.

(۸) فی الأصل و الحجریة: (عمرو)، و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر الموافق لما فی: منهج المقال: ۳۲۹، و مجمع الرجال ۶: ۷۲، و نقد الرجال: ۳۳۹، و جامع الرواة ۲: ۲۱۸، و تنقیح المقال ۳: ۲۰۱.

(۹) رجال الشیخ: ۳۰۵/ ۳۹۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۱۲

[۲۸۰۱] محمّد بن یزید الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۸۰۲] محمّد بن یزید النَّهْرَوانِیّ:

ذکره الشیخ فی أصحاب الکاظم (علیه السّلام) «۲». عنه: محمّد بن عذافر «۳»، و یعقوب بن یزید «۴»، و محمّد بن أبی حمزة «۵»، و کلّهم من الأجلّاء.

[۲۸۰۳] محمّد بن الیسع بن عبد اللّه الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۸۰۴] محمّد بن يعقوب بن قيس البَجَلِيّ:

الدُّهْنِيّ، الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۸۰۵] محمّد بن اليَمان البَكْرِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸».

[۲۸۰۶] محمّد بن يونس الكُوفِيّ:

أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۹».

---

(۱) رجال الشيخ: ۳۰۴/ ۳۹۱.

(۲) رجال الشيخ: ۳۶۰/ ۱۹.

(۳) تهذيب الأحكام ۳: ۳۰/ ۱۰۶ و فيه: (محمد بن يزيد عن محمد بن عذافر) و هو الصحيح.

(۴) تهذيب الأحكام ۳: ۳۰/ ۱۰۶ و فيه: (يعقوب بن يزيد عن محمد بن يزيد).

(۵) تهذيب الأحكام ۳: ۳۱۸/ ۹۸۶ و فيه: (محمد بن يزيد).

(۶) رجال الشيخ: ۳۰۵/ ۳۹۶.

(۷) رجال الشيخ: ۳۰۴/ ۳۸۸.

(۸) رجال الشيخ: ۳۰۵/ ۳۹۹.

(۹) رجال الشيخ: ۳۰۴/ ۳۸۷.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۱۱۳

[۲۸۰۷] محمود بن أبي العَرَنْدِس البَكْرِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱».

[۲۸۰۸] المختار بن عِمارة الطّائِيّ:

كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۲۸۰۹] المختار بن المُنِيح الثَّقَفِيّ:

كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳». الحسين بن سعيد، عن حمّاد، عنه، في التهذيب، في باب البيّنتين تتقابلان «۴».

[۲۸۱۰] مخْلد بن أبي «۵» خلاد العَنَزِيّ:

الكُوفِيّ «۶»، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۸۱۱] مخلد البصري:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۸۱۲] مخلد السرّاج:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۸۲.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۹/ ۶۳۲.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۹/ ۶۳۱.

(۴) تهذیب الأحکام ۶: ۲۳۹/ ۵۸۶.

(۵) فی الأصل و الحجریة: ابن (نسخة بدل).

(۶) فی المصدر: (العمری). و ما فی: منهج المقال: ۳۳۱، و مجمع الرجال ۶: ۷۹، و نقد الرجال: ۳۴۱، و جامع الرواة ۲: ۲۲۲، و تنقیح المقال ۳: ۲۰۷ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۲/ ۵۲۷.

(۸) رجال الشیخ: ۳۱۲/ ۵۲۹.

(۹) رجال الشیخ: ۳۲۳/ ۶۹۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۱۴

[۲۸۱۳] مخلد بن شدّاد:

أبو نصر البَجَلِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۸۱۴] مخلد بن عبد اللّه الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۸۱۵] مخلد بن عبد اللّه المجدی:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۸۱۶] مُدْرِک بن أبی الهَزْهَاز النَّخَعِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴» و فی الکافی، فی باب القصد، فی کتاب الزکاة: الحسن بن محبوب، عن عمر بن أبان، عن مدرک بن الهزهاز «۵». و فی التهذیب، فی باب الغنم یعطی بالضریبة: أبان، عن مدرک ابن الهزهاز «۶».

و لعلّ أبی فی رجال الشیخ من زیادة النساخ.

[۲۸۱۷] مُدْرِک بن عمّار الطّائِیّ:

الکَوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۲/ ۵۲۸.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۲/ ۵۲۶.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۲/ ۵۲۵.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۱۸.

(۵) الکافی ۴: ۵۳/ ۶.

(۶) الروایهٔ فی الکافی ۵: ۲۲۴/ ۳، و فی التهذیب ۷: ۱۲۷/ ۵۵۵ فی باب الغرر و المجازفهٔ، و فیه: (الحسن بن محمد بن سماعهٔ عن بعض أصحابه عن مدرک الهزهاز). و فی الإستبصار ۳: ۱۰۳/ ۳۶۰، فی باب إعطاء الغنم بالضریبهٔ، و فیه: (الحسن بن محمد سماعهٔ عن بعض أصحابه عن مدرک بن الهزهاز).

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۱۹.

خاتمهٔ المستدرک، ج۹، ص: ۱۱۵

[۲۸۱۸] مراد بن خارجهٔ الأنصاری:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۸۱۹] المَرْزُبان بن خالد الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۸۲۰] المَرْزُبان بن عِمْران بن عبد اللّه:

ابن سعد الأشعری، له کتاب فی النجاشی، یرویه عنه صفوان «۳». عنه سعد بن سعد «۴»، و فی الکافی، فی باب صوم التطوع فی السفر: عدّه من أصحابنا، عن أحمد بن محمّد، عنه «۵».

و فی الکشی مسنداً عنه قال: قلت لأبی الحسن الرضا (علیه السّلام): أسألک عن أهمّ الأُمور إلیّ، أمن شیعتکم أنا؟ فقال: نعم، قلت: اسمی مکتوب عندکم؟ قال: نعم «۶».

[۲۸۲۱] المَرْزُبان بن مسعود:

و قیل: ابن مسروق الکندی، الکوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۸۲۲] مروان بن أسد الکُوفِیّ:

روی عنه: معاویهٔ بن وهب، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۹/ ۶۳۶.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۱۲.

(۳) رجال النجاشی: ۴۲۳/ ۱۱۳۴.

(۴) تهذیب الأحکام ۸: ۴۳/ ۱۳۰ و فیه: (عن المرزبان).

(۵) و کذا فی جامع الرواة ۲: ۲۲۵، و فی الکافی ۴: ۱۳۰/ ۴ و فیه: (أحمد بن محمد عن المرزبان بن عمران. الیٰ آخره).

(۶) رجال الکشی ۲: ۷۹۴/ ۹۷۰.

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۱۱.

(۸) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۱۰، و رجال البرقی: ۴۶.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۱۶

[۲۸۲۳] مروان بن عثمان المَدَنِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۸۲۴] مروان بن معاویة الفَزَارِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۸۲۵] مُرَّة بن عِصْمة الطَّائِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۸۲۶] مُرَّة الکِنْدِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۸۲۷] مُرَّة مولی خالد بن عبد اللّه القَسْرِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». عنه: صفوان بن یحییٰ، فی التهذیب، فی باب الکفارة عن خطأ المحرم «۶»، و محمّد بن مسلم، و أحمد بن سلیمان، فیه «۷»، و فی الکافی، فی باب صلاة الاستسقاء، إلّا أنّ فی الکافی: مرّة مولی محمّد بن خالد «۸»، و هو الأصح، لما مرّ فی (ما) «۹».

[۲۸۲۸] مُرْهَف بن أَبی المُرْهَف:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۰».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۰۹.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۰۸.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۲۳.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۲۴.

(۵) رجال الشیخ: ۳۲۱/ ۶۵۸.

(۶) تهذیب الأحکام ۵: ۳۳۷/ ۱۱۶۴.

(۷) تهذیب الأحکام ۳: ۱۴۹/ ۳۲۲.

(۸) الکافی ۳: ۴۶۲/ ۱.

(۹) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۱۷۴، الطریق رقم: [۲۸۱].

(۱۰) رجال الشیخ: ۳۲۰/ ۶۵۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۱۷

[۲۸۲۹] مَزِید بن زیاد الکاهِلِیّ:

الکُوفِیّ، مولاهم، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۸۳۰] مَزِید بن المُهَلْهِل البَکْرِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۸۳۱] مسافر مولی أبی الحسن (علیه السّلام):

فی الکشی، فی الصحیح علیّ الأصح عنه، قال: أخبرنی أبو الحسن (علیه السّلام) بخراسان فقال: ألحق بأبی جعفر (علیه السّلام) فإنه صاحبک «۳». عنه: الوشاء «۴» و محمّد بن عیسیّ «۵».

و فی الکافی فی باب أن الامام متی یعلم أن الأمر قد صار إلیه: عن علی بن إبراهیم، عنه «۶»، و ذکر حدیثاً شریفاً فیه حسن عقیدته، و طول خدمته، و یظهر منه أنه کان خادماً لأبی الحسن الأول (علیه السّلام) أیضاً.

و فی الخرائج: عن محمّد بن الولید الکرمانی قال: أتیت أبا جعفر بن الرضا (علیهما السّلام) فوجدت بالباب الذی فی الفناء قوماً کثیراً فعدلت إلیّ مسافر فجلست إلیه حتی زالت الشمس، فقمنا للصلاة، الخبر «۷».

و فی الوجیزة: ممدوح «۸»، و فی أصحاب الرضا (علیه السّلام): یکنّی

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۱۶.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۱۷.

(۳) رجال الکشی ۲: ۷۹۴ ۷۹۵/ ۹۷۱.

(۴) أُصول الکافی ۱: ۲۰۳/ ۶.

(۵) کما فی روایة الکشی المتقدمة.

(۶) أُصول الکافی ۱: ۳۱۲/ ۶.

(۷) الخرائج و الجرائح ۱: ۳۸۸/ ۱۷.

(۸) الوجیزة للمجلسی: ۵۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۱۸

أبا مسلم «۱».

[۲۸۳۲] المُسْتَعمل «۲» بن سعد الأسديّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۲۸۳۳] مُسْتَغْفِر بن عبد الرّحمن البارقيّ:

كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۲۸۳۴] المُسْتَنير بن عمرو الحنفيّ «۵»:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۲۸۳۵] المُسْتَنير بن يزيد الجُعْفِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۲۸۳۶] المستورد بن نَهِيك النَّخَعِيّ:

أبو المستهل، روى عنه: زكريا المؤمن، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸»، عنه: على بن الحكم «۹».

---

(۱) رجال الشيخ: ۳۹۲/ ۶۲.

(۲) فى المصدر: (المشمعل)، و مثله فى: منهج المقال ۲: ۳۳۴، و مجمع الرجال ۶: ۹۲، و جامع الرواة ۲: ۲۳۲، و تنقيح المقال ۳: ۲۱۷.
و ما فى نقد الرجال: ۳۴۲ موافق لما فى الأصل و الحجرية.

(۳) رجال الشيخ: ۳۱۹/ ۶۳۷.

(۴) رجال الشيخ: ۳۱۹/ ۶۳۵.

(۵) فى الحجريـة: (الخثعمى). و ما فى: المصدر، و منهج المقال: ۳۳۳، و مجمع الرجال ۶: ۸۵، و نقد الرجال: ۳۴۲، و جامع الرواة: ۲/ ۲۲۷، و تنقيح المقال ۳: ۲۱۱ موافق لما فى الأصل و هو الصحيح.

(۶) رجال الشيخ: ۳۱۲/ ۵۱۸.

(۷) رجال الشيخ: ۳۱۲/ ۵۱۷، و رجال البرقى: ۱۶ فى أصحاب الباقر (عليه السّلام).

(۸) رجال الشيخ: ۳۲۰/ ۶۵۱.

(۹) أُصول الكافى ۲: ۱۴۹/ ۴.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۱۱۹

[۲۸۳۷] المُسْتهل بن عطاء الكُوفِيّ:

روى عنهما (عليهما السّلام)، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱».

[۲۸۳۸] مَسْروق بن محمّد الكُوفِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٢».

[٢٨٣٩] مَسْعَدة بن جعفر الكُوفِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٣».

[٢٨٤٠] مَسْعَدة بن الرّبيع المُسْلِيّ «۴»:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[٢٨٤١] مَسْعَدة بن صَدَقَة:

مرّ في (شن) توضيح وثاقته في الحديث «۶».

[٢٨٤٢] مَسْعَدة بن عامر الأزدي:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٧».

[٢٨٤٣] مَسْعَدة بن عمرو الأزدي:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٨».

---

(١) رجال الشيخ: ٣١٩/ ۶٣٩، ١٣٨/ ۵١ في أصحاب الصادق و الباقر (عليهما السّلام).

(٢) رجال الشيخ: ٣٢٠/ ۶۴٢.

(٣) رجال الشيخ: ٣١۴/ ۵۴٩.

(۴) في المصدر: (السلمي)، و مثله في مجمع الرجال ۶: ٨۶. و ما في: منهج المقال: ٣٣٣، و جامع الرواة ٢: ٢٢٨، و تنقيح المقال ٣: ٢١١ موافق لما في الأصل و الحجرية.

(۵) رجال الشيخ: ٣١۴/ ۵۵٠، و فيه: السلمي.

(۶) كذا في الأصل و الحجرية و الظاهر كونه اشتباه من النساخ، و الصحيح (شز) كما تقدم في الجزء الخامس صحيفة: ٢۵١، الطريق رقم: [٣٠٧].

(٧) رجال الشيخ: ٣١۴/ ۵۵١.

(٨) رجال الشيخ: ٣١۴/ ۵۴٧.

خاتمة المستدرك، ج‏٩، ص: ١٢٠

[٢٨۴۴] مَسْعَدة بن قُرْظَة الكُوفِيّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «١».

[٢٨۴۵] مَسْعَدة مولى بني هاشم المدني:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۸۴۶] مَسْعَدة بن الیسع البصری:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳»، له کتاب فی الفهرست یرویه عنه هارون بن مسلم «۴».

[۲۸۴۷] مسعود بن أسباط الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۸۴۸] مسعود بن خِراش:

عدّه البرقی فی رجاله، من خواص علی (علیه السّلام) من مضر «۶».

[۲۸۴۹] مسعود بن سعد:

أبو سعد، الجعفی، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۸۵۰] مِسْکین أبو الحسن الأزدی:

الزیدلی، کأنّه منسوب إلی زید اللّه مثل عبدلی الکوفی، روی عنه: علی بن النعمان، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۴/ ۵۴۸.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۴/ ۵۵۲.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۴/ ۵۴۴.

(۴) فهرست الشیخ: ۱۶۷/ ۷۴۳.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۷/ ۶۰۴.

(۶) رجال البرقی: ۵.

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۷/ ۶۰۳.

(۸) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۸۵.

خاتمة المستدرک، ج‌۹، ص: ۱۲۱

[۲۸۵۱] مِسْکین بن عبد اللّه السَّمّان الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۸۵۲] مِسْکین بن عبد اللّه الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۸۵۳] مسلم الأعور الهَمْدَانِیّ:

الكُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۸۵۴] مسلم بن جعفر البَجَلِی:

الأَحْمَسی، الأعسر «۴»، الكُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۸۵۵] مسلم بن خالد المكّیّ:

الزَّنْجِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۸۵۶] مسلم بن رستم الكُوفِیّ:

روی عن أبی الحسن (علیه السّلام)، روی عنه: حنّان بن سدیر، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۸۵۷] مسلم بن زیاد:

كُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۸۳.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۸۴.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۷۸.

(۴) فی المصدر: (الأعشی)، و مثله فی: تنقیح المقال ۳: ۲۱۴، و معجم رجال الحدیث ۱۸: ۱۴۸. و ما فی: منهج المقال: ۳۳۳، و مجمع الرجال ۶: ۸۹، و جامع الرواة ۲: ۲۲۹، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۷۷.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۷۱.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۷۴.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۷۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۲۲

[۲۸۵۸] مسلم بن سعید البَجَلی:

البصری، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۸۵۹] مسلم بن سوادة الهَمْدَانِیّ:

كُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۸۶۰] مسلم بن صَدَقَة الأزدی:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۸۶۱] مسلم بن عَقِیل بن أبی طالب:

فی: إرشاد المفید: ثم کتب یعنی الحسین علیه السّلام مع هانی بن هانی، و سعید بن عبد اللّه، و کانا آخر الرسل:
بسم اللّه الرحمن الرحیم، من الحسین بن علی إلی الملإ من المؤمنین. إلی أن قال (علیه السّلام): أنا باعث إلیکم أخی، و ابن عمّی، و ثقتی من أهل بیتی، مسلم بن عقیل. إلی آخره «۴».
و فی أمالی الصدوق بإسناده: عن سعید بن جبیر، عن ابن عباس، قال: قال علی لرسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله): یا رسول اللّه إنک لتحب عقیلًا، قال: أی و اللّه، إنی لأحبّه حبین، حبا له و حبّاً لحب أبی طالب، و إن ولده لمقتول فی محبّة ولدک، فتدمع علیه عیون المؤمنین، و تصلّی علیه الملائکة المقربون، ثم بکی رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) حتی جرت دموعه علی صدره ثم قال، إلی اللّه أشکو ما تلقی عترتی من بعدی «۵».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۷۹.

(۲) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۷۵.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۷۵.

(۴) الإرشاد ۲: ۳۹.

(۵) أمالی الصدوق: ۱۱۱/ ۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۲۳

[۲۸۶۲] مسلم بن عوسجة:

أوّل الشهداء فی الطف «۱».

[۲۸۶۳] مسلم مولی أبی عبد اللّه (علیه السّلام):

فی الکشی بسندین عن أبی الحسن الرضا (علیه السّلام) انه قال: ذکر أنّ مسلماً مولی جعفر بن محمّد (علیهما السّلام) سندی، و أن جعفراً (علیه السّلام) قال له: إنّی أرجو أن تکون قد وفقت الاسم، و أنه عُلِّم القرآن فی النوم فأصبح و قد علمه «۲».
و عدّ فی: البلغة «۳»، و الوجیزة «۴»، من الممدوحین، و فی ترجمة صدقة الأحدب «۵» خبر یستفاد منه مدحه و إمامیّته.

[۲۸۶۴] مسلم مولی أمیر المؤمنین (علیه السّلام):

من عتقائه، و کان یکتب بین یدیه کذا، فی أصحاب الصادق (علیه السّلام)، فی ترجمة ابنه القاسم «۶».

[۲۸۶۵] مسلم بن سعید العبدی:

أبو الأَزْعَر الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۸۰/ ۷.

(۲) رجال الکشی ۲: ۶۲۹ ۶۳۰/ ۶۲۴، ۶۲۵.

(۳) بلغة المحدثین: ۴۱۹/ ۱۶.

(۴) الوجیزة للمجلسی: ۵۴.

(۵) تقدم فی الجزء الثامن صحیفة: ۸۳، ترجمة رقم: [۱۳۴۴].

(۶) رجال الشیخ: ۲۷۶/ ۴۸.

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۰/ ۴۸۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۲۴

[۲۸۶۶] المِسْوَر «۱» بن مخزمة «۲» الزُّهْرِیّ:

کان رسول علی (علیه السّلام) إلیٰ معاویة کذا فی رجال الشیخ «۳». و فی الخلاصة «۴» فی القسم الأول، و الرسالة منه (علیه السّلام)، بل و من کلّ عاقل لا تنفک عن الوثاقة فی الحدیث عادة.

[۲۸۶۷] مُسْهِر بن عبد الملک بن مِسْمع «۵» الهَمْدَانِیّ:

الحیوانی «۶»، الکُوفِیّ، أبو زید، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۸۶۸] مصادف «۸» بن عقبة الجزری:

أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) فی الحجریة: (المسوّد).

(۲) فی المصدر: (مخرمة) بالمیم و الخاء المعجمة و الراء و مثله فی: منهج المقال: ۳۴۴، و مجمع الرجال ۶: ۹۱، و تهذیب الکمال ۲۷: ۵۸۱، و الکاشف ۳: ۱۲۸/ ۵۵۴۶، و تقریب التهذیب ۲: ۲۴۹/ ۱۱۳۶. و ما فی: نقد الرجال: ۳۴۴، و جامع الرواة ۲: ۲۳۱، و تنقیح المقال ۳: ۲۱۷، و المصدر فی أصحاب الرسول (صلّی اللّه علیه و آله و سلّم) موافق لما فی الأصل.

(۳) رجال الشیخ: ۵۸/ ۱۷، ۲۷/ ۱۰ فی أصحاب الامام علی (علیه السّلام) و الرسول الأکرم (صلّی اللّه علیه و آله و سلّم).

(۴) رجال العلّامة: ۱۷۰/ ۲.

(۵) کذا فی الأصل و الحجریة، و مثله فی جامع الرواة ۲: ۲۳۲. و فی المصدر: (سلع) و مثله فی: منهج المقال: ۳۳۴، و نقد الرجال: ۳۴۴، و تنقیح المقال ۳: ۲۱۷.

(۶) فی المصدر: (الخیوانی) بالخاء المعجمة- و ما فی: منهج المقال: ۳۰۲، و نقد الرجال: ۳۴۴، و جامع الرواة ۲: ۲۳۲، و تنقیح المقال ۳: ۲۱۷، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۷) رجال الشیخ: ۳۲۱/ ۶۶۶.

(۸) فی المصدر: (مصاد)، و مثله فی: منهج المقال: ۳۳۴، و مجمع الرجال ۶: ۹۲، و نقد الرجال: ۳۴۵، و منتهی المقال: ۳۰۲. و ما فی: جامع الرواة ۲: ۲۳۲، و تنقیح المقال ۳: ۲۱۷، و معجم رجال الحدیث ۱۸: ۱۶۷، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۹) رجال الشیخ: ۳۱۹/ ۶۳۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۲۵

[۲۸۶۹] مصادف أبو إسماعیل المدنی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۸۷۰] مُصادِف مولی أبی عبد اللّه (علیه السّلام):

أوضحنا فی شرح المشیخة فی (شط) وثاقته، فلاحظ «۲».

[۲۸۷۱] مُصْعَب بن سلام التمِیمِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳». و له کتاب فی الفهرست، یرویه عنه الجلیل محمّد بن موسی خوراء «۴».

[۲۸۷۲] مُصْعَب بن یزید الأنصاری:

صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه، و عامل أمیر المؤمنین (علیه السّلام) علی أربع رساتیق «۵» المدائن «۶».

[۲۸۷۳] مَصْقَلَة بن إسماعیل الجُعْفِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۸۷۴] مَصْقَلَة الطّحّان:

عنه: یونس، فی الکافی، فی مولد الحسین (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۰/ ۶۴۹.

(۲) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۲۶۱، الطریق رقم: [۳۰۹].

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۷/ ۵۹۵.

(۴) فهرست الشیخ: ۱۷۱/ ۸۶۸.

(۵) الرستاق: فارسی معرّب، و الجمع الرساتیق و هی السواد. الصحاح ۴: ۱۴۸ (رستق).

(۶) الفقیه ۴: ۸۰ من المشیخة.

(۷) رجال الشیخ: ۳۲۰/ ۶۴۳.

(۸) أُصول الکافی ۱: ۳۸۷/ ۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۲۶

[۲۸۷۵] مَطَر بن أرقم العَنَزِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱» عنه: یونس بن یعقوب «۲».

[۲۸۷۶] مَطَر بن سَیّار «۳» الکُوفِیّ:

أبو سیّار، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۸۷۷] مَطَر بن کامل المُزَنِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۸۷۸] المُظَفَّر بن جعفر بن محمّد:

أو المظفّر العلوی العمری، استظهرنا وثاقته فی (رصز) «۶».

[۲۸۷۹] مُعاذ «۷» بن الأسود بن قیس العبدی:

الکُوفِیّ، تابعی، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۸۸۰] مُعاذ بن ثابت الجوهری:

له کتاب فی الفهرست، یرویه عنه: الجلیل الحسن بن یوسف بن علی بن بقاح «۹»، و عنه: ابن بقاح، فی الکافی «۱۰»، و التهذیب کثیراً «۱۱»، و هو

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۱۰.

(۲) تهذیب الأحکام ۱۰: ۸۵/ ۳۳۴.

(۳) فی المصدر: (بن سنان). و ما فی: منهج المقال: ۳۳۵، و مجمع الرجال ۶: ۹۵، و نقد الرجال: ۳۴۵، و جامع الرواة ۲: ۲۳۴، و تنقیح المقال ۳: ۲۱۹ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۱۲.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۱۱.

(۶) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۲۰۱، الطریق رقم: [۲۹۷].

(۷) فی المصدر: (معان)، و کذلک فی الأصل و الحجریة فی نسخة بدل.

(۸) رجال الشیخ: ۳۲۰/ ۶۴۷.

(۹) فهرست الشیخ: ۱۶۸/ ۷۵۵.

(۱۰) أُصول الکافی ۲: ۳۳۹/ ۴ و فیه: (معاذ).

(۱۱) تهذیب الأحکام ۳: ۲۰۱/ ۴۶۸، ۲۴۴/ ۶۶۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۲۷

من الذین قیل فیهم: صحیح الحدیث.

و فی التعلیقة: یروی عنه ابن أبی عمیر فی الحسن بإبراهیم «۱»، و یروی کتابه الصدوق، عن أبیه و ابن الولید، عن الصفار، عن الحسن الکوفی، عن ابن بقاح «۲»، کلّ ذلک من أمارات الوثاقة.

[۲۸۸۱] مُعاذ بن عائذ العُکْلِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۸۸۲] معاویة الجعفری:

من شهود وصیّة أبی إبراهیم (علیه السّلام)، فی الکافی، فی باب الإشارة و النص علی أبی الحسن الرضا (علیه السّلام) «۴».

[۲۸۸۳] معاویة بن سعید الکِنْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». له مسائل عن الرضا (علیه السّلام) یرویها عنه محمّد بن الحسین بن أبی الخطاب، کذا فی النجاشی «۶». و عنه: صفوان، فی التهذیب، فی باب بیع الواحد باثنین «۷»، و محمّد بن سنان «۸».

[۲۸۸۴] معاویة بن سَلَمة المُزَنِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۳۳۴.

(۲) فهرست الشیخ: ۱۶۸/ ۷۵۵.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۴/ ۵۴۳.

(۴) أُصول الکافی ۱: ۲۵۳/ ۱۵.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۰/ ۴۸۸، ۳۸۹/ ۳۹ فی أصحاب الصادق و الرضا (علیهما السّلام).

(۶) رجال النجاشی: ۴۱۰/ ۱۹۰۴.

(۷) تهذیب الأحکام ۷: ۱۱۷/ ۵۰۸.

(۸) الکافی ۵: ۲۳۱/ ۵ و فیه: (معاویة بن سعد).

(۹) رجال الشیخ: ۳۱۰/ ۴۸۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۲۸

[۲۸۸۵] معاویة بن سلمة النَّضْرِیّ «۱»:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۸۸۶] معاویة بن سواد «۳» الکِنَانِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۸۸۷] معاویة بن شُرَیح:

له کتاب فی الفهرست، یرویه عنه ابن أبی عمیر «۵». و عنه: صفوان ابن یحیی، فی التهذیب، فی باب المیاه «۶»، و عثمان بن عیسی

«۷»، و الحسين بن سعيد «۸»، و الحكم بن مسكين «۹».

[۲۸۸۸] معاوية بن صالح الأندلسى:

القاضى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱۰».

[۲۸۸۹] معاوية بن عبد اللّه بن عبيد اللّه:

ابن أبى رافع المَدَنِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱۱».

---

(۱) فى المصدر: (البصرى)، و مثله فى نقد الرجال عن نسخة بدل. و فى: مجمع الرجال ۶: ۹۹، و نقد الرجال: ۳۴۷ (النصرى) بالنون و ما فى: منهج المقال: ۳۳۶، و جامع الرواة ۲: ۲۳۸، و تنقيح المقال ۳: ۳۲۳ موافق لما فى الأصل و الحجرية.

(۲) رجال الشيخ: ۳۱۰/ ۴۸۹.

(۳) فى الأصل و الحجرية: سوادة نسخة بدل.

(۴) رجال الشيخ: ۳۱۰/ ۴۸۷.

(۵) فهرست الشيخ: ۱۶۶/ ۷۳۷.

(۶) تهذيب الأحكام ۱: ۲۲۵/ ۶۴۷.

(۷) تهذيب الأحكام ۱: ۱۹۱/ ۵۵۲.

(۸) تهذيب الأحكام ۱: ۱۰۶/ ۴۰۴.

(۹) تهذيب الأحكام ۳: ۴۲/ ۱۴۶.

(۱۰) رجال الشيخ: ۳۱۰/ ۴۸۵.

(۱۱) رجال الشيخ: ۳۱۰/ ۴۸۲.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۱۲۹

[۲۸۹۰] معاوية بن عثمان:

له كتاب فى النجاشى، يرويه عنه: صفوان بن يحيى «۱»، و عنه: ابن أبى عمير، فى الكافى، فى باب فضل الصوم «۲».

[۲۸۹۱] معاوية بن العلاء العِجْلِىّ:

كُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۲۸۹۲] معاوية بن كُلَيب بن معاوية بن جُنادة:

الأزْدِىّ، الغَامِدِىّ، كُوفِى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۲۸۹۳] معاوية بن مَيْسَرة بن شُرَيح القاضى:

الكِنْدِىّ، الكُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵»، هو صاحب كتاب معتمد فى مشيخة الفقيه «۶»، و يروى عنه: ابن أبى عمير

«٧»، و البزنطى «٨»، و جماعة «٩». و مرّ فى [شيد «١٠»] وثاقته، و عدم اتحاده مع ابن شريح.

---

(١) رجال النجاشى: ٤١١/ ١٠٩٥.

(٢) الكافى ۴: ۶٣/ ۵.

(٣) رجال الشيخ: ٣١٠/ ۴٩١.

(۴) رجال الشيخ: ٣١٠/ ۴٩٠.

(۵) رجال الشيخ: ٣١٠/ ۴٨۴، و رجال البرقى: ٣٣.

(۶) الفقيه ۴: ١۶، من المشيخة.

(٧) رجال النجاشى: ۴١٠/ ١٠٩٣.

(٨) الكافى ۵: ١٧٧/ ١١.

(٩) منهم على بن الحكم، راجع الكافى ۶: ۵٠٩/ ٢.

(١٠) فى الأصل و الحجرية: (شيب)، و ما بين المعقوفتين هو الصحيح.

خاتمة المستدرك، ج‌٩، ص: ١٣٠

[٢٨٩۴] معاوية بن وهب بن جَبَلَة.

[٢٨٩۵] معاوية بن وهب بن فضّال.

[٢٨٩۶] معاوية بن وهب الميثمى «١»:

لكل واحد منهم كتاب فى الفهرست «٢»، يرويه عنه: عبيد اللّه بن أحمد بن نهيك، الشيخ الثقة، الصدوق، الجليل.

[٢٨٩٧] معرّف «٣» بن زياد الشَّيْبانِيّ:

مولاهم، كوفى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[٢٨٩٨] مَعْقِل الأسَدِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[٢٨٩٩] مَعْقِل بن عمرو الكِنَانِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[٢٩٠٠] مُعَلّى بن أُسامة الأزْدِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٧».

[٢٩٠١] مُعَلّى بن زيد الكُوفِيّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) فی الأصل و الحجریة: التمیمی (نسخة بدل).

(۲) راجع فهرست الشیخ: ۱۶۶/ ۷۳۹، ۱۶۶/ ۷۳۸، ۱۶۷/ ۷۴۰.

(۳) فی المصدر: (معروف)، و مثله فی: منهج المقال: ۳۳۷، و نقد الرجال: ۳۴۸، و جامع الرواة ۲: ۲۴۶، و تنقیح المقال ۳: ۲۲۷. و ما فی مجمع الرجال ۶: ۱۰۳ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۰/ ۶۴۵.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۲/ ۵۲۳.

(۶) رجال الشیخ: ۳۱۲/ ۵۲۴.

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۰۱.

(۸) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۰۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۳۱

[۲۹۰۲] مُعَلّى بن شدّاد البَكْرِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۹۰۳] مُعَلّى بن عبد اللّه:

أبو الفضل الکُوفِیّ، مولى، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۹۰۴] مُعَلّى بن عطاء المُحاربی:

الدَّغْشِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۹۰۵] مُعَلّى بن محمّد البصری:

أبو الحسن، الذی أکثر ثقة الإسلام من الروایة عنه بتوسط مشایخه، فی النّجاشی: مضطرب الحدیث و المذهب «۴»، و عن الغضائری: نعرف حدیثه و ننکره «۵».

و یضعّفه «۶» روایة الأجلّاء عنه مثل: الحسین بن سعید، فی التهذیب، فی باب الزیادات فی القضایا و الأحکام «۷»، و محمّد بن الحسن بن الولید، فی الفهرست، فی ترجمة أبان بن عثمان «۸»، و علی بن إسماعیل، فی التهذیب، فی باب المسنون من الصلوات «۹»، و أبو علی الأشعری، فی الکافی، فی باب الصبر، و باب الجلوس فی کتاب العشرة «۱۰».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۰۵.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۰۳.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۰۲.

(۴) رجال النجاشی: ۴۱۸/ ۱۱۱۷.

(۵) عنه القهبائی فی مجمع الرجال ۶: ۱۱۳.

(۶) أی یضعف تضعیف الغضائری.

(۷) تهذیب الأحکام ۶: ۲۸۷/ ۷۹۶.

(۸) فهرست الشیخ: ۱۸ ۱۹/ ۶۲.

(۹) تهذیب الأحکام ۲: ۱۱/ ۲۴.

(۱۰) أُصول الکافی ۲: ۷۶/ ۲۵، ۴۸۴/ ۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۳۲

و هو صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه «۱»، و مرّ فی (شیح) ما ینبغی أن یلاحظ «۲».

[۲۹۰۶] معلّیٰ بن هلال:

أبو سُوید «۳» الجُعْفِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۹۰۷] مُعمّر بن الحسن الهُذَلی:

البصری، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۹۰۸] مُعمّر بن راشد الصنْعانی:

البصری، أبو عروة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۹۰۹] مُعمّر بن زائدة:

قائد الأعمش، کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۹۱۰] مُعمّر الزّیّات:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸». و عنه: إسحاق بن عمار «۹»، و علی بن أبی حمزة «۱۰».

---

(۱) الفقیه ۴: ۱۳۶، من المشیخة.

(۲) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۲۲، الطریق رقم: [۳۱۸].

(۳) فی المصدر: (بن سوید)، و مثله فی منهج المقال: ۳۳۹. و ما فی: مجمع الرجال ۶: ۱۱۴، و نقد الرجال: ۳۵۰، و جامع الرواة ۲: ۲۵۲، و تنقیح المقال ۳: ۲۳۳، و معجم رجال الحدیث ۱۸: ۲۶۰، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۴۹۹.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۷۴.

(۶) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۶۸.

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۷۳، ۳۱۵/ ۳۷۱.

(۸) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۷۹.

(۹) تهذیب الأحکام ۶: ۲۰۲/ ۴۵۶.

(۱۰) تهذیب الأحکام ۷: ۱۲۸/ ۵۵۸.

[۲۹۱۱] مُعمّر بن عبد اللّه بن حرائة:

فی البلغة: ممدوح «۱»، و فی الکافی، فی باب حج النبیّ (صلّی اللّه علیه و آله) عن أبی عبد اللّه (علیه السّلام) ان الذی حلق رأس النبیّ (صلّی اللّه علیه و آله) فی حجّته معمّر بن عبد اللّه بن حراثة بن نصر بن غوث بن عوسج بن عدی بن کعب، قال: لمّا کان فی حجّة رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) و هو یحلقه قالت قریش: أی معمّر! اذُنُ رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) فی یدک و فی یدک المُوسی!؟ فقال معمّر: و اللّه إنّی لأعدّه من اللّه فضلًا عظیماً علیّ، قال: و کان معمّر هو الذی یرحل لرسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) فقال رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله): یا معمّر إنَّ الرّحل اللیلة لمسترخ، فقال معمّر: بأبی أنت و أمی لقد شددته کما کنت أشدّه، و لکن بعض من حسد مکانی منک یا رسول اللّه أراد أن یستبدل بی، فقال رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله): ما کنت لأفعل، الخبر «۲».

[۲۹۱۲] مُعمّر بن عثمان:

عنه: ثَعْلَبة بن میمون الفقیه، فی التهذیب، فی باب الأیمان و الأقسام «۳».

[۲۹۱۳] مُعمّر بن عطاء بن وشیکة:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۹۱۴] مُعمّر بن عطیّة الفُقَیْمِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

---

(۱) بلغة المحدثین: ۴۲۲/ ۳۰.

(۲) الکافی ۴: ۲۵۰/ ۹.

(۳) تهذیب الأحکام ۸: ۲۹۵ ۲۹۶/ ۱۰۹۴.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۷۰.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۷۸.

[۲۹۱۵] مُعَمّر بن عُمارة الجُعْفِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۹۱۶] مُعَمّر بن عُمَر:

روی عنهما (علیهما السّلام) من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲». عنه: ثعلبة کثیراً «۳»، و شاذان بن الخلیل والد فضل «۴».

[۲۹۱۷] مُعَمّر بن عیسیٰ الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۹۱۸] مُعَمّر بن موسی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۹۱۹] مُعَمّر بن مُهاجر:

مولی الأنصار «۷»، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۹۲۰] مَعن بن عبد السلام:

له کتاب الزهد، عنه: معمّر بن خالد فی النجاشی «۹» و الحسن بن محمّد بن سماعة فی الفهرست «۱۰» فهو إمامی ممدوح بروایتهما عنه.

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۷۶.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۷۵.

(۳) الکافی ۳: ۴۱۲/ ۲.

(۴) الکافی ۳: ۲۹/ ۱.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۸۱.

(۶) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۷۷.

(۷) فی الحجریة: (مولی الأنصاری).

(۸) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۸۰.

(۹) رجال النجاشی: ۴۲۵/ ۱۱۴۳ و فیه: (معمر بن خلّاد).

(۱۰) فهرست الشیخ: ۱۷۰/ ۷۶۱.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۳۵

[۲۹۲۱] مغارک بن سُوَید:

مولی بنی أسد «۱»، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۹۲۲] المُغِیرة بن الأسْود الحَضْرَمِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۹۲۳] المُغیرَة بن تَوْبَة الکُوفیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴». ابن أبی عمیر، عن حمّاد بن عثمان، عنه، فی الکشی، أنه قال: قلت لأبی الحسن (علیه السّلام): حملت هذا الفتی فی أمورک؟ فقال: إنی حمّلته ما حمّلنیه أبی (علیه السّلام) «۵». إلّا انّ فیه توبة المخزومی.

[۲۹۲۴] المُغیرة بن سُلیمان الحَنَفیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۹۲۵] المُغیرة بن عبد السلام:

أبو هبیرة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۹۲۶] المُغیرة بن عطیّة الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) فی المصدر: (بنی أسید). و الصحیح ما فی الأصل و الحجریة، و هو الموافق لما فی: منهج المقال: ۳۴۰، و مجمع الرجال ۶: ۱۱۷، و جامع الرواة ۲: ۲۵۵، و غیرهم.

(۲) رجال الشیخ: ۳۲۱/ ۶۵۵.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۶۹.

(۴) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۶۷.

(۵) رجال الکشی ۲: ۷۲۴ ۷۲۵.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۶۸.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۶۵.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۶۶.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۳۶

[۲۹۲۷] المُغیرة:

مولی أبی عبد اللّه (علیه السّلام) مدنی، روی عنه: عیسی «۱» بن عبد اللّه، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۹۲۸] المُفَضّل الجُعْفیّ:

مولی بنی [بدّئی «۳»]، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴». و فی نسخة: مفضّل بن مفضّل.

[۲۹۲۹] المُفَضّل بن زیاد الحنّاط:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۹۳۰] المُفَضّل بن سعد «۶» الفَزَارِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۹۳۱] المُفَضّل بن سعید:

یأتی فی ابن صدقة «۸».

---

(۱) فی المصـدر: (علی)، و الصـحیح ما فی الأصل و الحجریـة، و هو الموافق لما فی: منهـج المقال: ۳۴۱، و مجمع الرجال ۶: ۱۲۲، و نقد الرجال: ۳۵۱، و جامع الرواة ۲: ۲۵۵، و تنقیح المقال ۳: ۲۳۷، و معجم رجال الحدیث ۱۸: ۲۸۱.

(۲) رجال الشیخ: ۳۰۹/ ۴۷۰.

(۳) فی الأصـل و الحجریـة: (یـدی) بالیـاء المنقطـة بـاثنتین من تحتها-، و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصـدر، أی بالباء الموحـدة و تشدید الدال المهملة، هذه النسبة إلیٰ بنی بدا، و هم بطن من حمیر، راجع أنساب السمعانی ۲: ۱۱۱ (البدّی).

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۵۸.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۶۷.

(۶) فی الأصل و الحجریة: سعید (نسخة بدل).

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۶۳ و فیه: (سعید).

(۸) انظر رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۵۷، و لم یرد فیما یأتی.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۳۷

[۲۹۳۲] المُفَضّل بن سُوَید الأحْمَرِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۹۳۳] المُفَضّل بن صالح:

أبو جمیلـة، ضـعّفه [فی «۲»] الخلاصة «۳» تبعـاً للغضائری «۴». و الحمـد للّٰه الـذی وفّقنـا للـذبّ عنه، و إثبـات وثاقته و دیانته تبعاً لمن عاصره من شیوخ الطائفة، کما تقدم فی (قکز) «۵».

[۲۹۳۴] المُفَضّل بن عامر اللَّیْثِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۹۳۵] المُفَضّل بن عُمارة الضبِّیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۹۳۶] المُفَضّل بن غِیاث القُرَشِیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۲۹۳۷] المُفَضّل بن مالک الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۵۹.

(۲) ما بین المعقوفتین لم یرد فی الأصل و الحجریة، أضفناه لأن السیاق یقتضیه.

(۳) رجال العلّامة: ۲۵۸/ ۲.

(۴) عنه القهبائی فی مجمع الرجال ۶: ۱۲۳.

(۵) تقدم فی الجزء الرابع صحیفة: ۳۰۸، الطریق رقم: [۱۲۷].

(۶) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۶۶.

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۶۱.

(۸) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۶۴.

(۹) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۶۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۳۸

[۲۹۳۸] المُفَضّل بن محمّد الضبِّیّ:

الکُوفِیّ، نزل البصرة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۹۳۹] المُفَضّل بن مَزْیَد:

أخو شعیب الکاتب، عنه: ابن أبی عمیر، فی الکشی: جعفر بن أحمد، عن العمرکی، عن محمّد بن علی و غیره، عن ابن أبی عمیر، عن المفضّل بن مزید أخی شعیب، قال: دخلت علی أبی عبد اللّه (علیه السّلام) و قد أُمرت أن أخرج لبنی هاشم جوائز، فلم أعلم إلّا و هو (علیه السّلام) علی رأسی و أنا مستخل، فوثبت إلیه فسألنی عمّا أمر لهم، فناولته الکتاب، قال: ما أری لإسماعیل هنا شیئاً، فقلت: هذا الذی خرج إلینا، ثم قلت له: جعلت فداک قد تری مکانی من هؤلاء القوم، فقال لی: انظر ما أصبت فعد به علی أصحابک، فإن اللّه جلّ و علا یقول: إِنَّ الْحَسَناتِ یُذْهِبْنَ السَّیِّئاتِ «۲» «۳».

و فی ترجمة أبی الخطاب: عن حمدویه و إبراهیم، عن محمّد بن عیسی، عن ابن أبی عمیر، عن المفضل بن مزید، قال: قال أبو عبد اللّه (علیه السّلام): و ذکر أصحاب أبی الخطاب و الغلاة فقال لی: یا مفضّل لا تقاعدوهم، و لا تواکلوهم، و لا تشاربوهم، و لا تصافحوهم، و لا توارثوهم «۴».

و فی الوجیزة: ممدوح «۵»، و الأظهر الحکم بالوثاقة.

[۲۹۴۰] المُفَضّل بن مُهَلْهَل التَّمیمِیّ:

السعْدِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶». و بالغ ابن حجر

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۵۶.

(۲) هود: ۱۱/ ۱۱۴.

(۳) رجال الکشی ۲: ۶۷۲ ۶۷۳/ ۷۰۲.

(۴) رجال الکشی ۲: ۵۸۶/ ۵۲۵.

(۵) الوجیزة: ۵۵.

(۶) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۵۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۳۹

فی التقریب فی الثناء علیه «۱».

[۲۹۴۱] المُفَضّل بن یزید الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲». عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب إنکار المنکر بالقلب «۳»، و فی الروضة بعد حدیث الصیحة «۴»، و فی التهذیب، فی باب الأمر بالمعروف «۵»، و جماعة.

[۲۹۴۲] المُفَضّل بن حیان:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۹۴۳] مُقاتل بن سُلیمان الخراسانی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷». عنه: الحسن بن محبوب، فی الفقیه، فی باب الوصیّة من لدن آدم (علیه السّلام) «۸»، و فی الکافی، فی الروضة بعد حدیث القباب «۹»، و لا تنافی الوثاقة البتریة کما فی الکشی «۱۰»، و العامیّة

---

(۱) تقریب التهذیب ۲: ۲۷۱/ ۱۳۴۱.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۵/ ۵۶۲.

(۳) الکافی ۵: ۶۰/ ۳.

(۴) الکافی ۸: ۲۱۲/ ۲۵۷، من الروضة، و فیه: (مفضل بن مزید).

(۵) تهذیب الأحکام ۶: ۱۷۸/ ۳۶۳.

(۶) کذا فی الأصل و الحجریة، و أمّا فی النسخة المطبوعة من رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۲۶ و بقیّة کتب الرجال: (مقاتل بن حیان)، و هو المناسب ظاهراً للتسلسل الألف بائی، انظر کذلک معجم رجال الحدیث ۱۸: ۲۸۳.

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۳/ ۵۳۶، ۱۳۸/ ۴۹ فی أصحاب الصادق و الباقر (علیهما السّلام)، و رجال البرقی: ۴۶ فی أصحاب الصادق (علیه السّلام) و لم یشیر المصنف إلیٰ صحبته للإمام الصادق (علیه السّلام) فی الحجریة.

(۸) الفقیه ۴: ۱۲۹/ ۴۵۳.

(۹) الکافی ۸: ۲۳۳/ ۳۰۸، من الروضة.

(۱۰) رجال الکشی ۲: ۶۸۷ ۶۸۸/ ۷۳۳، و فیه: (البجلی، و قیل: البلخی بتری).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۴۰

کما فی رجال البرقی «۱».

[۲۹۴۴] مُقرن بن سُوید بن نجیح:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۹۴۵] مُقرن بن صالح الهَمْدَانِیّ:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۹۴۶] مُقرن بن عبد الرّحمن:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۹۴۷] مُقرن الفِثْیانی:

روی عنه: أبو سعید المکاری، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». عنه: محمّد بن سنان «۶»، و الهیثم بن واقد «۷».

[۲۹۴۸] مُنَخِّل بن جمیل الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸»، رمی فی النجاشیّ «۹» و الکشی «۱۰» و الخلاصة «۱۱» بالضعف و فساد الروایة و الاتهام بالغلوّ.

---

(۱) رجال البرقی: ۴۶.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۰۷.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۰۸.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۰۶.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۱/ ۵۰۹.

(۶) أُصول الکافی ۲: ۷۰/ ۱، و فیه: (مقرّن).

(۷) أُصول الکافی ۱: ۳۷۱/ ۲۳، و فیه: (مقرّن).

(۸) رجال الشیخ: ۳۲۰/ ۶۴۸.

(۹) رجال النجاشی: ۴۲۱/ ۱۱۲۷.

(۱۰) رجال الکشی ۲: ۶۶۴/ ۶۸۶.

(۱۱) رجال العلّامة: ۲۶۱/ ۱۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۴۱

و فی التعلیقة: الظاهر ان رمیهم إیّاه بالغلوّ لروایته الروایات الدالة علیه بزعمهم، و فی ثبوت الضعف بذلک تأمل، و فی کتب الأخبار ما یدلّ علی عدم غلوّه قطعاً «۱»، انتهی.

قلت: و ینافیه أیضاً روایة الفقیه الجلیل أحمد بن میثم کتابه «۲»، و عنه أیضاً: عمّار بن مروان «۳». و الظاهر ان منشأ اتّهامه کونه من أصحاب جابر ابن یزید الجعفی؛ المطعون عندهم، و الراوی عنه «۴».

و فی رجال أبی علی: و لو سلم من الضعف فلا یسلم من الجهالة «۵». و بعد کونه من أصحاب الصادق (علیه السّلام)، و روایة الجلیلین عنه ترتفع الجهالة.

[۲۹۴۹] مُنْدَلِف الکوفی:

روی عنه: یونس، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۹۵۰] مُنذر بن أبی طُرَیفة البَجَلِیّ:

مولاهم، کوفی، روی عنهما (علیهما السّلام)، ابنه الحسین من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

و فی النجاشی، فی ترجمة مؤمن الطاق: محمّد بن علی بن النعمان ابن أبی طریفة البجلی، مولی، الأحول أبو جعفر، کوفی، صیرفیّ، یلقب مؤمن الطاق و صاحب الطاق، و عم أبیه المنذر بن أبی طُرَیفة، روی عن:

(۱) تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۳۴۴.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۳۴۵/ ۲۵، و فیه: (منخل).

(۳) تهذیب الأحکام ۲: ۱۰۹/ ۴۱۱.

(۴) راجع رجال العلّامة: ۳۵/ ۲، فی ترجمة جابر بن یزید.

(۵) منتهی المقال: ۳۱۱.

(۶) رجال الشیخ: ۳۱۹/ ۶۴۰.

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۸۸، ۱۳۸/ ۵۰ فی أصحاب الصادق و الباقر (علیهما السّلام).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۴۲

علی بن الحسین، و أبی جعفر، و أبی عبد اللّه (علیهم السّلام). و ابن عمّه الحسین ابن المنذر بن أبی طریفة روی أیضاً عن: علی بن الحسین، و أبی جعفر، و أبی عبد اللّه (علیهم السّلام) «۱».

و لو لا أنَّ المنذر من الرواة المعروفین لما ناسب ذکره کذلک فی هذا المقام، فقول الخلاصة: منذر بن أبی طریفة من أصحاب الباقر (علیه السّلام) مجهول «۲»، فی غیر محلّه.

[۲۹۵۱] منذر بن جیفر «۳» العبدی:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴». له کتاب «۵» فی الفهرست، یرویه عنه صفوان بن یحیی «۶»، و کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه «۷»، یرویه عنه عبد اللّه بن المغیرة، و کتاب فی النجاشی «۸»، یرویه عنه إسماعیل بن مهران، إلّا أنّ فیه جفیر «۹»، و الأول أصحّ.

و عنه: محمّد بن إسماعیل بن بزیع، فی روضة الکافی بعد حدیث

(۱) رجال النجاشی: ۳۲۵/ ۸۸۶.

(۲) رجال العلّامة: ۲۶۰/ ۱.

(۳) کذا فی الأصل و الحجریة و المصدر، و لقد اختلفت کتب الرجال فی اسم أبیه بین جیفر، و جفیر بتقدیم الیاء أو بتقدیم الفاء و الأول أصح، کما سینبه علیه المصنف (قدّس سرّه)، و هو الموافق لما فی: الکافی ۲: ۱۸۴/ ۱۸، و تهذیب الأحکام ۸: ۳۲۴/ ۱۲۰۳، و

الفقیه ۲: ۱۹۳/ ۸۸۰، و مشیخة الفقیه: ۹۹، فی طریقه إلیه. و أَنظر منتهیٰ المقال: ۳۱۱ ۳۱۲.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۹۰.

(۵) فی حاشیة الأصل: (لیس الغرض تعدد الکتاب بل تعدد الرواة عنه) منه.

(۶) فهرست الشیخ: ۱۷۰/ ۷۶۵.

(۷) الفقیه ۴: ۹۹، من المشیخة.

(۸) رجال النجاشی: ۴۱۸/ ۱۱۱۹، و فیه: (جفیر).

(۹) فی الحجریة: (جیفر)، و ما فی الأصل هو الصحیح فلاحظ.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۴۳

الفقهاء «۱».

[۲۹۵۲] مُنذر بن الصباح الزّیّات:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۹۵۳] منصور بن دینار الأسدی:

الکُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۹۵۴] منصور:

صاحب الصحف، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۹۵۵] منصور بن الولید الصَّیْقَل:

یکنّی أبا محمّد، رویٰ عنهما (علیهما السّلام)، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». و هو منصور الصیقل، صاحب الکتاب المعتمد فی مشیخة الفقیه «۶».

استظهرنا وثاقته بروایة الأجلّة عنه، و فیهم جمع من أصحاب الإجماع فی (شکه) «۷»، مضافاً إلیٰ کونه من أصحاب الصادق (علیه السّلام).

[۲۹۵۶] مُنْقِذ بن الصباح الأَزْدِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) الکافی ۸: ۳۱۳/ ۴۸۸، من الروضة.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۶/ ۵۸۹.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۳/ ۵۳۵.

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۳/ ۶۸۸.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۳/ ۵۳۲، ۱۳۸/ ۵۴، فی أصحاب الصادق و الباقر (علیهما السّلام)، و رجال البرقی: ۳۹ فی أصحاب الصادق (علیه

السّلام).

(۶) الفقیه ۴: ۱۰۰، من المشیخة.

(۷) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۲۰، الطریق رقم: [۳۲۵].

(۸) رجال الشیخ: ۳۲۱/ ۶۶۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۴۴

[۲۹۵۷] المُنْکَدِر بن محمّد بن المُنْکَدِر:

التَّمِیمِیّ، المَدَنِیّ، القُرَشِیّ، مات سنة اثنتین و ثمانین و مائة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۹۵۸] المِنْهال بن عمرو الأسدی:

مولاهم، کوفی، روی عن: علی بن الحسین، و أبی جعفر، و أبی عبد اللّه (صلوات اللّه علیهم)، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲». و له فی أحوال السجاد (علیه السّلام) أخبار لطیفة «۳».

[۲۹۵۹] المِنْهال القصّاب:

صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه «۴»، یرویه عنه الحسن بن محبوب. و یروی «۵» عنه أیضاً: یونس بن عبد الرّحمن «۶»، و عبد الرّحمن بن الحجاج «۷»، و مالک بن عطیّة «۸»، و عبد اللّه بن یحیی الکاهلی «۹»، و یونس بن یعقوب «۱۰»، و مرّ فی (شکز) «۱۱».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۱/ ۶۵۶.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۳/ ۵۳۷، ۱۳۸/ ۶۰، ۱۰۱/ ۳، ۷۹/ ۲ فی أصحاب الصادق و الباقر و السجاد و الحسین (علیهم السّلام) و رجال البرقی: ۸ فی أصحاب السجاد (علیه السّلام).

(۳) راجع: تفسیر القمی ۲: ۱۳۴، و جامع الأخبار للسبزواری: ۲۳۸/ ۶۰۷.

(۴) الفقیه ۴: ۱۱۰، من المشیخة.

(۵) فی الحجریة: یرویه.

(۶) تهذیب الأحکام ۲: ۳۵۳/ ۱۴۶۴.

(۷) الکافی ۵: ۱۶۹/ ۴.

(۸) أُصول الکافی ۲: ۴۴۱/ ۴.

(۹) الکافی ۵: ۱۶۸/ ۳.

(۱۰) الاستبصار ۱: ۲۷/ ۷۰، و فیه: منهال.

(۱۱) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۴۲، الطریق رقم: [۳۲۷].

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۴۵

[۲۹۶۰] المِنْهال بن مِقلاص القَمّاط:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱». عنه: عبد الرّحمن بن الحجّاج، فی الکافی «۲»، و التهذیب «۳».

[۲۹۶۱] المِنْهال بن المُهَلَّب الزنْبَقی:

الكُوفِیّ، مولی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴». فی الجامع: عنه حمّاد بن عیسی «۵».

[۲۹۶۲] مورّع «۶» بن سُوید الأسدی:

الكُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۹۶۳] موسی الابار «۸»:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۱۴/ ۵۴۰.

(۲) الكافی ۶: ۲۹/ ۱.

(۳) تهذیب الأحكام ۷: ۴۴۳/ ۱۷۷۳.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۴/ ۵۳۹.

(۵) جامع الرواة ۲: ۲۷۰، و أُنظر الكافی ۱: ۲۱۸ ۲۱۹ فی ذیل الحدیث (۲).

(۶) فی المصدر: (موزع) بالزای و مثله فی نقد الرجال عن نسخة بدل.

و ما فی: منهج المقال: ۳۴۶، و مجمع الرجال ۶: ۱۴۷، و نقد الرجال: ۳۵۵، و جامع الرواة ۲: ۲۷۰، و تنقیح المقال ۳: ۲۵۲، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۷) رجال الشیخ: ۳۲۱/ ۲۶۰.

(۸) فی المصدر: (الابارة)، و مثله فی مجمع الرجال ۶: ۱۴۹. و ما فی: رجال البرقی: ۳۰، و منهج المقال: ۳۴۶، و جامع الرواة ۲: ۲۷۰، و تنقیح المقال ۳: ۲۵۲، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۹) رجال الشیخ: ۳۲۳/ ۶۹۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۴۶

[۲۹۶۴] موسی الأَبْزَارِیّ الكُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۹۶۵] موسی أبو الحسن العِجْلی:

روی عنهما (علیهما السّلام)، عنه: علی بن شجرة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۹۶۶] موسی بن أبی «۳» عمیر:

أبو هارون المكفوف، كُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۹۶۷] موسى بن أبى الغدير الهَمْدَانِيّ:

كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۲۹۶۸] موسى بن إسماعيل بن موسى:

ابن جعفر (عليهما السّلام). أبو الحسن، صاحب نسخة كتاب الجعفريات، يرويه عنه محمّد بن محمّد بن الأشعث، مرّ ذكره في أول الفائدة الثانية «۶».

[۲۹۶۹] موسى بن إسماعيل بن زياد:

يروى عنه من بنى فضّال: أحمد بن الحسن، فى الكافى، فى باب الجزر «۷».

---

(۱) رجال الشيخ: ۳۰۸/ ۴۴۵.

(۲) رجال الشيخ: ۳۰۷/ ۴۴۰.

(۳) فى المصدر: (أبى) لم ترد، و مثله فى منهج المقال: ۳۴۶. و ما فى: مجمع الرجال ۶: ۱۴۸، و نقد الرجال: ۳۵۵، و جامع الرواة ۲: ۲۷۰، و تنقيح المقال ۳: ۲۵۲ موافق لما فى الأصل و الحجرية.

(۴) رجال الشيخ: ۳۰۸/ ۴۴۷.

(۵) رجال الشيخ: ۳۰۸/ ۴۴۴.

(۶) تقدم فى الجزء الأول صحيفة: ۱۵.

(۷) الكافى ۶: ۳۷۲/ ۲ و فيه: أحمد بن الحسن الجلّاب عن موسى بن إسماعيل.

خاتمة المستدرك، ج‌۹، ص: ۱۴۷

[۲۹۷۰] موسى بن بُرَيد:

أخو القاسم، كوفى، له كتاب فى النجاشى، يرويه عنه صفوان بن يحيى‌ «۱».

[۲۹۷۱] موسى بن بَكر الواسطى:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام)‌ «۲»، يروى عنه الثلاثة «۳»: ابن أبى عمير «۴»، و أحمد البزنطى «۵»، و صفوان بن يحيى‌ «۶»، و يونس بن عبد الرحمن «۷»، و عبد اللّه ابن المغيرة «۸»، و النضر بن سويد «۹»، و جعفر بن بشير «۱۰»، و الوشاء «۱۱»، و على بن الحكم «۱۲»، و فضالة «۱۳»، و على بن الحسن بن فضّال «۱۴»، و خلف بن حماد «۱۵»،

---

(۱) رجال النجاشى: ۴۰۸/ ۱۰۸۴.

(۲) رجال الشيخ: ۳۰۷/ ۴۴۱، ۳۵۹/ ۹، و رجال البرقى: ۳۰، ۴۸ كلاهما فى أصحاب الصادق و الكاظم (عليهما السّلام).

(۳) و هم الذين لا يروون و لا يرسلون إلّا عن ثقة ابن أبى عمير و البزنطى و صفوان بن يحيى‌ راجع: عُدة الأصول ۱: ۳۸۶، و ذكرى الشيعة: ۴.

(۴) الفقیه ۴: ۲۹۸/ ۹۰۰.

(۵) تهذیب الأحکام ۱۰: ۱۵۷/ ۶۲۹.

(۶) تهذیب الأحکام ۷: ۳۶۳/ ۱۴۷۱.

(۷) أُصول الکافی ۲: ۲۱/ ۲.

(۸) تهذیب الأحکام ۹: ۲۷۳/ ۹۸۸.

(۹) تهذیب الأحکام ۲: ۱۳/ ۹۸۸.

(۱۰) تهذیب الأحکام ۵: ۴۴۲/ ۱۵۳۶.

(۱۱) الکافی ۵: ۵۰۲/ ۲.

(۱۲) الکافی ۶: ۱۱۱/ ۷.

(۱۳) تهذیب الأحکام ۴: ۲۸۵/ ۸۶۴.

(۱۴) تهذیب الأحکام ۹: ۱۸۱/ ۷۲۹ یروی عنه بواسطة علی بن الحکم.

(۱۵) تهذیب الأحکام ۹: ۲۹۶/ ۱۰۶۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۴۸

و معاویة بن وهب «۱»، و علی بن أسباط «۲»، و علی بن الحسن ابن رباط «۳»، و معاویة ابن حکیم «۴»، و محمّد ابن سماعة «۵»، و منصور بن یونس «۶»، و جماعة اخری «۷».

و فی الکافی فی باب میراث الولد مع الزوج: حمید بن زیاد، عن الحسن بن محمّد بن سماعة، قال: دفع إلیّ صفوان کتاباً لموسی بن بکر، فقال لی: هذا سماعی من موسی بن بکر، و قرأته علیه فاذا فیه: موسی بن بکر، عن علی بن سعید، عن زرارة، قال: هذا ما لیس فیه اختلاف عند أصحابنا، عن أبی عبد اللّه، و أبی جعفر (علیهما السّلام) أنّهما سئلا عن امرأة، الخبر «۸».

و فیه، فی باب الخلع: عنه، عنه، عن جعفر بن سماعة، و ذکر أن جمیل شهد خلعاً فأمضاه من غیر أن یتبعه بالطلاق، قال: و کان جعفر بن سماعة یقول: یتبعها الطلاق فی العدة و یحتج بروایة موسی بن بکر، عن العبد الصالح (علیه السّلام)، الخبر «۹».

و من جمیع ذلک ظهر وثاقته، و جلالته، و فی التعلیقة: و هو کثیر

---

(۱) تهذیب الأحکام ۳: ۲۳۷/ ۶۲۶ و فیه: جعفر بن معاویة بن وهب عن موسی بن بکر.

(۲) الکافی ۲: ۲۸۴/ ۶.

(۳) تهذیب الأحکام ۸: ۵۶/ ۱۸۳.

(۴) تهذیب الأحکام ۱۰: ۱۸۳/ ۷۱۷.

(۵) الکافی ۳: ۵۴۲ فی ذیل الحدیث ۳.

(۶) الکافی ۷: ۴۰۱/ ۳، و فیه: موسی بن بکر.

(۷) منهم علی بن حسان، انظر أُصول الکافی ۲: ۲۹۹/ ۲.

(۸) الکافی ۷: ۹۷/ ۳.

(۹) الکافی ۶: ۱۴۱/ ۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۴۹

الروایة، و روایاته مقبولة مفتی بها «۱».

[۲۹۷۲] موسى بن جعفر بن أبی کثیر:

المَدَنِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۹۷۳] موسى بن جعفر بن وَهب:

البغدادی، أبو الحسن، له کتاب فی النجاشی، یرویه عنه: الجلیلان محمّد بن أحمد بن أبی قتادة، و عمران بن موسى «۳».
و فی الفهرست: یرویه عنه محمّد بن أحمد بن یحیى «۴»، و لم یستثن. و عنه: سعد بن عبد اللّه کثیراً «۵»، و کذا الصفار فی البصائر «۶»، و الجلیل علی بن محمّد من مشایخ ثقة الإسلام «۷»، و محمّد بن علی بن محبوب «۸». فالحقّ انه معدود من الأجلّاء؛ و إن أهمله فی الوجیزة.

[۲۹۷۴] موسى بن الحسن:

من أصحاب الکاظم (علیه السّلام) «۹». عنه: صفوان بن یحیى، فی التهذیب، فی باب نزول مزدلفة «۱۰».

---

(۱) تعلیقة الوحید البهبهانی على منهج المقال: ۳۴۷.

(۲) رجال الشیخ: ۳۰۸/ ۴۵۰.

(۳) رجال النجاشی: ۴۰۶/ ۱۰۷۶.

(۴) فهرست الشیخ: ۱۶۲/ ۷۱۷.

(۵) کمال الدین ۲: ۴۰۷/ ۱، ۴۰۹/ ۷.

(۶) بصائر الدرجات: ۱۶۸ ح ۱۲، ۳۶۳ ح ۱۱.

(۷) أُصول الکافی ۱: ۲۶۲/ ۴.

(۸) تهذیب الأحکام ۲: ۲۷/ ۷۷.

(۹) رجال الشیخ: ۳۶۱/ ۳۵.

(۱۰) تهذیب الأحکام ۵: ۱۹۲/ ۶۳۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۵۰

[۲۹۷۵] موسى بن «۱» الحنّاط «۲»:

روى عنهما (علیهما السّلام)، روى عنه: علی بن المغیرة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۹۷۶] موسى بن زیاد:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۹۷۷] موسى بن سابق الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». له کتاب فی النجاشی «۶».

[۲۹۷۸] موسی بن سالم الأسدی:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۹۷۹] موسی بن السراج الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) کذا فی الأصل و الحجریة، و (بن) لم ترد فی: المصدر، و منهج المقال: ۳۴۸، و مجمع الرجال ۶: ۱۵۵، و نقد الرجال: ۳۵۷، و جامع الرواة ۲: ۲۷۶، و تنقیح المقال ۳: ۲۵۵، و معجم رجال الحدیث ۱۹: ۸۰.

(۲) فی المصدر: (الخیاط) بالخاء المعجمة و مثله فی: منهج المقال: ۳۴۸، و تنقیح المقال ۳: ۲۵۵. و ما فی: مجمع الرجال ۶: ۱۵۶، و نقد الرجال: ۳۵۷، و جامع الرواة ۲: ۲۷۶ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۸/ ۴۴۶، ۱۳۸/ ۵۸ فی أصحاب الصادق و الباقر (علیهما السّلام).

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۳/ ۶۹۱، ۱۳۶/ ۱۷، و رجال البرقی: ۱۵، ۳۰ کلاهما فی أصحاب الصادق و الباقر (علیهما السّلام).

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۸/ ۴۵۱، ۵۱۴/ ۱۲۷ فی أصحاب الصادق، و باب من لم یرو عنهم (علیهم السّلام).

(۶) رجال النجاشی: ۴۰۸/ ۱۰۸۵.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۷/ ۴۳۶.

(۸) رجال الشیخ: ۳۰۷/ ۴۴۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۵۱

[۲۹۸۰] موسی بن سُلیمان الأزدی:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۹۸۱] موسی بن صالح «۲» الهَمْدَانِیّ:

الکُوفِیّ، أبو مسعود، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۹۸۲] موسی بن عامر:

عنه: ابن أبی عمیر، فی التهذیب، فی باب الزیادات فی فقه الحج «۴».

[۲۹۸۳] موسی بن عبد العزیز:

مولی بنی قیس بن ثعلبة، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۲۹۸۴] موسی بن عبد اللّه الأشْعری:

القُمی، روی عنهما (علیهما السّلام)، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۲۹۸۵] موسی بن عبد اللّٰه بن الحسن:

ابن الحسن بن علی بن أبی طالب (علیهما السّلام) المَدَنی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

(۱) رجال الشیخ: ۳۰۷/ ۴۳۹.

(۲) فی المصدر: (بن صلیح)، و مثله فی نقد الرجال (عن نسخة بدل). و ما فی: منهج المقال: ۳۴۸، و مجمع الرجال ۶: ۱۵۷، و نقد الرجال: ۳۵۷، و جامع الرواة ۲: ۲۷۷، و تنقیح المقال ۳: ۲۵۶ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۷/ ۴۳۴.

(۴) تهذیب الأحکام ۵: ۴۴۴/ ۱۵۴۸.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۷/ ۴۳۳.

(۶) رجال الشیخ: ۳۰۷/ ۴۳۷.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۷/ ۴۲۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۵۲

[۲۹۸۶] موسی بن عبد اللّٰه النَّخَعِیّ:

راوی الزیارة الجامعة الکبیرة «۱»، التی یشهد متنها بصحته، قال المحقّق صدر الدین العاملی: و فی روایتها مدح لأنَّ من لقّنه الامام (علیه السّلام) مثل هذا الکلام لا یکون إلّا من أهل العلم و الفضل، انتهی.

قلت: بل و ممّن یحتمل أسرارهم، و یؤیّده روایة الجلیلین: محمّد بن إسماعیل البرمکی هنا، و الحسن بن موسی عنه، فی الکافی، فی کتاب العقل و الجهل «۲».

[۲۹۸۷] موسی بن عبد الملک:

عنه: أحمد بن محمّد بن عیسی، و الحسین بن علی بن یقطین، فی التهذیب، فی باب إتیان النساء فیما دون الفرج «۳»، و علی بن مهزیار فیه، فی کتاب المکاسب «۴».

[۲۹۸۸] موسی بن عبیدة:

أبو حسّان العجلی، الکوفی، روی عنه: صفوان الجمال، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

(۱) الفقیه ۲: ۳۷۰/ ۱۶۲۵، تهذیب الأحکام ۶: ۹۵/ ۱۷۷.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۲۱/ ۳۱.

(۳) الروایة فی الاستبصار ۳: ۲۴۳/ ۸۶۹ فی الباب الذی ذکره المصنف (قدّس سرّه)، و فی التهذیب ۷: ۴۱۴/ ۱۶۵۹ فی باب السنة فی عقود النکاح، و فی کلا الموضعین فی سندهما (أحمد بن عیسی).

(۴) تهذیب الأحکام ۶: ۳۴۸/ ۴۳۲.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۷/ ۴۳۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۵۳

[۲۹۸۹] موسی بن عُبیدة بن نشیط:

الرَّبَذِیّ «۱»، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۲۹۹۰] موسی بن عطیّة الأزْدِیّ:

العَامِدِیّ، الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۲۹۹۱] موسی بن عَقَبة بن أبی عیّاش:

المَدَنی، تابعی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۲۹۹۲] موسی بن العلاء الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵»، عنه: أبان بن عثمان، فی الکافی، فی باب العنب «۶».

[۲۹۹۳] موسی بن عُمارة الجُعْفِیّ:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۲۹۹۴] موسی بن عُمر بن یزید:

ابن ذُبیان الصیقل، و یقال له: موسی بن عمر الصیقل، قد أوضحنا وثاقته بروایة شیوخ الطائفة عنه فی (قند) «۸» فراجع.

---

(۱) فی المصدر: (الزیدی)، و مثله فی: منهج المقال: ۳۴۸، و نقد الرجال: ۳۵۸، و تنقیح المقال ۳: ۲۵۷. و ما فی: مجمع الرجال ۶: ۱۵۸، و جامع الرواة ۲: ۲۷۸، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) رجال الشیخ: ۳۰۷/ ۴۳۱.

(۳) رجال الشیخ: ۳۰۸/ ۴۵۲.

(۴) رجال الشیخ: ۳۰۷/ ۴۳۰.

(۵) رجال الشیخ: ۳۰۸/ ۴۵۴.

(۶) الکافی ۶: ۳۵۰/ ۲.

(۷) رجال الشیخ: ۳۰۸/ ۴۴۹.

(۸) تقدم فی الجزء الرابع صحیفة: ۳۶۵، الطریق رقم: [۱۵۴].

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۵۴

[۲۹۹۵] موسی بن عمیر:

أبو هارون المکفوف، مولی آل جعدة بن هبیرة، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۲۹۹۶] موسى بن [مطِين «۲»] القُرشِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۲۹۹۷] موسى:

مولى أبى عبد اللّه (عليه السّلام)، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۲۹۹۸] موسى:

مولى جعفر بن أحمد، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۲۹۹۹] موسى بن نَشِيط الخَثْعَمِيّ:

كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۳۰۰۰] موسى بن نُصَير الوَابِشِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشيخ: ۳۰۸/ ۴۴۷.

(۲) فى الأصل و الحجرية: (بن مطير) بالراء و ما بين المعقوفتين أثبتناه من المصدر الموافق لما فى: منهج المقال: ۳۴۹، و مجمع الرجال ۶: ۱۶۰، و نقد الرجال: ۳۵۸، و جامع الرواة ۲: ۲۸۱، و تنقيح المقال ۳: ۲۵۹، و معجم رجال الحديث ۱۹: ۷۷.

(۳) رجال الشيخ: ۳۰۷/ ۴۳۵.

(۴) رجال الشيخ: ۳۲۲/ ۶۶۸، و رجال البرقى: ۳۰.

(۵) رجال الشيخ: ۳۲۳/ ۶۹۰.

(۶) رجال الشيخ: ۳۰۷/ ۴۴۳.

(۷) رجال الشيخ: ۳۰۸/ ۴۴۸.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۱۵۵

[۳۰۰۱] موسى بن هِلال النَّخَعِيّ:

أَسْنَدَ عَنْهُ، كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱».

[۳۰۰۲] مُوفَّق بن أبى المُسْتَنَد «۲» الثَّقَفِيّ:

كُوفِيّ، مولى آل المغيرة بن شعبة، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۳۰۰۳] مُوَفَّق بن عبد اللّه الحَارِثى:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۰۰۴] مُوَفَّق:

مولی أبی الحسن (علیه السّلام)، فی إثبات الوصیّة للمسعودی، و عن الدلائل للحمیری، مسنداً: عن أمیّة بن علی، قال: کنت مع أبی الحسن (علیه السّلام) بمکة فی السنة التی حجّ فیها، ثمّ صار إلی خراسان و معه أبو جعفر (علیه السّلام) و أبو الحسن (علیه السّلام) یودّع البیت، فلمّا قضی طوافه عدل إلی المقام، فصلّی عنده، فصار أبو جعفر (علیه السّلام) علی عنق موفق، یطوف به، فصار أبو جعفر (علیه السّلام) إلی الحجر، فجلس فیه، فأطال، فقال له موفق: قم جعلت فداک، فقال: ما أرید أن أبرح من مکانی هذا إلّا أن یشاء اللّه، و استبان فی وجهه الغمّ، فأتی موفّق أبا الحسن (علیه السّلام) فقال له: جعلت فداک قد جلس أبو جعفر (علیه السّلام) فی الحجر و هو یأبی أن یقوم، الخبر «۵».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۰۸/ ۴۵۳.

(۲) فی المصدر: (بن أبی المنشد)، و فی نقد الرجال: ۳۵۸ (بن أبی المتند). و ما فی: منهج المقال: ۳۴۹، و جامع الرواة ۲: ۲۸۲، و تنقیح المقال ۳: ۲۶۰، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۹/ ۶۲۹.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۹/ ۶۳۰.

(۵) إثبات الوصیة: ۱۷۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۵۶

و فی رجال الکشی مسنداً عن: البزنطی و محمد بن سنان، قالا: کنّا بمکة و أبو الحسن الرضا (علیه السّلام) بها فقلنا له: جعلنا اللّه فداک، نحن خارجون و أنت مقیم فإن رأیت أن تکتب لنا إلی أبی جعفر (علیه السّلام) کتاباً نلمّ به، قال: فکتب إلیه، فقدمنا فقلنا للموفق: أخْرجه إلینا، قال: فأخرجه إلینا و هو فی صدر موفق، فأقبل یقرأ و یطویه و ینظر فیه و یتبسّم. الخبر «۱».

و فی الکافی مسنداً: عن الحسین بن سعید، عن نصیر مولی أبی عبد اللّه (علیه السّلام)، عنه، قال: کان مولای أبو الحسن (علیه السّلام) إذا أمر بشراء البقل یأمر بالإکثار منه، و من الجیرجیر، فیشتری له. الخبر «۲».

قیل: هو بعینه موفّق بن هارون المذکور فی أصحاب الإمام الرضا (علیه السّلام) من رجال الشیخ.

و فی التعلیقة: و یظهر منه أی من خبر رجال الکشی أنّه من خدّامه، بل و من خواصّه (علیه السّلام)، و أصحاب إسراره. إلی آخره «۳».

و فی رجال الکشی أیضاً: عن أبی طالب عبد اللّه بن الصلت القمّی، قال: دخلت علی أبی جعفر الثانی (علیه السّلام) فی آخر عمره فسمعته یقول: جزی اللّه صفوان بن یحیی، و محمد بن سنان، و زکریا بن آدم عنّی خیراً، فقد وفوا لی، و لم یذکر سعد بن سعد، قال: فخرجت فلقیت موفّقاً و قلت له: إنّ مولای ذکر. الخبر «۴».

و عن المولی عنایة اللّه فی المجمع: أنّه عبدُ أبی الحسن الرضا (علیه السّلام)،

---

(۱) رجال الکشی ۲: ۸۵۰/ ۱۰۹۳.

(۲) أُصول الکافی ۶: ۳۶۸/ ۴.

(۳) تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۳۴۹.

(۴) رجال الکشی ۲: ۷۹۲/ ۹۶۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۵۷

و کتب فی الحاشیة: یظهر اعتباره کثیراً جدّاً و خصوصیّته مع الجواد (علیه السّلام) «۱».

[۳۰۰۵] مولی حرّ بن یزید:

عنه: یونس بن عبد الرحمن، فی التهذیب، فی آخر کتاب الأطعمة «۲».

[۳۰۰۶] مهاجر بن زید الأسدی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۳۰۰۷] مهاجر بن عجلان الأزدی:

کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۰۰۸] مهاجر بن کثیر الأسدی:

الکوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۰۰۹] مهدی بن صالح البارقی:

الکوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۰۱۰] مهران بن زید الکلبی:

الکوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۳۰۱۱] مهران الکُوفیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) عنه الحائری فی منتهی المقال: ۳۱۴، و راجع مجمع الرجال ۶: ۱۶۱، و جملة: (مع الجواد علیه السّلام) لم ترد فی المجمع، فلاحظ.

(۲) تهذیب الأحکام ۹: ۱۲۷/ ۵۴۸.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۲۱.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۲۲.

(۵) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۲۰.

(۶) رجال الشیخ: ۳۲۱/ ۶۶۵.

(۷) رجال الشیخ: ۳۱۲/ ۵۱۶.

(۸) رجال الشیخ: ۳۱۲/ ۵۱۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۵۸

[۳۰۱۲] مهران بن محمد بن أبى نصر:

السكونى، له كتاب فى رجال النجاشى، يرويه عنه ابن أبى عمير «۱»، و عنه: عثمان بن عيسى «۲»، و أحمد بن محمد بن عيسى «۳»، و أيوب بن نوح «۴»؛ كل ذلك من أمارات الوثاقة.

[۳۰۱۳] مهزم بن أبى بردة الأسدى:

كوفى، أبو إبراهيم، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

و الظاهر أنّه بعينه المهزم الأسدى المذكور فى موضع آخر «۶»، و يروى عنه: الحسن بن محبوب «۷»، و يونس بن عبد الرحمن «۸»، و جميل بن درّاج «۹»، و ابنه الجليل إبراهيم «۱۰»، و جماعة «۱۱»، فلا بدّ من عدّه من الثقات.

[۳۰۱۴] مهنّد بن سويد الأسدى:

الكوفى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱۲».

---

(۱) رجال الشيخ: ۴۲۳/ ۱۱۳۵.

(۲) الكافى ۳: ۲۲۷/ ۱.

(۳) الكافى ۵: ۴۵/ ۱.

(۴) تهذيب الأحكام ۷: ۲۵۳/ ۱۰۹۳.

(۵) رجال الشيخ: ۳۱۹/ ۶۳۳.

(۶) رجال الشيخ: ۱۳۷/ ۴۶، ۳۲۳/ ۶۹۵، ۳۶۰/ ۲۴، فى أصحاب الباقر و الصادق و الكاظم (عليهم السّلام).

(۷) تهذيب الأحكام ۹: ۳۳۷/ ۱۲۱۴، و فيه: الحسن محبوب عن أبى أيوب عن مهزم.

(۸) أُصول الكافى ۲: ۱۸۶/ ۲۷.

(۹) الفقيه ۳: ۷۷/ ۲۷۴.

(۱۰) أُصول الكافى ۱: ۳۰۱/ ۷.

(۱۱) منهم إبراهيم بن أبى البلاد، راجع بصائر الدرجات ۲۶۳، الباب ۱۱ حديث ۲.

(۱۲) رجال الشيخ: ۳۲۱/ ۶۶۴.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۱۵۹

[۳۰۱۵] ميسّر بن أبى البلاد:

يكنّى أبا إسماعيل، من بنى قيس بن ثعلبة، من أصحاب لصادق (عليه السّلام) «۱».

[۳۰۱۶] ميسّر بن عبد اللّه النّخعىّ:

روى عنهما، و ابناه محمد و على، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۳۰۱۷] ميسرة بن حبيب:

أبو حازم النهدی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۳۰۱۸] ميسرة الكوفی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۰۱۹] ميمون البان الكُوفیّ:

روی عنهما (علیهما السّلام)، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵»، صفوان بن یحیی، عن محمد بن حکیم، عنه «۶»، و روی الجلیل عثمان بن سعید، عن محمّد بن سلیمان، عنه، فی الکافی، فی باب اللواط «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۳/ ۶۹۴.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۷/ ۵۹۶.

(۳) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۱۳.

(۴) رجال الشیخ: ۳۱۸/ ۶۱۴.

(۵) رجال الشیخ: ۱۰۱/ ۱۱، ۱۳۸/ ۵۹، ۳۱۷/ ۶۰۱، فی أصحاب السجاد و الباقر و الصادق (علیهم السّلام)، و رجال البرقی: ۴۵ فی أصحاب الصادق (علیه السّلام).

(۶) کمال الدین: ۶۴۹، الباب ۵۷ حدیث ۱.

(۷) الکافی ۵: ۵۴۸/ ۹.

[۳۰۲۰] ميمون الحيان «۱»:

کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۰۲۱] ميمون القدّاح المكّیّ:

مولی بنی هاشم، روی عنهما، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳». عنه: معاویة بن وهب، فی الکافی، فی باب انّ من عفّ عن حرم الناس عُفّ عن حرمة «۴»، و أبان بن عثمان، فیه، فی باب فضل القرآن «۵»، و ابنه عبد اللّه کثیراً «۶».

[۳۰۲۲] ميمون بن مهران:

عدّه البرقی فی رجاله «۷»، و العلّامة فی آخر الخلاصة من خواص أمیر المؤمنین (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) فی المصدر: (الجبّان) بالباء الموحدة و مثله فی: منهج المقال: ۳۵۱، و مجمع الرجال ۶: ۱۷۲، و تنقیح المقال ۳: ۲۶۵. فی حاشیة الحجریة: (الجناز نسخة بدل)، و ما فی جامع الرواة ۲: ۲۸۶، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) رجال الشیخ: ۳۱۷/ ۶۰۲.

(۳) رجال الشیخ: ۱۳۵/ ۱۴، ۳۱۷/ ۶۰۰، فی أصحاب السجاد و الباقر و الصادق (علیهم السّلام).

(۴) الکافی ۵: ۵۵۴/ ۷.

(۵) أُصول الکافی ۲: ۴۶۲/ ۱۹، و فیه: أبان.

(۶) الکافی ۵: ۴۶/ ۱، ۶: ۵۳۴/ ۷.

(۷) رجال البرقی: ۴.

(۸) رجال العلّامة: ۱۹۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۶۱

باب النون

[۳۰۲۳] ناجیة بن أبی عمارة:

أبو حبیب، صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه، یرویه عبد اللّه بن المغیرة، عن المثنّی الحنّاط، عنه «۱»، و عن حماد بن عیسی «۲» و معاویة بن عمّار «۳»، مرّ ما یستظهر منه مدحه، بل وثاقته فی (شه) «۴»، و فی الوجیزة: ممدوح «۵».

[۳۰۲۴] ناصح بن عبد اللّه:

أبو عبد اللّه الحلمی «۶»، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۳۰۲۵] ناصح المؤذّن:

عنه: عبد اللّه بن المغیرة، فی الکافی، فی باب فضل المساجد «۸».

---

(۱) الفقیه ۴: ۶۲، من المشیخة.

(۲) الفقیه ۱: ۳۵۵/ ۱۵۵۷، و فیه: ناجیة.

(۳) أُصول الکافی ۲: ۱۹۷/ ۱۲، و فیه: ناجیة.

(۴) تقدّم فی الجزء الخامس صحیفة: ۴۲۱، الطریق رقم: [۳۶۵].

(۵) الوجیزة (للمجلسی): ۵۶.

(۶) فی المصدر: (المحلمی)، و مثله فی نقد الرجال: ۳۶۰، و تنقیح المقال ۳: ۲۶۶، و حاشیة الأصل و الحجریة: عن نسخة بدل.

و (المحلی) فی: منهج المقال: ۳۵۲، و مجمع الرجال ۶: ۱۷۳.

و ما فی جامع الرواة موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۷) رجال الشیخ: ۳۲۵/ ۳۰.

(۸) الروایة فی تهذیب الأحکام ۳: ۲۷۰/ ۷۷۵ فی الباب المذکور فی المتن و لیس فی الکافی فلاحظ.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۶۲

[۳۰۲۶] نجبة بن الحارث:

عنه: صفوان بن يحيى «۱»، و معاوية بن عمّار «۲»، و الوشاء «۳»، و غيرهم، و ظاهر جمع اتحاده مع ناجية «۴».

[۳۰۲۷] نجم بن حطيم:

و قيل: حطيم «۵» العبدى، ذكره الشيخ فى أصحاب الباقر (عليه السّلام) «۶».

عنه: الجليل عيص بن القاسم «۷».

[۳۰۲۸] نجم بن خطيم العجلى:

الكوفى، أبو على، مات فى حياة أبى الحسن (عليه السّلام)، روى عن أبى جعفر (عليه السّلام)، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸».

---

(۱) تهذيب الأحكام ۹: ۱۷/ ۶۸، و فيه: (نجية بن الحارث) بالياء المثناة من تحت-، و انظر الاختلاف المذكور فى سند الرواية فى معجم رجال الحديث ۱۹: ۱۳۰ (فى ترجمة نجية بن الحارث).

(۲) أُصول الكافى ۲: ۶۷/ ۳، و فيه: (نجية).

(۳) الكافى ۴: ۱۴۶/ ۴، و فيه: (نجية بن الحارث العطار).

(۴) انظر رجال الكشى ۲: ۴۷۸/ ۳۸۹ (فى ترجمة ناجية بن عمارة الصيداوى).

(۵) فى المصدر: (أبو حطيم) بالحاء المهملة و مثله فى تنقيح المقال ۳: ۲۶۷، و معجم رجال الحديث ۱۹: ۱۲۶. و فى جامع الرواة ۲: ۲۸۹ (خطيم) بالخاء المعجمة و فى منهج المقال: ۳۵۲ (ابن حطيم) بالحاء المهملة.

و ما فى مجمع الرجال ۶: ۱۷۴ موافق لما فى الأصل و الحجرية.

(۶) رجال الشيخ: ۱۳۸/ ۱.

(۷) الكافى ۴: ۱۵۰/ ۲، و فيه: (العيص عن نجم بن حطيم).

(۸) رجال الشيخ: ۳۲۶/ ۳۱.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۱۶۳

[۳۰۲۹] نجيح:

أبو معشر «۱» السندى المدنى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۳۰۳۰] نجيح بن قباء المدنى:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۳۰۳۱] نَجيح بن مسلم الكُوفِيّ:

روى عنهما، روى عن «۴»: يونس بن يعقوب «۵». و يروى البزنطى عن نجِيح، فى الكافى «۶»، و التهذيب «۷»، فى أبواب المحرم، و هو محتمل أحدهم.

[۳۰۳۲] نَصْر بن أوْس الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۳۰۳۳] نَصْر الخادم:

خادم أبی الحسن الهادی و أبیه (علیهما السّلام)، أبو حمزة. یظهر من أخبار کثیرة أنه من خواصّهم (علیهم السّلام)، و حامل معاجزهم، و أسرارهم «۹»، و فی

---

(۱) فی المصدر: (أبو معسر) بالسین و مثله فی: منهج المقال: ۳۵۲، و تنقیح المقال ۳: ۲۶۷.

و ما فی: مجمع الرجال ۶: ۱۷۴، و نقد الرجال: ۳۶۰، و جامع الرواة ۲: ۲۸۹. موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) رجال الشیخ: ۳۲۵/ ۲۹.

(۳) رجال الشیخ: ۳۲۵/ ۲۷.

(۴) فی المصدر فی أصحاب الباقر (علیه السّلام): «عن» کما فی الأصل و الحجریة، و فی أصحاب الصادق (علیه السّلام): «عنه».

(۵) رجال الشیخ: ۱۳۹/ ۷، ۳۲۵/ ۲۸ فی أصحاب الباقر و الصادق (علیهما السّلام).

(۶) الکافی ۴: ۳۴۳/ ۲۲.

(۷) تهذیب الأحکام ۵: ۷۳/ ۲۴۰.

(۸) رجال الشیخ: ۳۲۴/ ۸.

(۹) راجع الکافی ۱: ۲۶۱ فی ذیل الحدیث ۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۶۴

بعض الأسانید: نصیر «۱».

[۳۰۳۴] نصر بن الصباح البَلْخِیّ:

أبو القاسم، معتمد العیّاشیّ، و الکشی «۲».

[و «۳»] فی کثیر من التراجم «۴» فی الجرح و التعدیل رموه بالغلوّ و الارتفاع علیٰ مذاقهم و معتقدهم، مع أنَّ الکشی قال فی ترجمة عباس بن صدقة: قال نصر بن الصباح: العباس بن صدقة و أبو العباس [الطرنانی «۵»] و أبو عبد اللّه الکِنْدی المعروف بشاة رئیس کانوا من الغلاة الکبار الملعونین «۶». و لم یذکر عن غیره شیئاً.

و قد أوضح الأستاذ فی التعلیقة «۷»، فساد النسبة، و عدم المضرّة علیٰ تقدیر الصحّة بما لا مزید علیه.

و بالجملة فهو من الشیوخ الثبّت، بعد التأمّل الصّادق، و السبر التام.

[۳۰۳۵] نَصْر بن ظریف البصری:

أخو جُزی بضم الجیم من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) کما فی الکافی ۱: ۴۲۶/ ۱۱.

(۲) روى عنه: العياشى، انظر: رجال النجاشى ۲: ۳۸۵/ ۱۱۵۰ طبعة دار الإضواء بيروت-، و الكشى كثيراً، راجع الكشى ۲: ۸۰۴/ ۹۹۸، ۸۰۵/ ۹۹۹ و غيرهما.

(۳) ما بين المعقوفتين لم يرد فى الأصل و الحجرية أضفناه لان السياق يقتضيه.

(۴) راجع منتهى المقال ۶: ۳۷۲ ۳۷۵ فى ترجمته تحقيق مؤسسة آل البيت (عليهم السّلام)، و أُنظر: الهامش رقم (۷) فى صحيفة ۳۷۳ من المصدر المذكور.

(۵) فى الأصل و الحجرية: (الطريانى) بالياء المثناة من تحت و ما بين المعقوفتين أثبتناه من المصدر.

(۶) رجال الكشى ۲: ۸۰۶/ ۱۰۰.

(۷) تعليقة الوحيد على منهج المقال: ۳۵۲.

(۸) رجال الشيخ: ۳۲۴/ ۹.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۱۶۵

[۳۰۳۶] نصر بن عبد الرّحمن:

أبو الولِيد العبدى، الكوفى، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱».

[۳۰۳۷] نصر بن عبد الرّحمن البارقىّ:

الكُوفِىّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۳۰۳۸] نصر بن عبد الرّحمن العبدىّ:

الكُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳».

[۳۰۳۹] نصر بن فَضَالة الأَسَدِىّ:

الكُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۳۰۴۰] نصر بن كُثَير الأَسَدِىّ:

الكُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵»، عنه: صفوان، و ابن أبى عمير، فى التهذيب «۶»، فى باب ثواب الحجّ، و فى نسخة: نصير بن كثير.

[۳۰۴۱] النَّضْر «۷» بن أبى الأشْعث:

أبو الوليد الكُوفِىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸». وثّقه ابن حجر

---

(۱) رجال الشيخ: ۳۲۴/ ۱۱.

(۲) رجال الشيخ: ۳۲۴/ ۱۲.

(۳) رجال الشيخ: ۳۱۵/ ۴۶۸۱ طبعة جامعة المدرسين، و النسخة التى اعتمدناها فى التحقيق خالية منه.

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۴/ ۱۰.

(۵) رجال الشیخ: ۳۲۴/ ۱۳.

(۶) تهذیب الأحکام ۵: ۲۲/ ۶۲، و فیه: (نصیر) بدل (نصر).

(۷) فی المصدر: (نصیر)، و مثله فی مجمع الرجال ۶: ۱۷۹، و نقد الرجال: ۳۶۱، و تنقیح المقال (عن بعض النسخ).

و فی: منهج المقال: ۳۵۳، و تنقیح المقال ۳: ۲۷۰: (نصر).

و ما فی جامع الرواة ۲: ۲۹۲، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۸) رجال الشیخ: ۳۲۴/ ۱۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۶۶

فی التقریب، و فیه نضیر «۱».

[۳۰۴۲] النضر «۲» بن بَصِیر «۳» الرُّوَاسی:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۰۴۳] النَّضْر بن الرّبیع بن سعد:

الجُعْفِیّ، الکُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۰۴۴] النَّضْر بن شُعیب:

یروی عنه الجلیلان: محمّد بن عبد الجبار «۶»، و محمّد بن الحسین ابن أبی الخطاب «۷».

[۳۰۴۵] النَّضْر بن عمرو بن نجبة «۸»:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

---

(۱) تقریب التهذیب ۲: ۳۰۰/ ۷۷، و فیه: نصیر، بالتصغیر.

(۲) فی المصدر: (نصیر)، و مثله فی: منهج المقال: ۳۵۳، و مجمع الرجال ۶: ۱۷۹، و تنقیح المقال ۳: ۲۷۰.

و فی نقد الرجال: ۳۶۱: (نصر). و ما فی جامع الرواة ۲: ۲۹۲، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۳) فی المصدر: (نصیر)، و مثله فی: منهج المقال، و نقد الرجال، و تنقیح المقال.

و فی مجمع الرجال: (نصر). و ما فی جامع الرواة موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۴/ ۱۵.

(۵) رجال الشیخ: ۳۲۵/ ۲۰.

(۶) الفقیه ۴: ۳۶، من المشیخة، فی طریقه إلی خالد بن ماد القلانسی.

(۷) الکافی ۷: ۲۰/ ۱۸.

(۸) فی المصدر: (بن نجیة) بالیاء المثناة من تحت و مثله فی: منهج المقال: ۳۵۳، و مجمع الرجال ۶: ۱۸۰.

و ما فی: نقد الرجال: ۳۶۱، و جامع الرواة ۲: ۲۹۴، و تنقیح المقال ۳: ۲۷۱، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(٩) رجال الشيخ: ٣٢۵/ ١٩.

خاتمة المستدرک، ج٩، ص: ١۶٧

[٣٠۴۶] النَّضْر بن قِرْواش الكُوفِيّ:

الجمّال، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «١». أحمد بن محمّد بن عيسى، عن أحمد بن محمّد بن أبي نصر، عنه، في الاستبصار، في باب من لم يجد الهدي و وجد الثمن «٢»، و في التهذيب، في باب ضروب الحج «٣». و في بعض نسخه: عن أبي بصير، و الظاهر كما صرّح به في الجامع «۴»: أنّه سهو.

و عنه: الحسن بن محبوب، في الروضة «۵» بعد حديث قوم صالح، و علي بن الحكم «۶»، و محمد بن سنان «٧».

[٣٠۴٧] النَّضْر بن مُطهر الوابِشِيّ:

كُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٨».

[٣٠۴٨] النَّضْر بن الوَرّاس الخُزاعي:

كُوفِيّ، روى عنه: العلاء بن رزين، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٩».

[٣٠۴٩] نُضَير بن زياد الضبِّيّ:

و يقال: بالصاد غير المعجمة، كوفي، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «١٠».

---

(١) رجال الشيخ: ٣٢۴/ ١۶، ١٣٩/ ۶ في أصحاب الصادق و الباقر (عليهما السّلام)، و رجال البرقي: ۴١ في أصحاب الصادق (عليه السّلام).

(٢) الاستبصار ٢: ٢۶٠/ ٩١٧.

(٣) تهذيب الأحكام ۵: ٣٧/ ١١٠.

(۴) جامع الرواة ٢: ٢٩۴.

(۵) الكافي ٨: ١٩۶/ ٢٣۴، من الروضة.

(۶) الكافي ۶: ٣٠۶/ ٩.

(٧) أُصول الكافي ٢: ٢٣۶/ ۵.

(٨) رجال الشيخ: ٣٢۴/ ١٨.

(٩) رجال الشيخ: ٣٢۴/ ١٧.

(١٠) رجال الشيخ: ٣٢۵/ ٢١.

خاتمة المستدرک، ج٩، ص: ١۶٨

[٣٠۵٠] نُضَير بن سالم الكُناسِيّ:

الكُوفِيّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «١».

[۳۰۵۱] نُضَير بن نُضَير الرُّوَاسی:

كُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۰۵۲] النُّعمان الرّازِی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳». استظهرنا وثاقته بروایة أصحاب الإجماع و غیرهم عنه فی (شلب) «۴» فلاحظ.

[۳۰۵۳] النُّعمان بن سعد:

صاحب أمیر المؤمنین (علیه السّلام)، صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه «۵»، و مرّ فی (کا) «۶» دلالة هذه الکلمة علی مدح عظیم یقرب من الوثاقة.

[۳۰۵۴] النُّعمان بن عمّار العِجلِیّ:

الكُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۳۰۵۵] النُّعمان بن عمرو الجُعْفِیّ:

الكُوفِیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۵/ ۲۲.

(۲) راجع التسلسل رقم [۳۰۴۲] من هذه الفائدة، یحتمل التکرار. رجال الشیخ: ۳۲۴/ ۱۵ و فیه: نصیر بن نصیر.

(۳) رجال الشیخ: ۳۲۵/ ۲۴، و رجال البرقی: ۴۴.

(۴) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۴۷، الطریق رقم: [۳۳۲].

(۵) الفقیه ۴: ۱۲۴، من المشیخة، و فیه: النعمان بن سعید.

(۶) تقدم فی الجزء الرابع صحیفة: ۵۵؛ الطریق رقم: [۲۱].

(۷) رجال الشیخ: ۳۲۵/ ۲۵.

(۸) رجال الشیخ: ۳۲۵/ ۲۶.

[۳۰۵۶] النُّعمان بن إبراهیم:

عنه: الحسن بن محبوب، فی التهذیب، فی باب توارث الأزواج من الصبیان «۱»، و فی آخر باب حدود الزنا «۲»، و فی باب الحد فی الفریة و السبّ مرّتین «۳».

[۳۰۵۷] نُعَیم بن مَیْسرة:

أبو عمرو النحوی الکوفی، سکن الرّیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۰۵۸] نُمَیلة الهَمْدَانِیّ:

عدّه البرقی فی رجاله «۵» من خواص أصحاب أمیر المؤمنین (علیه السّلام)، من یمن، و مرّ أنه عنده من الذین لم یطعن علیهم أحد، و مثله آخر الخلاصة «۶»، و مع ذلک عدّه فی الوجیزة «۷» من المجاهیل، و هو منه غریب!.

[۳۰۵۹] نُوح بن إبراهیم الموصلی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۳۰۶۰] نُوح بن أبی مریم:

أبو عصمة الخراسانی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹»، کذّبه العامّة و عدوّه من الوضاعین «۱۰».

---

(۱) تهذیب الأحکام ۹: ۳۸۳/ ۱۳۶۷، و فیه: نعیم بن إبراهیم.

(۲) تهذیب الأحکام ۱۰: ۵۱/ ۱۸۹، و فیه: نعیم بن إبراهیم.

(۳) تهذیب الأحکام ۱۰: ۶۶/ ۲۴۲، و ۷۰/ ۲۶۰، و فیهما: نعیم بن إبراهیم.

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۶/ ۳۳.

(۵) رجال البرقی: ۷.

(۶) رجال العلّامة: ۱۹۵.

(۷) الوجیزة (للمجلسی): ۵۷.

(۸) رجال الشیخ: ۳۲۳/ ۵.

(۹) رجال الشیخ: ۳۲۴/ ۶.

(۱۰) راجع تقریب التهذیب ۲: ۳۰۹/ ۱۶۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۷۰

[۳۰۶۱] نُوح بن تَغْلب [الجریری «۱»] القیسی «۲»:

أخو أبان بن تغلب، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۳۰۶۲] نُوح بن الحارث بن عمرو:

ابن عُثْمان المَخْزومی، فی رجال الشیخ: إنَّ أمیر المؤمنین (علیه السّلام) دفع إلیه رایة المهاجرین یوم خروجه إلیٰ صفین «۴».

[۳۰۶۳] نوح بن درّاج النَّخَعِیّ:

مولاهم، الکوفی، القاضی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». عنه: ابن أبی عمیر فی التهذیب، فی باب الزیادات فی القضایا و الأحکام «۶»، و عن محمّد بن السکین عنه، فی الکافی، فی باب ان مثل سلاح رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) مثل التابوت «۷».

و صرّح فی الخلاصة بأنّه کان من الشیعة «۸»، و الشیخ فی العدّة «۹» عدّه من العامّیة، و لکن ادّعیٰ أنّ الطائفة عملت بروایاته من غیر

خلاف بينهم؛ و لذا جعله فى الوجيزة موثّق «١٠»، و فى البلغة: و ابن درّاج مختلف فيه،

---

(١) فى الأصل و الحجرية: (الحريرى) بالحاء المهملة و ما بين المعقوفتين أثبتناه من المصدر الموافق لما فى: منهج المقال: ٣٥۴، و مجمع الرجال ۶: ١٨٣، و نقد الرجال: ٣۶٢، و جامع الرواة ٢: ٢٩۶، و تنقيح المقال ٣: ٢٧۵.

(٢) فى الحجرية: (القبسى) بالباء الموحدة.

(٣) رجال الشيخ: ٣٢٣/ ٢.

(۴) رجال الشيخ: ۶۵/ ۴٠، فى ترجمة أبو أبى الجوشاء.

(۵) رجال الشيخ: ٣٢٣/ ٣، و رجال البرقى: ٢٧.

(۶) تهذيب الأحكام ۶: ٢٩٢/ ٨٠٧.

(٧) أُصول الكافى ١: ١٨۵/ ٢.

(٨) رجال العلّامة: ١٧۵/ ٣.

(٩) عدة الأصول ١: ٣٨٠.

(١٠) الوجيزة (للمجلسى): ۵٧.

خاتمة المستدرك، ج٩، ص: ١٧١

و الأظهر جلالته «١»، و نقل فى الحاشية «٢» عبارة العدّة.

و الأظهر كونه ثِقَةً إِمامياً:

أما الأول: فلما عرفت.

و أمّا الثانى: فلما فى النجاشى فى ترجمة ابنه الجليل أيوب قال: و أبوه نوح بن درّاج، كان قاضياً، و كان صحيح الاعتقاد «٣»، و مرّ كلام الخلاصة، و يعضده ما رواه فى التهذيب بإسناده: عن الصفّار، بإسناده عن هاشم الصيدانى، قال: كنت عند العبّاس و موسى بن عيسى، و عنده أبو بكر ابن عياش، و إسماعيل بن حماد بن أبى حنيفة، و على بن الظبيان، و نوح ابن درّاج تلك الأيام على القضاء [قال «۴»]: فقال العبّاس: يا [«۵»] با بكر أما ترى ما أحدث نوح فى القضاء؟ أنه ورّث الخال و طرح العصبة و أسقط الشّفعة! فقال له أبو بكر بن عياش: و ما عسى أن أقول للرجل قد قضى بالكتاب و السنة، فاستوى العبّاس جالساً فقال: كيف قضى بالكتاب و السنة؟ فقال أبو بكر: إنّ النبىّ (صلّى اللّه عليه و آله) لمّا قُتل حمزة بن عبد المطلب بعث على بن أبى طالب (عليه السّلام) فأتاه بابنة حمزة فسوّغها [رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله «۶»] الميراث كلّه، فقال له العباس: [يا أبا بكر «٧»] فظلم رسول اللّه (صلّى اللّه عليه و آله) جدّى؟ فقال: أصلحك اللّه، شرع لرسول اللّه (صلّى اللّه عليه و آله) ما صنع، فما صنع رسول اللّه (صلّى اللّه عليه و آله) إلّا الحق «٨».

---

(١) بلغة المحدثين: ۴٢۶/ ١٢.

(٢) أى فى حاشية بلغة المحدثين.

(٣) رجال النجاشى: ١٠٢/ ٢۵۴، فى ترجمة ابنه أيوب بن نوح.

(۴) ما بين المعقوفتين لم يرد فى الأصل و الحجرية، و أضفناه من المصدر.

(۵) ما بين المعقوفتين لم يرد فى الأصل و الحجرية، أثبتناه من المصدر.

(۶) ما بين المعقوفتين لم يرد فى الأصل و الحجرية، أثبتناه من المصدر.

(٧) ما بين المعقوفتين لم يرد فى الأصل و الحجرية، أضفناه من المصدر.

(۸) تهذیب الأحکام ۶: ۳۱۰/ ۸۵۷. و لم یرد فیه: الصفار.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۷۲

[۳۰۶۴] نُوح بن المختار النَّخَعِیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۰۶۵] نَوْف البِکالی:

وصفه شرّاح النهج بأنه صاحب علی (علیه السّلام)، و یظهر من أخبار کثیرة أنّه من خواصه، و عبّاد أصحابه، مثل: جندب بن زهیر، و همّام بن عبادة، و أمثالهما أهل النسک و البرانس.
و روی الکراجکی فی کنزه مسنداً: عن أبی حمزة الثمالی، عن یحییٰ ابن أمّ الطویل، عن نوف البکالی، قال: عرضت لی إلیٰ أمیر المؤمنین علی ابن أبی طالب (علیه السّلام) حاجة فاستتبعت إلیه جندب بن زهیر، و الربیع بن خیثم، و ابن أخیه همّام بن عبادة بن خیثم، و ساق الخبر «۲»، و فیه الخطبة المعروفة و قصّة وفاة همام، و فیه زیادة فی أوله و آخره لا توجد فی غیره.
و فی الخبر الذی رواه ابن طاوس فی فلاح السائل «۳»، و أشرنا إلیه فی ترجمة حبّة «۴» ما ینبغی أن یلاحظ.
و فی التعلیقة: و یظهر من الأخبار أنّه من خواصّه (علیه السّلام) منها ما رواه فی الخصال «۵».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۳/ ۴.

(۲) کنز الفوائد (للکراجکی) ۱: ۸۸، ۸۹، ۹۲.

(۳) فلاح السائل: ۲۶۶.

(۴) تقدم فی الجزء السابع صحیفة: ۲۳۷، الرقم: [۴۷۱].

(۵) تعلیقة الوحید علیٰ منهج المقال: ۳۵۴، و أُنظر خصال الصدوق ۱: ۳۳۷/ ۴۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۷۳

باب الواو

[۳۰۶۶] واصل بن سُلَیم المِنْقری:

تابعی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۰۶۷] الولید بن أبان الضبّیّ:

الرّازی، ذکره الشیخ فی أصحاب الرضا (علیه السّلام) «۲»، یروی عنه: أحمد ابن محمّد «۳»، و محمّد بن یحییٰ «۴»، و یحیی بن زکریا «۵».

[۳۰۶۸] الولید بن أسباط الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۰۶۹] الولید بن إسحاق الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۳۰۷۰] الولید بن أسْماء الکِنْدی:

مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۳۰۷۱] الولید بیّاع الأسْفاط:

و فی أصحاب الصادق (علیه السّلام): الولید صاحب الأسفاط «۹». عنه: بن

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۸/ ۲۵.

(۲) رجال الشیخ: ۳۹۴/ ۱، و رجال البرقی: ۵۴.

(۳) تهذیب الأحکام ۲: ۲۰۷/ ۸۱۱.

(۴) أُصول الکافی ۱: ۳۷۶/ ۱.

(۵) تهذیب الأحکام ۲: ۳۶۳/ ۱۰۴۸.

(۶) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۱۲.

(۷) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۱۳.

(۸) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۱۷.

(۹) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۱۱، و فیه: صاحب الأسقاط.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۷۴

مسکان، فی الکافی، فی باب المرأة یزوّجها ولیّان «۱»، و فی التهذیب، فی باب عقد المرأة علیٰ نفسها النکاح «۲».

[۳۰۷۲] الولید الجَواز الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۳۰۷۳] الولید بن الحارث الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۰۷۴] الولید بن عبد العزیز الکُوفیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۰۷۵] الولید بن عروة الشَّیبانی:

الهَجَری، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۰۷۶] الوليد بن العلاء الوَصّافیّ:

العِجْلِیّ، الکُوفِیّ، له کتاب فی النجاشی «۷»، و الفهرست «۸»، یرویه عنه: ابن أبی عمیر، و الحسن بن محبوب. و عنه: محمّد بن سنان «۹»

---

(۱) الکافی ۵: ۳۹۶/ ۲، و فیه: بیاع الأسفاط.

(۲) تهذیب الأحکام ۷: ۳۸۷، ۱۵۵۳، و فیه: بیاع الأسفاط.

(۳) رجال الشیخ: ۳۲۶/ ۲.

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۱۶.

(۵) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۱۴.

(۶) رجال الشیخ: ۳۲۶/ ۴، ۱۳۹/ ۱ فی أصحاب الصادق و الباقر (علیهما السّلام)، و رجال البرقی: ۱۳ فی أصحاب الباقر (علیه السّلام).

(۷) رجال النجاشی: ۴۳۲/ ۱۱۶۲.

(۸) فهرست الشیخ: ۱۷۳/ ۷۷۹.

(۹) أُصول الکافی ۲: ۱۹۷/ ۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۷۵

[۳۰۷۷] الولید بن عمر:

قال إبراهیم بن محمّد الثّقفی فی کتاب الغارات: أخبرنا یحیی بن صالح الحریری، قال: أخبرنا أبو العباس الولید بن عمر، و کان ثقة «۱». إلی آخره.

[۳۰۷۸] الولید القُمِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۰۷۹] الولید بن مُدْرِک القُمِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳». عنه: الحسن بن علی و الظاهر أنّه ابن فضّال فی التهذیب، فی کتاب المکاسب «۴».

[۳۰۸۰] الولید بن میمون الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۰۸۱] الولید بن الولید العَنَزِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۰۸۲] الولید بن هِشَام البصری:

القُرَشی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

(۱) الغارات ۱: ۳۲۵ ۳۲۶، و فیه: (بن عمرو) بدل (بن عمر).

(۲) رجال الشیخ: ۳۲۶/ ۵.

(۳) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۹.

(۴) تهذیب الأحکام ۶: ۳۵۲/ ۹۹۹.

(۵) رجال الشیخ: ۳۲۶/ ۶.

(۶) رجال الشیخ: ۳۲۶/ ۳.

(۷) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۱۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۷۶

[۳۰۸۳] الولید بن هِشَام الجَمَلی:

الکوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۰۸۴] الولید بن هِشَام المرادی:

ذکره الشیخ فی رجاله فی أصحاب الرضا (علیه السّلام) «۲». عنه: صفوان بن یحیی، فی الفقیه، فی باب أمّهات الأولاد «۳»، و فی التهذیب، فی باب العتق «۴»، و فی باب الأیمان و الأقسام «۵».

[۳۰۸۵] وهب بن عبد الرّحمن الکُوفِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۰۸۶] وهب بن عمر «۷» الأسدی:

الکاهِلی، مولاهم، تابعی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۳۰۸۷] وهب بن وهب أبو البَخْتَری:

القُرشی، المدنی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹». هو ضعیف فی نفسه، إلّا أنّا أوضحنا فی (شله) «۱۰» اعتبار کتابه و اعتماد الأصحاب علیه، فلاحظ.

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۱۵.

(۲) رجال الشیخ: ۳۶۲/ ۲، فی أصحاب الکاظم (علیه السّلام).

(۳) الفقیه ۳: ۴۸۴/ ۸.

(۴) تهذیب الأحکام ۸: ۲۲۷/ ۸۱۵.

(۵) تهذیب الأحکام ۸: ۲۸۹/ ۱۰۶۸.

(۶) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۲۰.

(۷) فی المصـدر: (عمرو). و ما فی: مجمع الرجال ۶: ۱۹۷، و نقد الرجال: ۳۶۵، و جامع الرواة ۲: ۳۰۲، و تنقیح المقال ۳: ۲۸۱، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۸) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۱۸.

(۹) رجال الشیخ: ۳۲۷/ ۱۹، و رجال البرقی: ۱۹.

(۱۰) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۵۰، الطریق رقم: [۳۳۵].

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۷۷

[۳۰۸۸] وُهَیْب بن حَفْص النَّحّاس:

له کتاب ذکره سعد، کذا فی النجاشی «۱»، یروی عنه الجلیل: محمّد ابن الحسین بن ابی الخطاب کثیراً «۲»، و ابن أبی عمیر عن جعفر بن عثمان عنه «۳»، و إبراهیم بن هاشم «۴»، و الحسن بن علی «۵»

---

(۱) رجال النجاشی: ۴۳۱/ ۱۱۶۰.

(۲) الاستبصار ۱: ۳۳۲/ ۱۲۴۵، و فیه: وهب بن حفص، و الکافی ۳: ۷۳/ ۱۵.

(۳) أُصول الکافی ۱: ۱۱۴/ ۸، و فیه: ابن أبی عمیر عن جعفر بن عثمان عن سماعة عنه.

(۴) الکافی ۴: ۳۳۷/ ۱۰.

(۵) الکافی ۳: ۵۵۴/ ۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۷۸

باب الهاء

[۳۰۸۹] هارون أبو سَلْمة:

و فی نسخة: ابن أبی سلمة، مولی بنی هاشم، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۰۹۰] هارون بن أبی خالد الکابلی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۰۹۱] هارون:

بغدادی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۳۰۹۲] هارون بن حمزة بن عمارة:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۰۹۳] هارون بن خارجة الأنصاری:

کُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۰۹۴] هارون بن زیاد الخَثْعمیّ:

الکُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۹/ ۱۴، و فیه: بن أبی سلمة.

(۲) رجال الشیخ: ۳۲۹/ ۸.

(۳) رجال الشیخ: ۳۳۲/ ۴۸.

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۸/ ۴.

(۵) رجال الشیخ: ۳۲۸/ ۴، و ذکر الشیخ فی الباب نفسه بفاصلة ترجمة واحدة: (هارون بن خارجة الصیرفی مولی کوفی أبو الحسن و أخوه مراد الصیرفی و ابنه الحسن)، و جزم السید الخوئی باتحادهما مع ذکر دلیلین، راجع معجم رجال الحدیث ۹: ۲۲۵ ۲۲۶/ ۱۳۲۲۶.

(۶) رجال الشیخ: ۳۲۹/ ۱۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۷۹

[۳۰۹۵] هارون بن سُلیمان الجُعْفیّ:

الکُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۰۹۶] هارون بن سُلیمان العِجْلی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۰۹۷] هارون بن صالح الهَمْدَانیّ:

کُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۳۰۹۸] هارون بن عمیر «۴» النَّخَعیّ:

الکُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۰۹۹] هارون بن عِیْسی:

صاحب کتاب فی النجاشی «۶». و الفهرست «۷»، فی [ترجمة «۸»] علی ابن وهبان: انه روی عن عمّه هارون بن عیسی، صاحب أبی عبد اللّه (علیه السّلام).

و فی وصفه بالصاحب مدح معتدّ به، کما مرّ و صرّح به هنا فی التعلیقة «۹».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۹/ ۷.

(۲) رجال الشیخ: ۳۲۹/ ۱۲.

(۳) رجال الشیخ: ۳۲۹/ ۹.

(۴) فی المصدر: (بن عمر)، و مثله فی: منهج المقال: ۳۵۸، و نقد الرجال (عن نسخة بدل).

و ما فی: مجمع الرجال ۶: ۲۰۳، و نقد الرجال: ۳۳۶، و جامع الرواة ۲: ۳۰۷، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۵) رجال الشیخ: ۳۲۹/ ۱۱.

(۶) رجال النجاشی: ۴۳۸/ ۱۱۷۹.

(۷) فهرست الشیخ: ۹۶/ ۴۱۸.

(۸) ما بین المعقوفتین لم یرد فی الأصل و الحجریة، أضفناه لأن السیاق یقتضیه.

(۹) تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۳۵۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۸۰

[۳۱۰۰] هارون بن موسی الأعور:

البصری، القاری، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۱۰۱] هارون:

مولی آل أبی جُعدة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۱۰۲] هاشم بن حیّان:

أبو سعید المکاری، روی عن أبی عبد اللّه (علیه السّلام)، له کتاب یرویه جماعة «۳»، و فی التعلیقة: فی روایة الجماعة کتابه أمارة الاعتماد «۴».

و یروی عنه: ابن أبی عمیر «۵»، و صفوان «۶» فی الصحیح، و علی بن النعمان «۷».

قلت: و عنه أیضاً: یونس بن عبد الرّحمن «۸»، و معاویة بن وهب «۹»، و أحمد بن محمّد بن عیسی «۱۰»، و النضر بن سوید «۱۱»، و یحیی الحلبی «۱۲»، و زکریا المؤمن «۱۳»، و أبو أیوب الخزّاز «۱۴»، و علی بن الحسن

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۹/ ۶.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۲/ ۵۰، و رجال البرقی: ۳۰.

(۳) راجع رجال النجاشی: ۴۳۶/ ۱۱۶۹.

(۴) تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۳۵۸.

(۵) تهذیب الأحکام ۵: ۳۶۲/ ۱۲۵۷.

(۶) الکافی ۴: ۳۲۷/ ۴.

(۷) تهذیب الأحکام ۱: ۱۹/ ۴۴.

(۸) الکافی ۳: ۲۸۷/ ۱.

(۹) تهذیب الأحکام ۹: ۲۷/ ۱۰۷.

(۱۰) الكافى ۴: ۱۴۸/ ۲.

(۱۱) تهذيب الأحكام ۱: ۲۵۷/ ۷۴۵.

(۱۲) تهذيب الأحكام ۷: ۲۵۴/ ۱۰۹۸، و فيه: أبو سعيد عن الحلبى.

(۱۳) الكافى ۶: ۳۹۰/ ۲.

(۱۴) تهذيب الأحكام ۵: ۹۳/ ۳۰۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۸۱

ابن رباط «۱»، و القاسم بن إسماعيل القرشى «۲».

و صرّح فى الرواشح بحسنه، و قال: و أمّا توهّم الوقوف فيه لما فى النجاشى فى ترجمة الحسين بن أبى سعيد فتوهّم ساقط، أوضحنا سقوطه فى معلّقتنا الرجاليّة «۳»، انتهى.

قلت: فى العيون «۴» خبر صريح فى وقفه لكنّه لا ينافى الوثاقة التى نحن بصددها.

[۳۱۰۳] هاشم بن سعيد الجُعْفىّ:

الكُوفِيّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۳۱۰۴] هاشم بن عُتبة بن أبى وقّاص:

المِرْقال، حامل الراية العظمى بصفين، الشهيد فى يوم شهادة عمّار، عظيم الشأن، جليل القدر، من أراد تحقيقه فعليه بمراجعة وقعة صفين «۶».

[۳۱۰۵] هاشم بن عطيّة البَكْرى:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۳۱۰۶] هاشم بن المنذر بن حسّان:

ابن عبد اللّه الصيدلانى، النَّخَعىّ، أبو نصر الكوفى، من أصحاب

---

(۱) تهذيب الأحكام ۸: ۶۲/ ۲۰۱.

(۲) رجال النجاشى: ۴۳۶/ ۱۱۶۹.

(۳) لم نعثر عليه فى الرواشح، و لكنّ المامقانى فى تنقيح المقال ۳: ۲۸۷ نقل ذلك عن محكى حاشيته على الأصول، و أُنظر رجال النجاشى ۳۸/ ۷۸.

(۴) عيون أخبار الرضا (عليه السّلام) ۱: ۳۰۸/ ۷۱.

(۵) رجال الشيخ: ۳۳۱/ ۳۰.

(۶) انظر وقعة صفين: ۳۲۶، ۳۲۸.

(۷) رجال الشيخ: ۳۳۱/ ۳۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۸۲

الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۱۰۷] هانی بن أیّوب الجُعْفیّ:

الکُوفِیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۱۰۸] هانی السّنْدیّ الکُوفیّ:

مولی إسحاق بن عمّار، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۳۱۰۹] هانی بن عُروة المُرادی:

المذْحجی، فی مروج الذهب لعلی بن الحسین المسعودی: کان هانی بن عروة المرادی شیخ مراد و زعیمها، یرکب فی أربعة آلاف دارع و ثمانیة آلاف راجل، فاذا إجابتها أجلافها من کندة کانوا فی ثلاثین ألف دارع «۴».

و فی حبیب السیر: کان من أشراف الکوفة و أعیان الشیعة، قال: و روی أنّه قد أدرک النبیّ (صلّی اللّه علیه و آله) و تشرّف بصحبته، و کان یوم قُتل ابن تسع و ثمانین سنة «۵».

و فی إرشاد المفید عن عبد اللّه بن سلیمان، و المنذر بن المشمعل الأسدیّان، فی حدیث أنّهما لمّا أخبرا أبا عبد اللّه الحسین (علیه السّلام) بقتل مسلم و هانی فقال: إنّا للّه و إنّا إلیه راجعون، رحمة اللّه علیهما، یردّد ذلک مراراً «۶». و فیه أنه أخرج إلی الناس کتاباً فیه: بسم اللّه الرّحمن الرحیم إمّا

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۱/ ۳۱.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۱/ ۴۲.

(۳) رجال الشیخ: ۳۳۱/ ۴۳.

(۴) مروج الذهب ۳: ۵۹.

(۵) ینقل عنه السید بحر العلوم فی رجاله ۴: ۱۸.

(۶) الإرشاد ۲: ۷۳، ۷۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۸۳

بعد فقد أتانا خبر فظیع قتل مسلم و هانی بن عروة و عبد اللّه بن یقطر «۱». إلی آخره.

و فی مزار المفید «۲»، و مزار محمّد بن المشهدی «۳»، و مصباح الزّائر «۴»، و مزار الشهید «۵»، فی سیاق أعمال الکوفة علی الترتیب المعروف الذی أوضحنا مأثوریته فی ترجمة السید علی بن طاوس ما لفظهم فی آخرها: ذکر زیارة هانی بن عروة المرادی (رحمه اللّه) فقف علی قبره و تسلّم علی رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) و تقول:

سلام اللّه العظیم و صلواته علیک یا هانی بن عروة السلام علیک أیّها العبد الصالح الناصح للّه و لرسوله و لأمیر المؤمنین، و الحسن و الحسین (صلوات اللّه علیهم) أشهد أنّک قتلت مظلوماً فلعن اللّه من قتلک و استحلّ دمک و حشا «۶» اللّه قبورهم نارا أشهد أنّک لقیت اللّه و هو راض عنک بما فعلت و نصحت و أشهد أنّک قد بلغت درجة الشهداء و جعل روحک مع أرواح السعداء بما نصحت للّه و لرسوله مجتهداً و بذلت نفسک فی ذات اللّه و مرضاته فرحمک اللّه و رضی عنک و حشرک مع محمّد و آله الطاهرین و جمعنا و إیّاک معهم فی دار النعیم و السلام «۷» علیک و رحمة اللّه.

ثم صلّ رکعتین «۸» صلاة الزیارة و اهدِها له، و ادع لنفسک بما شئت،

---

(۱) الإرشاد ۲: ۷۵.

(۲) انظر مزار (المفید): ۱۲۶.

(۳) مزار (المشهدی): ۲۳۱ (مخطوط).

(۴) مصباح الزائر: ۳۶، ۳۷.

(۵) مزار (الشهید): ۲۸۲.

(۶) فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: (حاشیً نسخة بدل).

(۷) فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: (و سلام نسخة بدل).

(۸) لفظ رکعتین لم یرد فی الأصل، و ورد فی الحجریة فقط.

و ودّعه بما ودّعت به مسلم بن عقیل (رحمه اللّه)، و شهد حرب الجمل مع علی (علیه السّلام).

و فی مناقب ابن شهرآشوب انه کان یرتجز و یقول:

یا لک حرب حثها جمالها فائدة ینقصها ضلالها

هذا علیّ حوله أقیالها «۱» «۲».

و فی تکملة الکاظمی بعد مدحه لبعض ما ذکرنا قال: و اشتهر عن السید مهدی سوء ظنه به، و هی النظرة الأولیً ثم اطّلع علیً هذا أو أمثاله فتاب عمّا ظنّه به و رثاه بقصیدة معتذراً «۳»، انتهیً.

قلت: بل بالغ فی رجاله «۴» فی ذکر أحواله، و أجاب عن بعض الحکایات التی فیها طعن فیه فی کلام طویل من أراده راجعه.

[۳۱۱۰] هانی بن هانی المُرادی:

کان یروی أبو إسحاق عنه، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۱۱۱] هُذَیل بن حیّان:

أخو جعفر بن حیّان الصّیرفی، عنه: الحسن بن محبوب، فی التهذیب، فی باب القرض و أحکامه «۶»، و فی الکافی، فی باب هدیة الغریم «۷».

---

(۱) الأقیال جمع قیل، من ملوک الیمن فی الجاهلیة، دون الملک العظیم، انظر المعجم الوسیط ۲: ۷۶۷. و فی الحجریة فوق الکلمة: «أفیالها ظاهراً».

(۲) مناقب ابن شهرآشوب ۳: ۱۶۰.

(۳) تکملة الرجال (للکاظمی) ۲: ۵۸۶ ۵۸۷.

(۴) انظر رجال السید بحر العلوم ۴: ۱۸ ۴۹.

(۵) رجال الشیخ: ۶۲/ ۲، و رجال البرقی: ۷، کلاهما فی أصحاب الامام علی (علیه السّلام).

(۶) تهذیب الأحکام ۶: ۲۰۲/ ۴۵۴، و فیه: (حنان) بدل (حیان).

(۷) الكافی ۵: ۱۰۳/ ۲.

[۳۱۱۲] هُذَیل بن صَدَقة الأسدی:

مولاهم، الطحان، الكوفی، روی عنه: أبو أیوب، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱». عنه: ابن مسكان، فی الفقیه «۲»، و التهذیب «۳»، و ثعلبة، فی الكافی «۴».

[۳۱۱۳] هُذَیل، و یونس:

رویا عنه (علیه السّلام) من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۱۱۴] هُذیل «۶» بن سفیان البَجَلیّ:

الكُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۳۱۱۵] هُزَیم «۸» بن جریر الكُوفیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

[۳۱۱۶] هِشام بن إبراهیم العبّاسیّ:

هو بعینه المشرقی الثقة، و هشام آخر عباسی مذموم مطعون، غیر معدود من الرواة، علی ما فصلناه فی شرح المشیخة فی (شم) «۱۰».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۱/ ۴۰.

(۲) الفقیه ۲: ۲۵۴/ ۱۲۳۳.

(۳) تهذیب الأحكام ۷: ۵۹/ ۲۵۵.

(۴) الكافی ۵: ۱۵۶/ ۲.

(۵) رجال الشیخ: ۳۳۱/ ۴۱، و أُنظر تعلیقة السید محمد صادق بحر العلوم فی هامش المصدر.

(۶) فی المصدر: (هریم) بالراء المهملة-

و ما فی: منهج المقال: ۳۵۹، و مجمع الرجال ۶: ۲۱۳، و نقد الرجال: ۳۶۸، و جامع الرواة ۲: ۳۱۱، و تنقیح المقال ۳: ۲۹۱، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۷) رجال الشیخ: ۳۳۱/ ۴۴.

(۸) فی المصدر: (هریم) بالراء المهملة و الكلام فیه كما مرّ فی الهامش السابق.

(۹) رجال الشیخ: ۳۳۲/ ۴۵.

(۱۰) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۵۸، الطریق رقم: [۳۴۰].

[۳۱۱۷] هِشام بن أحمر الكُوفىّ:

روى عن أبى الحسن (عليه السّلام) أيضا، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱». عنه: هشام بن الحكم «۲»، و الحسن بن عطيّة «۳» و ابن أبى عمير عن الحسن عنه «۴»، و صفوان عنه عنه «۵»، و إبراهيم بن هاشم «۶»، و على بن عطيّة «۷»، و جميل بن صالح «۸».

[۳۱۱۸] هِشام بن البريد الزبيدىّ:

مولاهم، الخزّاز، الكوفى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۹».

[۳۱۱۹] هِشام بن الحارث «۱۰» بن «۱۱» عمرو:

الخَثعَمىّ، كُوفىّ ابن أخى عبد المطلب «۱۲» بن عمرو الأحول،

---

(۱) رجال الشيخ: ۳۳۰/ ۲۰، ۳۶۳/ ۳، فى أصحاب الصادق و الكاظم (عليهما السّلام)، و رجال البرقى: ۴۸، فى أصحاب الكاظم (عليه السّلام).

(۲) لم نعثر على روايته عنه، بل ذكر الأردبيلى ذلك فى جامع الرواة ۲: ۳۱۲ مصرحاً بأن الرواية فى الكافى، فى باب كثرة شرب الماء فى كتاب الأطعمة و الأشربة، و لكن الموجود فى سند الكافى ۶: ۳۸۲/ ۱ هكذا: «. ابن أبى عمير عن هشام بن الحكم قال، قال أبو الحسن (عليه السّلام):.»، و مثله فى الوسائل ۲۵: ۲۳۵ ح ۳۱۷۷۶ فلاحظ.

(۳) تهذيب الأحكام ۱۰: ۳۹/ ۱۳۶.

(۴) تهذيب الأحكام ۴: ۳۳/ ۸۶.

(۵) الكافى ۷: ۲۱۷/ ۲، و فيه: الحسين بن عطية.

(۶) روى عنه بواسطتين (صفوان و الحسين بن عطية)، راجع الكافى ۷: ۲۱۷/ ۲.

(۷) تهذيب الأحكام ۷: ۳/ ۴.

(۸) الكافى ۷: ۱۵۵/ ۱۰.

(۹) رجال الشيخ: ۳۳۱/ ۲۹، و رجال البرقى: ۳۵.

(۱۰) فى المصدر: (الحرث)، و مثله فى: منهج المقال: ۳۵۹، و نقد الرجال: ۳۶۸، و جامع الرواة ۲: ۳۱۳، و تنقيح المقال ۳: ۲۹۴.
و ما فى: مجمع الرجال ۶: ۲۱۵، و معجم رجال الحديث ۱۹: ۲۷۰، موافق لما فى الأصل و الحجرية. و يمكن ان يعزى ذلك الى رسم الخط قديماً.

(۱۱) فى الحجرية: (بن) لم ترد.

(۱۲) فى المصدر: (أخى عبد الملك)، و مثله فى: منهج المقال، و نقد الرجال، و مجمع الرجال، و تنقيح المقال.
و ما فى جامع الرواة، موافق لما فى الأصل و الحجرية.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۸۷

الخثعمى، روى عنه: ابن رباط، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱». عنه: ابن بكير، فى الكافى، فى باب استبراء الأمة «۲».

[۳۱۲۰] هِشام الخيّاط «۳» الكُوفِىّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۳۱۲۱] هِشام بن السّرِيّ:

أبو ساسان، التميمی، مولاهم، كوفی، جدّ هشام بن يونس، أبو امّه، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۳۱۲۲] هِشام بن سعد المُحاملیّ:

المَدَنیّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

[۳۱۲۳] هِشام بن صدقة الزبيدیّ:

الكُوفیّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۳۱۲۴] هِشام بن عبد الملک الكُوفیّ:

و أخوه أبان بن عبد الملک، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشيخ: ۳۳۰/ ۲۵.

(۲) الكافی ۵: ۴۷۲/ ۳، و فيه: هشام بن الحرث.

(۳) فی المصدر: (الحناط)، و مثله فی مجمع الرجال ۶: ۲۳۴.

و ما فی: رجال البرقی: ۳۵، و منهج المقال: ۳۶۶، و جامع الرواة ۲: ۳۱۴، و تنقيح المقال ۳: ۳۰۱، موافق لما فی الأصل و الحجرية.

(۴) رجال الشيخ: ۳۳۰/ ۲۳.

(۵) رجال الشيخ: ۳۳۰/ ۱۹.

(۶) رجال الشيخ: ۳۲۹/ ۱۶.

(۷) رجال الشيخ: ۳۳۰/ ۲۴.

(۸) رجال الشيخ: ۳۳۱/ ۲۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۸۸

[۳۱۲۵] هِشام بن عُروة بن الزّبير:

ابن العوّام القُرشی، المدنی، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱».

[۳۱۲۶] هشام بن عُمارة المُزَنیّ:

الكوفی، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۳۱۲۷] هشام بن المثنّی الرّازی:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۳». عنه: ابن أبی عمير، فی الكافی، فی باب الإشارة و النص علی أبی عبد اللّه (عليه السّلام) «۴»،

و فی باب اللحیة و الشارب «۵»، و فی باب السهو فی رکعتی الطواف «۶»، و فی باب فضل الرجوع إلی المدینة «۷»، و کثیراً «۸».

[۳۱۲۸] هشام بن محمّد:

مولی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

[۳۱۲۹] هشام بن الولید العَنْزیّ:

الکُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۰».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۹/ ۱۵.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۰/ ۲۶.

(۳) رجال الشیخ: ۳۳۲/ ۵۱.

(۴) أُصول الکافی ۱: ۲۴۴/ ۳.

(۵) الکافی ۶: ۴۸۶/ ۱.

(۶) الکافی ۴: ۴۲۶/ ۴.

(۷) الکافی ۴: ۵۵۰/ ۱.

(۸) کذا فی الأصل و الحجریة، و مراد المصنف (قدّس سرّه): و فی غیر الموارد المذکورة روی عنه أیضاً، انظر الکافی ۵: ۳۰۵/ ۶.

(۹) رجال الشیخ: ۳۳۱/ ۲۸.

(۱۰) رجال الشیخ: ۳۳۰/ ۲۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۸۹

[۳۱۳۰] هشام بن هُذیل:

عنه: فضالة، فی التهذیب، فی باب أوقات الصلاة «۱».

[۳۱۳۱] هلال بن مِقْلاص:

أبو أیّوب الصّیرفی، الکوفی، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۱۳۲] هِلْقام بن أبی هِلْقام:

فی الکافی، فی باب الدعاء أدبار الصلاة: ابن أبی عمیر، قال: حدثنی أبو جعفر الشامی، قال: حدثنی رجل بالشام یقال له هلقام بن أبی هلقام، قال: أتیت أبا إبراهیم (علیه السّلام) فقلت له: جعلت فداک علّمنی دعاءً جامعاً للدنیا و الآخرة، و أوجز «۳»، الخبر.

[۳۱۳۳] همّام بن عُبادة بن خَیْثم:

ابن أخی ربیع بن خیثم، فی الخبر الذی تقدّم فی نوف قال: و کان یعنی همّام من أصحاب البرانس. إلی أن قال: فقام همّام بن عبادة و کان عابداً مجتهداً. إلی أن قال: فوضع أمیر المؤمنین (علیه السّلام) یده علی منکب همّام بن عبادة فقال. و ذکر الخبر بطوله، و فی

آخره: فصاح همّام ابن عبادة صیحة عظیمة وقع مغشیّاً علیه، فحرکوه فإذا هو فارق الدنیا (رحمة اللّه علیه)، فاستعبر الربیع باکیاً و قال: لأسْرع ما أردت موعظتک یا أمیر المؤمنین بابن أخی! و لوددت لو انّی بمکانه، فقال أمیر المؤمنین (علیه السّلام): هکذا تصنع المواعظ البالغة بأهلها، أما و اللّه لقد کنت أخافها علیه. إلیٰ أن قال: فصلّی علیه أمیر المؤمنین (علیه السّلام) عشیّة ذلک

(۱) تهذیب الأحکام ۲: ۳۷/ ۱۱۷.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۲/ ۴۷.

(۳) أُصول الکافی ۲: ۴۰۰/ ۱۲.

الیوم و شهد جنازته و نحن معه «۱»، الخبر.

و قال المولی محمّد صالح فی شرح الکافی همام ککشّاف، هو همّام ابن شریح «۲» بن برید بن مرّة بن عمرو بن جابر بن عوف الأصهب، و کان من شیعة علی (علیه السّلام) و أولیائه «۳»، انتهیٰ، و انّما أوقعه فی هذا الاشتباه عدم ذکر الکلینی «۴» اسم الأب، و عدم مراجعته غیر الکافی.

[۳۱۳۴] هِند بن أبی هالة التّمیمیّ:

ربیب رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) و کان فصیحاً بلیغاً، رویٰ جماعة من الخاصّة منهم الصدوق فی العیون «۵»، و معانی الأخبار «۶»، و الطبرسی فی المکارم «۷»، و جماعة من العامّة «۸»، بأسانید کثیرة: عن الحسن بن علی بن أبی طالب (علیهما السّلام) قال سألت خالی هند بن أبی هالة عن حِلْیة رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) و کان وصّافاً للنبی (صلّی اللّه علیه و آله) فقال: کان رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) فخماً مفخّماً. إلیٰ آخره.

قال الحسن علیه السّلام: فکتمتها الحسین (علیه السّلام): زماناً ثمّ حدثته فوجدته

(۱) و تسمّیٰ هذه الخطبة: «خطبة همّام»، و قد رویت بأسانید مختلفة و مع اختلاف فی المتن أیضاً، انظر: کتاب سلیم بن قیس الهلالی: ۶۷/ ۳۴۵، کنز الفوائد (للکراجکی) ۱: ۸۹ ۹۲، أمالی الصدوق: ۴۵۷/ ۲، المجلس الرابع و الثمانون، صفات الشیعة: ۱۸/ ۳۵، أُصول الکافی ۲: ۱۷۹/ ۱، نهج البلاغة (شرح محمّد عبدة) ۲: ۱۸۵ خطبة رقم ۱۸۸، بحار الأنوار ۶۷: ۳۴۵/ ۲۳۸، ۳۱۵/ ۵۰، ۶۸: ۱۹۲/ ۴۸، ۷۸: ۲۸/ ۹۶.

(۲) فی المصدر: (سریح) بالسین المهملة.

(۳) شرح الکافی (للمولیٰ صالح المازندرانی) ۹: ۱۲۸.

(۴) انظر أُصول الکافی ۲: ۱۷۹/ ۱.

(۵) عیون أخبار الرضا (علیه السّلام): ۳۱۶/ ۱.

(۶) معانی الأخبار: ۷۹ ۸۰/ ۱.

(۷) مکارم الأخلاق: ۱۱.

(۸) منهم: الطبرانی فی المعجم الکبیر ۲۲: ۱۵۴، و البیهقی فی دلائل النبوة ۱: ۲۸۶.

قد سبقنی إلیه و سأله عمّا سألته عنه، الخبر.

و فی لفظ العیون: سألت خالی هند بن أبی هالة التمیمی و کان وصّافاً للنبیّ (صلّی اللّه علیه و آله) و أنا اشتهی أن یصف لی منه شیئاً لعلی أتعلّق به فقال «۱». إلی آخره.

و قد تصدّی جماعة منّا «۲» و منهم «۳» لشرح الخبر المتلقی بالقبول، الکاشف عن وثاقة هند من وجوه.

و فی کشف الغمّة «۴» و غیره «۵»: عن عمّار بن یاسر و أبی رافع مولی رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) قال أبو عبیدة و حدّثنیه سنان بن أبی سنان: أنّ هند بن أبی هالة ربیب رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) و أُمّه خدیجة «۶» زوج النبیّ (صلّی اللّه علیه و آله) و أخته لأمه فاطمة (سلام اللّه علیها).

قال أبو عبیدة: و کان هؤلاء الثلاثة: هِنْد بن أبی هالة، و أبو رافع، و عمّار بن یاسر یحدّثون عن هجرة أمیر المؤمنین (علیه السّلام) إلی رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) بالمدینة، و مبیته من قبل ذلک علی فراشه «۷». إلی آخره، و فی الاستیعاب: انه قُتِل یوم الجمل «۸».

---

(۱) ما ذکره المصنف (قدّس سرّه) لم یرد فی العیون بل فی معانی الأخبار: ۸۰/ ۱، و مکارم الأخلاق: ۱۱ و غیرهما.

(۲) انظر: معانی الأخبار ۸۰ ۸۹/ ۱، بحار الأنوار ۱۶: ۱۶۱.

(۳) راجع المعجم الکبیر للطبرانی ۲۲: ۱۵۹ ۱۶۳.

(۴) کشف الغمة ۱: ۴۰۲.

(۵) کما فی أمالی الطوسی ۲: ۷۸.

(۶) فی حاشیة الأصل و الحجریة: «و فی کون خدیجة أمه أو خالته أو زوجة أبیه کلام طویل مذکور فی محله» منه (قدّس سرّه).

(۷) کشف الغمة ۲: ۴۰۲.

(۸) الإستیعاب (المطبوع فی هامش الإصابة) ۳: ۶۰۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۹۲

و فی التقریب: قیل: استشهد یوم الجمل مع علی (علیه السّلام)، و قیل: عاش بعد ذلک «۱».

[۳۱۳۵] هود أبو أیوب الأنصاری:

المدنی، روی عنه: أبان الأحمر، و عبد اللّه الکاهلی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۱۳۶] هیّاج بن هیّاج:

ذکره الشیخ فی رجاله فی أصحاب علی (علیه السّلام) «۳». و فی الکافی فی الصحیح: عن صفوان بن یحیی، عن عبد الرحمن بن الحجاج، قال: بعث إلیّ أبو الحسن (علیه السّلام) «۴» بوصیّة أمیر المؤمنین (علیه السّلام) و هی:

بسم اللّه الرحمن الرحیم هذا ما أوصی. الوصیّة، و فی آخرها: هذا ما قضی به علیّ فی ماله الغد من یوم قدم مَسْکِن «۵»، شهد أبو سمر بن أبرهة. إلی أن قال: و هیّاج بن أبی هیّاج، و کتب علی بن أبی طالب (علیه السّلام) بیده لعشر خلون من جمادی الأول سنة سبع «۶» و ثلاثین «۷». و لا یخفی کشف ذلک عن وثاقته، و الظاهر سقوط أبی من رجال الشیخ لأنّ الکافی أتقن و أضبط.

---

(۱) تقریب التهذیب ۲: ۳۲۲/ ۱۱۵.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۲/ ۴۶.

(۳) رجال الشیخ: ۶۱/ ۴.

(۴) فی المصدر: أبو الحسن موسی (علیه السّلام).

(۵) مَشْکِن: بالفتح ثمّ السکون و کسر الکاف، و نون، أصله موضع السکنی، و ذلک یُقال له أیضاً: مسکَن، بفتح الکاف، لغتان، و هو موضع من أوانا علیٰ نهر دُجیل عند دَیْر الجاثلیق، انظر: مراصد الأطلاع ۳: ۱۲۷۱.

(۶) فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: «تسع نسخة بدل».

(۷) الکافی ۷: ۴۹ /۵۱ /۷.

[۳۱۳۷] الهیثم بن «۱» أبی روح:

عنه: یونس بن عبد الرحمن، فی الکافی «۲»، و التهذیب «۳»، فی باب میراث المفقود.

[۳۱۳۸] الهیثم بن البراء:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۱۳۹] الهیثم بن حبیب الصّیرفیّ:

الکُوفیّ، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». عنه: ابن أبی عمیر، فی التهذیب، فی باب الدیون و أحکامها «۶».

[۳۱۴۰] الهیثم بن عبد الجبّار الطحّان:

کُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۳۱۴۱] الهیثم بن عبد اللّه الرّمانیّ:

کُوفیّ، روی عن موسی و الرضا (علیهما السّلام)، له کتاب فی النجاشی «۸»، عنه: الحسین بن سعید، و فی نسخة: الحسن، فی الکافی، فی باب النوادر «۹» بعد جوامع التوحید.

---

(۱) بن» لم ترد فی التهذیب و الکافی.

(۲) الکافی ۷: ۱۵۴ /۴.

(۳) تهذیب الأحکام ۹: ۳۸۹ /۱۳۹۰.

(۴) رجال الشیخ: ۳۳۱ /۳۸.

(۵) رجال الشیخ: ۳۳۱ /۳۴.

(۶) تهذیب الأحکام ۶: ۱۸۹ /۴۰۲.

(۷) رجال الشیخ: ۳۳۱ /۳۹.

(۸) رجال النجاشی: ۴۳۶ /۱۱۷۲.

(۹) أُصول الکافی ۱: ۱۱۱ /۵، و فیه: الحسن بن سعید عن الهیثم بن عبد اللّه.

[۳۱۴۲] الهیثم بن عبید الشّیبانی:

أبو کهمس، الکوفی، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱». مرّ فی (قصد) «۲» بعض الاختلاف فیه، و أوضحنا وثاقته.

[۳۱۴۳] الهیثم بن واقِد الجَزرِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳». و له فی النجاشی «۴» کتاب، و فی رجال ابن داود: من أصحاب الصادق (علیه السّلام)، فی النجاشی: ثقة «۵». و من المحتمل کونه الموثق، أو وجدها فی نسخته فلا إیراد علیه، و یؤیّد الوثاقة روایة یونس بن عبد الرحمن عنه، فی الکافی، فی باب إخراج روح المؤمن و الکافر «۶»، و الحسن بن محبوب کثیراً «۷»، و حمّاد بن عیسیٰ «۸»، و محمّد بن سنان «۹»، و الحسین بن سعید «۱۰».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۱/ ۳۵.

(۲) تقدم فی الجزء الرابع صحیفة: ۴۴۱، الطریق رقم: [۱۹۴].

(۳) رجال الشیخ: ۳۳۱/ ۳۷.

(۴) رجال النجاشی: ۴۳۶/ ۱۱۷۱.

(۵) رجال ابن داود: ۲۰۱/ ۱۶۸۷، و لم یرد التوثیق فی رجال النجاشی، کما سینبه علیه المصنف، فلاحظ.

(۶) الکافی ۳: ۱۳۶/ ۲.

(۷) أُصول الکافی ۲: ۲۱۰/ ۲۵، الفقیه ۴: ۲۹۳/ ۸۸۷.

(۸) الکافی ۶: ۴۴/ ۱۲.

(۹) رجال النجاشی: ۴۳۶/ ۱۱۷۱.

(۱۰) تهذیب الأحکام ۳: ۲۷۰/ ۷۷۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۹۵

باب الیاء

[۳۱۴۴] یاسر خادم الرضا (علیه السّلام):

صاحب کتاب معتمد هی مسائله عن الرضا (علیه السّلام) فی مشیخة الفقیه «۱». یروی عنه شیوخ الطائفة: کعلی بن إبراهیم القمی «۲»، و أبیه «۳»، و الجلیل أحمد بن إسحاق الأشعری الوکیل «۴»، و یعقوب بن یزید «۵»، و أحمد بن عمر الحلال «۶»، و نوح بن شعیب «۷»، و أحمد بن محمّد «۸»، و مرّ فی (شمج) «۹» فلاحظ.

[۳۱۴۵] یاسین الضریر الزیّات:

البصری، صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه «۱۰»، ذکرنا الأمارات الکاشفة عن حسنه بل وثاقته فی (شمد) «۱۱» فلاحظ.

[۳۱۴۶] یحییٰ بن أبی الأشعث الکندی:

البصری، أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۲».

---

(۱) الفقیه ۴: ۴۸، من المشیخة.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۴۰۸/ ۷.

(۳) الکافی ۴: ۱۳/ ۱۴.

(۴) تهذیب الأحکام ۲: ۳۰۸/ ۱۲۴۹.

(۵) الاستبصار ۲: ۴۹/ ۱۶۱، و فیه: یاسر القمی.

(۶) الکافی ۷: ۲۶۰/ ۴، و فیه: یاسر.

(۷) الکافی ۶: ۲۹۷/ ۸.

(۸) فهرست الشیخ: ۱۸۳/ ۷۹۷.

(۹) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۷۳، الطریق رقم: [۳۴۳].

(۱۰) الفقیه ۴: ۱۲۷، من المشیخة.

(۱۱) تقدم فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۷۵، الطریق رقم: [۳۴۴].

(۱۲) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۲۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۹۶

[۳۱۴۷] یحییٰ بن أبی سُلیمان:

أبو البلاد الکوفی، مولی غطفان المقری، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱». و فی النجاشی: روی عن أبی جعفر، و أبی عبد اللّه (علیهما السّلام) «۲»، و یعرف منه إمامیّته.

و فی الکافی: عن العدّة، عن البرقی، عن یحییٰ بن إبراهیم بن أبی البلاد، عن أبیه، عن جدّه، قال: شکوت إلیٰ أبی جعفر (علیه السّلام) ذرباً «۳» وجدته، فأمرنی بألبان البقر. إلیٰ أن قال: فقال (علیه السّلام) لی: لو کانت أیّامه لخرجت أنا و أنت إلیٰ ینبع «۴» حتی نشربه «۵». و فیه إشعار بنوع اختصاص منه بالإمام (علیه السّلام) و کذا یظهر من الأخبار نوع خصوصیّة لولده إبراهیم و نافلته یحییٰ، کذا قیل.

[۳۱۴۸] یحییٰ بن أبی العلاء:

هو بعینه یحییٰ بن العلاء الثقة «۶».

[۳۱۴۹] یحییٰ بن أبی عِمْران:

صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه، یرویه عنه إبراهیم بن هاشم «۷»،

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۳/ ۸.

(۲) رجال النجاشی: ۲۲/ ۳۲، فی ترجمة: إبراهیم بن أبی البلاد.

(۳) ذَرِبَتْ مَعِدَتُه أی فسدت، انظر الصحاح ۲: ۱۲۷ (ذرب).

(۴) ینبع: بالفتح ثم السکون، و الباء الموحدة المضمومة، و عین مهملة، قیل إنها بین مکة و المدینة، و قیل غیر ذلک، راجع معجم

البلدان ۵: ۴۵۰ (ینبع).

(۵) الکافی ۶: ۳۳۷/ ۲.

(۶) رجال الشیخ: ۳۳۳/ ۷، و انظر فهرست الشیخ: ۱۷۸/ ۷۹۸، و راجع کذلک رجال النجاشی: ۴۴۴/ ۱۱۸۹.

(۷) الفقیه ۴: ۴۴، من المشیخة.

و استظهرنا فی شرح المشیخة «۱»، وفاقاً لصاحب الجامع «۲» کونه بعینه یحیی ابن عمران المذکور فی أصحاب الرضا (علیه السّلام) «۳» الذی یروی عنه علی بن مهزیار کثیراً «۴».

و من جمیع ذلک یظهر حسنه وفاقاً للتعلیقة «۵»، و مرّ فی (شمو) «۶» فلاحظ.

[۳۱۵۰] یحیی أخو آدم:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۳۱۵۱] یحیی بن إسحاق الصّیْرفیّ:

کُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

[۳۱۵۲] یحیی بن إسحاق الکُوفیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹».

[۳۱۵۳] یحیی بن أیوب البصری:

أَسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۰».

---

(۱) مرّ فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۷۷ ۳۷۸، الطریق رقم: [۳۴۶].

(۲) جامع الرواة ۲: ۳۳۴.

(۳) رجال الشیخ: ۳۹۵/ ۸.

(۴) الاستبصار ۱: ۳۱۱/ ۳.

(۵) تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۳۷۱.

(۶) تقدّم فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۷۷، الطریق رقم: [۳۴۶].

(۷) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۲۷، و رجال البرقی: ۳۲.

(۸) رجال الشیخ: ۳۳۳/ ۱۲.

(۹) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۱۸.

(۱۰) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۲۲، و جملة (أسند عنه) لم ترد فیه.

[۳۱۵۴] یحییٰ بن بشیر النبّال:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱» عنه: علی بن أسباط «۲».

[۳۱۵۵] یحییٰ بیّاع الحُلَل:

و یقال له: القلانسی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳»، و فی رجال البرقی: أبو شبل «۴».

[۳۱۵۶] یحییٰ بن تَمیم النَّهدِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۱۵۷] یحییٰ بن حبیب الزّیّات:

فی مناقب ابن شهرآشوب: و قد ثبت بقول الثقات إشارة أبیه یعنی الجواد علیه السّلام إلیه، منهم عمّه علی بن جعفر. إلیٰ أن قال: و یحیی بن حبیب الزیات «۶»، و مثله الطبرسی فی إعلام الوریٰ «۷».

و فی الکافی مسنداً: عن محمّد بن عمرو الزیات، عن أبی عبد اللّه (علیه السّلام) قال: من مات فی المدینة بعثه اللّه فی الآمنین یوم القیامة، منهم: یحییٰ بن حبیب، و أبو عبیدة الحذاء، و عبد الرحمن بن الحجاج «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۳۱.

(۲) الکافی ۶: ۳۳۴/ ۹.

(۳) رجال الشیخ: ۳۳۵/ ۳۵، و رجال البرقی: ۳۱.

(۴) أبو الشبل» کنیة الذی قبله، و لیس کنیة المترجم له انظر رجال البرقی: ۳۱.

(۵) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۲۶.

(۶) مناقب ابن شهرآشوب ۴: ۳۸۰.

(۷) إعلام الوریٰ: ۳۴۵، لم یرد فیه (حبیب الزیات) بل عبّر بقوله: و غیرهم.

(۸) الکافی ۴: ۵۵۸/ ۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۱۹۹

و یروی عنه: أحمد بن محمّد بن عیسیٰ، فی التهذیب، فی باب المسنون من الصلاة «۱»، و محمّد بن الولید «۲».

[۳۱۵۸] یحییٰ الخَزّاز الشیرَزی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۳۱۵۹] یحییٰ بن الزّبیر الکَلْبی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۱۶۰] یحییٰ بن زُرارة بن أعْیَن الشَّیْبانِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۱۶۱] یحییٰ بن زکریا:

روی عنه: سیف بن عمیرة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۱۶۲] یحییٰ بن زکریا الأنصاری:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۳۱۶۳] یحییٰ بن زکریا اللؤلؤی:

صاحب کتاب فی الفهرست، یرویه عنه: أبو غالب الزراری، عن

---

(۱) تهذیب الأحکام ۲: ۶/ ۱۰.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۲۵۶/ ۱.

(۳) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۲۴، و فیه: الشیزری، انظر کذلک نقد الرجال: ۳۷۲/ ۳۰.

(۴) رجال الشیخ: ۳۳۵/ ۳۶.

(۵) رجال الشیخ: ۳۳۳/ ۱۱.

(۶) رجال الشیخ: ۳۳۵/ ۳۳، و رجال البرقی: ۳۱.

(۷) رجال الشیخ: ۳۳۳/ ۱۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۰۰

خاله محمّد بن جعفر [الرزاز «۱»] عنه «۲».

و فی رسالة أبی غالب: و کان جدّی أبو طاهر أحد رواة الحدیث، قد لقی محمّد بن خالد الطیالسی فروی عنه کتاب عاصم. إلیٰ أن قال: و روی عن یحییٰ بن زکریا اللؤلؤی، و عن رجال غیره. و ظاهره أنه من أجلّاء الرواة المعروفین. إلیٰ أن قال: فی فهرست کتبه کتاب عن یحییٰ ابن زکریا اللؤلؤی، عن علی بن أسباط، حدثنی به خالی، عن یحییٰ «۳»، و من اعتناء هؤلاء المشایخ به تظهر وثاقته للخبیر بحالهم.

[۳۱۶۴] یحییٰ بن زید بن علی:

ابن الحسین بن علی بن أبی طالب (علیهم السّلام) المدنی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴». هو الشهید بأرض جَوْزَجان «۵» فی قصیدة دعبل، الراوی للصحیفة الکاملة.

[۳۱۶۵] یحییٰ بن سابق:

أبو المنذر، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

---

(۱) فی الأصل و الحجریة: (الرزار) بالراء المهملة بعد الألف و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر بالزای المعجمة بعد الألف و هو الموافق لما فی کتب الرجال، انظر: مجمع الرجال ۵: ۱۷۵، و نقد الرجال: ۲۹۷، و غیرهما.

(۲) فهرست الشیخ: ۱۷۹/ ۸۰۱.

(۳) رسالة أبی غالب: ۳۴، ۳۷، ۸۹.

(۴) رجال الشیخ: ۳۳۳/ ۱.

(۵) جوزجان: و هی اسم کورة واسعة من کور بلخ بخراسان، و هی بین مرو الرود و بلخ، راجع معجم البلدان ۲: ۱۸۲.

(۶) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۱۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۰۱

[۳۱۶۶] یحییٰ بن سابق المدنی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۱۶۷] یحییٰ بن سابور القائد:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲» عنه: معاویة بن وهب، فی الکافی، فی باب ما یعاین المؤمن و الکافر «۳».

و فی الروضة فی الصحیح: عن عبد اللّه بن مسکان، عن بدر بن الولید الخثعمی، قال: دخل یحییٰ بن سابور علیٰ أبی عبد اللّه (علیه السّلام) لیودّعه فقال أبو عبد اللّه (علیه السّلام): أما و اللّه إنّکم لعلی الحقّ و إنّ من خالفکم لعلی غیر الحقّ، و اللّه ما أشکُّ لکم فی الجنّة [و إنّی «۴»] لأرجو أن یقرّ اللّه بأعینکم إلیٰ قریب «۵» «۶».

و فی ترجمة زکریا بن سابور خبر «۷» ینبغی أن یلاحظ.

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۱۶.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۲۸، و رجال البرقی: ۳۰.

(۳) الکافی ۳: ۱۳۳/ ۶.

(۴) فی الأصل و الحجریة: (و إن)، و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر.

(۵) کذا فی بعض نسخ الکافی، و فی البعض الآخر: (لأعینکم عن قریب).

(۶) الکافی ۸: ۱۴۵/ ۱۱۹، من الروضة.

(۷) ذکرت المصادر الرجالیة فی ترجمة زکریا بن سابور الخبر الذی أورده الکشی فی رجاله ۲: ۶۲۶/ ۶۱۴، عن سعید بن یسار: أنّه حضر أحد ابنی سابور، و کان لهما ورع و إخبات. (الخبر).

و لقد تأمّل الحائری فی منتهیٰ المقال: ۳۲۶، و السید الخوئی فی معجم الرجال ۲۰: ۵۱ فی الاستدلال بالخبر المذکور علیٰ حسن حال یحییٰ بن سابور فلاحظ.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۰۲

[۳۱۶۸] یحییٰ بن سعید بن أبان القرشی:

الکُوفیّ، نزل بغداد، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۱۶۹] یحییٰ بن سعید بن «۲» فَرُّوخ القطّان:

أبو سعید البصری «۳»، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴»، و فی رجال ابن داود: من أئمة الحدیث «۵».

[۳۱۷۰] یحییٰ بن سعید بن قیس الأنصاری:

المدنی، تابعی، أسْنَدَ عَنْهُ، یکنّی أبا سعید، توفی بالهاشمیة سنة ثلاث و أربعین و مائة، و کان قاضیاً بها لأبی جعفر (علیه السّلام)، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۱۷۱] یحییٰ بن سُلَیم:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۲۵.

(۲) فی المصدر: «بن» لم ترد، و مثله فی رجال ابن داود: ۲۰۳/ ۱۷۰۴ و ما فی: منهج المقال: ۳۷۰، و مجمع الرجال ۶: ۲۵۸، و نقد الرجال: ۳۷۳، و جامع الرواة ۲: ۳۲۹، و تنقیح المقال ۳: ۳۱۶ و تهذیب الکمال ۳۱: ۳۲۹/ ۶۸۳۴ و غیرها، موافق لما فی الأصل و الحجریة و هو الصحیح.

(۳) فی المصدر: (الهروی)، و ما فی: رجال ابن داود: ۲۰۳/ ۱۷۰۴ و منهج المقال: ۳۷۰، و نقد الرجال: ۳۷۳، و غیرها موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۳/ ۶.

(۵) رجال ابن داود: ۲۰۳/ ۱۷۰۴.

(۶) رجال الشیخ: ۳۳۳/ ۴، مع زیادة جملة: «أحد بنی مالک بنی النجار».

(۷) رجال البرقی: ۳۱، و النسخة المطبوعة و الخطیة من رجال الشیخ خالیة منه.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۰۳

[۳۱۷۲] یحییٰ بن سلیم الطائفی:

أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱» عنه: أحمد بن محمّد بن عیسیٰ، فی الکافی، فی باب الصبر «۲».

[۳۱۷۳] یحییٰ بن سُلیمان:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳»، و احتمل اتحادهما مع أبی البلاد، جدّ یحییٰ بن إبراهیم المذکور فی الأصل، و تقدّم یحییٰ بن أبی سلیمان «۴».

[۳۱۷۴] یحییٰ صاحب الدیلم:

هو ابن عبد اللّه الآتی.

[۳۱۷۵] یحییٰ بن طلحة النَّهْدیّ:

عنه: الفقیه ثعلبة، فی الکافی «۵»، و التهذیب «۶»، و منذر بن جیفر «۷».

[۳۱۷۶] یحییٰ الطویل:

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی «۸»، و التهذیب «۹»، فی کتاب الجهاد

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۵/ ۳۸.

(۲) أُصول الکافی ۲: ۷۵/ ۱۵.

(۳) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۳۲.

(۴) تقدّم فی الجزء التاسع صحیفة: رقم: [۳۲۵۷].

و احتمال الاتحاد یعنی: اتحاد أبی البلاد مع یحییٰ بن سلیمان و یحیی بن أبی سلیمان.

(۵) الکافی ۳: ۳۳۷/ ۳، و فیه: یحییٰ بن طلحة.

(۶) تهذیب الأحکام ۲: ۱۰۱/ ۳۷۵، و فیه: یحییٰ بن طلحة.

(۷) الفقیه ۲: ۱۹۳/ ۸۸۰.

(۸) الکافی ۵: ۵۵/ ۱.

(۹) تهذیب الأحکام ۶: ۱۷۸/ ۳۶۱، ۳۶۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۰۴

مکرّراً، و وصف فی بعض الأسانید: بصاحب المصری «۱».

[۳۱۷۷] یحییٰ بن عبادة «۲» المکّی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳»، صاحب کتاب معتبر فی مشیخة الفقیه «۴»، [یروی «۵»] عنه: حنان بن سدیر «۶».

[۳۱۷۸] یحییٰ بن عبد اللّه بن الحسن:

ابن الحسن بن علی بن أبی طالب (علیهما السّلام) المدنی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷». هو صاحب الدیلم فی الأسانید، المشروح حاله فی السیر «۸» و الأنساب «۹».

عنه: الحسن بن محبوب، فی الکافی، فی باب ان مستقی العلم من بیت آل محمّد (علیهم السّلام) «۱۰»، و فی باب إنظار المعسر «۱۱»، و فی باب طلاق

---

(۱) انظر: الوسائل ۱۶: ۱۲۷/ ۲۱۱۵۳ (الهامش)، و معجم رجال الحدیث ۲۰: ۱۰۰.

(۲) فی حاشیة الأصل و الحجریة: «عباد رجال البرقی». و أُنظر رجال البرقی: ۳۱، و مثله فی مشیخة الفقیه: ۲۱.

(۳) رجال الشیخ: ۳۳۵/ ۳۹، و رجال البرقی: ۳۱.

(۴) الفقیه ۴: ۲۱، من المشیخة.

(۵) فی الأصل و الحجریة: (یرویه)، و الصحیح ما أثبتناه بین المعقوفین، و أَنظر روایة الکافی ۳: ۱۵۲/ ۲، و لاحظ أیضاً مشیخة الفقیه ۴: ۲۱.

(۶) الکافی ۳: ۱۵۲/ ۲.

(۷) رجال الشیخ: ۳۳۲/ ۲، مع زیادة: الشهید. الهاشمی.

(۸) انظر: تاریخ الطبری ۸: ۲۴۲، و الکامل فی التاریخ ۶: ۱۲۵.

(۹) راجع: المجدی: ۳۷، و عمدة الطالب: ۱۵۱.

(۱۰) أُصول الکافی ۱: ۳۲۸/ ۱.

(۱۱) الکافی ۴: ۳۵/ ۴.

المضطر «۱»، و فی التهذیب، فی باب أحکام الطلاق «۲»، و عبد اللّه بن حماد الأنصاری «۳».

[۳۱۷۹] یحییٰ بن عبد اللّه بن محمّد:

ابن عمر بن علی بن أبی طالب (علیه السّلام) الهاشمی، الکُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴» و یعرف فی کتب الأنساب: بیحییٰ الصالح «۵»، صاحب کتاب معتمد فی المشیخة «۶»، و مرّ فی (شمط) «۷».

[۳۱۸۰] یحییٰ بن عبد اللّه بن معاویة:

الکندی، أبو حجیة، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸» عنه: خلف بن حماد «۹».

[۳۱۸۱] یحییٰ بن عتبة «۱۰» بن أسماء بن جُویرة:

البصری، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱۱».

---

(۱) الکافی ۶: ۱۲۷/ ۴.

(۲) تهذیب الأحکام ۸: ۷۴/ ۲۴۸.

(۳) أُصول الکافی ۲: ۲۵۳/ ۵.

(۴) رجال الشیخ: ۳۳۲/ ۳.

(۵) راجع عمدة الطالب: ۳۶۵.

(۶) الفقیه ۴: ۲۵، من المشیخة.

(۷) فی الأصل و الحجریة (شمح)، و الصحیح ما أثبتناه کما مرّ فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۸۱، و هو المساوی لرقم الطریق: [۳۴۹].

(۸) رجال الشیخ: ۳۳۵/ ۴۱، و فیه زیادة: الأجلح.

(۹) الکافی ۶: ۳۳۹/ ۲، و فیه: یحییٰ بن عبد اللّه.

(۱۰) بن عتبة» لم یرد فی المصدر. و فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: بن عیینة (نسخة بدل).

(۱۱) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۲۳.

[۳۱۸۲] یحییٰ بن عُقْبهٔ بن أبی العِیزار:

أبو القاسم الکوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۱۸۳] یحییٰ بن علی التّمِیمی:

الربْعیّ، الکُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۱۸۴] یحییٰ بن المبارک:

من أصحاب الرضا (علیه السّلام) «۳». عنه: الحسن بن محبوب، فی التهذیب، فی باب العاجز عن الصیام «۴»، و یعقوب بن یزید «۵»، و السندی ابن الربیع «۶»، و سهل بن زیاد «۷»، و إبراهیم بن هاشم «۸».

[۳۱۸۵] یحییٰ بن محمّد بن سعید بن دینار:

کُوفیّ، یکنّی أبا الشبل، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۹». فی الجامع: عنه: یونس بن عبد الرحمن، فی الفقیه، فی باب الإشهاد علیٰ الوصیّة «۱۰».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۲۱، مع زیادة جملة: أسْنَدَ عَنْه.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۵/ ۴۳.

(۳) رجال الشیخ: ۳۹۵/ ۳، و رجال البرقی: ۵۴.

(۴) تهذیب الأحکام ۴: ۲۳۹/ ۶۹۹.

(۵) تهذیب الأحکام ۴: ۳۳۳/ ۱۰۴۸.

(۶) تهذیب الأحکام ۶: ۳۱۰/ ۸۵۶.

(۷) الکافی ۸: ۱۴۷/ ۱۲۵.

(۸) تهذیب الأحکام ۸: ۳۱۵/ ۱۱۷۴.

(۹) رجال الشیخ: ۳۳۵/ ۳۴، و رجال البرقی: ۳۱.

(۱۰) جامع الرواة ۲: ۳۳۹، و أُنظر الفقیه ۴: ۱۴۲/ ۴۸۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۰۷

[۳۱۸۶] یحییٰ بن [معمر «۱»] العطار:

فی التعلیقة: رویٰ عنه جعفر بن بشیر فی الحسن بإبراهیم «۲».

[۳۱۸۷] یحییٰ بن المساور:

أبو زکریا التمیمی، مولاهم، کوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳»، عنه: محمّد بن إسماعیل بن بزیع «۴»، و موسی بن القاسم «۵».

[۳۱۸۸] یحییٰ بن مُقْسم الکُوفیّ:

أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۱۸۹] یحییٰ بن موسی الصنعانی:

عنه: ابن أبی عمیر «۷»، فی الکافی، فی باب الموز «۸»، و علی بن أسباط «۹».

---

(۱) فی الأصل و الحجریة: «بن محمد» و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر، الموافق لما فی کتب الرجال و المصادر الروائیة، انظر: منتهیٰ المقال: ۳۲۹، تنقیح المقال ۳: ۳۲۲، معجم رجال الحدیث ۲۰: ۹۲، أُصول الکافی ۱: ۲۳۵/ ۴، کامل الزیارات: ۷۹ باب ۲۶ ح ۲.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۲۳۵/ ۴، علی بن إبراهیم عن أبیه و صالح بن السندی عن جعفر بن بشیر عن یحییٰ بن معمر العطار عن بشیر الدهان عن أبی عبد اللّه (علیه السّلام)، و راجع تعلیقة الوحید علیٰ منهج المقال: ۳۷۴.

(۳) رجال الشیخ: ۳۳۳/ ۱۳، و رجال البرقی: ۳۱.

(۴) الکافی ۶: ۳۱۱/ ۷.

(۵) الکافی ۶: ۳۰۶/ ۱۱.

(۶) رجال الشیخ: ۳۳۴/ ۱۴.

(۷) فی حاشیة الأصل: «محمد بن أبی عمر نسخة بدل»، و فوق الکلمة فی متن الحجریة: «أبی عمرو نسخة بدل».

(۸) الکافی ۶: ۳۶۰/ ۱.

(۹) الکافی ۶: ۳۶۰/ ۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۰۸

[۳۱۹۰] یحییٰ بن مهران الثَّوری:

الکُوفیّ، أبو عبید الحنائی «۱»، من أصحاب الصادق (علیه السّلام)، عنه: علی بن الحکم «۲».

[۳۱۹۱] یحییٰ بن یحییٰ الحَنَفی:

له کتاب فی الفهرست، یرویه علی بن الحسن بن فضال، عن أخیه، عن أبیه الحسن بن علی بن فضال «۳».

[۳۱۹۲] یحییٰ بن یعقوب:

أبو طالب القاضی، خال أبی یوسف القاضی، أسْنَدَ عَنْهُ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۱۹۳] یزید:

أبو خالد الأعور، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵».

[۳۱۹۴] یزید:

أبو خالد الكَناسی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶». و فی إیضاح العلّامة: وجدت بخطّ السعید صفی الدین بن معد حاشیة صورتها: إن أراد

(۱) فی المصدر: «الجبائی» و مثله فی: منهج المقال: ٣٧٣، و تنقیح المقال ٣: ٣٢٢. و فی مجمع الرجال ۶: ٢۶۵ (الخبابی)، و ما فی: نقد الرجال: ٣٧۶، و جامع الرواة ٢: ٣۴٠، موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(٢) رجال الشیخ: ٣٣۴/ ١٩.

(٣) فهرست الشیخ: ١٧٨/ ٧٧۴، و فیه: یحیی الحنفی.

(۴) رجال الشیخ: ٣٢۵/ ۴٢.

(۵) رجال الشیخ: ٣٣٨/ ٧٣.

(۶) رجال الشیخ: ٣٣۶/ ۵٠، ١۴٠/ ٧، فی أصحاب الصادق و الباقر (علیهما السّلام).

بیزید هذا الکناسی فالذی ذکره الدارقطنی انه برید بالباء المنقطة نقطة واحدة من تحتها، قال: و هو شیخ من شیوخ الشیعة، روی عن أبی جعفر و أبی عبد اللّه (علیهما السّلام) «۱»، و الشیخ الطوسی ذکره فی رجال أبی جعفر «٢» و أبی عبد اللّه (علیهما السّلام) «٣»، و قال: یزید بیاء منقطة نقطتین من تحتها، ذکر ذلک فی کتابه کتاب الرجال و اللّه أعلم «۴». انتهی.

عنه: الحسن بن محبوب، فی الفقیه، فی باب ما یجب به التعزیر «۵»، و لکن فی التهذیب: الحسن عن أبی أیوب الخزّاز عنه «۶»، و استصوبه فی الجامع «٧» لکثرة روایة أبی أیوب عنه. و عنه: علی بن رئاب «٨»، و هشام بن سالم «٩»، و أبو أیوب الخزاز «١٠».

[٣١٩۵] یزید البزاز:

یکنی أبا خالد، مولی حکم بن أبی الصلت الثقفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «١١».

(۱) المؤتلف و المختلف ١: ١٧۵.

(٢) رجال الشیخ: ١۴٠/ ٧.

(٣) رجال الشیخ: ٣٣۶/ ۵٠.

(۴) إیضاح الاشتباه: ٣٢١، فی ترجمة یزید أبو خالد القماط، و أُنظر تعلیقة السید محمد صادق بحر العلوم فی رجال الشیخ: ١۴٠/ ٧ (الهامش).

(۵) الفقیه ۴: ٢۶/ ۶٣.

(۶) تهذیب الأحکام ٧: ٣٨٢/ ١۵۴۴.

(٧) جامع الرواة ٢: ٣۴١.

(٨) تهذیب الأحکام ٨: ٩٠/ ٢٢۵.

(٩) تهذیب الأحکام ٩: ٢۶٨/ ٩٧۴.

(١٠) تهذیب الأحکام ٧: ٣٨٢/ ١۵۴۴.

(١١) رجال الشیخ: ٣٣٨/ ٧۴.

[٣١٩۶] يزيد بن خليفة الحارثى:

الحلوانى، عربى، و ليس من بنى الحارث، و لكنه «١» من بنى يأمن إخوته «٢»، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «٣».

عنه: يونس بن عبد الرحمن، فى الكافى «۴»، و التهذيب، فى باب الأوقات كثيراً «۵»، و صفوان بن يحيى، فى الكافى، فى باب كفارة الصوم و فديته «۶»، و منه فى باب نوادر كتاب الجنائز: صفوان بن يحيى، عن يزيد ابن خليفة الخولانى، و هو يزيد بن خليفة الحارثى «٧». إلى آخره، و فى باب الورع «٨»، و مرّتين فى التهذيب، فى باب الغرر و المجازفة «٩»، و فى الفقيه، فى باب نوادر الطواف «١٠»، و ابن مسكان، فيه «١١»، و فى الكافى «١٢»، و أبو المغراء «١٣»،

---

(١) فى الحجرية: و لكن.

(٢) كذا فى الأصل و الحجرية، و فى المصدر: و لكنه من بنى يأمن أخوه الحرث و عدادهم فيه.

(٣) رجال الشيخ: ٣٣٨/ ٧۵، ٣۶۴/ ١۵، فى أصحاب الصادق و الكاظم (عليهما السّلام) و سينبه المصنف (قدّس سرّه) على عدم اتحادهما فلاحظ، و رجال البرقى: ٣١ فى أصحاب الصادق (عليه السّلام).

(۴) الكافى ٣: ٢۶۵/ ۴.

(۵) تهذيب الأحكام ٢: ٢٠/ ۵۶.

(۶) الكافى ۴: ١۴۴/ ۶.

(٧) الكافى ٣: ٢۵١/ ٨.

(٨) أُصول الكافى ٢: ۶٢/ ٣.

(٩) تهذيب الأحكام ٧: ١٣٧/ ۶٠٩، ۶١٠.

(١٠) الفقيه ٢: ٢۵۵/ ١٢٣۵.

(١١) الفقيه ٢: ١٧٠/ ٧۴۵.

(١٢) الكافى ۴: ٢٣۶/ ٢٠.

(١٣) أُصول الكافى ٢: ٢٢٢/ ٣.

خاتمة المستدرك، ج٩، ص: ٢١١

و حنان بن سدير «١».

و فى الوجيزة: ثقة «٢»، و فى البلغة: موثق «٣»، و الظاهر أنّه لظنه اتحاده مع ابن خليفة المذكور فى أصحاب الكاظم (عليه السّلام) و قال: إنّه واقفى «۴». و الظاهر أنّه غير ما فى أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵»، بل و ما فى النجاشى، فإنّه قال: يزيد بن خليفة الحارثى، روى عن ابى عبد اللّه (عليه السّلام) له كتاب يرويه جماعة، أخبرنا محمّد بن محمّد، و ساق السند إلى على بن الحسن، عن محمّد بن أبى حمزة، عن يزيد بكتابه «۶». و لم يطعن عليه بالوقف.

و كذا ما فى الكشى قال: ما روى فى يزيد بن خليفة الحارثى، حدثنى حمدويه بن نصير، قال: حدثنى محمّد بن عيسى و محمّد بن مسعود، قال «٧»: حدثنى على بن محمّد، عن محمّد بن أحمد، عن محمّد بن عيسى ابن عبيد، عن النضر بن سويد رفعه، قال: دخل على أبى عبد اللّه (عليه السّلام) رجل يقال له: يزيد بن خليفة فقال له: من أنت؟ فقال له «٨»: من الحرث ابن كعب، قال: فقال أبو عبد اللّه (عليه السّلام): ليس من أهل بيت إلّا و فيهم

---

(۱) الکافی ۶: ۴۱۱/ ۱۶.

(۲) الوجیزة: ۶۰.

(۳) بلغة المحدثین: ۴۳۲/ ۲.

(۴) رجال الشیخ: ۳۶۴/ ۱۵، و الضمیر یرجع إلی الشیخ الطوسی (قدّس سرّه).

(۵) رجال الشیخ: ۳۳۸/ ۷۵.

(۶) رجال النجاشی: ۴۵۲/ ۱۲۲۴.

(۷) فی الأصل فوق الکلمة: (قالا ظاهراً) و فی الحجریة: (قالا حدثنا نسخة بدل).

(۸) فی الحجریة: (له) لم ترد.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۱۲

نجیب أو نجیبان، و أنت نجیب الحارث بن کعب «۱».

و النضر صحیح الحدیث فلا یضرّ الإرسال، و فیه مدح عظیم.

و فی الکافی، فی الصحیح: عن حنّان بن سدیر، عن یزید بن خلیفة و هو رجل من بنی الحارث بن کعب قال: سمعته یقول: أتیت المدینة و زیاد بن عبید اللّه الحارثی علیها، فاستأذنت علی أبی عبد اللّه (علیه السّلام) فدخلت علیه و سلمت علیه و تمکنت من مجلسی، قال: فقلت لأبی عبد اللّه (علیه السّلام): إنّی رجل من بنی الحارث و قد هدانی اللّه عزّ و جلّ إلی محبّتکم و مودّتکم أهل البیت، قال: فقال لی: کیف اهتدیت إلی مودّتنا أهل البیت، فواللّه إنّ محبّتنا فی بنی الحارث لقلیل؟! قال: فقلت له: جعلت فداک إنّ لی غلاماً خُراسانیّاً و هو یعمل القصارة، و له همشهریجون «۲» أربعة، و هم یتداعون کلّ جمعة لتقع الدعوة علی رجل منهم، فیصیب غلامی کلّ خمس جمع جمعة، فیجعل لهم النبیذ و اللحم، قال: ثم إذا فرغوا من الطعام و اللحم جاء بإجانة فملأها نبیذاً، ثمَّ

---

(۱) رجال الکشی ۲: ۶۲۵ ۶۲۶/ ۶۱۱ و فیه: (بلحارث) بدل (الحارث).

أقول: قال الفیروزآبادی فی القاموس المحیط: قولهم بلحارث لبنی الحارث بن کعب من شواذّ التّخفیف و کذلک یفعلون فی کلّ قبیلة تظهر فیها لام المعرفة، انظر القاموس المحیط ۱: ۱۶۵ (الحرث).

(۲) کذا فی الأصل و الحجریة و المصدر، و المراد منه أهل بلده، و فی الفارسیة: (همشهری).

و ورد فی خبر التهذیب ۹: ۳۷۸ ح ۱۳۸۲، فی باب میراث من لا وارث له من العصبة و الموالی و ذوی الأرحام، التعبیر عن أهل البلد بلفظ (همشاریجه):.

عن خلاد السّریّ یرفعه إلی أمیر المؤمنین علیه السّلام فی الرجل یموت و یترک مالًا لیس له وارث قال: فقال أمیر المؤمنین (علیه السّلام): أعطه همشاریجه.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۱۳

جاء بمطهرة فإذا ناول إنساناً منهم قال: لا تشرب حتی تصلّی علی محمّد و آل محمّد، فاهتدیت إلی مودّتکم بهذا الغلام.

قال: فقال (علیه السّلام) لی: استوص به خیراً و أقرأه منّی السلام، و قل له: یقول لک جعفر بن محمّد: انظر شرابک هذا الذی تشربه فإن کان یسکر کثیره فلا تقربنَّ قلیله، فإنَّ رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) قال: کلّ مسکر حرام، و قال: ما أسکر کثیره فإن قلیله حرام، قال: فجئت إلی الکوفة و أقرأت الغلام السلام من جعفر بن محمّد (علیهما السّلام) قال: فبکی، ثمّ قال لی: اهتمّ بی جعفر بن محمّد (علیهما السّلام) حتی یقرأنی السلام؟! قال: قلت: نعم و قد قال لی: قل له: انظر شرابک هذا الذی تشربه فإن کان یسکر کثیره فلا تقربنَّ قلیله فإنَّ رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) قال: کلّ مسکر حرام، و ما أسکر کثیره فقلیله حرام، و قد أوصانی بک فاذهب

فأنت حرّ لوجه اللّه، قال: فقال الغلام: و اللّه إنّه لشراب ما یدخل فی جوفی ما بقیت فی الدنیا «۱». و السند فی غایة الاعتبار.

و فی الجامع: یدل الخبر علیٰ حسن اعتقاده و حاله، لکنه بنفسه فی الطریق، و ذلک فی المقام غیر مضرّ «۲».

قلت: مرّ وجهه مراراً.

[۳۱۹۷] یزید بن سلیط الزیدی:

عدّه المفید فی إرشاده: من خاصّة أبی الحسن الکاظم (علیه السّلام)، و من

(۱) الکافی ۶: ۴۱۱/ ۱۶.

(۲) جامع الرواة ۲: ۳۴۳.

ثقاته، و من أهل الورع و العلم و الفقه من شیعته «۱». و فی مناقب ابن شهرآشوب: و روی صریح النص علیه أی الکاظم علیه السّلام بالإمامة من أبیه: ثقات منهم أخوه علی. إلیٰ أن قال: و یزید بن سلیط. إلیٰ آخره «۲».

و فی البلغة: و ابن سلیط ثقة «۳»، و فی الوجیزة: وثقه المفید «۴»، و فی الکافی بسندین عنه، قال: لقیت أبا إبراهیم (علیه السّلام) و نحن نرید العمرة فی بعض الطریق فقلت: جعلت فداک هل تُثْبِتُ هذا الموضع الذی نحن فیه؟ قال: نعم، فهل تثبته أنت؟ قلت: نعم، إنّی أنا و أبی لقیناک هاهنا و أنت مع أبی عبد اللّه (علیه السّلام) و معه إخوتک، فقال له أبی: بأبی أنت و أُمّی أنتم کُلکم أئمة مُطهّرون و الموت لا یَعْری منه أحد، فأحْدِث إلیّ شیئاً احَدِّثْ به من یَخْلُفُنی من بعدی فلا یضلّ، فقال: نعم یا أبا عبد اللّه هؤلاء ولدی و هذا سیدهم و أشار إلیک و قد عُلّم الحکم، و الفهم، و السّخاء، و المعرفة بما یحتاج إلیه الناس و ما اختلفوا فیه من أمر دینهم و دنیاهم، و فیه حسن الخلق، و حسن الجواب، و هو باب من أبواب اللّه عزّ و جلّ، و فیه اخریٰ: خیر من هذا کلّه، فقال له أبی: و ما هی بأبی أنت و أُمّی؟ قال (علیه السّلام): یُخْرج اللّه عزّ و جلّ منه غوث هذه الأُمة و غیاثها و نورها و فضلها و حکمتها خیر مولود.

ثم أطال (علیه السّلام) الکلام فی مناقبه، و إن الإمامة من اللّه تعالیٰ، و کنّی

(۱) الإرشاد ۲: ۲۴۸.

(۲) مناقب ابن شهرآشوب ۴: ۳۲۱.

(۳) بلغة المحدثین: ۴۳۳/ ۲.

(۴) الوجیزة (للمجلسی): ۶۰.

یزید فی بعض کلامه بأبی عمارة. إلیٰ أن قال: یا یزید إنّها ودیعة عندک فلا تخبر بها إلّا عاقلًا و عبداً تعرفه صادقاً، و إنْ سُئِلْتَ عن الشّهادة فاشهد بها. و فی آخر الخبر قال یزید: و کان اخوة علیّ (علیه السّلام) یرجون أن یرثوه فعادونی إخوته من غیر ذنب، فقال لهم إسحاق بن جعفر: و اللّه لقد رأیته و إنّه لیقعد من أبی إبراهیم بالمجلس الذی «۱» أجْلِسُ [فیه «۲»] أنا «۳».

و من أمعن النظر فی تمام الخبر لعلّه یقطع بوثاقته بل جلالته.

و مثله خبر آخر «۴» رواه فیه بعده، و هو أیضاً طویل شریف، یستفاد منه ما فوق الخبر الأول من المدح و الجلالة، فلاحظ.

و فی تکملة الکاظمی: و یعلم منهما أنه من أصحاب الصادق، و الکاظم، و الرضا، و الجواد (علیهم السّلام) و أنه معتقد لإمامتهم و معترف بها، فإن قلت: هو راویهما فیلزم الدور، قلت: اتفق الفقهاء و غیرهم علیٰ أنَّ الإقرار بالمذهب کاف لإثباته، و علیه جرت سیرة

النبیّ (صلّی اللّه علیه و آله) و أمیر المؤمنین و الأئمة بعدهما (صلوات اللّه علیهم) فإنهم یرضون من الکفار بالإقرار بالشهادتین و الاعتراف بالمذهب، نعم ما یظهر منهما من عدالته و أمانته و جلالته کما لا یخفیٰ علیٰ الناظر لا یکون دلیلًا علیٰ ذلک و لو قیل: إنّ ذلک یثبت من قول الشیخ المفید، و هذا یکون مؤیّداً له لکان حسناً، و یؤیّده

(۱) لم ترد فی الحجریة.

(۲) ما بین المعقوفتین لم یرد فی الأصل و الحجریة أثبتناه من المصدر لأن السیاق یقتضیه.

(۳) أُصول الکافی ۱: ۲۵۰ ۲۵۳/ ۱۴.

(۴) أُصول الکافی ۱: ۲۵۳/ ۱۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۱۶

أیضاً صحّة مضمون الخبرین «۱»، انتهیٰ.

قلت: مضافاً إلیٰ کونهما فی الکافی و قد شهد بصحة ما فیه، و قال «۲» أیضاً: و لا یتوهم من هذه النسبة کونه زیدی المذهب، أی قائلًا بإمامة زید کما اعترف به غیر واحد.

قال الصالح: هذه النسبة باعتبار النسب لا باعتبار المذهب «۳»، ثمّ استشهد «۴» لذلک بالخبرین، و قال فی آخر کلامه: و یدلان علیٰ أن وصفه بالزیدیة لا باعتبار المذهب «۵». و لقد أجاد فیما أفاد.

[۳۱۹۸] یزید بن عبد الملک النّوفلی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۱۹۹] یزید بن فَرْقَد النَّهْدِیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷» عنه: ابن مسکان «۸»، و حریز «۹»، و أبان بن عثمان، فی التهذیب، فی باب زکاة الفطرة «۱۰»، و علی بن

(۱) تکملة الرجال (للکاظمی) ۲: ۶۱۸.

(۲) ضمیر (قال) یرجع إلیٰ صاحب تکملة الرجال، فلاحظ المصدر.

(۳) شرح الکافی (للمازندرانی) ۶: ۱۷۱، و صرّح بأنّه: مجهول.

(۴) ضمیر (استشهد) یرجع إلیٰ صاحب التکملة أیضاً.

(۵) انظر تکملة الرجال (للکاظمی) ۲: ۶۱۵ ۶۱۶.

(۶) رجال الشیخ: ۱۴۰/ ۶، فی أصحاب الباقر (علیه السّلام).

و أمّا المذکور فی أصحاب الصادق (علیه السّلام) فهو بعنوان (یزید بن عبد الملک) من دون توصیف انظر رجال الشیخ: ۳۳۸/ ۷۱.

(۷) رجال الشیخ: ۳۳۸/ ۷۲.

(۸) تهذیب الأحکام ۴: ۷۴/ ۲۰۶.

(۹) تهذیب الأحکام ۴: ۷۳/ ۲۰۰.

(۱۰) تهذیب الأحکام ۴: ۷۳/ ۲۰۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۱۷

الحکم «۱».

[۳۲۰۰] یزید بن قیس الأرجنی «۲»:

فی رجال الشیخ: إنّه کان عامل علی (علیه السّلام) علی الری، و همدان، و أصفهان «۳».
قال المحقق صدر الدین العاملی مستدرکاً علی أبی علی: لم یذکر المصنف یزید بن قیس الارجنی، مع أنَّ یزید کان عاملًا لعلیّ (علیه السّلام)، و العمل یستلزم العدالة لأنّه أمین علی أموال المسلمین و دمائهم «۴»، انتهی.
و فی کتاب نصر بإسناده عن یوسف و أبی روق: أنّ علیاً (علیه السّلام) حین قدم من البصرة إلی الکوفة بعث یزید بن قیس الأرجنی علی المدائن و جوخا کلّها «۵».
و لعلّ ما فی رجال الشیخ، کان بعد رجوعه من صفین، فإنّه ممّن شهدها.
ففی کتاب نصر: عن عمر بن سعد، عن أبی روق، قال: دخل یزید ابن قیس الأرجنی علی علیّ بن أبی طالب (علیه السّلام) فقال: یا أمیر المؤمنین، نحن علی جهاز و عدّة، و أکثر الناس من أهل القوّة، من لیس به ضعف

---

(۱) لم نظفر بروایة علی بن الحکم عنه.

(۲) کذا فی الأصل و الحجریة، و فی المصدر: (الأرحبی)، و مثله فی: مجمع الرجال ۶: ۲۷۱، و نقد الرجال: ۳۷۸، و جامع الرواة ۲: ۳۴۴.

و فی منهج المقال: ۳۷۴ (الأرجی).

(۳) رجال الشیخ: ۶۲/ ۶.

(۴) تعلیقة و حواشی صدر الدین علی منتهی المقال، غیر متوفرة لدینا.

(۵) وقعة صفین: ۱۱، و فیه: (الأرحبی) بدل (الأرجنی).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۱۸

و لیس به علّة، فمر منادیک فیناد فی الناس فلیخرجوا إلی أهل معسکرهم بالنخیلة؟ فإنَّ أخا الحرب لیس بالسؤوم و لا النَّؤوم، و لا أخاً من أمکنه الفرص آمالها و استشهار فیها، و لا من یؤخّر الحرب فی الیوم إلی غد أو بعد.
فقال زیاد بن النضر: نصح لک یا أمیر المؤمنین یزید بن قیس، و قال: ما یعرف فتوکل علی اللّه، الخبر «۱».
و فیه بعد قصّة عطش أصحابه و إخراج العین عند دیر الراهب و إسلام الراهب قال: ثم مضی أمیر المؤمنین (علیه السّلام) حتی نزل بأرض الجزیرة فاستقبله بنو تغلب و النمر بن قاسط بالجزیرة قال: قال (علیه السّلام) لیزید بن قیس الأرجنی: یا یزید بن قیس قال: لبیک یا أمیر المؤمنین، قال: هؤلاء قومک من طعامهم فاطعَمْ، و من شرابهم فاشرَبْ «۲».

[۳۲۰۱] الیسع بن عبد اللّه القُمّی:

أبو علی، عنه: زرارة، فی الکافی، فی باب أنَّ الطلاق لا یقع إلّا لمن أراد الطلاق «۳»، و فی التهذیب، فی باب أحکام الطلاق «۴»، و الحسن بن الجهم «۵»، و مسعدة بن صدقة «۶».

---

(۱) وقعة صفین: ۱۰۱، و فیه: (الأرحبی) بدل (الأرجنی) و مع اختلاف قلیل فی الألفاظ.

(۲) وقعة صفین: ۱۴۵، ۱۴۶، و فیه: أیضاً (الأرحبی) بدل (الأرجنی).

(۳) الکافی ۶: ۶۲/ ۲، ۳.

(۴) تهذیب الأحکام ۸: ۵۱/ ۱۶۳.

(۵) تهذیب الأحکام ۳: ۳۱۰/ ۹۶۰، و فیه: الحسن بن الجهم عن أبی علی عن الیسع القمی.

(۶) الکافی ۶: ۳۲۳/ ۵، و فیه: مسعدة بن صدقة عن ابن الیسع.

و فی جامع الرواة ۲: ۳۴۵ فی ترجمته مسعدة بن صدقة عن الیسع فلاحظ.

[۳۲۰۲] یعقوب بن إبراهیم:

أبو إبراهیم الأنصاری، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۲۰۳] یعقوب الأحمر:

روی عنه: ابن مسکان، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲». و عنه: حمّاد ابن عثمان، فی التهذیب، فی باب علامة أول شهر رمضان «۳»، و أبو إسحاق ثعلبة بن میمون «۴»، و أبو المغراء «۵».

[۳۲۰۴] یعقوب بن عیثم:

صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه «۶»، یرویه عنه ابن أبی عمیر، و مرّ فی (شنا) ما یوضح وثاقته «۷».

[۳۲۰۵] یعقوب بن عُذافِر:

یروی عنه: یونس بن یعقوب، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۸».

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۶/ ۵۲.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۷/ ۶۶.

(۳) تهذیب الأحکام ۴: ۱۶۵/ ۴۷۰.

(۴) أُصول الکافی ۲: ۴۴۴/ ۱.

(۵) الکافی ۳: ۲۵۶/ ۲۵.

(۶) الفقیه ۴: ۶، من المشیخة، و فیه: (ابن عثیم) بدل (ابن عیثم)، بتقدیم الثاء علی الیاء و هو الموافق لما فی: الفقیه ۱: ۱۵/ ۳۰، ۳۲، تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۳/ ۶۷۴ و ۲۴۵/ ۷۰۷ و ۴۱۹/ ۱۳۲۵، الاستبصار ۱: ۳۱/ ۸۴، ۱: ۴۱/ ۱۱۴، جامع الرواة ۲: ۳۴۹، معجم رجال الحدیث ۲۰: ۱۴۳.

(۷) تقدّم فی الجزء الخامس صحیفة: ۳۸۳، الطریق رقم: [۳۵۱].

(۸) رجال الشیخ: ۳۳۷/ ۶۱.

[۳۲۰۶] يعقوب القمى:

عنه: حريز، فى الكافى، فى باب من قال لا إله إلّا اللّه و اللّه أكبر «۱».

[۳۲۰۷] يعقوب بن قيس البجلى:

الدُّهْنى، والد يونس بن يعقوب «۲»، عنه: ابنه يونس «۳».

[۳۲۰۸] [يعقوب بن نُعيم بن قَرْقارة:

قال السيد على بن طاوس فى فلاح السائل بعد ذكر خبر حديث يتضمن تغيّر لون الحسن بن على (عليهما السّلام) عند الوضوء قال: و روى نحو هذا الحديث عن مولانا الحسن (عليه السّلام) يعقوب بن نعيم بن قرقارة من أعيان أصحاب الرضا عليه السّلام فى كتاب الإمامة «۴»].

[۳۲۰۹] يعلى بن الحارث المحاربى:

الكُوفى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۳۲۱۰] يوسف بن إبراهيم:

أبو «۶» داود، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۷». عنه: صفوان بن

---

(۱) أُصول الكافى ۲: ۳۷۵/ ۱.

(۲) كذا فى الأصل و الحجرية من دون ذكر الرمز الذى يشير إلى صحبته للإمام الصادق (عليه السّلام)، و لعله من سهو القلم، انظر رجال الشيخ: ۳۳۶/ ۵۵ فى أصحاب الصادق (عليه السّلام).

(۳) تفسير القمى ۲: ۳۰۹.

(۴) ما بين الحاصرتين لم يرد فى الأصل، و أثبتناه من الحجرية.

و لم نقف عليه فى فلاح السائل، و لكن نقل عنه المجلسى فى بحار الأنوار ۸۰: ۳۴۶/ ۳۰.

(۵) رجال الشيخ: ۳۳۶/ ۵۱، و رجال البرقى: ۲۹.

(۶) فى حاشية الأصل و فوق الكلمة فى متن الحجرية: (أبى نسخة بدل).

(۷) رجال الشيخ: ۳۳۶/ ۵۷، و رجال البرقى: ۲۹.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۲۱

يحيى، فى التهذيب، فى باب ما تجوز الصلاة فيه من اللباس «۱»، و فى الكافى، فى باب اللباس «۲»، و عيص بن القاسم «۳».

[۳۲۱۱] يوسف بن أبى القاسم:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴».

[۳۲۱۲] يوسف البزّاز:

أبو یعقوب، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۵». عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب من وصف عدلًا و عمل بغیره «۶».

[۳۲۱۳] یوسف بن الحارث:

فی من لم یرو عنهم (علیهم السّلام): سهل بن الحسن الصفار أخو محمّد، روی عن یوسف بن الحارث الکمیدانی، عن عبد الرّحمن العرزمی کتابه. روی عنه: أخوه محمّد بن الحسن «۷».

و فی التعلیقة: ان ذلک یومی إلی معروفیته، بل و الاعتماد علیه «۸».

قلت: و ذکر ذلک فی الفهرست أیضاً فی ترجمة العرزمی «۹»، و استظهر (رحمه اللّه) أنّه الذی یروی عنه محمّد بن یحیی فی النوادر، و استثناه

(۱) تهذیب الأحکام ۲: ۲۰۸/ ۸۱۷.

(۲) الکافی ۶: ۴۴۲/ ۷.

(۳) الکافی ۶: ۴۵۱/ ۵.

(۴) رجال الشیخ: ۳۲۴/ ۴۸۳۹ (طبع جامعة المدرسین)، و رجال البرقی: ۲۹.

(۵) رجال الشیخ: ۳۳۶/ ۵۸.

(۶) أُصول الکافی ۲: ۲۲۷/ ۱.

(۷) رجال الشیخ: ۴۷۵/ ۷، و فیه: الکمندانی.

(۸) تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۳۷۶.

(۹) انظر فهرست الشیخ: ۱۰۸/ ۴۶۱.

القمیون «۱»، و ظاهر بعضهم المغایرة، و قد مرّ عدم الاعتناء بهذا الاستثناء، و بعد التسلیم عدم مضرّته.

[۳۲۱۴] یوسف بن عبد الرّحمن الکُناسی:

الکوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۲۱۵] یوسف بن یعقوب:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام)، ذکره مع أخیه قیس کما تقدم «۳»، و هو صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه «۴». و عنه: أخوه الجلیل یونس «۵».

[۳۲۱۶] یونس بن أبی إسحاق السبیعی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۲۱۷] یونس بن أبی یَعْفُور:

روی عنه: یونس بن یعقوب، و اسم أبی یعفور: قیس بن یعفور من بنی أشیم، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

---

(۱) انظر رجال النجاشی: ۳۴۸/ ۹۳۹.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۶/ ۴۸.

(۳) رجال الشیخ: ۲۷۴/ ۲۲، و تقدم أخیه فی الجزء الثامن صحیفة: ۳۲۷ الطریق رقم: [۲۲۴۳].

(۴) الفقیه ۴: ۱۰۵، من المشیخة.

(۵) الکافی ۶: ۳۸۵/ ۴.

(۶) رجال الشیخ: ۳۳۷/ ۶۸، و رجال البرقی: ۳۰.

(۷) رجال الشیخ: ۱۴۰/ ۱۶، ۳۳۷/ ۷۰، فی أصحاب الباقر و الصادق (علیهما السّلام)، و رجال البرقی: ۳۰ فی أصحاب الصادق (علیه السّلام).

خاتمة المستدرک، ج‌۹، ص: ۲۲۳

[۳۲۱۸] یونس بن خبّاب:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۲۱۹] یونس الشّیبانی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲»، یروی محمّد بن إسماعیل بن بزیع، عن صالح بن عقبة، عنه «۳».

[۳۲۲۰] یونس بن الصباح:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام)، فی الکشی ممدوح، کذا فی رجال ابن داود «۴». و نُسب إلی الاشتباه «۵»، و قد ذکرنا غیر مرّة أنّ اختلاف النسخ بالزیادة و النقصان یمنعانا عن نسبة الاشتباه إلیه.

[۳۲۲۱] یونس بن ظبیان:

المَرْمِیّ فی النجاشی «۶»، و الغضائری «۷»، و غیرهما، بالضعف و الغلوّ و الکذب و الوضع، لا أدری کیف یروی عنه شیوخ الطائفة و عیون العصابة!؟ مثل: جمیل بن درّاج، فی الکافی، فی باب نقش الخواتیم «۸»،

---

(۱) رجال الشیخ: ۱۴۱/ ۱۸، ۳۳۵/ ۷۰، فی أصحاب الباقر و الصادق (علیهما السّلام)، و رجال البرقی: ۱۳ فی أصحاب الباقر (علیه السّلام).

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۷/ ۶۳، و رجال البرقی: ۲۹.

(۳) الکافی ۷: ۳۴۵/ ۱۱، تهذیب الأحکام ۲: ۵۷/ ۱۹۸.

(۴) رجال ابن داود: ۲۰۷/ ۱۷۴۲، و لم نظفر به فی رجال الکشی.

(۵) انظر جامع الرواة ۲: ۳۵۵.

(۶) رجال النجاشی: ۴۴۸/ ۱۲۱۰.

(۷) رجال العلّامة: ۲۶۶/ ۲.

(۸) الكافى ۶: ۴۷۳/ ۲.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۲۴

و صفوان، و ابن أبى عمير، فى التهذيب، فى باب ضروب الحجّ «۱»، و فى الإستبصار، فى باب أنّ التمتع فرض من نأى عن الحرم «۲»، و عثمان بن عيسى، فى التهذيب، فى باب ثواب الحج «۳».

و عبد اللّه بن المغيرة عن محمّد بن زياد و هو ابن أبى عمير عنه، فى الكافى فى باب النهى عن الجسم و الصورة «۴»، و منصور بن يونس «۵»، و محمّد بن سنان «۶»، و الحسن بن راشد «۷»، و المفضل بن عمر «۸»، و محمّد بن موسى حوراء «۹»، و صالح بن سعيد «۱۰»، و داود بن كثير الرقّى «۱۱».

و يدلّ على حسن حاله و استقامته و علوّ مقامه و عدم غلوّه أخبار كثيرة:

أما فى آخر السرائر ممّا استطرفه من جامع البزنطى: و عنه عن هشام بن سالم قال: سألت أبا عبد اللّه (عليه السّلام) عن يونس بن ظبيان،

---

(۱) تهذيب الأحكام ۵: ۴۲/ ۹۵.

(۲) الاستبصار ۲: ۱۵۷/ ۵۱۳.

(۳) تهذيب الأحكام ۵: ۲۲/ ۶۱.

(۴) أُصول الكافى ۱: ۸۲/ ۶.

(۵) أُصول الكافى ۱: ۳۱۸/ ۳.

(۶) تهذيب الأحكام ۶: ۴۹/ ۱۱۳.

(۷) تهذيب الأحكام ۶: ۵۱/ ۱۱۹.

(۸) أُصول الكافى ۱: ۴۵۱/ ۲.

(۹) فهرست الشيخ: ۱۸۲/ ۸۱۰.

(۱۰) تهذيب الأحكام ۶: ۳۵/ ۷۴.

(۱۱) كفاية الأثر: ۲۵۵، و عنه المجلسى فى البحار ۳: ۲۸۷/ ۲.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۲۵

فقال: رحمه اللّه، و بنى له بيتاً فى الجنّة، كان و اللّه مأموناً على الحديث «۱». و الضمير فى عنه راجع إلى صاحب الكتاب يعنى البزنطى على ما هو المعهود فى كثير من مؤلّفات القدماء، أو إلى أبى بصير لا إلى سليمان بن خالد، كما صرّح به المولى عناية اللّه فى مجمع الرجال، و هذا ظاهر لمن راجع السرائر.

و كيف كان فالخبر صحيح غايته، و اعترف به المولى المذكور إلّا أنّه قال: و لعلّه خرج مخرج التقيّة لمعارضة كلام الشيخ له «۲». و هذا منه من الغرابة بمكان، و ما رأينا و لا سمعنا أن أحدهم (عليهم السّلام) كان يتقى من الغلاة خصوصاً الصادق (عليه السّلام) بالنسبة إلى أبى الخطاب و أصحابه على ما زعموا من أنّ يونس منهم.

و رواه الكشى فى رجاله: عن محمّد بن قولويه، عن سعد بن عبد اللّه ابن أبى خلف القمى، عن الحسن بن على الزبيدى «۳»، عن أبى محمّد القاسم بن الهروى، عن محمّد بن الحسين بن أبى الخطاب، عن ابن أبى عمير، عن هشام بن سالم، مثله. إلّا أنّه قال بعده: ابن الهروى مجهول، و هذا حديث غير صحيح مع ما قد روى فى يونس بن ظبيان «۴».

قلت: قد عرفت صحّة الخبر، و هذا مؤيّده، و ما ذكره غير قابل

(۱) السرائر ۳: ۵۷۸.

(۲) لم نعثر علیه فی مجمع الرجال، بل الکلام المذکور لعبد النبی الجزائری، ذکره فی ترجمة یونس بن علی القطان، راجع حاوی الأقوال: ۳۴۷/ ۲۱۵۴.

(۳) کذا فی الحجریة، و فی الأصل الکلمة غیر واضحة، و فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: (الزیتونی نسخة بدل).

(۴) رجال الکشی ۲: ۶۵۸/ ۶۷۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۲۶

للمعارضة کما ستعرف، ثمّ أنّ ظاهر الخبر بل صریحه أنّه توفی فی عهد الصادق (علیه السّلام) فلا تغفل.

ب ما فی الکشی فی ترجمة الفیض قال: ما روی فی الفیض بن المختار، و إن الفیض أول من سمع عن أبی عبد اللّه (علیه السّلام) نصّه علی ابنه موسى بن جعفر (علیهما السّلام).

جعفر بن أحمد بن أیوب، عن أحمد بن الحسن المیثمی «۱»، عن أبی نجیح، عن الفیض بن المختار. و عنه، عن علی بن إسماعیل، عن أبی نجیح، عن الفیض، قال: قلت لأبی عبد اللّه (علیه السّلام): جعلت فداک، ما تقول فی الأرض أتقبلها من السلطان ثم أؤاجرها آخرین، علی أن ما أخرج اللّه منها من شیء کان لی من ذلک النصف «۲»، أو أقل من ذلک أو أکثر؟ قال: لا بأس به.

فقال له إسماعیل ابنه: یا أبت لم تحفظ؟ قال: فقال: یا بنیّ أو لیس کذلک أعامل أکرتی! إنّی کثیراً ما أقول لک الزمنی و لا تغفل، فقام إسماعیل فخرج، فقلت: جعلت فداک، و ما علی إسماعیل أن لا یلزمک إذا کنت أفضیت إلیه الأشیاء من بعدک کما أُفضیت إلیک بعد أبیک، قال: فقال: یا فیض ان إسماعیل لیس منی کأنا من أبی.

قلت: جعلت فداک، فقد کنّا لا نشک أن الرحال ستحط إلیه من بعدک، و قد قلت فیه ما قلت، فان کان ما یخاف و أسأل اللّه العافیة فإلی من؟ قال: فأمسک عنی، فقبّلت رکبته و قلت: ارحم سیدی، فإنما هی

(۱) فی المصدر: التیمی.

(۲) فی المصدر زیادة: أو الثلث.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۲۷

النار، انّی و اللّه لو طمعت انّی أموت قبلک لما بالیت، و لکنّی أخاف البقاء بعدک، فقال لی: مکانک.

ثمّ مال إلی ستر فی البیت فرفعه و دخل ثم مکث قلیلًا ثمّ صاح یا فیض أدخل! فدخلت، فإذا هو فی المسجد قد صلّی فیه، و انحرف عن القبلة، فجلست بین یدیه، فدخل إلیه أبو الحسن (علیه السّلام) و هو یومئذ خُماسی و فی یده درّة، فأقعده علی فخذه، فقال له: بأبی أنت و أُمّی، و ما هذه المخفقة بیدک؟ قال: مررت بأخی علیّ و هی فی یده یضرب بها بهیمة فانتزعتها من یده.

فقال أبو عبد اللّه (علیه السّلام): یا فیض إنّ رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) أُفضیت إلیه صحف إبراهیم و موسى (علیهما السّلام) فائتمن علیها رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) علیّاً (علیه السّلام) و ائتمن علیها علیّ الحسن، و ائتمن علیها الحسن الحسین، و ائتمن علیها الحسین علی بن الحسین، و ائتمن علیها علی بن الحسین محمّد بن علیّ (صلوات اللّه علیهم)، و ائتمننی علیها أبی، و کانت عندی، و لقد ائتمنت علیها ابنی هذا علی حداثته، و هی عنده، فعرفت ما أراد، فقلت له: جعلت فداک زدنی.

قال: یا فیض إنّ أبی کان إذا أراد أنْ لا تُردّ له دعوة أقعدنی علی یمینه، فدعا و أمّنت فلا ترد له دعوة، و کذلک أصنع بابنی هذا، و لقد ذکرناک أمس بالموقف فذکرناک بخیر، فقلت له: یا سیدی زدنی.

فقال: یا فیض إنّ أبی کان إذا سافر و أنا معه فنعس و هو علی راحلته أدنیت راحلتی من راحلته، فوسّدته ذراعی المیل و المیلین حتی

يقضى وطره من النوم، و كذلك يصنع بى ابنى هذا، قال: قلت: جعلت فداك

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۲۸

زدنى.

قال: إنّى لأجد بابنى هذا ما كان يجد يعقوب بيوسف، قلت: يا سيدى زدنى.

قال: هو صاحبك الذى سألت عنه فأقرّ له بحقّه، فقمت حتى قبلت رأسه و دعوت اللّه له، فقال أبو عبد اللّه (عليه السّلام) أما أنّه لم يؤذن له «۱» فى أمرك منه، قال: جعلت فداك أخبر به أحداً؟ قال: نعم، أهلك و ولدك و رفقاءك، و كان معى أهلى و ولدى و يونس بن ظبيان من رفقاى، فلما أخبرتهم حمدوا اللّه على ذلك كثيراً.

و قال يونس: لا و اللّه حتى أسمع ذلك منه، و كانت فيه عجلة، فخرج و اتبعته فلما انتهيت إلى الباب سمعت أبا عبد اللّه (عليه السّلام) و قد سبقنى فقال: الأمر كما قال لك فيض، قال: سمعت و أطعت «۲».

و رواه الشيخ النعمانى فى كتاب الغيبة: عن محمّد بن همام، قال: حدثنى حُمَيد بن زياد، قال: حدثنا الحسن بن محمّد بن سماعة، عن أحمد بن الحسن المِيثمى، قال: حدثنا أبو نجيح المسمعى، عن الفيض مثله «۳».

و رواه فى الكافى: عن محمّد بن يحيى و أحمد بن إدريس، عن محمّد بن عبد الجبار، عن الحسن بن الحسين، عن أحمد بن الحسن

---

(۱) فى حاشية الأصل و الحجرية: (لى فى أول منك نسخة بدل)، (لى فى المرة الأُولى منك نسخة النعمانى).

(۲) رجال الكشى ۲: ۶۴۳/ ۶۶۳.

(۳) الغيبة للنعمانى ۲: ۳۲۴.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۲۹

الميثمى، عن فيض بن المختار، فى حديث طويل فى أمر أبى الحسن (عليه السّلام)، حتى قال له أبو عبد اللّه (عليه السّلام): هو صاحبك الذى سألت عنه. و ساق إلى آخر الخبر «۱».

و عليه فالخبر صحيح على الأصح من وثاقة الحسن بن الحسين كما مرّ فى (رله) «۲»، و كذا على رواية الكشى «۳»، و النعمانى «۴»، لأنّ الميثمى ممّن قالوا فى حقّه: صحيح الحديث «۵».

و كيف كان فالخبر صريح فى عدم اعتقاده بامامة إسماعيل، و اعترافه و اعتقاده بامامة الكاظم (عليه السّلام).

ج ما فى الكافى: عن العدّة، عن أحمد بن محمّد، عن القاسم بن يحيى، عن جدّه الحسن بن راشد، عن الحسين بن ثوير، قال: كنت أنا و يونس بن ظبيان و المفضّل بن عمرو و أبو سلمة السراج، جلوساً عند أبى عبد اللّه (عليه السّلام) و كان المتكلم منّا يونس، و كان أكبرنا سنّاً، فقال له: جعلت فداك إنّى أحضر مجلس هؤلاء القوم يعنى ولد العباس فما أقول؟ فقال: إذا أُحضرت فذكرتنا فقل: اللهم أرنا الرخاء و السرور، فإنّك تأتى على ما تريد «۶»، الخبر.

---

(۱) أُصول الكافى ۱: ۲۴۶/ ۹.

(۲) تقدّم فى الجزء الخامس صحيفة ۲۸، الطريق رقم: [۲۳۵].

(۳) رجال الكشى ۲: ۶۴۲/ ۶۶۳، و كما تقدّم.

(۴) الغيبة للنعمانى ۲: ۳۲۴/ ۲، و كما تقدّم.

(۵) رجال النجاشى: ۷۴/ ۱۷۹.

(۶) فى حاشية الأصل: إلى أن قال جعلت فداك. (و بقيّة الكلمات لم تكن واضحة).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۳۰

و هو طویل شریف فیه زیارة حسنة، فیها جملة من غرائب فضائلهم «۱».

و رواه ابن قولویه فی کامل الزیارة: عن أبیه و علی بن الحسین و محمّد بن الحسن بن الولید جمیعاً، عن سعد بن عبد اللّه، عن أحمد بن محمّد بن عیسی، عن القاسم «۲»، مثله سنداً و متناً.

و رواه الشیخ فی التهذیب بسند الکلینی و فیه: و کان المتکلم یونس ابن ظبیان، و کان أکبرنا سناً فقال له: جعلت فداک إذا أردت زیارة الحسین (علیه السّلام) کیف أصنع و کیف أقول؟ قال: إذا أتیت أبا عبد اللّه (علیه السّلام) فاغتسل. إلی آخر الزیارة الشریفة، التی هی أوّل الزیارات فی التهذیب «۳».

و قال الصدوق فی الفقیه: زیارة قبر أبی عبد اللّه الحسین بن علی بن أبی طالب المقتول بکربلاء (صلوات اللّه علیهما)، قال الصادق (علیه السّلام): إذا أتیت. و ساق مثل ما فی الکافی «۴» و التهذیب «۵» باختلاف یسیر فی بعض الکلمات، و قال فی آخره: و قد أخرجت فی کتاب الزیارات و کتاب مقتل الحسین (علیه السّلام) أنواعاً من الزیارات، و اخترت هذه لهذا الکتاب، لأنّها أصح الزیارات عندی من طریق الروایة، و فیها بلاغ و کفایة «۶».

---

(۱) الکافی ۴: ۵۷۵/ ۲.

(۲) کامل الزیارات: ۸۰ باب ۲۶ الحدیث الخامس، و فیه: حدثنی أبی، عن سعد بن عبد اللّه، عن أحمد بن محمد بن عیسی، عن القاسم بن یحیی.

(۳) تهذیب الأحکام ۶: ۵۴/ ۱۳۱.

(۴) الکافی ۴: ۵۷۵/ ۲.

(۵) تهذیب الأحکام ۶: ۵۴/ ۱۳۱.

(۶) الفقیه ۲: ۳۵۸ ۳۶۱/ ۱۶۱۴، ۱۶۱۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۳۱

و ظاهر الصدوق وثاقة یونس و جلالته، فإن هذه الزیارة البلیغة لفظاً و معنی لا یلقیها الإمام إلّا لمن کان فی أعلی الدرجة من الإیمان فضلًا عن الوثاقة، و لا یحتمل فی حقه حینئذ الغلوّ و الخطابیة و الکذب.

و هذا أیضاً ظاهر أحمد بن محمّد بن أبی نصر فی جامعه، و هو من الأُصول المعروفة، فإنه نقل الخبر السابق الصریح فی حسن عاقبته و وثاقته و أمانته، و لم یتعرّض لطعن فیه و قال بلا فصل: یونس بن ظبیان قال: دخلت علی أبی عبد اللّه (علیه السّلام) و هو رمد شدید الرمد، فاغتممنا لذلک، ثم أصبحنا من الغد فدخلنا علیه، فإذا لا رمد بعینه و لا به [قلبة «۱»] فقلنا: جعلنا فداک هل عالجت عینیک بشیء؟ فقال: نعم بما هو العلاج، فقلنا: ما هو؟ قال: عوذة، قال: فکتبناها و هی:

أعوذ بعزّة اللّه و أعوذ بقوّة اللّه و أعوذ بقدرة اللّه و أعوذ بنور اللّه و أعوذ بعظمة اللّه و أعوذ بجلال اللّه و أعوذ بجمال اللّه و أعوذ ببهاء اللّه و أعوذ بجمع اللّه قلنا ما جمع اللّه؟ قال: بکلّ اللّه و أعوذ بعفو اللّه و أعوذ بغُفران اللّه و أعوذ برسول اللّه و أعوذ بالأئمّة و یسمّی واحداً فواحداً (علیهم السّلام) ثمّ قال: علی ما یشاء من شرّ ما أحذر «۲»، اللهم أنت ربّ الطیبین «۳» «۴».

د ما فی التهذیب مسنداً: عن یونس بن ظبیان، قال: أتیت أبا عبد اللّه (علیه السّلام) حین قدم الحیرة، و ذکر حدیثاً حدّثناه، إلّا أنّه سار معه

---

(۱) فی الأصل و الحجریة: (قلبته)، و ما بین المعقوفتین أثبتناه من المصدر، و قَلَبة: أی ألم و علّة، انظر لسان العرب ۱: ۶۸۷ قلب-.

(۲) فی الأصل و الحجرية تحت الكلمة: أجد فی نسخة البحار.

(۳) فی الأصل و الحجرية فوق الكلمة: المطيعين فی نسخة البحار.

(۴) السرائر ۳: ۵۷۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۳۲

حتی أتينا إلیٰ المكان الذی أراد فقال: يا يونس أقرن دابّتک، فقرنت بينهما، ثم رفع يده و دعا دعاءً خفيّاً لم أفهمه، ثم استفتح الصلاة فقرأ فيها سورتين خفيفتين يجهر فيهما، ففعلت كما فعل، ثم دعا ففهمته و علّمنيه و قال: يا يونس أ تدری أی مكان هذا؟ قلت: جعلت فداک لا و اللّه، و لكنّی أعلم أنّی فی الصحراء، قال: هذا قبر أمير المؤمنين (عليه السّلام) يلتقی هو و رسول اللّه (صلّی اللّه عليه و آله) إلیٰ يوم القيامة، الدعاء: اللهم لا بد من أمرک و لا بدّ من قدرک، الدعاء «۱».

و رواه السيد عبد الكريم فی فرحة الغریّ بسنده إلیٰ الشيخ و قال فی آخره: نقلته من خطّ الطوسی فی التهذيب، ثمّ نقله عن مزار الجليل محمّد ابن أحمد بن داود القمّی بسند آخر ينتهی إلیٰ يونس «۲»، و هذا دعاء معروف موجود فی تمام كتب المزار، تلقّاه الأصحاب بالقبول، و به يدفع توهم كونه راويه، مع أنّ دلالته علیٰ إيمانه و حسن ولائه بإقراره و اعترافه كاف لما نحن بصدده.

ثمّ فی التهذيب «۳» و الفرحة «۴» زيارة لأمير المؤمنين (عليه السّلام) رواها الشيخ عن شيخه المفيد عن شيخه محمّد بن أحمد بن داود عن ابن عقدة بإسناده إلیٰ يونس بن ظبيان عن أبی عبد اللّه (عليه السّلام) قال: إذا أردت زيارة قبر أمير المؤمنين (عليه السّلام) فتوضأ و اغتسل و امش علیٰ هنيأتک و قل: الحمد

---

(۱) تهذيب الأحكام ۶: ۳۵/ ۷۴.

(۲) فرحة الغری: ۶۶، ۶۸.

(۳) تهذيب الأحكام ۶: ۲۵/ ۵۳.

(۴) فرحة الغری: ۸۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۳۳

للّه الذی. الزيارة، و قد تلقاها الأصحاب أيضاً بالقبول.

و نقلها الصدوق فی الفقيه «۱» من غير اسناد، و لا يرويها إلّا مؤمن مستقيم كما لا يخفیٰ علیٰ من أمعن النظر فيها، إلیٰ غير ذلک من الأخبار الكثيرة الدالة علیٰ إيمانه و إخلاصه و استقامته، و شفقته (عليه السّلام) عليه.

و مع ذلک فانظر إلیٰ ما رواه الكشی فی ذمّه، قال فی أول الترجمة: يونس بن ظبيان متّهم غال، و ذكر أنّ عبد اللّه بن محمّد بن خالد الطيالسی قال: كان الحسن بن علی الوشاء بن بنت إلياس يحدثنا بأحاديثه إذا مرّ علينا حديث النبی (صلّی اللّه عليه و آله) الذی يرويه يونس بن ظبيان حديث العمود فقال: تحدثوا عنّی هذا الحديث لأروی لكم، ثمّ رواه «۲».

حدثنی محمّد بن قولويه القمی، قال: حدثنی سعد بن عبد اللّه، قال حدثنی محمّد بن عيسیٰ، عن يونس قال: سمعت رجلًا من الطيارة يحدث أبا الحسن الرضا (عليه السّلام) عن يونس بن ظبيان أنه قال: كنت فی بعض الليالی و أنا فی الطواف فإذا نداء من فوق رأسی: يا يونس إنّی أنا اللّه لا إله إلّا أنا فاعبدنی، و أقم الصلاة لذكری، فرفعت رأسی فإذا ح «۳».

فغضب أبو الحسن (عليه السّلام) غضباً لم يملک نفسه، ثمّ قال للرجل: أخرج عنّی لعنک اللّه، و لعن من حدثک، و لعن يونس بن ظبيان ألف لعنة تتبعها ألف لعنة، كلّ لعنة منها تبلغک قعر جهنم، أشهد ما ناداه إلّا

---

(۱) الفقيه ۲: ۳۵۲.

(۲) رجال الكشى ۲: ۶۵۷/ ۶۷۲.

(۳) كذا فى الأصل و الحجرية، و فى المصدر «ج» بالجيم المعجمة بدل (ح) الحاء المهملة و قال الميرداماد فى شرحه الحديث المذكور: «ج» كناية عن جبرئيل (عليه السّلام)، انظر: رجال الكشى ۲: ۶۵۷.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۳۴

الشيطان، أما أن يونس مع أبى الخطاب فى أشدّ العذاب مقرونان و أصحابهما إلى ذلك الشيطان مع فرعون و آل فرعون فى أشدّ العذاب، سمعت ذلك من أبى (عليه السّلام).

قال «۱» يونس: فقام الرجل من عنده فما بلغ الباب، إلّا عشر خطى حتى صرع مغشيّاً عليه، و قد قاء برجيعه و حمل ميّتاً، فقال أبو الحسن (عليه السّلام): أتاه ملك بيده عمود فضرب على هامته ضربة قلب بها مثانته حتى قاء برجيعه، و عجل اللّه بروحه إلى الهاوية، و ألحقه بصاحبه الذى حدّثه يونس ابن ظبيان و رأى الشيطان الذى كان يتراءى له «۲».

حدثنى أحمد بن على، قال: حدثنى أبو سعيد الآدمى، عن أبى القاسم عبد الرّحمن بن حمّاد، عن ابن فضال، عن غالب بن عثمان، عن عمّار بن أبى عتبة «۳»، قال: هلكت بنت لأبى الخطاب فلما دفنها طلع يونس بن ظبيان فى قبرها و قال: السلام عليك يا بنت رسول اللّه «۴»، ثم روى خبر المدح الذى مرّ «۵».

و الجواب: إمّا عن الخبر الأول فاعلم أولًا أنّ المولى عناية اللّه زعم فى ترتيب رجال الكشى أنّ المراد بحديث العمود فيه هو الذى يأتى فى

---

(۱) فى الأصل فوق الكلمة: كذا.

(۲) رجال الكشى ۲: ۶۵۷/ ۶۷۳.

(۳) فى المصدر: (عنبسة) بدل (عتبة).

(۴) رجال الكشى ۲: ۶۵۸/ ۶۷۴.

(۵) رجال الكشى ۲: ۶۵۸/ ۶۷۵، و راجع خبر المدح المتقدم عن السرائر و رجال الكشى فى أول الترجمة.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۳۵

الخبر الثانى «۱»، و هو اشتباه عجيب! ناش من قلّة الانس بأحاديث آل محمّد (عليهم السّلام) بل المراد به الحديث المعروف: من أنّ اللّه تعالى جعل لهم عموداً من نور يرون به أعمال العباد، رواه جمّ غفير من الرواة عنهم (عليهم السّلام) منهم يونس بن ظبيان، و قد رواه عنه جماعة كثيرة «۲»، و منهم الوشاء.

فروى الصفار فى البصائر: عن أحمد بن محمّد بن عيسى، عن الحسن بن على الخزاز، عن الحسين بن أحمد المنقرى، عن يونس بن ظبيان، قال: سمعت أبا عبد اللّه (عليه السّلام) يقول: إذا أراد اللّه أن يحبل بإمام اوتى بسبع ورقات من الجنّة فأكلهنّ قبل أن يقع، فإذا وقع فى الرحم سمع الكلام فى بطن امّه، فإذا وضعته رفع له عمود من نور فيما بين السماء و الأرض، و كتب على عضده الأيمن: وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقاً وَ عَدْلًا لا مُبَدِّلَ لِكَلِماتِهِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ «۳».

و عن أحمد بن محمّد، عن الحسن بن محبوب، عن صالح بن سهل الهمدانى و غيره، رواه عن يونس بن ظبيان، عن أبى عبد اللّه (عليه السّلام) قال: إذا أراد اللّه أن يقبض روح إمام و يخلق من بعده إماماً أنزل قطرة من تحت العرش إلى الأرض، فيلقيها على ثمرة أو على بقلة، فيأكل تلك الثمرة أو تلك البقلة الإمام الذى يخلق اللّه منه نطفة الإمام الذى يقوم من بعده، قال: فيخلق اللّه من تلك القطرة نطفة فى الصلب، ثمّ يصير إلى الرحم فيمكث

---

(۱) انظر مجمع الرجال ۶: ۲۹۱.

(۲) انظر بصائر الدرجات: ۴۵۶/ ۲، ۴۵۷/ ۷.

(۳) بصائر الدرجات: ۴۵۸/ ۲، الأنعام الآیة: ۱۱۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۳۶

فیها أربعین لیلة، فإذا مضی له أربعون لیلة سمع الصوت، فإذا مضی له أربعة أشهر کتب علی عضده الأیمن: وَ تَمَّتْ کَلِمَةُ رَبِّکَ «۱» الآیة، فإذا خرج إلی الأرض أُوتی الحکمة، و زیّن بالعلم و الوقار، و أُلبس الهیبة، و جعل له مصباح من نور یعرف به الضمیر، و یری به أعمال العباد «۲».

و عن أحمد بن محمّد، عن الحسین بن سعید، عن مقاتل، عن الحسین بن أحمد، عن یونس بن ظبیان مثله «۳».

و عن محمّد بن عبد الجبار، عن ابن أبی نجران، عن الحسن بن محبوب، عن مقاتل، مثله بأدنی تفاوت «۴».

و رواه العیاشی فی تفسیره عن یونس مثله «۵».

و عن عمران بن موسی، عن أیّوب بن نوح، عن عبد السلام بن سالم، عن الحسین، عن یونس بن ظبیان، عن أبی عبد اللّه (علیه السّلام) قال: إنّ الامام یسمع فی بطن امّه، فإذا ولد خطّ علی منکبیه خطّ، ثم قال: هکذا بیده، فذلک قول اللّه تعالی: وَ تَمَّتْ کَلِمَةُ رَبِّکَ صِدْقاً وَ عَدْلًا لا مُبَدِّلَ لِکَلِماتِهِ «۶» و جعل له فی کلّ قریة عمود من نور یری به ما یعمل أهلها فیها «۷».

(۱) الأنعام ۶: ۱۱۵.

(۲) بصائر الدرجات: ۴۵۱/ ۴.

(۳) بصائر الدرجات: ۴۵۲/ ۷.

(۴) بصائر الدرجات: ۴۵۳/ ۸، و فیه: (أحمد بن عبد الجبار) بدل (محمد بن عبد الجبار).

(۵) تفسیر العیاشی ۱: ۳۷۴/ ۸۳.

(۶) الأنعام ۶: ۱۱۵.

(۷) بصائر الدرجات: ۴۵۶/ ۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۳۷

و عن عمران بن موسی، عن أیوب بن نوح، عن العبّاس بن عامر، عن الحسین، مثله «۱».

و عن علی بن خالد، عن أیوب بن نوح، مثله «۲».

و لهذا الحدیث عنه طرق اخری لا حاجة إلی نقلها بعد نقل هؤلاء الاعلام الموصوفین بکل جمیل، و فیهم مثل: ابن عیسی، و ابن محبوب، و ابن نوح، و ابن أبی نجران، و لعلّ الوشاء استعظم الحدیث أولًا کجملة من الرواة الذین کانوا یتحاشون عن روایة أمثال هذه الأحادیث، بل کانوا ینسبون راویها إلی الغلوّ و الارتفاع، فلمّا وقف علی روایة هؤلاء هانت علیه الروایة، فعدّ هذا الخبر من أخبار مدحه أولی و أنسب.

و أمّا الخبران الآخران فحاصلهما أنّه کان خطابیاً، و من أصحاب أبی الخطاب فی حیاة أبی الخطاب إلی أن مات، و هذا ممّا یکذّبه الوجدان، فان خروج أبی الخطاب و هلاکه کان قبل سنة ثمان و ثلاثین و مائة بمدّة کما یظهر من الکشی فی ترجمة أبی الخطاب فی خبر معتبر.

و فیه فی الصحیح: عن ابن أبی عمیر، عن المفضّل بن یزید «۳»، قال: قال أبو عبد اللّه (علیه السّلام) و ذکر أصحاب أبی الخطاب و الغلاة فقال لی: یا مفضل لا تقاعدوهم و لا تواکلوهم و لا تشاربوهم و لا تصافحوهم و لا توارثوهم «۴».

و الأخبار فی هذا المعنی و لعنه و لعن من بقی منهم و لعن من دخل

(۱) بصائر الدرجات: ۴۵۷/ ۷.

(۲) بصائر الدرجات: ۴۵۶/ ۳.

(۳) فی المصدر: (بن مزید) بدل (بن زید).

(۴) رجال الکشی ۲: ۵۸۶/ ۵۲۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۳۸

قلبه رحمة لهم و البراءة منهم و الاجتناب عنهم کثیرة، رواها الذین رووا عن یونس بن ظبیان الفضائل و المعارف و الأحکام الدینیة کابن أبی عمیر، و صفوان، و ابن محبوب، و ابن المغیرة، و أمثالهم، فالخبر المتضمن لخطابیّة یونس قدح فی عمل أساطین المذهب، و شیوخ الطائفة، بل یظهر للمتتبع أنّ الصادق (علیه السّلام) کان یألف و یستأنس به، و یخصّه بإلقاء المطالب العالیة، و لم یعهد أنّه (علیه السّلام) فعل بخطابی قلیلًا مما فعل به.

و فی الکافی بإسناده: عن عبد اللّه بن المغیرة، عن محمّد بن زیاد، قال: سمعت یونس بن ظبیان یقول: دخلت علی أبی عبد اللّه (علیه السّلام) فقلت له: إنّ هشام بن الحکم یقول قولًا عظیماً، الخبر «۱».

و ابن المغیرة من أصحاب الإجماع فلا یضرّ کونه راویاً، و یظهر منه أنّه من أهل العلم و الفضل و التوحید، و لم یکن غالیاً و لا مقصّراً.

و فیه: عن علیّ، عن أبیه، عن ابن أبی عمیر، عن جمیل بن درّاج، عن یونس بن ظبیان و حفص بن غیاث، عن أبی عبد اللّه (علیه السّلام) قالا: قلنا: جعلنا فداک، أ یکره أنْ یکتب الرجل فی خاتمه غیر اسمه و اسم أبیه؟ فقال: فی خاتمی مکتوب: اللّه خالق کلّ شیء، و فی خاتم أبی محمّد بن علی و کان خیر محمّدی رأیته بعینی: العزّة للّه، و فی خاتم علی بن الحسین (علیهما السّلام): الحمد للّه العلی العظیم، و فی خاتم الحسن و الحسین (علیهما السّلام): حسبی اللّه، و فی خاتم أمیر المؤمنین (علیه السّلام): للّه الملک «۲».

(۱) أُصول الکافی ۱: ۸۲/ ۶.

(۲) الکافی ۶: ۴۷۳/ ۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۳۹

و فی التهذیب «۱»، و کامل الزیارة «۲»، مسنداً: عن محمّد بن سنان، عنه، عنه (علیه السّلام) قال: من زار قبر الحسین (علیه السّلام) یوم عرفة کتب اللّه له ألف ألف حجّة مع القائم (علیه السّلام)، الخبر.

و الخطابی لا یروی أمثال هذه الأخبار، فإنه من الإسماعیلیة کما أوضحنا ذلک فی شرح حال کتاب دعائم الإسلام «۳»، و ذکرنا أنّهم ینکرون الأحکام و الشرائع، و لیس منهم رواة فی کتب الأحادیث، بل لا تجد فی کتب الرجال راویاً قدحوه بأنّه کان منهم کما طعنوا فیه بأنّه ناووسی، أو کیسانی، أو واقفی، أو فطحی، أو زیدی.

و قد رووا عن یونس کثیراً من الأحکام الفرعیة کما لا یخفی علی من راجعها، مؤیّداً ذلک کلّه بما مرّ عن جامع البزنطی «۴»، و هو من أصحاب الإجماع، و من الثلاثة الذین لا یروون إلّا عن الثقة، و ظاهر الخبر الثانی الذی نقلناه عنه أنّه روی عن یونس، و أنّی للخبرین و المعارضة لما رواه، و إن کان فلا بدّ فلیعدّا مع أخبار لعن زرارة التی روی أغلبها محمّد بن عیسی.

و ممّا یؤید ذلک کلّه ما رواه الحمیری فی قرب الإسناد: عن أحمد بن محمّد بن عیسی، عن أحمد بن محمّد بن أبی نصر البزنطی، قال: سألت الرضا (علیه السّلام) عن قبر أمیر المؤمنین (علیه السّلام)، فقال: ما سمعت من

(۱) تهذيب الأحكام ۶: ۴۹/ ۱۱۳.

(۲) كامل الزيارات: ۱۷۲ باب ۷۰ حديث ۱۰.

(۳) راجع الجزء الأول من الخاتمة صحيفة: ۱۳۹.

(۴) السرائر ۳: ۵۷۸ (طبعة جامعة المدرسين).

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۴۰

أشياخك؟ فقلت له: حدّثنا صفوان بن مهران، عن جدّك (عليه السّلام): أنّه دفن فى نجف الكوفة.

و رواه بعض أصحابنا عن يونس بن ظبيان بمثل هذا الخبر «۱»، و لا يخفى أن عدّه البزنطى من المشايخ، و الرواية عنه فى محضره (عليه السّلام) لا يجتمع مع خبر اللعن المتقدّم، و الخبر مع علوّ سنده فى أعلى درجة الصحة.

هذا و قال الكاظمى فى التكملة: و اعلم أنّ هذا قد ضعّفه أكثر أهل الرجال، و أورد الكشى «۲» إخباراً فى مدحه و ذمّه كلّها ضعيفة إلّا واحداً صحيحاً، إلّا أنّ فيه محمّد بن عيسى.

و بخطّ المجلسى: روى ابن إدريس فى السرائر عن جامع البزنطى. و ساق الخبر، ثمّ قال: و هذا حديث صحيح «۳»، لأنّ ابن إدريس أخذه عن جامع البزنطى، و هو ممّن أجمعت العصابة على تصحيح ما يصح عنه.

و رواه الكشى «۴» بطريق مجهول إلى ابن أبى عمير إلى هشام بن سالم، فكان خبر المدح أصحّ.

و فى الكافى «۵» حديث دالّ على مدحه أيضاً لا يحضرنى الآن، قال

(۱) قرب الاسناد: ۳۶۷/ ۱۳۱۵.

(۲) انظر رجال الكشى ۲: ۶۵۷/ ۶۷۲، ۶۷۳ و أيضاً ۲: ۶۵۸/ ۶۷۴، ۶۷۵.

(۳) حاشية المجلسى على نقد الرجال: ۲۴۹ (مخطوط)، و انظر السرائر ۳: ۵۷۸.

(۴) رجال الكشى ۲: ۶۵۸.

(۵) راجع أُصول الكافى ۱: ۲۴۶ ۲۴۷/ ۹.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۴۱

الصالح «۱»: و فيه دلالة على حسن حال يونس بن ظبيان، و لكن علماء الرجال بالغوا فى ذمّه و نسبوه إلى الكذب، و الوضع، و التهمة، و الغلوّ، و وضع الحديث، و نقلوا عن الرضا (عليه السّلام) أنّه لعنه و قال: أما إنّ يونس بن ظبيان مع أبى الخطاب فى أشدّ العذاب «۲». فلو خليت الأخبار و نفسها لحكمت بوثاقته، و لكن أخبار الذمّ مؤيدة بفتوى أساطين علم الرجال، فلذا توقّفت فيه «۳»، انتهى.

قلت: و أخبار المدح أيضاً مؤيّدة بعمل الشيوخ المعاصرين له الأعرفين بحاله من الكشى الساكن فى أقصى بلاد خراسان، و الغضائرى المتأخر عنه بقرون، و بقول الصدوق فى الزيارة التى هو راويها أنّها أصح الزيارات رواية «۴»، و المراد بالصحة وثاقة الرواة هنا قطعاً و إن قلنا بأعميّة الاصطلاح.

و قال الأُستاذ فى التعليقة: روى الثقة الجليل على بن محمّد الخزاز فى كتابه الكفاية عنه النص على الأئمّة الاثنى عشر (عليهم السّلام) عن الصادق (عليه السّلام) «۵». و يظهر منها مدح له و أنّه حين الرواية لم يكن غالياً، ثم ذكر خبر التوحيد الذى أشرنا إليه، ثم قال: و يظهر من غير ذلك من الأخبار أيضاً ما يدلّ على عدم غلوّه فلاحظ، و مضى فى صدر الرسالة هنا كلام

(۱) فى حاشية الأصل: المولى محمّد صالح شارح الكافى.

(۲) شرح الكافى للمازندرانى ۶: ۱۶۳، ۱۶۴.

(۳) تكملة الرجال ۲: ۶۲۹.

(۴) انظر الفقيه ۲: ۳۶۱ فى ذيل الحديث ۱۶۱۵.

(۵) كفاية الأثر: ۲۵۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۴۲

يناسب المقام فراجع «۱».

و أغرب أبو على فى رجاله فقال فى مقام ردّ كلام أُستاذه أقول: بعد إطباق المشايخ علىٰ ضعفه مضافاً إلىٰ ما ورد فيه من الحديث الصحيح لا مجال للتوقّف أصلًا.

و ما ذكره عن الكفاية إلىٰ القدح أقرب من المدح لأنّه (رحمه اللّٰه) صنّف الكتاب المذكور فى إثبات الأئمّة الاثنى عشر (عليهم السّلام) من طريق المخالفين، و لذا تراه ينقل فيها عن العامّة، و الزيدية، و الواقفيّة، و نظائرهم، علىٰ أنّ عدم غلوّه حين رواية تلك الرواية لا يجدى نفعاً أصلًا، و كذا ما فى التوحيد «۲»، فإنّه بعد سلامة سنده ربّما يدلّ علىٰ سلامته وقتاً ما. إلىٰ آخره «۳».

قلت: ما ذكره كذب صريح و افتراء محض، و الظاهر أنّه ما رأى الكفاية فى عمره و ما اطّلع علىٰ غرض مؤلّفه أصلًا، و أراد إبطال حق بحدس أخطأ فيه، فإنه (رحمه اللّٰه) صنّفه لضعفاء الشيعة، و جلّ مشايخه من شيوخ الشيعة، و قد يدخل فى بعض الأسانيد بعض المخالفين كثير من أحاديث كتب الصدوق و غيره.

قال (رحمه اللّٰه) فى صدر الكتاب: أمّا بعد فإنّ الذى دعانى إلىٰ جمع هذه الأخبار فى النصوص علىٰ الأئمّة الأبرار (عليهم السّلام) انّى وجدت قوماً من ضعفاء الشيعة و متوسطيهم فى العلم، متحيرين فى ذلک و متعجزين،

---

(۱) تعليقة الوحيد علىٰ منهج المقال: ۳۷۷.

(۲) التوحيد/ للصدوق: ۹۹/ ۷.

(۳) منتهىٰ المقال: ۳۳۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۴۳

يشكون فرط اعتراض الشبهة «۱» عليهم و زمرات المعتزلة تلبيساً و تمويهاً عاضدتهم عليه حتى آل الأمر بهم إلىٰ أن جحدوا أمر النصوص عليهم من جهة يقطع العذر بها، و زعموا أنّ ورود هذه الأخبار من النصوص عليهم من جهة لا يقطع بمثلها العذر، حتى أفرط بعضهم و زعم: أنّ ليس لها من الصحابة أثر و لا عن أخبار العترة، فلمّا رأيت ذلک كذلک ألزمت نفسى الاستقصاء فى هذا الباب. إلىٰ آخره «۲».

و مشايخه فى هذا الكتاب: الصدوق، و قد أكثر من النقل عنه، و عن أخيه الحسين، و أبو المفضل الشيبانى، و محمّد بن وهبان، و ابن عياش أحمد بن محمّد الجوهرى، و أضرابهم.

و مع الغضائرى كيف يكون الخبر أقرب إلىٰ القدح؟! فإنّ يونس أمّا إمامى أو غال، و لم يحتمل أحد فى حقّه العاميّة.

و الخبر الصحيح معارض بصحيح البزنطى المقدّم عليه من وجوه، و قد عرفت ما فى إطباق المشايخ «۳»، و عرفت أنّ مقتضىٰ الخبرين كونه خطابيّاً فى عهد أبى الخطاب، و قد قتل فى أوائل الدولة العباسية، و بعض أخبار المدح فى عهد المنصور؛ إذْ الصادق (عليه السّلام) لم يقدم إلىٰ العراق إلّا فى عهده، و قد عرفت أنه عامل معه فى الحيرة و النجف معاملته مع خواصّه.

---

(۱) فى حاشية الأصل و فوق الكلمة فى متن الحجرية: (السنّة نسخة بدل).

(۲) كفاية الأثر: ۷.

(۳) راجع کلام صاحب منتهی المقال المتقدّم. و انظر أیضاً مناقشة النوری (قدّس سرّه) لکلامه.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۴۴

و کیف کان فلا بد لنا من نقل الخبر، فانّ فیه من الدلالة علی علوّ مقام یونس ما لا یخفی علی الناقد، مضافاً إلی فوائد اخری و إنْ خرجنا به عن وضع الکتاب.

قال (رحمه اللّه) فی أول باب ما جاء عن جعفر بن محمّد (علیهما السّلام) مما یوافق هذه الأخبار و نصّه علی ابنه موسی علیه السّلام: حدّثنا علی بن الحسین، قال: حدثنا أبو محمّد هارون بن موسی، قال: حدثنی محمّد بن همام، قال: حدثنی عبد اللّه بن جعفر الحمیری، قال: حدثنی عمر بن علی العبدی، عن داود بن کثیر الرقی، عن یونس بن ظبیان، قال: دخلت علی الصادق جعفر بن محمّد (علیهما السّلام) فقلت: یا ابن رسول اللّه انّی دخلت علی مالک و أصحابه و عنده جماعة یتکلمون فی اللّه عزّ و جلّ فسمعت بعضهم یقول: إنّ للّه تعالی وجهاً کالوجوه، و بعضهم یقول: له یدان، و احتجوا بقول اللّه سبحانه بِیَدَیَّ أَسْتَکْبَرْتَ «۱» و بعضهم یقول: هو الشاب من أبناء ثلاثین سنة، فما عندک فی هذا؟

قال: و کان متکئاً فاستوی جالساً و قال: اللهم عفوک عفوک عفوک، ثمّ قال: یا یونس من زعم أنّ للّه وجهاً کالوجوه فقد أشرک، و من زعم أنّ للّه جوارحاً کالمخلوقین فهو کافر باللّه، فلا تقبلوا شهادته و لا تأکلوا ذبیحته، تعالی اللّه عمّا یصفه المشبهون بصفة المخلوقین، فوجه اللّه أنبیاؤه و أولیاؤه، و قوله: خَلَقْتُ بِیَدَیَّ أَسْتَکْبَرْتَ «۲»، فالید القدرة کقوله

(۱) ص الآیة: ۷۵.

(۲) ص الآیة: ۷۵.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۴۵

تعالی: أَیَّدَکَ بِنَصْرِهِ «۱».

فمن زعم أنّ اللّه فی شیء أو علی شیء، أو یتحول من شیء إلی شیء، أو یخلو منه شیء، أو یشغل به شیء، فقد وصفه بصفة المخلوقین، و اللّه خالق کلّ شیء، لا یقاس بالقیاس، و لا یشبه بالناس، و لا یخلو منه مکان، و لا یستقل «۲» به مکان، قریب فی بعده، بعید فی قربه، ذلک اللّه ربّنا لا إله غیره، فمن أراد اللّه و أحبّه و وصفه بهذه الصفة فهو من الموحدین، و من أحبّه بغیر هذه الصفة فاللّه منه بریء و نحن من براء.

ثم قال (علیه السّلام): إنّ أولی الألباب عملوا بالفکرة حتی ورثوا منه حبّ اللّه، فإنّ حبّ اللّه إذا ورثه القلب استضاء به القلب و أسرع إلیه اللطف، فإذا نزل اللطف صار من أهل الفوائد، فإذا صار من «۳» أهل الفوائد تکلّم بالحکمة، فإذا تکلّم بالحکمة صار من أهل الفطنة، فإذا نزل منزلة الفطنة عمل بها فی القدرة، فإذا عمل بها فی القدرة عرف الإطباق السبعة، فإذا بلغ هذه المنزلة صار یتقلب فی فکر بلطف «۴» و حکمة و بیان، فإذا بلغ هذه المنزلة جعل شهوته و محبته فی خالقه، فإذا فعل ذلک نزل المنزلة الکبری، فعاین ربّه فی قلبه، و ورث الحکمة بغیر ما ورثه الحکماء، و ورث العلم بغیر ما ورثه العلماء، و ورث الصدق بغیر ما ورثه الصدیقون، إنّ الحکماء قد ورثوا الحکمة بالصمت، و إنّ العلماء ورثوا العلم بالطلب، و إنّ

(۱) الأنفال الآیة: ۶۲.

(۲) فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: (یشغل نسخة بدل).

(۳) فی حاشیة الأصل: «فی» نسخة بدل فی الموضعین. و فوق الکلمة فی متن الحجریة (فی الموضع الأول فقط): «فی نسخة بدل».

(۴) فی حاشیة الأصل و الحجریة: (فکره لطف نسخة بدل).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۴۶

الصدیقین ورثوا الصدق بالخشوع و طول العبادة، فمن أخذه بهذه السیرة «۱» إمّا أن یسفل و إمّا أن یرفع، و أکثرهم الذی یسفل و لا یرفع إذا لم یرع حقّ اللّه و لم یعمل بما أمر به، فهذه صفة من لم یعرف اللّه حقّ معرفته و لم یحبّه حقّ محبته، فلا یغرّنک صلاتهم و صیامهم و روایاتهم و کلامهم و علومهم فإنّهم حمر مستنفرة «۲» «۳».

ثم قال یا یونس إذا أردت العلم الصحیح فعندنا أهل البیت، فإنّا ورثناه و أوتینا شرع الحکمة و فصل الخطاب، فقلت: یا ابن رسول اللّه فکلّ من أهل البیت ورث ما ورثت «۴» من کان من ولد علیّ و فاطمة (علیهما السّلام)؟ فقال: ما ورثه إلّا الأئمّة الاثنی عشر، قلت: سمّهم لی یا ابن رسول اللّه؟ قال: أوّلهم علی بن أبی طالب (علیه السّلام)، و بعده الحسن و الحسین، و بعده علی بن الحسین، و بعده محمّد بن علی، ثمّ أنا، و بعدی موسی ولدی، و بعد موسی علی ابنه، و بعد علی محمّد ابنه، و بعد محمّد علیّ ابنه، و بعد علی الحسن ابنه، و بعد الحسن الحجّة (علیهم السّلام)، اصطفانا اللّه و طهرنا و أتانا ما لم یؤت أحداً من العالمین.

ثم قلت: یا ابن رسول اللّه إنّ عبد اللّه بن سعید دخل علیک بالأمس فسألک عمّا سألتک فأجبته بخلاف هذا، فقال: یا یونس کلّ امرئ و ما یحتمله و لکلّ وقت حدیثه و انّک لأهل لما سألت، فاکتم هذا الأمر إلّا عن

---

(۱) فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: (المسیرة نسخة بدل).

(۲) إشارة إلی الآیة ۵۰ من سورة المدثر.

(۳) کفایة الأثر: ۲۵۵ ۲۵۸.

(۴) فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: (کما ورثتم نسخة بدل).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۴۷

أهله و السلام «۱».

قال أبو محمّد «۲»: و حدّثنی أبو العباس بن عقدة، قال: حدثنی الحمیری، قال: حدثنا محمّد بن أحمد بن یحیی، عن إبراهیم بن إسحاق، عن عبد اللّه بن أحمد، عن الحسن «۳» ابن «۴» أخت شعیب العقرقوفی، عن خاله شعیب، قال: کنت عند الصادق (علیه السّلام) إذ دخل یونس فسأله. و ذکر الحدیث، إلّا انّه یقول فی حدیث شعیب عند قوله لیونس: إذا أردت العلم الصحیح فعندنا فنحن أهل الذکر الذین قال اللّه عزّ و جلّ: فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّکْرِ إِنْ کُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ «۵» «۶».

تأمّل فی هذا الخبر الذی رواه الأجلّاء و ما فیه من جلالة قدر یونس، و ما فی الکشی انه قال لبنت أبی الخطاب ما قال «۷»؟! و إلی قول أبی علی: من أنّه إلی القدح أقرب «۸»؟!

[۳۲۲۲] یونس بن علی العطّار:

أو البیطار، فی النجاشی: قریب الأمر، له کتاب المزار، عنه: حمید «۹».

---

(۱) کفایة الأثر: ۲۵۸ ۲۵۹.

(۲) فی حاشیة الأصل: یعنی التلعکبری.

(۳) فی المصدر: (الحسین) بدل (الحسن).

(۴) فی المصدر: (عن) بدل (ابن).

(۵) النحل الآیة ۴۳.

(۶) كفاية الأثر: ۲۵۹ ۲۶۰.

(۷) انظر رجال الكشى ۲: ۶۵۸/ ۶۷۴.

(۸) انظر منتهى المقال: ۳۳۵.

(۹) رجال النجاشى: ۴۴۸/ ۱۲۰۹.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۴۸

و في الوجيزة: ممدوح «۱».

[۳۲۲۳] يونس بن عمّار الصَّيْرفى:

التغلبى، كوفى، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲». هو أخو إسحاق الجليل، صاحب كتاب معتمد فى المشيخة «۳»، أوضحنا وثاقته فى شرحها فى (شنو) «۴» فلاحظ.

[۳۲۲۴] يونس النّساء «۵»:

روى عنه: صالح بن عقبة، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۶».

تمّ باب الأسماء.

---

(۱) الوجيزة (للمجلسى): ۶۰.

(۲) رجال الشيخ: ۳۳۷/ ۶۷.

(۳) الفقيه ۴: ۷۴، من المشيخة.

(۴) تقدّم فى الجزء الخامس صحيفة: ۳۸۷، الطريق رقم: [۳۵۶].

(۵) فى المصدر: (النسائى)، و مثله فى: منهج المقال: ۳۸۰، و مجمع الرجال ۶: ۳۰۸، و تنقيح المقال: ۳۸۰، و معجم رجال الحديث ۲۰: ۲۳۹.

(۶) رجال الشيخ: ۳۳۶/ ۴۷.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۴۹

باب الكنى:

[۳۲۲۵] أبو إبراهيم البصرى:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱».

[۳۲۲۶] أبو إبراهيم العِجْلى:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۲».

[۳۲۲۷] أبو إبراهيم الموصلى:

عنه: ابن أبی نصر، فی الکافی، فی باب الکون و المکان «۳».

[۳۲۲۸] أبو أراکة البجلی:

عدّه البرقی فی رجاله «۴» من خواص أصحاب أمیر المؤمنین (علیه السّلام) من الیمن، و کذا فی آخر الخلاصة «۵».

و فی الوجیزة: رأیت فی بعض الکتب مدحه «۶».

و روی المفید فی الأمالی: عن أحمد بن محمّد بن الحسن بن الولید،

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۴۰/ ۲۷.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۹/ ۲۶.

(۳) أُصول الکافی ۱: ۷۱/ ۸، و فیه: ابن أبی نصر عن أبی الحسن الموصلی. و فی هامش المصدر: فی بعض النسخ «عن أبی إبراهیم الموصلی». و أُنظر معجم رجال الحدیث ۲۱: ۷، فی ترجمة أبو إبراهیم، و لاحظ الاختلاف المذکور فی سند الحدیث.

(۴) رجال البرقی: ۶.

(۵) رجال العلّامة: ۱۹۴.

(۶) الوجیزة (للمجلسی): ۶۰، و فیها: أبو راکد، و فی بعض الکتب مدحه.

عن أبیه، عن الصفّار، عن العباس بن معروف، عن علی بن مهزیار، عن محمّد بن سنان، عن أبی معاذ السّدی، عن أبی أراکة، قال: صلّیت خلف أمیر المؤمنین (علیه السّلام) الفجر فی مسجدکم هذا علیٰ یمینه و کان علیه (علیه السّلام) کآبة، و مکث حتّی طلعت الشّمس علیٰ حائط مسجدکم هذا قید رمح و لیس هو علیٰ ما هو الیوم، ثمّ أقبل علیٰ النّاس فقال: أما و اللّه لقد کان أصحاب رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) و هم یکابدون هذا اللّیل، یراوحون بین جباههم و رکبهم، کأنّ زفیر النّار فی آذانهم، فإذا أصبحوا أصبحوا غبراً صفراً، بین أعینهم شبه رکب المعزی، فإذا ذُکر اللّه مادوا کما یمید الشّجر فی یوم الرّیح و انهملت أعینهم حتی تبتل ثیابهم، قال: ثمّ نهض و هو یقول: فکأنّما بات القوم غافلین، ثمّ لم یر مفتراً حتی کان من أمر ابن ملجم لعنه اللّه ما کان «۱». و هذا الخبر موجود فی الکافی «۲» و النهج «۳» و غیرهما.

و روی الحسین بن سعید فی کتاب الزهد: عن محمّد بن سنان، عن أبی عمّار صاحب الأکسیة «۴»، عن البریدی «۵»، عن أبی أراکة، قال: سمعت علیّاً (علیه السّلام) یقول: إنّ للّه عباداً کسرت قلوبهم خشیة اللّه فاستنکفوا عن المنطق، و أنّهم لفصحاء، عقلاء الباء، نبلاء، یستبقون إلیه بالأعمال الزّاکیة، لا یستکثرون له الکثیر، و لا یرضون له القلیل، یرون أنفسهم أنّهم شرار،

---

(۱) أمالی المفید: ۱۹۶/ ۳۰، بتفاوت یسیر.

(۲) أُصول الکافی ۲: ۱۸۵/ ۲۲، مع اختلاف فی السند و المتن.

(۳) نهج البلاغة (شرح ابن أبی الحدید) ۷: ۷۷ خطبة رقم ۹۶ مع اختلاف یسیر.

(۴) فی المصدر: (بیّاع الأکیسة).

(۵) فی المصدر: (الزیدی).

و أنّهم لأکیاس أبرار «۱».

هذا و من أولاده و ذريّته أجلّاء ثقات، و آل أبى أراكة بيت كبير من بيوت الشيعة، أشار إليه النجاشى فى ترجمة على بن شجرة بن ميمون بن أبى أراكة «۲».

[۳۲۲۹] أبو إسحاق الجُرْجانى:

عنه: عثمان بن عيسى، فى الروضة بعد حديث نوح (عليه السّلام) «۳».

[۳۲۳۰] أبو إسماعيل البصرى:

له كتاب فى الفهرست يرويه عنه: ابن أبى عمير «۴».

[۳۲۳۱] أبو الأعز النَّخّاس:

صاحب كتاب معتمد فى مشيخة الفقيه «۵»، يرويه الصدوق، عن أبيه، عن محمّد بن يحيى العطّار، عن إبراهيم بن هاشم، عن صفوان بن يحيى و محمّد بن أبى عمير، عنه «۶».

و عنه: على بن الحكم، فى الكافى، فى باب أبوال الدواب و أرواثها «۷».

---

(۱) كتاب الزهد: ۵/ ۶.

(۲) رجال النجاشى: ۲۷۵/ ۷۲۰.

(۳) الكافى ۸: ۲۷۱/ ۴۰۰.

(۴) فهرست الشيخ: ۱۸۸/ ۸۵۴.

(۵) فى حاشية الأصل: (قد نسينا فى شرح المشيخة ذكر هذا الطريق و شرحه). منه قدّس سرّه.

(۶) الفقيه ۴: ۱۵، من المشيخة.

(۷) الكافى ۳: ۵۸/ ۱۰.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۵۲

[۳۲۳۲] أبو بُرْدَة بن رجا:

عنه: صفوان بن يحيى، فى التهذيب، فى باب الزيادات بعد باب الأنفال «۱»، و فى باب أحكام الأرضين «۲».

[۳۲۳۳] أبو بكر بن حَزْم الأنصارى:

عدّه البرقى فى رجاله «۳» من خواص أصحاب أمير المؤمنين (عليه السّلام) من اليمن، فقول ابن داود: عربى من خواصه (عليه السّلام) «۴» فى محلّه، و المعترض عليه لم يراجع رجال البرقى، بل و آخر الخلاصة «۵».

[۳۲۳۴] أبو بكر القنّانى:

زاهد، من أصحاب العياشى، كذا فى من لم يرو عنهم (عليهم السّلام) «۶»، و فى الوجيزة: ممدوح «۷».

و قد مرّ أنّ الحق استظهار الوثاقة من هذه الكلمة فراجع.

[۳۲۳۵] أبو بلال الأشعری:

صاحب کتاب فی الفهرست «۸» و النجاشی، یرویه عنه إبراهیم بن سلیمان، و ظاهرهما الإمامیّة، و فی النجاشی: مُقِلّ «۹». و فیه ظهور فی

---

(۱) تهذیب الأحکام ۴: ۱۴۶/ ۴۰۶.

(۲) تهذیب الأحکام ۷: ۱۵۵/ ۶۸۶.

(۳) رجال البرقی: ۶.

(۴) رجال ابن داود: ۲۱۵/ ۱۰.

(۵) رجال العلّامة: ۱۹۴، و أُنظر: منتهی المقال: ۳۳۸.

(۶) رجال الشیخ: ۵۲۰/ ۱۹.

(۷) الوجیزة (للمجلسی): ۶۱.

(۸) فهرست (الشیخ): ۱۹۱/ ۸۶۷.

(۹) رجال النجاشی: ۴۵۴/ ۱۲۳۰.

انحصار الطعن فیه فلا تغفل.

[۳۲۳۶] أبو بلال المکّی:

فی الکافی: عن العدّة، عن أحمد بن محمّد، عن الحسین بن سعید، عن إبراهیم بن أبی «۱» البلاد، عن أبی بلال المکّی، قال: رأیت أبا عبد اللّه (علیه السّلام) دخل الحجر من ناحیة الباب فقام یصلّی علی قدر ذراعین من البیت، فقلت له: ما رأیت أحداً من أهل بیتک یصلّی بحیال المیزاب؟ فقال: هذا مصلّی شبر و شبیر ابنی هارون «۲».

و عن محمّد بن یحیی و غیره، عن أحمد بن محمّد، عن العباس بن معروف، عن علی بن مهزیار، عن الحسین بن سعید، عن إبراهیم بن أبی البلاد، قال: حدثنی أبو البلال المکّی، قال: رأیت أبا عبد اللّه (علیه السّلام) طاف بالبیت ثمّ صلّی فیما بین الباب و الحجر الأسود رکعتین، فقلت له: ما رأیت أحداً منکم صلّی فی هذا الموضع؟ فقال: هذا المکان الذی تیب علی آدم (علیه السّلام) «۳».

و فی التهذیب بإسناده: عن محمّد بن أبی الصهبان، عن محمّد بن إسماعیل، عن إبراهیم بن أبی البلاد، قال: حدثنی أبو بلال المکّی، قال: رأیت أبا عبد اللّه (علیه السّلام) بعرفة أتی بخمسین نواة، فکان یصلّی بقل هو اللّه أحد، و صلّی مائة رکعة بقل هو اللّه أحد، و ختمها بآیة الکرسی، فقلت له: جعلت فداک ما رأیت أحداً منکم صلّی هذه الصلاة هاهنا؟ فقال: ما شهد

---

(۱) فی الأصل: (أبی) لم ترد.

(۲) الکافی ۴: ۲۱۴/ ۹.

(۳) الکافی ۴: ۱۹۴/ ۵.

هذا الموضع نبیّ و لا وصی نبیّ إلّا صلّی هذه الصلاة «۱».

و هذه الأخبار الصحاح التی رواها المشایخ تنبئ عن إمامیّته و حسن حاله و ملازمته له (علیه السّلام).

[۳۲۳۷] أبو جُحیفة بضم الجیم وهب بن عبد اللّه:

السؤالی «۲»، عدّه البرقی فی رجاله «۳» من خواص أصحاب أمیر المؤمنین (علیه السّلام) من مضر، و کذا فی آخر الخلاصة «۴».

[۳۲۳۸] أبو جریر الرواسی:

عنه: الحسن بن محبوب، فی الکافی، فی باب السجود و التسبیح و الدعاء فیه «۵»، و فی التهذیب، فی باب کیفیة الصلاة من أبواب الزیادات «۶».

[۳۲۳۹] أبو جُنْد بن عمرو:

الذی عقر الجمل، کذا فی رجال الشیخ «۷»، و فی شرح الأخبار بإسناده: عن عون بن عبد اللّه، عن أبیه کاتب علی (علیه السّلام)، فی حدیث طویل انّه عدّ من کان معه (علیه السّلام) من المهاجرین و الأنصار الذین بشّرهم رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) بالجنّة و من التابعین و من أفاضل العرب. إلی أنْ قال:

---

(۱) تهذیب الأحکام ۵: ۴۷۹/ ۱۶۹۷.

(۲) کذا فی الأصل، و فی الحجریة: (السیوالی)، و فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: (السرائی)، و فی المصدر: (السوائی).

(۳) رجال البرقی: ۵.

(۴) رجال العلّامة: ۱۹۳، و فیه: (السوانی).

(۵) الکافی ۳: ۳۲۳/ ۱۰.

(۶) تهذیب الأحکام ۲: ۳۰۰/ ۱۲۰۹.

(۷) رجال الشیخ: ۶۴/ ۲۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۵۵

و عمرو بن حارثة «۱»، و هو الذی عقر الجمل یوم الجمل، یکنی أبا حیّة، قتل بالخزرة «۲» «۳».

و ذکره ابن داود فی القسم الأول إلّا أنّ فیه أبو جندب بن عبد «۴» و اللّه العالم.

[۳۲۴۰] أبو الجَوْشاء:

صاحب رایة أمیر المؤمنین (علیه السّلام) یوم خرج من الکوفة إلی صفین کذا فی رجال الشیخ «۵»، و فی البلغة: ممدوح «۶».

[۳۲۴۱] أبو حبیب الأسدی:

عنه: جعفر بن بشیر، فی التهذیب، فی باب الأحداث الموجبة للطهارة «۷»، و فی الإستبصار، فی باب الرعاف «۸».

[۳۲۴۲] أبو حبیب ناجیة:

صاحب كتاب معتمد فى مشيخة الفقيه، يرويه عنه المثنّى الحنّاط «۹».

(۱) فى المصدر: (عمرو بن عزية).

(۲) فى المصدر: (فى الجزيرة).

(۳) شرح الأخبار فى فضائل الأئمّة الأطهار ۲: ۱۶، ۲۹/ ۴۰۶.

(۴) رجال ابن داود: ۲۱۶/ ۱۹، و فيه: (أبو جند بن عبدى).

(۵) رجال الشيخ: ۶۵/ ۴۰.

(۶) بلغة المحدثين: ۴۳۵/ ۵.

(۷) تهذيب الأحكام ۱: ۱۴/ ۳۰.

(۸) الاستبصار ۱: ۸۵/ ۲۶۹.

(۹) الفقيه ۴: ۶۲، من المشيخة.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۵۶

[۳۲۴۳] أبو حبيب النباجى:

له كتاب، روى عنه ابن مسكان فى النجاشى «۱» و احتُمِلَ اتحاده مع سابقه «۲»، و فى الفقيه فى باب الإباق: ابن أبى عمير، عن أبى حبيب، عن محمّد بن مسلم «۳».

[۳۲۴۴] أبو الحجاج:

روى عنه: عثمان بن عيسى، من أصحاب الباقر (عليه السّلام) فى رجال الشيخ «۴».

[۳۲۴۵] أبو الحسن الأحْمَسى:

عنه: جعفر بن بشير، فى الكافى، فى باب لبس الحرير «۵»، و عبد اللّه ابن سنان «۶»، و على بن الحكم «۷».

[۳۲۴۶] أبو الحسن الأزْدى:

عمرو بن شداد، عنه: الفقيه ثعلبة، فى الفقيه «۸»، و التهذيب. فى كتاب الوصية «۹». و الظاهر أنّه الساباطى الذى يروى عنه ثعلبة، فيه «۱۰»، و فى باب

(۱) رجال النجاشى: ۴۵۸/ ۱۲۵۱.

(۲) راجع منتهى المقال: ۳۴۰.

(۳) الفقيه ۳: ۸۸/ ۳۳۰.

(۴) رجال الشيخ: ۱۴۲/ ۲۳.

(۵) الكافى ۶: ۴۵۵/ ۱۳.

(۶) الكافى ۵: ۶۳/ ۱.

(۷) الکافی ۴: ۳۴۵/ ۵.

(۸) الفقیه ۴: ۱۵۰/ ۵۲۰.

(۹) تهذیب الأحکام ۹: ۱۸۷/ ۷۵۳، و فیه: (عمر) بدل (عمرو).

(۱۰) لقد سبق المصنف (قدّس سرّه) بهذا الاستظهار المحقق الأردبیلی، راجع جامع الرواة ۲: ۳۷۵، ۳۷۶ فی ترجمة (أبو الحسن الأزدی)، و (أبو الحسن الساباطی).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۵۷

النهی عن بیع الذهب و الفضة «۱»، و فی التهذیب، فی باب بیع الواحد بالاثنین «۲».

[۳۲۴۷] أبو الحسن الأصبهانی:

عنه: یونس بن عبد الرّحمن، فی الکافی، فی باب الکتمان «۳»، و فی باب الوصیّة «۴».

[۳۲۴۸] أبو الحسن الأنْباری:

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب التحمید و التمجید «۵».

[۳۲۴۹] أبو الحسن الحَذّاء:

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب کراهیة قذف من لیس علی الإسلام «۶»، و فی التهذیب، فی باب الحدّ فی الفریة و السب «۷».

[۳۲۵۰] أبو الحسن الدلال:

أحمد بن محمّد بن أبی نصر، عن إسماعیل، عنه، فی الکافی، فی باب تربیع القبر «۸».

---

(۱) الروایة فی الاستبصار ۳: ۹۴/ ۳۲۱، و فیه: (أبی الحسین) بدل (أبی الحسن).

(۲) تهذیب الأحکام ۷: ۱۰۰/ ۴۳۱.

(۳) أُصول الکافی ۲: ۱۷۸/ ۱۲.

(۴) أُصول الکافی ۲: ۲۷۴/ ۳، فی باب النمیمة.

(۵) أُصول الکافی ۲: ۳۶۵/ ۳.

(۶) الکافی ۷: ۲۴۰/ ۳.

(۷) تهذیب الأحکام ۱۰: ۷۵/ ۲۸۸.

(۸) الکافی ۳: ۲۰۱/ ۱۱.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۵۸

[۳۲۵۱] أبو الحسن البغدادی:

السورائی، البزّاز، یظهر من النجاشی فی ترجمة فضالة کونه من المشایخ المعتمدین «۱».

[۳۲۵۲] أبو الحسن الشّامی:

عنه: الحسن بن محبوب، فی التهذیب، فی باب الحدّ فی الفریة و السب «۲».

[۳۲۵۳] أبو الحسن اللّیْثِیّ:

هو جلبة «۳» بن عیاض.

[۳۲۵۴] أبو الحسن الموصلی:

عنه: أحمد بن محمّد بن أبی نصر، فی الکافی فی باب الکون و المکان «۴»، و فی باب إبطال الرؤیة «۵»، و فی الجامع، و کثیراً «۶».

[۳۲۵۵] أبو الحسن النهدی:

صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه «۷»، و یروی عنه من الأجلّاء:

---

(۱) انظر رجال النجاشی: ۳۱۰/ ۸۵۰.

(۲) تهذیب الأحکام ۱۰: ۶۹/ ۲۵۸، و فیه: أبو الحسن السائی.

(۳) فی الحجریة: حلیة بالحاء المهملة ثم اللام و الیاء المثناة من تحت و ما فی الأصل موافق لما فی: جامع الرواة ۱: ۱۶۴، و منتهی المقال: ۳۴۱ و غیرهما.

(۴) أُصول الکافی ۱: ۷۰/ ۵.

(۵) أُصول الکافی ۱: ۷۶/ ۶.

(۶) کذا العبارة فی الأصل و الحجریة، و راجع جامع الرواة ۲: ۳۷۷.

(۷) الفقیه ۴: ۱۰۲، من المشیخة.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۵۹

الوشاء «۱»، و محمد بن علی بن محبوب «۲»، و موسی بن الحسن «۳».

[۳۲۵۶] أبو الحسین بن المهلوس:

فی النجاشی فی ترجمة محمد بن عبد الرّحمن بن قبة: سمعت أبا الحسین بن المهلوس العلوی الموسویّ (رضی اللّه عنه) یقول فی مجلس الرضیّ أبی الحسن محمّد بن الحسین بن موسی، و هناک شیخنا أبو عبد اللّه محمّد ابن محمّد بن النعمان (رحمهم اللّه) أجمعین: سمعت. إلی آخره «۴».

و ظاهره کما فی التعلیقة کونه ممّن یعتمد علیه «۵».

[۳۲۵۷] أبو حیّة طارق بن شهاب:

الأحمسی، عدّه البرقی فی رجاله من خواص أصحاب أمیر المؤمنین (علیه السّلام) من الیمن «۶»، و کذا فی آخر الخلاصة «۷».

[۳۲۵۸] أبو خالد الزبالیّ:

«۸»

---

(۱) الفقیه ۴: ۱۰۲، من المشیخة.

(۲) تهذیب الأحکام ۲: ۳۱۳/ ۱۲۷۱.

(۳) الکافی ۳: ۱۱۹/ ۱.

(۴) رجال النجاشی: ۳۷۵ /۳۷۶/ ۱۰۲۳.

(۵) انظر تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۳۸۸.

(۶) رجال البرقی: ۶.

(۷) رجال العلّامة: ۱۹۴، و فیه: عدّ أبا حیة، و عطف علیه طارق بن شهاب و هو صریح فی التعدد.

(۸) فی حاشیة الحجریة: و فی دلائل أبی جعفر الطبری [دلائل الإمامة: ۱۶۸] مسنداً عن أبی خالد الزبالی قال: مرّ بی أبو الحسن (علیه السّلام) یرید بغداد زمن المهدی أیّام کان أخذ محمد بن عبد اللّه فنزل فی هاتین القبتین فی یوم شدید البرد و فی سنة مجدبة لا یقدر علی عود یستوقد به تلک السنة و أنا یومئذ أری رأی الزّیدیة أدین اللّه بذلک. فقال لی: یا أبا خالد ائتنا بحطب نستوقد، قلت: و اللّه ما أعرف فی المنزل عوداً واحداً. فقال: کلّا جد فی هذا الفج فإنّک تلقی أعرابیاً معه حملان فاشتریهما منه و لا تماکسه.

فرکبت حماری و انطلقت نحو الفج الذی وصف لی فإذا أعرابی معه حملان حطب، فاشتریتهما منه و أتیته، فاستوقدوا منه یومهم، و أتیته بظرف مما عندنا یطعم منه، ثمّ قال: یا أبا خالد انظر خفاف الغلمان و نعالهم فأصلحها حتی نقدم علیک یوم کذا و کذا فی شهر کذا و کذا.

قال أبو خالد: و کتبت تاریخ ذلک الیوم و لیس همّی غیر هذه الأیّام، فلما کان یوم المیعاد رکبت حماری و سرت أمیالًا و نزلت فقعدت عند الجبل أفکر فی نفسی و أقول: و اللّه إنْ وافانی هذا الیوم الذی قال لی علمت أنّه الإمام الذی فرض اللّه طاعته علی خلقه، لا یسع الناس جهله.

فقعدت حتی أمسیت و أردت الانصراف فإذا أنا براکب مقبل فأشرت إلیه فأقبل، و سلم فرددت علیه السلام، فقلت: و رآک أحد؟ فقال: نعم قطار فیه نحو من عشرین یشبهون أهل المدینة، قال: فما لبثت أن ارتفع القطار، فرکبت حماری و توجهت نحو القطار فإذا هو یهتف بی یا أبا خالد هل وفیناک بما وعدناک؟

قلت: قد و اللّه قد کنت آیست من قدومک حتی أخبرنی بذلک راکب، فحمدت اللّه علی ذلک و علمت إنک هو، قال: ما فعلت القبتان اللتّان کنا نزلنا فیهما؟ قلت: جعلت فداک تذهب إلیهما، و انطلقت معه حتی نزل القبتین فأتیناه بغداء فتغدی، فقال: ما حال خفاف الغلمان و نعالهم؟ قلت: أصلحتهما، فأتیته بها فسر بذلک.

فقال: یا أبا خالد زودنا من هذه الفسقارات التی بالمدینة فإنا لا نقدر فیها علی هذه الأشیاء التی تجدونها عندکم.

قال: فلم یبق شیء إلّا زودته منه ففرح، و قال: سلنی حاجتک، و کان معه محمّد أخوه قلت: جعلت فداک أخبرک بما کنت فیه و أدین اللّه به إلی أنْ وقعت إلیک و قدمت علیّ فسألتنی الحطب فأخبرتک بما أخبرتک فأخبرتنی بالأعرابی، ثمّ قلت لی: إنّی موافیک یوم کذا و کذا من شهر کذا و کذا، کما قلت لم ینقص و لم یزد یوماً واحداً، فقلت: إنّک الإمام الذی فرض اللّه طاعته؛ لا یسع الناس جهلک، فحمدت اللّه لذلک، فقال: یا أبا خالد من مات و لم یعرف إمامه مات میتة جاهلیة، و حوسب بما عمل فی الإسلام «منه نور اللّه قلبه».

فی الحجریة: الفسقادات بالدال المهملة بدل الراء المهملة و لم نجد لها معنی مناسباً فی کتب اللغة المتوفرة لدینا.

من أهل زُبالة «۱»، کذا فی أصحاب الکاظم (علیه السّلام) «۲». و فی الکافی: عن العدّة، عن أحمد بن محمد و علی بن إبراهیم، عن أبیه جمیعاً، عن أبی قتادة القمیّ، عن أبی خالد الزبالی، قال: لما قدم «۳» بأبی الحسن موسی (علیه السّلام) علی المهدی القُدْمَةَ الاولی نزل زبالة، فکنت أُحَدِّثُه فرآنی مغموماً، فقال لی: یا أبا خالد ما لی أراک مغموماً؟ فقلت: و کیف لا أغتمُّ و أنت تُحمل إلی هذا الطاغیة و لا أدری ما یُحْدِثُ فیک، فقال: لیس علیّ بأس، إذا کان شهر کذا و کذا یوم کذا فوافنی فی أوّل اللیل «۴».

فما کان لی همّ إلّا إحصاء الشّهور حتی کان ذلک الیوم فوافیت المیل «۵»، فما زلت عنده حتی کادت الشّمس أنْ تغیب، و وسوس الشّیطان علیه اللعنة فی صدری، و تخوّفت أنْ أشک فیما قال فبینا، أنا کذلک إذ نظرت إلی سواد قد أقبل من ناحیة العراق، فاستقبلتهم، فإذا أبو الحسن (علیه السّلام) أمام القَطار علی بغلة، فقال: أیه یا أبا خالد، فقلت: لبّیک یا بن رسول اللّه،

(۱) زبالة: بضم أوّله، منزل معروف بطریق مکّة من الکوفة، و قیل غیر ذلک، راجع معجم البلدان ۳: ۱۲۹ (زبالة).

(۲) رجال الشیخ: ۳۶۵/ ۸.

(۳) فی المصدر: أُقدم.

(۴) فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: (المیل نسخة بدل).

أقول: ذُکر للمیل عدّة معانی منها: ثلث الفرسخ، القطعة من الأرض ما بین العلمین، قدر مدّ البصر، راجع النهایة لابن الأثیر ۴: ۳۸۲ «میل».

(۵) فی الحجریّة: (اللیل).

فقال: لا تشکّنّ، وَدّ الشیطان أنّک شککت، فقلت: الحمد للّه الذی خلّصک منهم، فقال: إنّ لی إلیهم عودة لا أتخلّص منهم «۱».

و الخبر صحیح، و یدلّ علی إمامیّته و حسن عقیدته و محبّته.

[۳۲۵۹] أبو خالد الکُوفیّ:

من أصحاب الرضا (علیه السّلام) «۲» عنه: الحسن بن محبوب، فی الکافی، فی باب الحث علی الطلب «۳»، و فی التهذیب، فی کتاب المکاسب «۴».

[۳۲۶۰] أبو خلف البَجَلِیّ «۵»:

روی عنه: علی بن الحسین بن بابویه، عن أبی محمّد الحسن بن علی (علیهما السّلام). کذا فی رجال الشیخ «۶».

[۳۲۶۱] أبو دُجانة الأنصاری:

هو سماک بن خراشة «۷»، و قد مرّ «۸».

(۱) أُصول الکافی ۱: ۳۹۸/ ۳.

(۲) رجال الشیخ: ۳۹۶/ ۲.

(۳) الکافی ۵: ۷۸/ ۶.

(۴) تهذیب الأحکام ۶: ۳۲۴/ ۸۹۱.

(۵) کـذا فی الأصل و الحجریـة، و فی المصـدر: (العجلی) و هو الموافق لما فی: منهـج المقال: ۳۸۷، و مجمع الرجـال ۷: ۳۸، و جامع الرواة ۲: ۲۸۳، و تنقیح المقال ۳: ۱۵.

(۶) رجال الشیخ: ۴۳۸/ ۱.

(۷) فی الحجریة: (بن أبی خراشة).

أقول: فی المصادر الرجالیـة ورد (بن خرشـة) بالخاء المعجمـة ثمّ الراء المهملـة و الشـین المعجمة راجع: تنقیح المقال ۳: ۶۸، و معجم رجال الحدیث ۸: ۳۰۳، الجرح و التعدیل ۴: ۲۷۹/ ۱۲۰۱، الاستیعاب (المطبوع مع الإصابة) ۲: ۸۳، ثقات ابن حبان ۳: ۱۸۰، ۲: ۲۲۳۵، سیر أعلام النبلاء ۱: ۲۴۳.

(۸) تقدّم فی الجزء الثامن صحیفة: ۵۶، و برقم: [۱۲۴۴].

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۶۳

[۳۲۶۲] أبو الربیع بن أبی العاص بن ربیعة:

صهر النبیّ (صلّی اللّه علیه و آله) و سلف أمیر المؤمنین (علیه السّلام)، و من أصحابه، ممدوح «۱».

[۳۲۶۳] أبو الرضا عبد اللّه بن یحیی:

الحضرمی، عدّه البرقی فی رجاله من أولیاء أصحاب أمیر المؤمنین علیه السّلام «۲»، و کذا فی آخر الخلاصة «۳».

[۳۲۶۴] أبو زکریا:

الذی حدّث عنه خالد بن عیسی العکلی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۲۶۵] أبو زیاد النَّهْدی:

فی التعلیقة: عنه ابن أبی عمیر فی الصحیح «۵».

[۳۲۶۶] أبو سارة:

إمام مسجد بنی هلال، کما فی الکافی، فی آخر باب المستضعف «۶»،

---

(۱) انظر ما ورد فی رجال الکشی ۱: ۲۸۱/ ۱۱۱، فی ترجمة محمد بن أبی بکر.

(۲) رجال البرقی: ۴.

(۳) رجال العلّامة: ۱۹۲، و فیه: (الجرمی).

(۴) رجال الشیخ: ۲۳۸/ ۲.

(۵) نسـخ التعلیقة الموجودة عندنا خالیة منه، و أُنظر روایة التهذیب ۱: ۴۱۳/ ۱۳۰۱، بسـنده عن محمد بن علی بن محبوب عن یعقوب بن یزید عن ابن أبی زیاد النهدی.

(۶) أُصول الکافی ۲: ۲۹۹/ ۱۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۶۴

یروی عنه، الحسن بن محبوب بتوسط علی بن الحسن بن رباط، فی التهذیب، فی کتاب المکاسب «۱»، و فی الکافی، فی باب بیع السلاح «۲»، و عنه أیضاً: إسحاق بن عمّار مکرراً «۳».

[۳۲۶۷] أبو سعید الآدمی:

سهل بن زیاد، أوضحنا وثاقته فی شرح المشیخة «۴».

[۳۲۶۸] أبو سعید البَجَلِیّ:

عنه: عبد اللّه بن المغیرة، فی الکافی، فی باب ان الدعاء سلاح المؤمن «۵».

[۳۲۶۹] أبو سعید عُقیصان «۶»:

من بنی تیم اللّه بن ثعلبة، عدّه البرقی «۷» فی رجاله من خواص أصحاب أمیر المؤمنین (علیه السّلام)، و کذا فی آخر الخلاصة «۸».

---

(۱) تهذیب الأحکام ۶: ۳۵۳/ ۱۰۰۴.

(۲) الکافی ۵: ۱۱۲/ ۲.

(۳) الکافی ۵: ۴۵۳/ ۲، و الروایة نفسها فی التهذیب ۷: ۲۵۲/ ۱۰۸۶، و الاستبصار ۳: ۱۴۲/ ۵۱۲، و لم نقف علی روایة أُخری روی فیها إسحاق بن عمار عنه.

(۴) راجع الجزء الخامس صحیفة: ۳۱۳، برمز (شه)، و رقم الطریق: [۳۰۵] فی طریقه إلی مروان بن مسلم.

(۵) أُصول الکافی ۲: ۳۴۰/ ۶.

(۶) فی الحجریة: (عقیسان) بالسین المهملة.

و ورد فی بعض المصادر: عقیصا بغیر نون کما فی رجال الشیخ: ۷۶/ ۱ و غیره، و فی البعض الآخر کما فی الأصل فلاحظ.

(۷) رجال البرقی: ۵.

(۸) رجال العلامة: ۱۹۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۶۵

[۳۲۷۰] أبو سعید المکاری:

هو هاشم بن حیان، و قد مرّ «۱».

[۳۲۷۱] أبو السفاح البَجَلِیّ:

و هو أوّل قتیل قتل من أصحاب أمیر المؤمنین (علیه السّلام) یوم صفین، کذا فی رجال الشیخ «۲»، و الخلاصة «۳». و ظاهر الجماعة مدحه؛ و لذا ذکره [العلّامة فی «۴»] الخلاصة و ابن داود فی القسم الأول «۵».

[۳۲۷۲] أبو سلمة السرّاج:

یروی عنه: محمّد بن إسماعیل بن بزیع بلا واسطة «۶»، و بتوسط الخیبری «۷»، و یظهر من الکافی «۸» فی باب مولد أبی عبد اللّه جعفر

بن محمّد (علیهما السّلام) الاعتماد علیه.

[۳۲۷۳] أبو سلیمان الجصّاص:

عنه: صفوان بن یحیی، فی الکافی، فی باب دعوات موجزات «۹».

(۱) تقدم فی صحیفة: ۱۷۸، برقم: [۳۱۱۱].

(۲) رجال الشیخ: ۶۵/ ۳۵.

(۳) رجال العلّامة: ۱۸۷/ ۱.

(۴) ما بین المعقوفتین لم یرد فی الأصل و الحجریة، أضفناه لان السیاق یقتضیه.

(۵) رجال ابن داود: ۲۱۸/ ۴۸.

(۶) تهذیب الأحکام ۲: ۳۲۱/ ۱۳۱۳.

(۷) الکافی ۳: ۳۴۲/ ۱۰.

(۸) انظر أُصول الکافی ۱: ۳۹۴/ ۴.

(۹) أُصول الکافی ۲: ۴۲۰/ ۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۶۶

[۳۲۷۴] أبو سمرة بن أبرهة:

مرّ فی (هیاج) «۱» انّه من شـهود وصیّة أمیر المؤمنین (علیه السّلام)، و هی وصیّة طویلة مرویّة بسند صحیح، قال بعض المحققین: فتدبر و تذکّر أنّ الوصیّة ممّا یستحب فیها أنْ یشهد ذوا عدل «۲»، انتهی.

قلت: فی رجال الشیـخ: أبو شمر بن أبرهة بن الصباح الحمیری، و کان من أهل الشام، و معه رجال من أهل الشام لحقوا بأمیر المؤمنین (علیه السّلام) بصفین «۳».

و الظاهر الاتحاد، و وقوع التصحیف فی الکافی «۴».

[۳۲۷۵] أبو شیبة الخراسانی:

عنه: أبان بن عثمان، فی الکافی، فی باب البدع و الرأی «۵»، و عبد اللّه ابن مسکان، فی باب ذی اللسانین «۶».

[۳۲۷۶] أبو صادق کلیب الحزمی «۷»:

عدّه البرقی فی رجاله من خواص أصحاب «۸» أمیر المؤمنین (علیه السّلام)

(۱) تقدم فی صحیفة: ۱۹۰، برقم: [۳۲۴۶].

(۲) لم نعثر علی القائل فی الکتب الموجودة لدینا.

(۳) رجال الشیخ: ۶۵/ ۳۴.

(۴) الکافی ۷: ۵۱/ ۷.

(۵) أَصول الكافى ۱: ۴۵/ ۷.

(۶) أُصول الكافى ۲: ۲۵۷/ ۲، و فيه: (عثمان بن عيسى) بـدل (عبد اللّه بن مسكان) و ما فى المتن موافق لما ذكر الأردبيلى فى جامع الرواة ۲: ۳۹۳، و لعله من سهو القلم فلاحظ.

(۷) فى الحجرية: «الحرمى» بالحاء و الراء المهملتين.

(۸) فى الأصل: «أصحاب» لم ترد.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۶۷

من اليمن «۱»، و كذا فى آخر الخلاصة «۲»، و فى رجال الشيخ: أبو صادق، و هو أبو عاصم بن كليب الحزمى، عربى، كوفى «۳».

[۳۲۷۷] أبو صامت:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۴»، و فى أصحاب الباقر (عليه السّلام): الحلوانى «۵». عنه: عبد اللّه بن أبى يعفور «۶»، و عبد اللّه بن مسكان «۷»، و معلى بن خنيس «۸»، و كرام «۹».

[۳۲۷۸] أبو الصفر الكُوفىّ:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱۰».

[۳۲۷۹] أبو عاصم المدنى:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱۱».

[۳۲۸۰] أبو عبد الرّحمن الأعرج:

الكُوفىّ، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱۲» و له فى الفهرست كتاب

---

(۱) رجال البرقى: ۶، و فيه: «الخزمى»، بالخاء المعجمة و الزاى.

(۲) رجال العلّامة: ۱۹۴، و فيه: «الحرمى»، بالحاء و الراء المهملتين.

(۳) رجال الشيخ: ۶۳/ ۱۲، و فيه: «الجرمى»، بالجيم و الراء المهملة.

(۴) رجال الشيخ: ۳۳۹/ ۲۴.

(۵) رجال الشيخ: ۱۴۱/ ۷.

(۶) تهذيب الأحكام ۴: ۱۵۰/ ۴۱۷.

(۷) الكافى ۴: ۵۵۶/ ۱۲.

(۸) تهذيب الأحكام ۴: ۱۵۰/ ۴۱۷.

(۹) الكافى ۸: ۲۴۰/ ۳۲۸، من الروضة.

(۱۰) رجال الشيخ: ۳۳۹/ ۲۳.

(۱۱) رجال الشيخ: ۳۳۹/ ۸.

(۱۲) رجال الشيخ: ۳۳۹/ ۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۶۸

یرویه عنه القاسم بن إسماعیل «۱». عنه: یونس بن عبد الرحمن، فی الکافی، فی آخر کتاب الکفر و الإیمان «۲».

[۳۲۸۱] أبو عبد الرّحمن عبد اللّه بن حبیب:

السلمی، عدّه البرقی فی رجاله من خواص أصحاب «۳» أمیر المؤمنین (علیه السّلام) من مضر، و لکن قال: و بعض الرواة یطعن فیه «۴». و فی مناقب ابن شهرآشوب قیل: إنّ عبد الرّحمن «۵» السلمی علّم ولد الحسین (علیه السّلام) الحمد، فلمّا قرأها علی أبیه أعطاه ألف دینار و ألف حلّه و حشا فاه درّاً، فقیل له فی ذلک: فقال (علیه السّلام): و أین یقع هذا من عطائه، یعنی تعلیمه «۶».

[۳۲۸۲] أبو عبد الرّحمن المسعودی:

له کتاب فی الفهرست، یرویه عنه محمّد بن موسی خوراء «۷»، و الشیخ الصدوق الثقة العباس بن عامر «۸».

---

(۱) فهرست الشیخ: ۳۷۷/ ۸۵۲، (نسخة جامعة مشهد).

(۲) أُصول الکافی ۲: ۳۳۳/ ۴.

(۳) فی الأصل: «أصحاب» لم ترد.

(۴) رجال البرقی: ۵.

(۵) فی حاشیة الأصل: (ظاهراً أبا عبد الرحمن نسخة بدل).

(۶) مناقب ابن شهرآشوب ۴: ۶۶.

(۷) فهرست الشیخ: ۱۸۴/ ۸۰۸.

(۸) کذا العبارة فی الأصل و الحجریة، و مقتضی العطف أنه راوی کتابه أیضاً، و لکن لم نجد ذلک فی عدّة نسخ من الفهرست. نعم لعله مراد المصنف (قدّس سرّه) الإشارة إلی روایة العباس بن عامر عنه، کما فی الکافی ۵: ۳۱۴/ ۴۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۶۹

[۳۲۸۳] أبو عبد اللّه:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۲۸۴] أبو عبد اللّه الخراسانی:

صاحب کتاب معتمد فی مشیخة الفقیه، یرویه عنه: إبراهیم بن هاشم «۲».

[۳۲۸۵] أبو عبد اللّه الخَزّاز:

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب فضل النظر إلی الکعبة «۳».

[۳۲۸۶] أبو عبد اللّه الخُمْری:

من مشایخ النجاشی «۴».

[۳۲۸۷] أبو عبد اللّه صاحب السّابری:

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب الشکر «۵». و استظهر فی الجامع کونه عمر بن یزید «۶».

[۳۲۸۸] أبو عبد اللّه الفرّاء:

صاحب کتاب معتمد فی المشیخة «۷»، و فی الفهرست: یرویه عنه

---

(۱) رجال الشیخ: ۳۲۶/ ۴۸۹۱ (طبع جامعة المدرسین).

(۲) الفقیه ۴: ۱۱۹ ۱۲۰ من المشیخة.

(۳) الکافی ۴: ۲۴۰/ ۳.

(۴) راجع رجال النجاشی: ۶۸/ ۱۶۵، فی ترجمة الحسین بن أحمد بن مغیرة و فیه: أبو عبد اللّه بن الخمری.

(۵) أُصول الکافی ۲: ۸۰/ ۲۷.

(۶) جامع الرواة ۲: ۳۹۹.

(۷) الفقیه ۴: ۳۴، من المشیخة.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۷۰

ابن أبی عمیر «۱»، و قد مر «۲».

[۳۲۸۹] أبو عبد اللّه بن محمّد:

فی الفهرست: ذکره ابن عقدة، له کتاب رویناه عن ابن أبی عمیر عن الأحول عنه «۳». و الظاهر أنّه الذی تقدم فی أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

و قوله: ذکره ابن عقدة أی فی رجال الصادق (علیه السّلام)، فلوثاقته أمارتان.

[۳۲۹۰] أبو عبد اللّه:

مولی عبد ربّه، عنه: ابن مسکان، فی التهذیب، فی باب بیع الواحد بالاثنین «۵».

[۳۲۹۱] أبو عثمان:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۲۹۲] أبو عثمان الأحول:

له کتاب فی الفهرست «۷»، و النجاشی «۸»، یرویه عنه صفوان بن یحیی.

---

(۱) فهرست الشیخ: ۱۸۷/ ۸۳۴.

(۲) تقدّم فی الجزء الخامس صحیفة: ۴۳۷، الفائدة الخامسة، برمز (شعج)، رقم الطریق: [۳۷۳].

(۳) فهرست الشیخ: ۱۸۸/ ۸۳۷.

(۴) تقدّم قبل قلیل بعنوان (أبو عبد اللّه) فی الرقم: [۳۳۹۳].

(۵) تهذیب الأحکام ۷: ۱۱۱/ ۴۷۸.

(۶) رجال الشیخ: ۳۳۸/ ۶.

(۷) فهرست الشیخ: ۱۸۸/ ۸۴۱.

(۸) رجال النجاشی: ۴۵۸/ ۱۲۴۸.

خاتمة المستدرک، ج‌۹، ص: ۲۷۱

[۳۲۹۳] أبو عزّة:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱».

[۳۲۹۴] أبو علی الأرجانی:

فی الکافی، فی باب الإشارة و النص علی أبی الحسن موسی (علیه السّلام): عن العدة، عن أحمد بن محمّد، قال: حدثنی أبو علی الأرجانی الفارسی، عن عبد الرحمن بن الحجاج، قال: سألت عبد الرحمن فی السنة التی أُخذ فیها أبو الحسن الماضی (علیه السّلام)، فقلت له: إنَّ هذا الرجل قد صار فی ید هذا و ما ندری إلی ما یصیر، فهل بلغک عنه فی أحد من ولده شیء؟ فقال لی: ما ظننت أنَّ أحداً یسألنی عن هذه المسألة، دخلت علی جعفر بن محمّد (علیهما السّلام) فی منزله فإذا هو فی بیت کذا فی داره فی مسجد له و هو یدعو و علی یمینه موسی بن جعفر (علیهما السّلام)، یؤمّن علی دعائه فقلت له: جعلت فداک قد عرفت انقطاعی إلیک و خدمتی لک، فَمَنْ ولیّ الناس بعدک؟ فقال: إنَّ موسی قد لبس الدّرع و ساوی علیه، فقلت له: لا أحتاج بعد هذا إلی شیء «۲».

و فیه دلالة علی إمامیّته و احتیاطه فی الدین.

[۳۲۹۵] أبو علی الجریری:

الکُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

(۱) رجال الشیخ: ۳۳۸/ ۳.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۲۴۵/ ۳.

(۳) رجال الشیخ: ۳۳۹/ ۲۱.

خاتمة المستدرک، ج‌۹، ص: ۲۷۲

[۳۲۹۶] أبو علی الجَوّانی:

عنه: الحسن بن محبوب، فی الکافی، فی باب الصمت و حفظ اللسان «۱».

[۳۲۹۷] أبو علی:

الذی حدّث عنه حصین بن مخارق، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۲۹۸] أبو علی الحرّانی:

صاحب کتاب فی الفهرست «۳»، و النجاشی «۴»، یرویه عنه أبو عبد اللّه البرقی «۵» و «۶» أبوه. و عنه ابن أبی عمیر، فی الفقیه، فی آخر باب الجماعة و فضلها «۷».

[۳۲۹۹] أبو علی الخَزّاز:

فی التعلیقة: عنه، البزنطی، و الحجّال، فی الصحیح «۸». و عنه:

---

(۱) أُصول الکافی ۲: ۹۲/ ۳.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۸/ ۴.

(۳) فهرست الشیخ: ۱۸۷/ ۸۲۷.

(۴) رجال النجاشی: ۴۵۶/ ۱۲۳۹.

(۵) کذا فی الأصل و الحجریة، و الصحیح أحمد بن عبد اللّه البرقی، راجع المصدرین المذکورین آنفاً.

(۶) العطف بالواو إشارة إلی أن راوی الکتاب هو أحمد بن أبی عبد اللّه البرقی کما فی الفهرست و رواه أیضاً أبوه کما فی رجال النجاشی.

(۷) الفقیه ۱: ۲۶۶/ ۱۲۱۵.

(۸) تعلیقة الوحید علی منهج المقال: ۳۹۴، و راجع عیون أخبار الرضا (علیه السّلام): ۲۳/ ۸ باب ۴، محمد بن الحسن بن أحمد بن الولید (رضی اللّه عنه) قال: حدّثنا محمد بن الحسن الصفّار، قال: حدّثنا أحمد بن محمّد بن عیسی، عن عبد اللّه بن محمّد الحجّال و أحمد بن محمد بن أبی نصر البزنطی، عن أبی علی الخزّاز.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۷۳

الحسین بن سعید، فی الکافی، فی باب صلاة الحوائج «۱».

[۳۳۰۰] أبو علی صاحب الأنْماط:

کُوفیّ، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب ورود تبع فی کتاب الحجّ «۳»، و فی التهذیب، فی آخر باب الأذان و الإقامة من أبواب الزیادات «۴».

[۳۳۰۱] أبو علی صاحب الکلل:

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب حقّ المؤمن علی أخیه «۵»، و صفوان بن یحیی، عن أبی أیوب، عنه، فی مشیخة الفقیه، فی طریق أبان بن تغلب «۶».

[۳۳۰۲] أبو علی بن مطهّر:

أحمد بن محمّد بن مطهر، مرّ فی (کا) «۷».

(۱) الکافی ۳: ۴۷۷/ ۴.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۹/ ۲۰.

(۳) الکافی ۴: ۲۲۲/ ۸.

(۴) تهذیب الأحکام ۲: ۲۸۶/ ۱۱۴۴.

(۵) أُصول الکافی ۲: ۱۳۷/ ۸.

(۶) الفقیه ۴: ۲۳، من المشیخة.

(۷) مرّ فی الجزء الخامس صحیفة: ۵۴، الطریق رقم: [۲۱].

[۳۳۰۳] أبو عمارة الطیّار:

عنه: الحسن بن فضّال، فی الکافی «۱»، و التهذیب «۲»، فی کتاب المکاسب.

[۳۳۰۴] أبو عمرو الزبیری:

اسمه محمّد، قال النجاشی فی ترجمة عبد اللّه بن عبد الرحمن: الزبیری و الزبیریون فی أصحابنا ثلاثة: هذا و أبو محمّد عبد اللّه بن هارون الزبیری و أبو عمرو محمّد بن عمرو بن عبد اللّه بن مصعب بن الزبیر «۳». و ظاهره أنّه من علمائنا الإمامیة، و هو کثیر الروایة مقبولها.

قال بعض المحققین: رأیت له أحادیث جیاداً، منها حدیثاً فی أوائل الجهاد من الکافی «۴» طویل جدّاً، و آخر فی کتاب الکفر و الإیمان منه «۵»، و من تأمّلهما علم غزارة علم الرجل و جودة قریحته، و أنّه أهل لأن یخاطب بما لا یخاطب بها إلّا جهابذة العلماء «۶»، انتهی و هو کما قال.

[۳۳۰۵] أبو عمرو المدائنی:

عنه: حمّاد بن عیسی، فی الکافی، فی باب الذنوب «۷».

(۱) الکافی ۵: ۳۰۴/ ۳.

(۲) تهذیب الأحکام ۷: ۴/ ۱۳.

(۳) رجال النجاشی: ۲۲۰.

(۴) الکافی ۵: ۱۳/ ۱.

(۵) أُصول الکافی ۲: ۲۸/ ۱.

(۶) لم نعثر علی القائل.

(۷) أُصول الکافی ۲: ۲۰۹/ ۲۲.

[۳۳۰۶] أبو عمرو «۱» الأعمى الکوفیّ:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۲».

[۳۳۰۷] أبو عمر السرّاج:

یروی ابن أبی عمیر و فضالة و جعفر بن بشیر، عن الحسین ابن أبی العلاء، عنه، فی الکافی، و التهذیب مکرّراً «۳»، و ربّما یوجد فی بعض نسخ بعض الأسانید: أبو عمرو بالواو.

[۳۳۰۸] أبو عمر المدنی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۴».

[۳۳۰۹] أبو عوف البجلیّ:

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب الوضوء قبل الطعام و بعده «۵»، و عبد اللّه بن سنان، فیه، فی باب المجالس بالأمانة «۶».

---

(۱) فی المصدر: (أبو عمر)، و مثله فی جامع الرواة ۲: ۴۰۷، و تنقیح المقال ۳: ۲۹. و ما فی منهج المقال: ۳۹۲ موافق لما فی الأصل و الحجریة.

(۲) رجال الشیخ: ۳۳۹/ ۲۲.

(۳) لم نقف على روایة الأول و الثانی عن الحسین بن أبی العلاء عنه، و لکن انظر روایة الثالث فی الکافی ۵: ۲۲۹/ ۷، و التهذیب ۷: ۱۳۱/ ۵۷۴، و فیه: (أبو عمرو) بالواو- و کما سیتبه المصنّف (قدّس سرّه) علیه. و روى الشیخ الروایة نفسها فی التهذیب أیضاً ۷: ۲۳۷/ ۱۰۳۸ فی باب الزیادات من الإجارات، بسند آخر عن جعفر بن بشیر عن الحسین بن أبی العلاء عن أبی عمار السراج، و راجع معجم رجال الحدیث ۲۱: ۲۵۵، فلاحظ الاختلاف المذکور فی سند الروایة.

(۴) رجال الشیخ: ۳۳۸/ ۵، و فیه: (المدینی)، و فی هامش المصدر عن بعض النسخ کما فی الأصل و الحجریّة: المدنی.

(۵) الکافی ۶: ۲۹۰/ ۵.

(۶) أُصول الکافی ۲: ۴۸۳/ ۱، و فیه: ابن أبی عوف.

[۳۳۱۰] أبو عیسى الورّاق:

هو محمّد بن هارون بن عیسى الوراق، له کتب فی النجاشی «۱»، یظهر منه أنّه من علمائنا الإمامیة، و فی الرواشح الدامادیة: هو من أجلّة المتکلمین من أصحابنا، و من أفاضلهم «۲». و أطال فی ذکر ما یدل على مدحه منه.

ذکره ابن داود فی الممدوحین «۳»، و عدم ذکره فی المجروحین، مع التزامه إعادة ذکر من فیه غمیزة، حتى سعد بن عبد اللّه، و هشام بن الحکم، و برید بن معاویة، و غیرهم من الوجوه و الأعیان «۴»، و قال «۵» فی ترجمة ثبیت «۶» مدحاً له و توقیراً لأمره: صاحب أبی عیسى الوراق «۷».

[۳۳۱۱] أبو عُیَینة:

عنه: أحمد بن محمّد بن أبی نصر، فی الکافی، فی باب زکاة الذهب و الفضة «۸»، و صفوان بن یحیی، فیه، فی باب الظهار «۹»، و جعفر ابن بشیر، فی التهذیب، فی باب تطهیر الثیاب «۱۰».

---

(۱) رجال النجاشی: ۳۷۲/ ۱۰۱۶.

(۲) الرواشح السماویة: ۵۵.

(۳) رجال ابن داود (القسم الأول): ۱۸۵/ ۱۵۲۱.

(۴) المصدر نفسه (القسم الثانی): ۲۴۷/ ۲۰۸، ۲۸۴/ ۵۴۶، ۲۳۳/ ۷۲.

(۵) أی ابن داود.

(۶) ثبیت بن محمد أبو محمد العسکری.

(۷) المصدر نفسه (القسم الأول): ۶۰/ ۲۸۴.

(۸) الکافی ۳: ۵۱۶/ ۴، و فیه: ابن عیینة.

(۹) الکافی ۶: ۱۵۹/ ۲۹.

(۱۰) تهذیب الأحکام ۱: ۲۳۳/ ۶۷۳، فی باب تطهیر المیاه من النجاسات.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۷۷

[۳۳۱۲] أبو غرّة:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۱». و فی الفقیه «۲»: صفوان الجمال، عن أبی غرّة الخراسانی «۳»، و عنه: إسحاق بن عمّار «۴»، و تقدّم بالمهملة «۵».

[۳۳۱۳] أبو القاسم الصیقل:

عنه: أحمد بن محمّد بن عیسی، فی التهذیب، فی کتاب المکاسب «۶»، و محمّد بن عیسی، فیه «۷».

[۳۳۱۴] أبو القاسم بن أبی منصور:

فی الفهرست فی ترجمة أبی منصور الصرام: من أجلّة المتکلمین من أهل نیشابور. إلی أنْ قال: رأیت ابنه أبا القاسم، و کان فقیهاً، و سبطه أبا الحسن، و کان من أهل العلم. إلی آخره «۸».

[۳۳۱۵] أبو قَتادة الأنصاری:

اسمه الحارث، أو النعمان بن ربعی بن بلدمة السلمی، بدری، و شهد مع علی (علیه السّلام) مشاهده کلّها، توفی سنة أربعین، و صلّی علیه علی (علیه السّلام)، و مرّ فی أبواب الأشربة خبر فیه فضیلة له «۹».

---

(۱) رجال الشیخ: ۲۳۸/ ۳، و فیه: (أبو عزة)، بالعین المهملة ثم الزای.

(۲) فی حاشیة الأصل: فی باب الأکل و الأشربة من آنیة الذهب و الفضة.

(۳) الفقیه ۳: ۲۲۶/ ۱۰۶۰.

(۴) أُصول الکافی ۲: ۱۴۱/ ۷.

(۵) تقدّم بعنوان «أبو عزه» فی الرقم: [۳۳۳۲] من هذه الفائدة.

(۶) تهذیب الأحکام ۶: ۳۷۱/ ۱۰۷۶.

(۷) المصدر نفسه ۶: ۳۸۲/ ۱۱۲۸.

(۸) فهرست الشیخ: ۱۹۰/ ۸۵۲.

(۹) تقدّم فی الجزء ۱۷ صحیفة: ۱۹ ۲۰ حدیث ۲۰۶۲۴، الباب ۱۶ من أبواب الأشربة المباحة.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۷۸

[۳۳۱۶] أبو کهمس:

مرّ فی (قصد) ما یشیر إلیٰ وثاقته «۱».

[۳۳۱۷] أبو لیلیٰ بن عمرو:

فی رجال الشیخ: انه خرج علیٰ مقدمة علی (علیه السّلام) یوم خروجه إلیٰ صفین «۲».

[۳۳۱۸] أبو مالک الجُهنی:

له کتاب فی الفهرست، و النجاشی، یرویه أحمد بن محمد بن عیسیٰ عن ابن أبی عمیر عنه «۳». و عنه: عبد اللّٰه بن المغیرة، فی الکافی، فی باب الفرش «۴».

و فی التعلیقة: و روایة ابن أبی عمیر عنه تشیر إلیٰ الوثاقة، و روایة جماعة کتابه إلیٰ الجلالة «۵».

[۳۳۱۹] أبو المأمون:

من أصحاب الباقر (علیه السّلام) فی رجال الشیخ «۶». و فی الکافی، فی باب حقّ المؤمن علیٰ أخیه: ابن أبی عمیر، عن منصور بن یونس و فی نسخة

(۱) تقدّم فی الجزء الخامس صحیفة: ۴۳۸ الطریق رقم: [۳۷۴] برمز [شعد] و لیس [قصد] فلاحظ.

(۲) رجال الشیخ: ۶۵/ ۴۰.

(۳) فهرست الشیخ: ۱۸۸/ ۸۳۶، رجال النجاشی: ۴۶۱/ ۱۲۶۵.

(۴) الکافی ۶: ۴۷۶/ ۲.

(۵) لم نعثر علیه فی تعلیقة الوحید علیٰ منهج المقال، بل الکلام المذکور لأبی علی الحائری ورد نصّاً فی منتهیٰ المقال: ۳۴۸.

(۶) رجال الشیخ: ۱۴۲/ ۲۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۷۹

عن یونس عن أبی المأمون الحارثی. إلیٰ آخره «۱».

[۳۳۲۰] أبو محمّد الخزّاز:

فی الفهرست: له أصل، یرویه عنه ابن أبی عمیر «۲». و علیه فیشمله ما مدح به المفید أرباب الأُصول بما هو فوق الوثاقة «۳».

[۳۳۲۱] أبو محمّد الفراء:

عنه: ابن أبی عمیر، فی الکافی، فی باب فضل الحج و العمرة «۴».

[۳۳۲۲] أبو محمد الفَرازی:

له کتاب فی الفهرست، یرویه عنه ابن أبی عمیر «۵».

[۳۳۲۳] أبو محمد الوابشی:

عنه: الحسن بن محبوب، فی الفقیه، فی باب الموت فی الغربة فی کتاب الحج «۶»، و فی التهذیب، فی باب البیع بالنقد و النسیئة «۷»، و فی الکافی، فی باب حقیقة الإیمان «۸»، و فی باب اتّباع الهوی «۹»، و فی باب نادر فی کتاب الزکاة «۱۰»، و فی باب الرجل یقتل مملوک غیره «۱۱».

---

(۱) أُصول الکافی ۲: ۱۳۷/ ۷.

(۲) فهرست الشیخ: ۱۸۸/ ۸۳۸.

(۳) انظر الرسالة العددیة (للمفید): ۱۴.

(۴) الکافی ۴: ۲۵۵/ ۱۲.

(۵) فهرست الشیخ: ۱۸۸/ ۸۳۹.

(۶) الفقیه ۲: ۱۹۶/ ۸۸۹.

(۷) تهذیب الأحکام ۷: ۵۹/ ۲۵۴.

(۸) أُصول الکافی ۲: ۴۴/ ۲.

(۹) أُصول الکافی ۲: ۲۵۱/ ۱.

(۱۰) الکافی ۳: ۵۵۲/ ۱.

(۱۱) الکافی ۷: ۳۰۵/ ۱۰.

و ابن أبی عمیر عنه، فیه، فی باب إطعام المؤمن «۱»، و أحمد بن محمّد عنه، فی التهذیب، فی باب القود بین الرجال و النساء «۲». و الظاهر أنّه ابن عیسی، بقرینة روایته عن الحسن عنه أیضاً فیه فی باب أحکام الطلاق «۳».

[۳۳۲۴] أبو محمّد الواسطی:

له کتاب فی الفهرست، و النجاشی، یرویه عنه الحسن بن محبوب «۴». و قد مرّ غیر مرّة دلالة ذلک علی الوثاقة و الإمامیة فلا تغفل.

[۳۳۲۵] أبو مخلد السرّاج:

له کتاب فی النجاشی، یرویه عنه ابن أبی عمیر «۵». و عنه: صفوان ابن یحیی، فی الکافی، فی باب الکذب «۶»، و فی باب نوادر فی کتاب العتق «۷»، و ابن مسکان، فیه، فی باب النوادر فی کتاب الدیات «۸»، و جعفر ابن بشیر، عن الحسین بن أبی العلاء، عنه، فی التهذیب، فی باب الحدّ فی الفریة و السبّ «۹»، و فی الفقیه، فی باب القذف «۱۰»، و ابن رباط «۱۱»، و القاسم

---

(۱) أُصول الکافی ۲: ۱۶۱/ ۹.

(۲) تهذیب الأحکام ۱۰: ۱۹۴/ ۷۶۸.

(۳) تهذیب الأحکام ۸: ۵۳/ ۱۷۳.

(۴) فهرست الشیخ: ۱۸۸/ ۸۴۳، رجال النجاشی: ۴۶۱/ ۱۲۶۴.

(۵) رجال النجاشی: ۴۵۸/ ۱۲۴۷.

(۶) أُصول الکافی ۲: ۲۵۶/ ۱۸.

(۷) الکافی ۶: ۱۹۷/ ۱۵.

(۸) الکافی ۷: ۳۷۵/ ۱۵.

(۹) تهذیب الأحکام ۱۰: ۸۱/ ۳۱۹.

(۱۰) الفقیه ۴: ۳۵/ ۱۰۸.

(۱۱) الکافی ۶: ۱۳۵/ ۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۸۱

ابن إسماعیل «۱».

[۳۳۲۶] أبو مسعود الطّائی:

عنه: ابن أبی عمیر، فی التهذیب، فی باب کیفیة الصلاة «۲»، و جعفر ابن بشیر، عن حمّاد، عنه، فیه، فی باب أحکام الجماعة «۳»، و سعید بن جناح «۴»، و سعدان «۵».

[۳۳۲۷] أبو المنذر:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۶».

[۳۳۲۸] أبو منصور الدّیرانی:

من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۷».

[۳۳۲۹] أبو منصور الزّنادی:

له کتاب فی الفهرست «۸»، یرویه عنه أحمد بن محمد بن عیسی.

[۳۳۳۰] أبو موسی البنّاء «۹»:

فی البلغةِ و الوجیزة: ممدوح «۱۰»، و فی الکشی: حمدویه و إبراهیم ابنا

(۱) فهرست الشیخ: ۱۹۱/ ۸۵۹، ۸۶۵.

(۲) تهذیب الأحکام ۲: ۱۲۴/ ۴۶۹، و فیه: (ابن مسعود) بدل (أبو مسعود).

(۳) تهذیب الأحکام ۳: ۲۶/ ۹۱.

(۴) أُصول الکافی ۲: ۳۶۵/ ۵.

(۵) أُصول الکافی ۲: ۴۸۹/ ۷.

(۶) رجال الشیخ: ۳۴۰/ ۳۱.

(۷) رجال الشیخ: ۳۴۰/ ۳۰.

(۸) فهرست الشیخ: ۱۸۴/ ۸۰۱، و فیه: الزّیادی.

(۹) فی الحجریة: «التباء».

(۱۰) بلغة المحدثین: ۴۴۱/ ۱۲، الوجیزة (للمجلسی): ۶۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۸۲

نصیر قالا: حدثنا محمّد بن عیسی، عن ابن أبی عمیر، عن هشام بن الحکم، قال: دخل أبو موسی البنّاء «۱» علی أبی عبد اللّه (علیه السّلام) مع نفر من أصحابه، فقال لهم أبو عبد اللّه (علیه السّلام): احتفظوا بهذا الشیخ، قال: فذهب علی وجهه فی طریق مکّة، فذهب من فرح «۲» فلم یر بعد ذلک «۳».

[۳۳۳۱] أبو نجران:

والد عبد الرّحمن بن أبی نجران، روی الکشی ما یدلّ علی إمامیّته و إخلاصه و محبّته «۴».

[۳۳۳۲] أبو نصر بن الریّان:

فی النجاشی فی ترجمة علی بن محمّد العدوی-: و رأیت فی فهرست کتبه بخط أبی نصر بن الریان (رحمه اللّه) کتباً زائدة علی هذه الکتب «۵».

[۳۳۳۳] أبو نصر الهَمْدَانی:

یروی عنه: صفوان بن یحیی، عن حکیمة بنت أبی الحسن القرشی،

(۱) فی الحجریة: «التباء».

(۲) کذا فی الأصل و الحجریة بالفاء ثمّ الراء و فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: قزح نسخة بدل بالقاف ثمّ الزای.- و فی المصدر: قرح بالقاف ثم الراء.

قال ابن الأثیر: قرح بضم القاف و سکون الراء قد تحرّک فی الشعر: سوق وادی القری صلّی به رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله) و بنی به مسجداً، راجع النهایة لابن الأثیر ۴: ۳۶ «قرح» و أمّا قزح بالقاف ثمّ الزای قیل: اسم جبل بالمزدلفة راجع معجم البلدان ۴: ۳۴۱ «قزح»، و لم نقف علی معنیً مناسب ل «فرح» بالفاء ثمّ الراء.

(۳) رجال الکشی ۲: ۵۹۸/ ۵۶۱.

(۴) رجال الکشی ۲: ۶۱۰/ ۵۸۰. أقول: و الخبر یدل علی خلافه أیضاً.

(۵) رجال النجاشی: ۲۶۵/ ۶۸۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۸۳

عن حکیمة بنت موسی بن عبد اللّه، عن حکیمة بنت محمّد بن علی بن موسی (علیهم السّلام)، فی مناقب ابن شهرآشوب فی معجزات الجواد (علیه السّلام) «۱».

[۳۳۳۴] أبو النعمان الأزدی:

اسمه الحارث بن حصیرة، و قد تقدم «۲».

[۳۳۳۵] أبو الورد:

عنه: الحسن بن محبوب «۳»، و علی بن رئاب کثیراً «۴»، و مالک بن عطیة «۵»، و محمد بن النعمان «۶»، و هشام بن سالم «۷».

[۳۳۳۶] أبو وهب القَصْری «۸»:

فی التهذیب، فی باب فضل زیارة مولانا أمیر المؤمنین (علیه السّلام): منیع ابن الحجاج، عن یونس، عنه «۹»، و کذا فی کامل الزیارة رواه عن أبیه و عن الکلینی عن محمد بن یحیی العطار. إلی آخره «۱۰».

و لکن فی الکافی فی باب فضل الزیارات و ثوابها: عن یونس بن

---

(۱) مناقب ابن شهرآشوب ۴: ۳۹۴.

(۲) تقدم فی الجزء السابع صحیفة:، و برقم: ۲۳۳ [۴۵۷].

(۳) تهذیب الأحکام ۱۰: ۲۳۱/ ۹۱۴.

(۴) الکافی ۷: ۲۹۴/ ۲، الاستبصار ۱: ۱۴۴/ ۴۹۵.

(۵) تهذیب الأحکام ۸: ۷۷/ ۲۶۲.

(۶) الاستبصار ۱: ۷۶/ ۲۳۶.

(۷) الفقیه ۳: ۹۴/ ۳۵۲.

(۸) فی حاشیة الأصل و فوق الکلمة فی متن الحجریة: القسری نسخة بدل.

(۹) تهذیب الأحکام ۶: ۲۰/ ۴۵.

(۱۰) کامل الزیارات: ۳۸ باب ۱۰ ح ۱، و فیه: البصری.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۸۴

أبی وهب القصری «۱». و الظاهر أنّ تحریف عن، بابن، من قلم النساخ؛ و یؤیّده روایة الحسین بن سعید عن أبی وهب مرتین فیه فی باب من ادعی الإمامة و لیس لها بأهل «۲».

[۳۳۳۷] أبو هارون السنجی:

له كتاب فى النجاشى يرويه عنه عبيس بن هشام «۳»، و فى الفهرست: يرويه عنه القاسم بن إسماعيل القرشى «۴». و ظاهرهما كونه من مؤلّفى الإمامية، و رواية الجماعة كتابه تشير إلى الجلالة.

[۳۳۳۸] أبو الهُذيل:

من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۵».

[۳۳۳۹] أبو هريرة البزّاز:

فى الوجيزة: ممدوح «۶»، و فى الخلاصة فى القسم الأول: قال العقيقى: ترحّم عليه أبو عبد اللّه (عليه السّلام)، فقيل: إنّه كان يشرب النبيذ؛ فقال: أ يعزز على اللّه أنْ يغفر لمحبّ على (عليه السّلام) على شرب النبيذ و الخمر «۷»؟! و قال ابن شهرآشوب فى المعالم فى شعراء أهل البيت (عليهم السّلام)

(۱) الكافى ۴: ۵۷۹ ۵۸۰/ ۳.

(۲) أُصول الكافى ۱: ۳۰۵/ ۱۰۰۹.

(۳) رجال النجاشى: ۴۵۵/ ۱۲۳۴.

(۴) فهرست الشيخ: ۱۹۱/ ۸۷۱، يرويه عنه بواسطة عبيس بن هشام.

(۵) رجال الشيخ: ۳۴۰/ ۲۸.

(۶) الوجيزة: ۶۴.

(۷) رجال العلّامة: ۱۹۱/ ۴۲.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۸۵

المجاهدين: أبو هريرة العجلى، قال أبو بصير «۱»: قال أبو عبد اللّه (عليه السّلام): من ينشدنا شعر أبى هريرة؟ قلت: جعلت فداك إنّه كان يشرب، فقال: (رحمه اللّه)، و ما ذنب إلّا و يغفره اللّه لولا بغض علىّ (عليه السّلام) «۲»، و الظاهر اتحادهما.

[۳۳۴۰] أبو هلال الرازى:

عنه: عبد اللّه بن مسكان، فى التهذيب، فى باب الوكالات «۳»، و فى باب أحكام الطلاق «۴»، و فى الإستبصار، فى باب الوكالة فى الطلاق «۵»، و صفوان، فى التهذيب، فى باب الزيادات فى فقه الحج «۶»، و عثمان بن عيسى، فيه، فى باب الأحداث الغير الموجبة للطهارة من أبواب الزيادات «۷»، و حفص بن البخترى «۸»، و حجاج الخشاب «۹».

[۳۳۴۱] أبو هلال:

الذى حدث عنه يعقوب بن سالم، من أصحاب الصادق (عليه السّلام) «۱۰»، و لعلّه الرازى المتقدّم.

(۱) فى المصدر: (أبو نصر).

(۲) معالم العلماء: ۱۴۹.

(۳) تهذيب الأحكام ۶: ۲۱۴/ ۵۰۵.

(۴) تهذیب الأحکام ۸: ۳۹/ ۱۱۷.

(۵) الاستبصار ۳: ۲۷۸/ ۹۸۸.

(۶) تهذیب الأحکام ۵: ۴۰۱/ ۱۳۹۷.

(۷) تهذیب الأحکام ۱: ۳۴۹/ ۱۰۲۶، فی باب الأحداث الموجبة للطهارة.

(۸) تهذیب الأحکام ۵: ۴۶۳/ ۱۶۱۸.

(۹) تهذیب الأحکام ۱: ۲۲۲/ ۶۳۷.

(۱۰) رجال الشیخ: ۳۴۰/ ۲۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۸۶

[۳۳۴۲] أبو یحییٰ الحنّاط:

لـه کتـاب فی الفهرست، یرویه عنه الحسن بن محبـوب «۱»، و فی النجاشـی: یرویـه عنه الحسن بن محمـد بن سـماعة «۲». و عنـه: ابن محبوب و علی بن الحکم جمیعاً، فی التهذیب، فی باب نوافل الصلاة فی السفر «۳»، و ابن بکیر، فی الکافی، فی باب نوادر فی الرضاع «۴»، و إبراهیم بن محمّد الأشعری «۵».

و زعم صاحب الجامع: أنّ أبا یحییٰ هذا هو محمّد بن مروان البصـری «۶»، و لم أجد ما یستظهر منه ما زعمه، و کیف کان هو إمامی ثقة أو ممدوح.

[۳۳۴۳] أبو یحییٰ الصنعانی:

قـال ابن شـهرآشوب فی المنـاقب: و قـد ثبت بقول الثقـات إشـارة أبیه یعنی الجواد (علیه السّـلام) إلیه، منهم عمّه علی بن جعفر (علیه السّلام). إلیٰ أنْ قال: و أبو یحییٰ الصنعانی «۷». و بقرب منه ما فی إعلام الوریٰ للطبرسی «۸».

و فی الکافی فی باب الأئمة (علیهم السّلام) یزدادون لیلة الجمعة: عن أحمد

---

(۱) فهرست الشیخ: ۱۸۹/ ۸۴۵.

(۲) رجال النجاشی: ۴۵۶/ ۱۲۳۶.

(۳) تهذیب الأحکام ۲: ۱۶/ ۴۴.

(۴) الکافی ۵: ۴۴۵/ ۸.

(۵) أُصول الکافی ۲: ۱۹۸/ ۱۵.

(۶) جامع الرواة ۲: ۴۲۴.

(۷) مناقب ابن شهرآشوب ۴: ۳۸۰.

(۸) انظر إعلام الوریٰ: ۳۴۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۸۷

ابـن إدریس القمّی و محمّـد بـن یحییٰ، عن الحسن بن علی الکـوفی، عن موسـی بن سـعدان، عن عبـد اللّه بن أیـوب، عن أبی یحییٰ الصـنعانی، عن أبی عبد اللّه (علیه السّـلام) قال: قال لی: یا أبا یحییٰ إنّ لنا فی لیالی الجمعة لشأناً من الشأن، قال: قلت: جعلت فداک و ما ذاک الشأن؟ قال: یؤذن لأرواح الأنبیاء الموتی (علیهم السّـلام) و أرواح الأوصـیاء الموتی و روح الوصـی الـذی بین أظهرکم یعرج

بها إلی السماء، حتی توافی عرش ربّها فتطوف به أسبوعاً و تصلّی عند کلّ قائمة من قوائم العرش [رکعتین «۱»] ثمّ تردّ إلی الأبدان التی کانت فیها فتصبح الأنبیاء و الأوصیاء قد ملئوا سروراً، و یصبح الوصیّ الذی بین ظهرانیکم و قد زید فی علمه مثل جمّ الغفیر «۲».

[۳۳۴۴] أبو یحیی کوکب الدم:

عنه: الحسن بن محبوب، فی روضة الکافی «۳»، بعد حدیث نوح (علیه السّلام) یوم القیامة. و الظاهر أنّه الموصلی المذکور فی الأصل «۴».

[۳۳۴۵] أبو یحیی الواسطی:

هو سهیل بن زیاد، و قد تقدّم «۵». یروی عنه: أحمد بن محمد بن عیسی کثیراً «۶»، و محمد بن علی بن محبوب «۷»، و محمد بن أحمد بن

---

(۱) ما بین المعقوفتین لم یرد فی الأصل و الحجریة، و أضفناه من المصدر.

(۲) أُصول الکافی ۱: ۱۹۷ /۱۹۸ /۱.

(۳) الکافی ۸: ۲۶۸/ ۳۹۶.

(۴) الوسائل ۲۰: ۳۸۳/ ۱۴۰۹.

(۵) تقدم فی الجزء الثامن صحیفة: ۶۲، برقم: [۱۲۶۸].

(۶) تهذیب الأحکام ۱۰: ۱۱۸/ ۴۷۱، أُصول الکافی ۱: ۲۸۵/ ۷.

(۷) تهذیب الأحکام ۱: ۳۶۴/ ۱۱۰۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۸۸

یحیی «۱».

[۳۳۴۶] أبو الیسر الأنصاری:

هو کعب بن عمرو، و قد تقدم «۲».

[۳۳۴۷] أبو الیسع:

هو عیسی بن السری.

[۳۳۴۸] أبو یعقوب الأسدی:

إمام بنی الصید الکوفی، من أصحاب الصادق (علیه السّلام) «۳».

[۳۳۴۹] أبو یوسف یعقوب بن عیثم:

علی بن الحکم، عن أبان، عنه، فی التهذیب، فی باب تطهیر المیاه «۴»، و فی الإستبصار، فی باب البئر یقع فیها ما یغیّر أحد أوصافه «۵».

(۱) تهذيب الأحكام ۹: ۱۲۰/ ۵۱۴.

(۲) تقدّم فى الجزء الثامن صحيفة: ۳۳۰، برقم: [۲۲۵۹].

(۳) رجال الشيخ: ۳۳۹/ ۲۵.

(۴) تهذيب الأحكام ۱: ۲۴۵/ ۷۰۷، و فيه: عثيم.

(۵) الاستبصار ۱: ۳۱/ ۸۴، و فيه: عثيم.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۸۹

باب ما صدر بابن

[۳۳۵۰] ابن أبى الثلج:

أبو بكر محمّد بن أحمد بن محمّد الكاتب.

[۳۳۵۱] ابن أبى الحراء:

و فى نسخة: أبى الحمراء، عنه: ابن فضال، فى الكافى، فى باب ميراث ذوى الأرحام مع الموالى «۱».

[۳۳۵۲] ابن أخى فضيل:

اسمه حسن «۲»، كما صرّح به فى الكافى، فى باب نقض الوضوء، عنه: ابن أبى عمير، فيه «۳»، و فى التهذيب فى كتاب المكاسب «۴»، و فى باب الأحداث الموجبة للطهارة «۵».

[۳۳۵۳] ابن أبى قُرّة:

من أعاظم علمائنا المتقدمين، ينقل عنه على بن طاوس فى كتاب عمل شهر رمضان كثيراً «۶»، و هو محمّد بن على بن يعقوب بن إسحاق،

(۱) الكافى ۷: ۱۳۵/ ۴.

(۲) فى حاشية الأصل و الحجرية: بن يسار كما فى التهذيب.

(۳) الكافى ۳: ۳۶/ ۵.

(۴) تهذيب الأحكام ۶: ۳۴۸/ ۹۸۱.

(۵) تهذيب الأحكام ۱: ۱۱/ ۱۹.

(۶) إقبال الأعمال: ۵۸، ۶۲، ۱۳۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۹۰

و مرّ فى الأصل «۱».

[۳۳۵۴] ابن ثابت:

هو محمّد بن أبی حمزة الثمالی، یروی عنه: أحمد بن محمّد بن عیسی «۲»، و الفضل بن شاذان «۳»، و ربما یوجد فی بعض الأسانید أبو ثابت، و هو اشتباه «۴».

[۳۳۵۵] ابن الجندی:

أحمد بن محمّد بن عمران، من مشایخ النجاشی «۵».

[۳۳۵۶] ابن النباح:

من أصحاب أمیر المؤمنین (علیه السّلام) و مؤذّنه «۶»، و فی الفقیه: و کان ابن النباح یقول فی أذانه: حیّ علی خیر العمل، حیّ علی خیر العمل، فاذا رآه علی (علیه السّلام) قال: مرحباً بالقائلین عدلًا، و بالصلاة مرحباً و أهلًا «۷».

و فی مناقب ابن شهرآشوب: و کان مؤذّنه (علیه السّلام) جویریة بن سهل العبدی، و ابن النباح «۸».

---

(۱) وسائل الشیعة ۲۰: ۳۳۷/ ۱۰۸۹.

(۲) تهذیب الأحکام ۹: ۳۳۰/ ۱۱۸۶، و فیه: عن أبی ثابت.

(۳) الکافی ۷: ۱۴۸/ ۸ و فیه: عن أبی ثابت.

(۴) کما عرفت فی المصدرین المذکورین، و أمّا وجه الاشتباه؛ لأنّ اسم أبی حمزة هو ثابت، و لتصریح الأردبیلی فی جامع الرواة ۲: ۴۳۲: کون أکثر الأخبار التی رواها ابن ثابت و أبو ثابت متحداً و عدم وجود أبی ثابت فی تلک المرتبة. فلاحظ.

(۵) رجال النجاشی: ۸۵/ ۲۰۶.

(۶) کما استظهره الأردبیلی فی جامع الرواة ۲: ۴۳۷.

(۷) الفقیه ۱: ۱۸۷/ ۸۹۰.

(۸) مناقب ابن شهرآشوب ۳: ۳۰۶.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۹۱

و روی المفید فی الإرشاد مسنداً فی حدیث أنّه (علیه السّلام) قال فی اللیلة التی قتل فی صبیحتها: إنّی مقتول لو أصبحت، فأتاه ابن النبّاح، فأذّنه بالصلاة فمشی غیر بعید ثمّ رجع، الخبر «۱».

[۳۳۵۷] ابن نوح:

هو أحمد بن محمّد بن نوح، أو ابن علی بن عباس بن نوح «۲».

---

(۱) الإرشاد ۱: ۱۶.

(۲) راجع جامع الرواة ۲: ۴۳۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۹۲

باب فی النسب و اللقب

[۳۳۵۸] الأعْمَش:

هو سليمان بن مهران «۱».

[۳۳۵۹] الجوّانى:

فى الكافى، فى باب الإشارة و النص على أبى الحسن الثالث (عليه السّلام): روى وصيّة أبى جعفر (عليه السّلام) و فى آخرها-: و كتب أحمد بن أبى خالد شهادته بخطّه، و شهد الحسن «۲» بن محمد بن عبيد اللّه بن الحسين «۳» بن على بن الحسين بن على بن أبى طالب (عليهم السّلام) و هو الجوّانىّ على مثل شهادة أحمد بن أبى خالد فى صدر الكتاب «۴».

و يظهر من عمدة الطالب أنّ الجوانى نسبة محمّد بن عبيد اللّه الأعرج ابن الحسين، و ذكر أنّه نسبه إلى جوانية قرية بالمدينة «۵». و يظهر من كلماتهم مشاركة بعض آخر فى هذه النسبة، و كيف كان فظاهر الخبر حسن حاله، بل عدالته و أمانته.

---

(۱) رجال الشيخ: ۲۰۶/ ۷۲.

(۲) فى حاشية الأصل و فوق الكلمة فى متن الحجرية: (الحسين نسخة بدل).

(۳) فوق الكلمة فى متن الأصل و الحجرية: (الحسن نسخة بدل).

(۴) أُصول الكافى ۱: ۲۶۱/ ۳.

(۵) عمدة الطالب: ۳۱۹، و أُنظر معجم البلدان ۲: ۱۷۵ «الجوانية».

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۹۳

[۳۳۶۰] الخَيْبرى:

له كتاب فى الفهرست، يرويه عنه محمّد بن إسماعيل بن بزيع «۱»، و يروى عنه أيضاً: الوشاء «۲»، و المفضّل بن عمر «۳»، و أخرج عنه ابن قولويه فى كامل الزيارة «۴» أخباراً كثيرةً، يظهر منها و ما فى الكافى «۵» و التهذيب «۶» إماميّته، و من رواية الأجلّاء حسنه، بل وثاقته.

[۳۳۶۱] ذو الدمعة:

الحسين بن زيد الشهيد، الذى ربّاه الصادق (عليه السّلام) «۷».

[۳۳۶۲] رأس المذرى:

جعفر بن عبد اللّه بن جعفر بن عبد اللّه بن جعفر بن محمد بن على ابن أبى طالب (عليه السّلام)، و يقال له: جعفر بن عبد اللّه المحمدى «۸».

و فى الكافى، فى باب النوادر بعد كتاب الصلاة: روى محمد بن الحسين، عن بعض الطالبيين يلقّب برأس المذرى قال: سمعت الرضا (عليه السّلام) «۹». الخبر.

---

(۱) فهرست الشيخ: ۱۹۳/ ۸۷۹.

(۲) أَصول الکافی ۱: ۳۸۳/ ۱۰.

(۳) أُصول الکافی ۱: ۴۵۱/ ۲.

(۴) کامل الزیارات: ۱۲۶ باب ۴۵ ح ۴، ۱۳۸ باب ۵۴ ح ۳.

(۵) أُصول الکافی ۱: ۳۹۵/ ۴.

(۶) تهذیب الأحکام ۶: ۴۶/ ۹۸.

(۷) تقدّم فی المجلّد الرابع صحیفة: ۲۵۳، الطریق رقم: [۸۶] و برمز (فو).

(۸) راجع رجال الشیخ: ۴۸۰/ ۲۴ (فی ترجمة ابن ابنه العباس بن علی).

(۹) الکافی ۳: ۴۸۹/ ۱۳، و فیه: (المدری) بالدال المهملة.

[۳۳۶۳] الرزاز:

و یقال له: البزاز أیضاً، محمّد بن جعفر، خال «۱» والد أبی غالب الزراری، و من مشایخه و مشایخ ثقة الإسلام، و هو غیر أبی عبد اللّه محمّد ابن جعفر الأسدی، کما أوضحناه فی آخر الفائدة السادسة «۲».

[۳۳۶۴] الزُّهْری:

محمّد بن مسلم بن شهاب.

[۳۳۶۵] السّدوسی:

عنه: ابن محبوب، فی الکافی، فی باب زیارة النبیّ (صلّی اللّه علیه و آله) «۳»، و فی التهذیب، فی باب فضل زیارته (صلّی اللّه علیه و آله) «۴»، و لکن فی بعض نسخه: السندی، و لعلّه تحریف.

[۳۳۶۶] الشّامی:

کان من أهل الری، و کان من وکلاء القائم (علیه السّلام) کذا فی ربیع الشیعة «۵».

[۳۳۶۷] الشعیری:

یطلق علی غیر السکونی أیضاً، ففی الإستبصار، فی باب إقرار بعض

---

(۱) فی الحجریة: بن خالد.

(۲) راجع المجلد السادس صحیفة: ۳۴۸ رقم: [۷۵۳].

(۳) الکافی ۴: ۵۴۸/ ۳ یروی عنه بواسطة أبان.

(۴) تهذیب الأحکام ۶: ۴/ ۴، یروی عنه بواسطة أبان أیضاً، و فیه: الدوسی (السندی نسخة بدل).

(۵) ربیع الشیعة: ۲۱۲ (مخطوط).

الورثة لغيره بدَين علىٰ الميت: جميل بن درّاج، عن الشعيرى، عن الحكم «۱»، و روى هذا الخبر بعينه فى الكافى. عن جميل، عن زكريا بن يحيىٰ الشعيرى، عن الحكم «۲».
و فى رواية جميل عنه ما يشير إلىٰ وثاقته.

[۳۳۶۸] شلقان:

اسمه: عيسىٰ بن أبى منصور «۳».

[۳۳۶۹] صاحب الصومعة:

محمّد بن إسماعيل البرمكى «۴».

[۳۳۷۰] صاحب المغازى:

محمّد بن إسحاق «۵».

[۳۳۷۱] الصهرشتى:

سليمان بن الحسن «۶».

[۳۳۷۲] الطبرى:

محمّد بن جرير بن رستم الآملى «۷».

---

(۱) الاستبصار ۴: ۱۱۴/ ۴۳۶، و فيه: عن الشعيرى و عن الحكم بن عتبة.
(۲) الكافى ۷: ۱۶۷ / ۱، و فيه: زكريا بن يحيىٰ عن الشعيرى عن الحكم بن عتبة، و انظر معجم رجال الحديث ۲۳: ۱۱۰ و لاحظ الاختلاف الموجود فى سند الرواية.
(۳) كما فى رجال الكشى ۲: ۶۲۱/ ۵۹۹، ۶۰۰.
(۴) كما فى رجال النجاشى: ۳۴۱/ ۹۱۵.
(۵) كما فى رجال الشيخ: ۲۸۱/ ۲۲.
(۶) كما فى فهرست منتجب الدين: ۸۵/ ۱۸۴.
(۷) كما فى رجال النجاشى: ۳۷۶/ ۱۰۲۴.
خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۲۹۶

[۳۳۷۳] الطيّار:

عنه: ثعلبة بن ميمون، فى الروضة، بعد حديث الناس يوم القيامة «۱»؛ و أبان، فى الكافى، فى فضل ما بين صيد البر و البحر «۲»، و احتمل فى الجامع كونه حمزة بن طيّار «۳».

[۳۳۷۴] العبّاسیّ:

هشام بن إبراهیم المشرقی البغدادی «۴».

[۳۳۷۵] العیّاشیّ:

محمّد بن مسعود «۵».

[۳۳۷۶] الغفاری:

عبد اللّه بن إبراهیم، من ولد أبی ذر الغفاری «۶».

[۳۳۷۷] القُتیبی:

علی بن محمّد بن قتیبة «۷».

[۳۳۷۸] القروی:

عنه: الحسین بن سعید، فی التهذیب، فی باب کیفیة الصلاة «۸».

---

(۱) الکافی ۸: ۱۶۶/ ۱۸۱، من الروضة.

(۲) الکافی ۴: ۳۹۴/ ۹.

(۳) جامع الرواة ۲: ۴۴۸.

(۴) کما فی رجال الکشی ۲: ۷۹۰/ ۹۵۶.

(۵) کما فی رجال الشیخ: ۴۹۷/ ۳۲.

(۶) انظر رجال النجاشی: ۲۲۵/ ۵۹۰.

(۷) کما فی رجال الشیخ: ۴۷۸/ ۲.

(۸) تهذیب الأحکام ۲: ۷۰/ ۲۵۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۹۷

[۳۳۷۹] کُردین:

اسمه: مِسْمَع بن عبد الملک «۱».

[۳۳۸۰] اللؤلؤی:

اسمه: الحسن بن الحسین اللؤلؤی، و مرّ فی (رله) «۲». و ربّما یطلق علیٰ یحییٰ بن زکریا «۳»، و المطلق ینصرف إلیٰ الأول.

[۳۳۸۱] المازنی:

بکر بن حبیب «۴».

[۳۳۸۲] المُسَلی:

محمّد بن عبد اللّه «۵».

[۳۳۸۳] المِسْمعی:

عبد اللّه بن عبد الرّحمن الأصم «۶»، و ربّما یطلق علی مسمع بن عبد الملک «۷» و غیره «۸»، و الأشهر الأول.

---

(۱) کما فی رجال النجاشی: ۴۲۰/ ۱۱۲۴.

(۲) تقدم فی المجلد الخامس صحیفة: ۲۸، الطریق رقم: [۲۳۵] إلی عمرو بن جمیع.

(۳) فهرست الشیخ: ۱۷۹/ ۷۸۱.

(۴) رجال النجاشی: ۱۱۰/ ۲۷۹.

(۵) رجال النجاشی: ۳۴۳/ ۹۲۳.

(۶) کما فی رجال النجاشی: ۲۱۷/ ۵۶۶.

(۷) کما فی رجال النجاشی: ۴۲۰/ ۱۱۲۴، و فیه: بدل المسمعی سیّد المسامعة.

(۸) أطلق علی محمّد بن عبد اللّه المسمعی، کما احتمله التفریشی فی نقد الرجال: ۴۱۱، و أُنظر رجال الکشی ۲: ۵۰۷/ ۴۳۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۹۸

[۳۳۸۴] المشرقی:

هشام بن إبراهیم الختلی المشرقی «۱»، و هو العباسی المتقدم «۲»، و أطلق فی بعض أسانید الکافی علی حمزة «۳» بن المرتفع «۴».

[۳۳۸۵] المفجعی:

محمد بن أحمد بن عبد اللّه «۵».

[۳۳۸۶] الناب:

حماد بن عثمان «۶».

[۳۳۸۷] النوفلی:

المعروف، الذی یروی عن السکونی، اسمه: الحسین بن یزید «۷»، و ربّما یطلق علی غیره «۸».

[۳۳۸۸] النهیکی:

اسمه عبد اللّه «۹»، أو عبید اللّه بن أحمد النهیکی «۱۰».

---

(۱) کما فی رجال الکشی ۲: ۷۹۰/ ۹۵۶.

(۲) المتقدّم آنفاً برقم: ۳۴۱۲.

(۳) فی الحجریة: بن حمزة.

(۴) أُصول الکافی ۱: ۸۶/ ۵.

(۵) کما فی رجال النجاشی: ۳۷۴/ ۱۰۲۱.

(۶) انظر رجال الشیخ: ۱۷۳/ ۱۳۹، و فیه: ذو الناب.

(۷) کما فی رجال النجاشی: ۳۸/ ۷۷.

(۸) ربما یطلق علی الحسن بن محمّد بن سهل و غیره أیضاً، کما احتمله التفریشی، راجع نقد الرجال: ۴۱۲.

(۹) ورد فی الفهرست: ۱۰۳/ ۴۳۶، و رجال ابن داود: ۱۱۶/ ۸۳۵ بعنوان: عبد اللّه ابن أحمد. و فی رجال النجاشی: ۲۲۹/ ۶۰۵، و رجال العلّامة: ۱۱۱/ ۵۱، و رجال ابن داود: ۱۲۳/ ۹۰۵ بعنوان: عبد اللّه بن محمّد.

(۱۰) انظر: رجال النجاشی: ۲۳۲/ ۶۱۵، رجال الشیخ: ۴۸۰/ ۱۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۲۹۹

[۳۳۸۹] الواسطی:

عنه: أبان بن عثمان، فی الکافی، فی باب ما یستحب من تزویج النساء عند بلوغهنّ «۱».

[۳۳۹۰] الهرّاء:

النحوی، معاذ بن مسلم «۲».

---

(۱) الکافی ۵: ۳۳۷/ ۴.

(۲) کما فی رجال الشیخ: ۳۱۴/ ۵۴۱.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۰۱

الفائدة الحادیة عشر

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۰۳

فی إنجاز ما وعدناه فی أبواب جهاد النفس، فی ذیل باب وجوب طاعة العقل، من بیان أنّ ما نسب إلی أصحابنا الأخباریین «۱» من إنکارهم

---

(۱) لا بأس بالإشارة إلی المحاور المهمة التی صارت محلا للخلاف بین الأخباریین و الأُصولیین و هی:

۱- استقلالیة علم الأُصول و وضعه أساساً للفقه.

و ذهب الأخباریون إلی عدم الحاجة إلیه.

۲- اعتماد المجتهدین فی إثبات الأحکام الشرعیة علی الظنون.

أمّا الأخباریون فقالوا: نحن نعمل بالأخبار دون الظنون.

۳- اعتماد المجتهدین أحیاناً فی إثبات الحکم الشرعی علی مقدّمات عقلیة.

بینما قال الأخباریون: إنّ دین اللّه لا یصاب بالعقول، و العمل بالرأی و القیاس ممنوع فی مدرسة أهل البیت قدّس سرّه.

۴- اعتماد المجتهدین علی ظواهر الکتاب و لو لم یرد فیه تفسیر عن أئمّة أهل البیت قدّس سرّه.

و هو عند الأخباریین مصداق التفسیر بالرأی الممنوع عنه فی الروایات.

۵- عدم التزام الأُصولیین بحجیة الروایة بمجرّد وجودها فی إحدی الکتب الروائیة، و إنّما یرون لحجّیتها شروطاً بلحاظ الرواة، أو بلحاظ عمل المشهور و عدم إعراضهم عنها.

و فی قبالهم یعتقد الأخباریّون: حجّیة کل الروایات الموجودة فی الکتب الأربعة و ما یماثلها، و بعضهم ادعی قطعیتها.

۶- اعتناء المجتهدین بعلم الرجال، باعتباره متصدیاً لتمییز آحاد السند من الجرح و التعدیل، و الذی هو دخیل فی اعتبار الروایة و عدمه.

و أما الأخباریون، فلاعتقادهم حجّیة کل الروایات الموجودة فی الجوامع الحدیثیة، وجدوا أنفسهم فی غنی عن علم الرجال و علم الروایة الذی یبحث عن أصول الحدیث.

۷- المشهور بین المجتهدین جریان البراءة فی الشبهات التحریمیة.

و خالفهم الأخباریون و قالوا: بوجوب الاحتیاط فیها، أخذاً بظاهر الأدلة الآمرة بالتوقف و الاحتیاط فی الشبهات.

نقول: لقد تمکنت المدرسة الأُصولیة من دحر المسلک الأخباری و عزله و إضماره و ذلک بنقض أدلتهم و تزییف مبانیهم و تضعیف آرائهم.

انظر فی ذلک کله: هدایة الأبرار للشیخ حسین الکرکی: ۲۳۴، رجال السید الخوئی ۱: ۲۲ ۳۶، الأُصول الأصیلة للفیض الکاشانی: ۳۶ ۳۷، اجتهاد الأخبار للوحید البهبهانی (الفصل الثامن)، رجال السید بحر العلوم ۴: ۷۳ الفائدة الرابعة، ألحق المبین لکاشف الغطاء: ۳۴، کشف القناع للتستری: ۲۰۳ ۲۰۴، المبسوط ۱: ۲، المعتبر ۱: ۲۹، الحدائق الناظرة ۱: ۱۷۰.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۰۴

حجّیة القطع الحاصل من العقل خلاف ما یظهر من کلماتهم «۱».

فنقول: قد اشتهرت هذه النسبة إلیهم فی عثرنا بطبقات أهل العلم، و الأصل فی هذا الاشتهار کلام الشیخ الأعظم الأنصاری أعلی اللّه تعالی مقامه فی رسالة حجیّة القطع.

فقال (رحمه اللّه) فی التنبیه الثانی منها: إنّک عرفت أنّه لا فرق فیما یکون فیه العلم کاشفاً محضاً بین أسباب العلم، و یُنسبُ إلی غیر واحد من أصحابنا الأخباریین عدمُ الاعتماد علی القطع الحاصل من المقدّمات العقلیّة القطعیّة الغیر الضروریة، لکثرة وقوع الغلط و الاشتباه فیها، فلا یمکن الرکون إلی شیء منها.

فإن أرادوا عدم جواز الرکون بعد حصول القطع؛ فلا یعقل ذلک بعد «۲» فی مقام اعتبار العلم من حیث الکشف، و لو أمکن الحکم بعدم اعتباره لجری مثله فی القطع الحاصل من المقدّمات الشرعیّة حذو «۳» النّعل

---

(۱) مستدرک الوسائل ۱۱: ۲۱۱، ذیل الحدیث ۱۲۷۶۷.

(۲) بعد: لم ترد فی المصدر.

(۳) فی المصدر بدل حذو: طابق.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۰۵

بالنّعل.

و إن أرادوا عدم جواز الخوض فی المطالب العقلیّة لتحصیل المطالب الشرعیة لکثرة وقوع الغلط و الاشتباه فیها، فلو سُلِّم ذلک، و أُغمض عن المعارضة لکثرة ما یحصل من الخطأ فی فهم المطالب من الأدلة الشرعیة فله وجه، و حینئذٍ فلو خاض فیها، و حصّل القطع بما لا یوافق الحکم الواقعیّ لم یُعذَر فی ذلک، لتقصیره فی مقدمات التحصیل، إلّا أن الشأن فی ثبوت کثرة الخطأ أزید ممّا یقع فی فهم المطالب من الأدلّة الشرعیة.

و قد عثرتُ بعد ما ذکرت هذا علی کلام یُحکی عن المحدّث الأسترآبادیّ فی فوائده المدنیّة، قال فی عداد ما استدلّ به علی انحصار الدلیل فی غیر الضروریات الدینیّة بالسماع عن الصادقین (علیهم السّلام)، قال:

«الدلیل التاسع: مبنی علی مقدمة دقیقة شریفة، تفطّنتُ لها بتوفیق اللّه تعالی، و هی أنّ العلوم النظریة قسمان:

قسم ینتهی إلی مادّة هی قریبة من الإحساس، و من هذا القسم علم الهندسة، و الحساب، و أکثر أبواب المنطق، و هذا القسم لا یقع فیه الخلاف بین العلماء و الخطأ فی نتائج الأفکار، و السبب فی ذلک أنّ الخطأ فی الفکر إمّا من جهة الصورة أو من جهة المادة، و الخطأ من جهة الصورة لا یقع من العلماء، لأنّ معرفة الصورة من الأُمور الواضحة عند الأذهان المستقیمة، و الخطأ من جهة المادة لا یتصور فی هذه العلوم، لقرب المواد من الإحساس.

و قسم ینتهی إلی مادّة هی بعیدة عن الإحساس، و من هذا القسم

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۰۶

الحکمة الإلهیة، و الطبیعیّة، و علم الکلام، و علم أُصول الفقه، و المسائل النظریة الفقهیة، و بعض القواعد المذکورة فی کتب المنطق، و من ثَمّ وقع الاختلافات و المشاجرات بین الفلاسفة فی الحکمة الإلهیة و الطبیعیّة، و بین علماء الإسلام فی أُصول الفقه، و علم الکلام، و غیر ذلک.

و السبب فی ذلک أنّ القواعد المنطقیة إنّما هی عاصمة عن الخطأ من جهة الصورة، لا من جهة المادة، و لیست فی المنطق قاعدة بها یعلم أنّ کلّ مادة مخصوصة داخلة فی أیّ قسم من الأقسام، و من المعلوم امتناع وضع قاعدة تکفل بذلک».

ثم استظهر ببعض الوجوه تأییداً لما ذکره و قال بعد ذلک:

«فإن قلت: لا فرق فی ذلک بین العقلیّات و الشرعیّات، و الشاهد علی ذلک ما نشاهده من کثرة الاختلافات الواقعة بین أهل الشرع فی أصول الدین، و فی الفروع الفقهیة.

قلت: إنّما نشأ ذلک من ضمّ مقدمة عقلیّة باطلة بالمقدمة النقلیة الظنیّة أو القطعیة.

و من الموضحات لما ذکرناه من أنّه لیس فی المنطق قانون یعصم من الخطأ فی مادّة الفکر أنّ المشّائین «۱» ادّعوا البداهة فی أنّ

---

(۱) المشّائین: طائفة من الحکماء، رئیسهم أرسطو.

و قیل فی وجه تسمیتهم بالمشّائین أُموراً:

منها: أنّ بناء المعلّم الأول أرسطو کان علی التدریس حین مشیه ذهاباً إلی خدمة الإسکندر و إیاباً.

و منها: أنّ بناءهم کان علی التعلّم و المشی إلی منزل الأُستاذ.

و الاتّجاه السائد عموماً لدی أبناء هذه الطائفة فی المقام الأول من البحث هو الطریقة العقلیة للوصول إلی الکشف عن الحقائق، و هذا ما یجعلها منسجمةً تماماً مع المقام الثانی من البحث، و هو المنهج المتّبع لإیصال هذه المعارف و الحقائق إلی الآخرین.

و من أبرز أفراد هذه الطائفة فی المشرق الإسلامی: الفارابی، المحقّق الطوسی، المحقّق الداماد و غیرهم. و فی المغرب الإسلامی: ابن رشد، ابن ماجة، ابن صانع و غیرهم.

انظر بحر الفوائد للاشتیانی: ۳۰، بحث فی مناهج المعرفة: ۴۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۰۷

تفرّق «۱» ماء کوز إلیٰ کوزین إعدامٌ لشخصه، و إحداثٌ لشخصین آخرین، و علیٰ هذه المقدّمة بنو إثبات الهیولی.

و الإشراقیین «۲» ادّعوا البداهة فی أنّه لیس إعداماً للشخص الأول، و إنّما انعدمت صفة من صفاته و هو الاتصال».

---

(۱) فی المصدر: تفریق.

(۲) الإشراقیین: طائفة من الحکماء، یعدّ شیخ الإشراق السهروردی زعیمهم فی العصر الإسلامی، علیٰ خلافٍ فی أنّ هذا الاتجاه هل هو امتدادٌ للاتّجاه الأفلاطونی فی الفکر الیونانی أم لا؟

و کیف کان، الأُصول و المبانی الأساسیة التی تنطلق منها هذه المدرسة للتعرّف علیٰ الحقائق الوجودیة و الوقوف علیها هی:

۱- المشاهدة و المکاشفة.

۲- العقل و الاستدلال.

۳- ظواهر الکتاب و السنة.

و قال المحقّقون فی وجه تسمیتهم بالإشراقیین: إنّ سبب ذلک هو أنّ العلم نورٌ یشرق فی قلب العارف؛ لأنّ هؤلاء یعتقدون أنّ مثل القلب مثل المرآة المجلوة المصقولة محاذیاً للّوح المحفوظ و ما علیه من العلوم و الحقائق الإلهیة، فکما لا یمکن أن یکون شیء محاذیاً للمرآة المصقولة و لا- یؤثر فیها، فکذلک لا- یمکن شیءٌ أن یکون محاذیاً للّوح المحفوظ، و هو لا- یریٰ فی المرآة القلبیة الصافیة.

راجع بحر الفوائد للاشتیانی: ۳۰، بحث فی مناهج المعرفة: ۸۳ ۹۶.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۰۸

ثمّ قال: «إذا عرفت ما مهّدناه من المقدّمة الشریفة، فنقول:

إن تمسّکنا بکلامهم (علیهم السّلام) فقد عُصمنا من الخطأ، و إن تمسّکنا بغیرهم لم نعصم عنه» «۱» انتهیٰ.

و المستفاد من کلامه: عدم حجیّة إدراکات العقل فی غیر المحسوسات، و ما تکون مبادئه قریبةً من الإحساس، إذا لم یتوافق علیه العقول.

و قد استحسن ما ذکره غیر واحد ممّن تأخّر عنه، منهم: السیّد المحدّث الجزائری فی أوائل شرح التهذیب علیٰ ما حکی عنه، قال بعد ذکر کلام المحدّث المتقدم بطوله-: «و تحقیق المقام یقتضی ما ذهب إلیه.

فإن قلت: قد عزلت العقل عن الحکم فی الفروع و الأُصول، فهل یبقیٰ له حکم فی مسألة من المسائل؟

قلت: أمّا البدیهیّات فله وحده، و هو الحاکم فیها؛ و أمّا النظریات فإن وافقه النقل و حکم بحکمه قُدّم حکمه علیٰ النقل؛ و أمّا لو تعارضا هو و النقلی فلا شکّ عندنا فی ترجیح النقل، و عدم الالتفات إلیٰ ما حکم به العقل، قال: و هذا أصل تبنی «۲» علیه مسائل کثیرة، ثم ذکر جملة من المسائل المتفرّعة» «۳».

أقول: لا یحضرنی شرح التهذیب حتی أُلاحِظ ما فرّع علیٰ ذلک،

---

(۱) الفوائد المدنیة: ۱۲۹ ۱۳۱.

(۲) فی المصدر: یبتنی.

(۳) شرح تهذیب الأحکام (مخطوط)، کتابه لم یتوفر لدینا، و انظر الأنوار النعمانیّة ۳: ۱۲۹ ۱۳۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۰۹

فلیت شعری إذا فرض حکم العقل علیٰ وجه القطع بشیء کیف یجوز حصول القطع أو الظنّ من الدلیل النقلی علیٰ خلافه!؟ و کذا لو فرض حصول القطع من الدلیل النقلی کیف یجوز حکم العقل بخلافه علیٰ وجه القطع!؟.

و ممّن وافقهما علیٰ ذلک فی الجملـة المحـدّث البحرانی فی مقـدّمات الحدائق «۱»، حیث نقل کلاماً للسّـید المتقدّم و استحسنه» «۲».

إلیٰ آخره، انتهیٰ ما أردنا نقله من کلامه الشریف.

و ظاهرٌ أنّ مورد کلام السیّد الجزائری، و المحـدّث البحرانی، ما ذکره المحدّث الأسترآبادی، فإن ظهر من کلماته فی الفوائد المدنیّة: انّ مراده ممّا نفاه من حجیّة إدراکات العقل هو الإدراک الظنّی و الاسـتنباطات الظنّیة فی نفس الأحکام الشـرعیة، یکون مرادهما أیضاً ذلک، فلا أصل لهذه النسبة «۳»، و لا محل لما أورد علیهم، و استغرب منهم.

فنقول: فی کلماته فی الفوائد مواضع عدیدة یستفاد منها ما ذکرنا:

الأول: المواضع الساقطـة من العبارة المنقولـة، فإنّه قال: الـدلیل التاسع مبنی علیٰ مقدمة و ساق کما نقله (قدّس سـرّه) إلیٰ قوله-: و من المعلوم عنـد اولی الألبـاب امتنـاع وضع قاعـدة تکفـل بـذلک، قال: «و ممّا یوضـح ما ذکرنا من جهـة النقل: الأحادیث المتواترة معنیً الناطقة بأنّ اللّه أخذ ضغثاً «۴» من

---

(۱) الحدائق الناضرة ۱: ۱۲۶ ۱۳۲، المقدّمة العاشرة.

(۲) فرائد الأُصول ۱: ۱۵ ۱۷.

(۳) أی ما نسبه الشیخ الأنصاری قدّس سرّه إلیهم من إنکارهم حجیة القطع الحاصل من العقل.

(۴) قال الفراء: الضغث ما جمعته من شیء، لسان العرب ۲: ۱۶۴ (ضغث).

الحقّ، و ضـغثاً من الباطل، فمغثهما «۱»، ثم أخرجهمـا إلیٰ النـاس، ثم بعث أنبیاء یفرّقون بینهما، ففرّقهما الأنبیاء و الأوصـیاء، فبعث اللّه الأنبیـاء لیفرّقوا ذلک، و جعل الأنبیاء قبل الأوصـیاء لیعلم الناس من یفضّل اللّه و من یختص، و لو کان الحق علیٰ حـدّه، و الباطل علیٰ حـدّه، کـل واحـد منهما قائم بشأنه، ما احتاج الناس إلیٰ نبیّ و لا إلیٰ وصـیّ، و لکنّ اللّه خلطهما و جعل تفریقهما إلیٰ الأنبیاء و الأئمة (علیهم السّلام) من عباده.

و ممّا یوضحه من جهة العقل ما فی الشرح العضدی للمختصر الحاجبی حیث قال فی مقام ذکر الضروریات القطعیة:

«منها المشاهدات الباطنیة، و هی: ما لا یفتقر إلیٰ عقل کالجوع و الألم.

و منها الأولیات: و هی ما تحصل بمجرّد العقل، کعلمک بوجودک، و أنّ النقیضین یصدق أحدهما.

و منها المحسوسات: و هی ما یحصل بالحس.

و منها التجربیّات: و هی ما تحصل بالعادة، کإسهال المسهل و الإسکار.

و منها المتواترات «۲»: و هی ما تحصل بالإخبار تواتراً، کبغداد و مکّة.

و حیث قال فی مقام ذکر الضروریات الظنّیة: أنّها أنواع:

الحدسیات: کما نشاهد نور القمر یزداد و ینقص بقربه و بعده من الشمس، فنظنّ أنه مستفاد منها.

---

(۱) المغث: الضرب لیس بالشدید، و أصله المرس و الدلک بالأصابع. انظر لسان العرب ۲: ۱۹۱ (مغث).

(۲) بالطبع هناک اختلاف بین أرباب الفن فی هذه التقسیمات.

و المشهورات كحسن الصدق و العدل و قبح الكذب و الظلم؛ و كالتجربيات الناقصة، و كالمحسوسات الناقصة.

و الوهميات مثل ما يتخيّل بمجرّد الفطرة بدون نظر العقل أنّه من الأوليات، مثل كلّ موجود متحيّز.

و المسلّمات: ما سلّمه الناظر من غيره» «۱».

و حيث قال فى مقام ذكر أصناف الخطأ فى مادّة البرهان:

«الثالث: جعل الاعتقاديات، و الحدسيّات، و التجربيّات الناقصة، و الظنيّات، و الوهميّات؛ ممّا ليس بقطعىّ كالقطعى، و إجراؤها مجراه، و ذلك كثير «۲»».

و حيث قال فى مبحث الإجماع: «و الجواب: إنّ إجماع الفلاسفة على قدم العالم عن نظر عقلى، و تعارض الشبهة و اشتباه الصحيح بالفاسد فيه كثير.

و أمّا فى الشرعيات: فالفرق بين القطع و الظن بيّن، لا يشتبه على أهل المعرفة و التميز» «۳». انتهى كلامه.

فإن قلت: لا فرق فى ذلك بين العقليات و الشرعيات و ساق كما فى الرسالة «۴» إلى قوله-: و هو الاتصال.

ثم قال: و من الموضحات لما ذكرناه أنّه: لو كان المنطق عاصماً عن الخطأ من جهة المادة لم يقع بين فحول العلماء العارفين بالمنطق اختلاف،

---

(۱) شرح العضدى ۱: ۱۹.

(۲) شرح العضدى ۱: ۳۴.

(۳) شرح العضدى ۱: ۱۲۵ ۱۲۶.

(۴) راجع فرائد الأُصول (الرسائل) ۱: ۱۶.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۳۱۲

و لم يقع غلط فى الحكمة الإلهية، و فى الحكمة الطبيعية، و فى علم الكلام، و علم أُصول الفقه، و الفقه، كما لم يقع فى علم الحساب، و فى علم الهندسة.

و إذا عرفت ما مهّدناه من الدقيقة الشريفة فنقول: إن تمسّكنا بكلامهم (عليهم السّلام) فقد عُصمنا من الخطأ، و إن تمسّكنا بغيرهم (عليهم السّلام) لم نُعصم عنه، و من المعلوم أنّ العصمة من الخطأ أمر مطلوب مرغوب فيه شرعاً و عقلًا؛ أ لا ترى أنّ الإمامية استدلّت على وجوب عصمة الإمام بأنّه لولا العصمة للزم أمره تعالى باتّباع الخطأ، و هو قبيح عقلًا.

و أنت إذا تأمّلت فى هذا الدليل علمت أنّ مقتضاه أنّه لا يجوز الاعتماد على الدليل الظنّى فى أحكامه تعالى أصلًا، سواء كان ظنّى الدلالة، أو ظنّى المتن، أو ظنّيهما.

و العجب كلّ العجب أنّ جمعاً من الأفاضل القائلين بصحّة هذا الدليل رأيتهم قائلين بجواز العمل بالدليل الظنّى، و نبّهتهم على تنافى لازميهما فلم يقبلوا، فقلت فى نفسى:

إذا لم يكن للمرء عين صحيحة فلا غرو أن يرتاب و الصبح مسفر

ثم قال: فائدة شريفة نافعة، فيها توضيح لما اخترناه، من أنّه لا عاصم عن الخطأ فى النظريات التى مبادئها بعيدة عن الإحساس إلّا التمسّك بأصحاب العصمة (صلوات اللّه عليهم) و هى أن يقال: إنّ الاختلافات الواقعة بين الفلاسفة فى علومهم، و الواقعة بين علماء الإسلام فى العلوم الشرعية، السبب فيها. إلى أن قال: و بالجملة سبب الاختلاف إمّا إجراء الظنّ مجرى القطع، أو الذهول و الغفلة عن بعض الاحتمالات،

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۳۱۳

أو التردّد و الحیرة فی بعض المقدّمات، و لا عاصم عن الکلّ إلّا التمسّک بأصحاب العصمة (صلوات اللّه علیهم) «۱». انتهیٰ کلامه.

و صریح کلامه: أنّ الـذی نفاه من الحجیّهٔ إدراکه الظنّی، بل لا یریٰ للعقل إدراکاً قطعیاً فی استنباط الأحکام الفرعیـهٔ، کما یظهر من استشهاده بکلام العضدی و ارتضائه به.

أ رأیت من یجعـل حسن الصـدق و العـدل و قبـح الکـذب و الظلم من الظنّیـات الـتی منشؤهـا الشـهرهٔ مع أنّه من المصـادیق الواضـحهٔ للمسـتقلّات العقلیهٔ القطعیهٔ یعتقد له إدراکاً قطعیاً فی ما دونه؟! فالنزاع فی الحقیقهٔ صـغروی، و یؤیّده ما یأتی من کلماتهم ما هو صریح فی حجّیهٔ إدراکه القطعی.

و العجب أنّه یصـرّح بأنّ مقتضیٰ هـذا الـدلیل عدم جواز الاعتماد علی الدلیل الظنّی فی أحکامه تعالیٰ، ثم ینسب إلیه أنّ مقتضاه عدم حجّیـهٔ حکم العقـل القطعی، بـل یجعل مقالته أصـلًا لکلمات من تبعه، و لکنّه (أعلیٰ اللّه مقامه) «۲» معـذور؛ لأنّه لم یکن عنده کتاب الفوائد، و إنّما نقله عن حاشیهٔ محمد تقی الأصفهانی «۳» علیٰ المعالم «۴»، و کذا ما نقله عن السید الجزائری،

---

(۱) الفوائد المدنیهٔ: ۱۲۹ ۱۳۱.

(۲) أی الشیخ الأنصاری قدّس سرّه.

(۳) فی الأصل و الحجریهٔ: فخر المحققین، و ما أثبتناه من حاشیهٔ الحجریهٔ.

إذا أُطلق فخر المحققین فـالمراد به ابن العلامـهٔ الحلی، و کیف تکون حاشـیهٔ لفخر المحققین علیٰ کتـاب مؤلفه توفی بعـده بـأکثر من مائتی سنهٔ؟! نعم هناک حواشی علیٰ المعالم منها حاشیهٔ الأصفهانی المذکور.

(۴) انظر هدایهٔ المسترشدین: ۴۴۳.

کما لا یخفیٰ علیٰ من راجعهما، و صریح صاحب الحاشیهٔ أنّه نقله من أصل الکتاب.

الثانی: قوله فی أول هـذا الفصل: الأول: عـدم ظهور دلالـهٔ قطعیـهٔ و إذن فی جواز التمسّک فی نظریات الدین بغیر کلام العترهٔ الطاهرهٔ (علیهـم السّـلام) و لاـ ریب فی جـواز التمسّـک بکلامـهم (علیهم السّـلام)، فتعیّن ذلـک، و الأدلّـهٔ المـذکورهٔ فی کتب العامّـهٔ و کتب متأخّری الخاصّهٔ علیٰ جواز التمسّک بغیر کلامهم مدخولهٔ، أجوبتها واضحهٔ ممّا مهدناه و نقلناه. «۱» إلیٰ آخره.

و لو لم یکن حکم العقل القطعی عنـده حجّـهٔ لما قال: «عـدم ظهور دلالـهٔ قطعیّـهٔ» فإنّه إشارهٔ إلیٰ الـدلیل العقلی، و قوله: «و إذن». إلیٰ آخره، إشارهٔ إلیٰ الدلیل النقلی، و الذی قدّمه و أطال الکلام فیه هو أیضاً فی نفی حجّیهٔ الاستنباطات الظنّیهٔ.

الثالث: قوله: الدلیل الرابع: إنّ کلّ مسلک غیر ذلک المسلک إنّما یعتبر من حیث إفادته الظنّ بحکم اللّه تعالیٰ، و قد أثبتنا سابقاً أنّه لا اعتماد علیٰ الظنّ المتعلّق بنفس أحکامه تعالیٰ أو بنفیها «۲».

و هو أیضاً نصّ فی عدم اعتقاده الإدراک القطعی للعقل فی أحکامه تعالیٰ، و إنّ إدراکه فیها لا یتجاوز حدّ الظنّ الذی لیس بحجّهٔ.

الرابع: قوله: الدلیل السادس: إنّ العقل و النقل قاضیـان بأنّ المصـلحهٔ فی بعث الرسل و إنزال الکتب: دفع الاختلاف و الخصومات بین العباد؛ لیتمّ نظم معایشهم و معادهم، فإذا کان من القواعد الشرعیهٔ جواز العمل بالظنّ

---

(۱) الفوائد المدنیهٔ: ۱۲۸.

(۲) الفوائد المدنیهٔ: ۱۲۹.

المتعلّق بنفس أحکامه تعالیٰ أو بنفیها، لفاتت المصلحهٔ؛ لحصول الاختلاف و الخصومات کما هو المشاهد «۱». انتهیٰ.

و فیه أیضاً من الدلالة علی المبطلین ما لا یخفی.

الخامس: قوله فی الفصل الأول و هو فی إبطال التمسّک بالاستنباطات الظنّیة فی نفس أحکامه تعالی فی الوجه العاشر: و اعلم أنّ انحصار طریق العلم بنظریات الدین فی الروایة عنهم، و عدم جواز التمسک بالاستنباطات الظنّیة من کتاب اللّه، و من سنّة رسوله (صلّی اللّه علیه و آله) أو من الاستصحاب، أو من البراءة الأصلیة، أو من القیاس، أو من إجماع المجتهدین، و أشباهها، کان من شعار متقدّمی أصحابنا أصحاب الأئمة (علیهم السّلام) حتی صنّفوا فی ذلک کتباً «۲». انتهی.

و لو کان ممّن یری للعقل إدراکاً قطعیاً لعدّه، بل قدّمه علی الاستصحاب و ما یلیه.

السادس: قوله فیه بعد ذکر الأخبار الدالّة علی تقسیم الناس علی ثلاثة باختلاف فی مضمونها ما لفظه فی الحاشیة: فی هذه الأحادیث الشریفة إشارة إلی تصویب طریقة الأخباریین من الإمامیة «۳».

و فی شرح المقاصد، و شرح المواقف: انّ طائفة من العلماء ذهبوا إلی أنّه یجب أَخذ أُصول الدین و فروعه من أصحاب العصمة (علیهم السّلام) و إلی أنّه لا یستقلّ العقل بتحصیلها کما ینبغی.

---

(۱) الفوائد المدنیة: ۱۲۹.

(۲) الفوائد المدنیة: ۱۲۲.

(۳) الفوائد المدنیة: ۱۲۰.

السابع: قوله فیه أیضاً: الوجه العاشر: الخطب و الوصایا المنقولة عن أمیر المؤمنین و أولاده (علیهم السّلام) الصریحة فی أنّ کلّ طریق یؤدّی إلی اختلاف المعانی من غیر ضرورة التقیّة مردودٌ غیر مقبول عند اللّه تعالی؛ من حیث إنّه یؤدّی إلی الاختلاف. و من المعلوم أنّ هذا المعنی کما یشمل القیاس، و الاستحسان، و الاستصحاب، و أشباهها، یشمل الاستنباطات الظنّیة من کلام رسول اللّه (صلّی اللّه علیه و آله).

علی أنّ الظنّ غیر حاصل علی مذهب الخاصّة فی کثیر من تلک المواضع، و إنّما یحصل علی مذهب العامّة؛ و الصریحة «۱» فی أنّه لا یجوز الإفتاء و القضاء إلّا لرجل یعضّ فی العلم بضرس قاطع «۲». إلی آخره.

الثامن: قوله فی بعض فوائد مقدّمة الکتاب بعد نقل کلام الشیخ فی الاستبصار «۳»، انتصاراً لما هو بصدده من حجّیة مطلق الأخبار ما لفظه: فأقول: ملخص کلامه: إنّ الأخبار المسطورة فی الکتب [التی «۴»] انعقد إجماع [قدماء «۵»] الطائفة المحقّة علی ورودها عن المعصومین (علیهم السّلام) و کانت مرجعاً لهم فیما یحتاجون إلیه من عقائدهم و أعمالهم تنحصر فی أقسام ثلاثة:

الأول: أن تکون صحّة مضمونه متواترة، فذلک لا یجوز فیه التناقض.

---

(۱) عطف علی قوله السابق: الصریحة فی أن کل طریق یؤدی.

(۲) الفوائد المدنیة: ۹۴.

(۳) الاستبصار ۱: ۳.

(۴) ما بین المعقوفتین لم یرد فی الأصل و الحجریة، أضفناهما من المصدر.

(۵) ما بین المعقوفتین لم یرد فی الأصل و الحجریة، أضفناهما من المصدر.

و الثانی: أن توجد قرینة دالّة علی صحّة مضمونه، و من القرائن: أن یکون مضمونه مطابقاً لدلیل العقل القطعی؛ کالخبر الدالّ علی أنّ

التکلیف لا- یتعلّق بغافل عنه ما دام غافلًا، و الخبر الدالّ علیٰ أنّ الفعل الواجب الذی حجب اللّه العلم بوجوبه عن العباد موضوع عنهم ما داموا کذلک؛ لا الدلیل العقلی الظنّی، کالاستصحاب، و کجعل عدم ظهور المدرک علیٰ حکم شرعی مدرکاً علیٰ عدم ورود ذلک الحکم فی الواقع. «۱» إلیٰ آخره.

التاسع: قوله فی الفصل السادس: و أمّا التمسّک بالترجیحات الاستحسانیّة الظنّیة، المسطورة فی کتب العامّة، و کتب «۲» جمع من متأخّری أصحابنا، و هو أیضاً باطل؛ لأدلةٍ: الدلیل الأول: أنّه لا إذن بذلک من جهة الشارع، و لم یظهر دلالة قطعیة عقلیة علیه. «۳» إلیٰ آخره.

و لا یخفیٰ صراحته و صراحة ما قبله فی حجّیة إدراک «۴» العقل و حکمه إذا کان قطعیاً، و ذکر مثل هذا فی الوجه الأول من الوجوه التی استدلّ بها علیٰ عدم جواز التمسّک بالاستنباطات الظنّیة فی نفس أحکامه تعالیٰ.

العاشر: قوله فی الفوائد المکیّة و هی أجوبة مسائل سألها عنه الشیخ العالم الفاضل حسین بن حسن بن ظهیر الدین العاملی، و هی عندی بخطّه (رحمه اللّه)

---

(۱) الفوائد المدنیة: ۶۶ ۶۷، اکتفیٰ المصنف هنا بنقل القسم الأوّل و الثانی دون الثالث و الذی هو: ما لا یکون هذا و لا ذاک.

(۲) فی المصدر:. و کتب جمع من متأخری الخاصة عند تعارض الأدلة الظنیة، فقد قال به جمع من متأخری أصحابنا، و هو أیضاً باطل.

(۳) الفوائد المدنیة: ۱۳۶، و الأدلة هی أربعة کما فی المصدر.

(۴) لاحظ استفادة المحدث النوری قدّس سرّه من قول الأسترآبادی الثالث المتقدم و استفادته هنا من قوله الثامن و التاسع من حیث التنافی و التعارض بین حجیة الإدراک العقلی القطعی هنا و عدمها هناک.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۱۸

ما لفظه: قوله أیده اللّه تعالیٰ: ما وجه اختلاف أصحابنا الإمامیة فی المسائل الشرعیة سیّما المتأخّرین منهم، حتی أنّ الواحد منهم ربّما خالف نفسه مرتین أو مرارا. إلیٰ آخره.

أقول: أمّا اختلاف قدمائنا (قدّس اللّه أرواحهم) فهو ناشٍ عن اختلاف أصحاب العصمة (صلوات اللّه علیهم) فی فتاویهم، صرّح بذلک رئیس الطائفة فی کتاب العدّة «۱».

و أمّا اختلاف المتأخّرین فقد یکون من هذا القبیل، و کثیراً ما یکون ناشئاً عن عدم الاطّلاع علیٰ نصٍّ من أصحاب العصمة (صلوات اللّه علیهم) و ذلک فی الوقائع النادرة الوقوع، بل المعدومة الوقوع أو ظنّ بعضهم ضعف بعض النصوص المنقولة فی الکتب الأربعة عن أُصول قدمائنا المجمع علیٰ ورودها عن أصحاب العصمة (صلوات اللّه علیهم) و عن تمسّکهم بأمارات عقلیّة، و خیالات ظنّیة کأصل البراءة، و الاستصحاب، و کالتمسّک بإطلاق أو عموم أو بإجماع خرصی، و الحقّ أنّ القسم الأول من الاختلاف مرضی دون الثانی «۲». انتهیٰ.

إلیٰ غیر ذلک من کلماته التی توجد فی کتابه متفرّقاً، ممّا لا حاجة إلی نقلها بعد التأمّل فیما نقلناه، ممّا هو صریح فی أنّ مراده ممّا نفاه: إدراک العقل الظنّی الذی یعبّر عنه بالاستنباطات الظنّیة، و أنّه لا یریٰ له إدراکاً قطعیاً فی استنباط الأحکام الفرعیة، و لو فرض وجوده فیها فهو حجّة عنده.

---

(۱) انظر عدة الأُصول: ۵۱ ۵۲.

(۲) الفوائد المکّیة (مخطوط).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۱۹

و أمّا السیّد المحدّث الجزائری فلا یخفیٰ علیٰ من راجع شرحه علی التهذیب و الأنوار النعمانیة، أنّه تبعه فی أقواله، و نسج علیٰ منواله، حتی فی عناوین المطالب، فقال فی الأول: المسألة السابعة: فی الدلائل المذکورة عندهم علیٰ إبطال التمسّک بالاستنباطات الظنّیة، و هی أُمور «۱». و ذکر جملة ممّا فی الفوائد و زاد اخریٰ.

ثم قال: المسألة الثامنة: فی بیان انحصار مدرک ما لیس من ضروریات الدین من المسائل الشرعیة أصلیّة کانت أو فرعیة فی السماع عن الصادقین (علیهم السّلام) «۲». ثم ذکر بعض الوجوه التی فی الفوائد، و زاد علیها اخریٰ، و یظهر من جمیعها أنّ المقصد واحد، و المراد متّحد، مضافاً إلیٰ تصریحه فی بعض الموارد.

فقال فی الأنوار: و أمّا المسائل الفرعیة فمدارهم علیٰ طرح الدلائل النقلیة، و القول بما أدّت إلیه الاستحسانات العقلیة، و إذا عملوا بالدلائل النقلیة یذکرون أولًا الدلائل العقلیة، ثم یجعلون دلیل النقل مؤیّداً لها، و عاضداً إیّاها، فیکون المدار و الأصل إنّما هو العقل، و هذا منظورٌ فیه. «۳» إلیٰ آخره.

و هذا نصّ فی أنّ مراده من دلیل العقل هو الاستحسان، الذی قد یعبّر عنه بالاستنباط الظنّی.

و أصرح منه ما ذکره فی شرح الدعاء الثانی من الصحیفة الکاملة، قال: و قد استدلّوا علیٰ بطلان الإحباط بدلائل عقلیة أبطلناها فی شرحنا

(۱) شرح التهذیب (مخطوط).

(۲) شرح التهذیب (مخطوط).

(۳) الأنوار النعمانیّة ۳: ۱۳۱.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۲۰

الکبیر «۱»، و لعمری إنّ جلّ ما حداهم علیٰ هذا ما استفاض بینهم: من أنّه إذا تعارض الدلیلان العقلی و النقلی وجب تأویل الثانی أو طرحه، إن لم یمکن التأویل.

و قد ضقت بهذه المسألة ذرعاً، حتی ظهر لی بفضل اللّه أنّ هذا لا یتمشّی إلّا فیما إذا کانت مقدّماته بدیهیة، أو ما إذا کانت مقدّماته مأخوذة من الدلیل النقلی، أمّا فی غیرها فلا ینبغی لعاقل فضلًا عن فاضل أن یرتاب فی بطلان ما اشتهر، بل یجب علیه أن یجزم بعکسه؛ لأنّها عند التحقیق لا تفید إلّا ظنا «۲». إلیٰ آخره.

و ممّا یؤید ما ذکرنا أنّ الشیخ الأجلّ الحرّ العاملی الذی هو أصلب فی الأخباریة من المحدّث الجزائری صرّح فی الوسائل بحجیّة حکم العقل إذا کان قطعیاً، فقال فی الفائدة الثامنة فی ذکر القرائن التی تقترن بالخبر، ممّا یدل علیٰ ثبوته عنهم (علیهم السّلام) أو علیٰ صحّة مضمونة ما لفظه: و منها موافقته لدلیل عقلی قطعی، و هو راجع إلیٰ موافقة النصّ المتواتر، لأنّه لا ینفکّ منه أصلًا «۳».

و قال فی کتاب الجهاد؛ باب وجوب طاعة العقل و مخالفة الجهل «۴». و ساق جملة من الأخبار المعروفة، التی منها: «أنّ للّه علیٰ الناس حجّتین: حجّة ظاهرة و حجّة باطنة، فأمّا الظاهرة فالرسل و الأنبیاء

(۱) و هو شرح کبیر للصحیفة السجادیة، و هو غیر شرحه الآخر المسمّی بنور الأنوار و الذی یکون ملخصاً للشرح الکبیر هذا، راجع الذریعة ۱۳: ۳۵۸.

(۲) نور الأنوار (شرح الصحیفة).

(۳) وسائل الشیعة ۲۰: ۹۵.

(۴) وسائل الشیعة ۱۱: ۱۶۰ باب ۸.

خاتمة المستدرک، ج٩، ص: ٣٢١

و الأئمة (صلوات اللّه عليهم)، و أمّا الباطنة فالعقول» «١».

ثمّ قال: أقول: العقل يطلق فی كلمات العلماء و الحكماء علىٰ معانٍ كثيرة، و بالتتبع يعلم أنّه يطلق فی الأحاديث علىٰ ثلاثة معان:

أحدها: قوّة إدراک الخير و الشر، و التمييز بينهما، و معرفة أسباب الأُمور، و نحو ذلک، و هذا هو مناط التكليف.

و ثانيها: حالة و ملكة تدعو إلىٰ اختيار الخير و المنافع، و اجتناب الشرّ و المضارّ.

و ثالثها: التعقّل، بمعنى العلم، و لذا يقابل بالجهل، لا بالجنون.

و أحاديث هذا الباب و غيره أكثرها محمولة علىٰ المعنىٰ الثانی و الثالث «٢».

و قال فی الفائدة التاسعة و السبعين من كتابه المسمّى بالفوائد الطوسيّة: قد تجدّد فی هذا الزمان من بعض المائلين إلىٰ العمل بالأدلّة العقلية الظنّية الاستدلال علىٰ ذلک بما ورد فی الحديث من قولهم (عليهم السّلام): «صديق كلّ امرئ عقله، و عدوّه جهله» «٣».

و قولهم (عليهم السّلام): «العقل دليل المؤمن» «۴».

و قولهم (عليهم السّلام): «الحجّة علىٰ الناس اليوم العقل» «۵».

و قولهم (عليهم السّلام): «إنّ للّه علىٰ الناس حجّتين: حجّة ظاهرة و حجّة

---

(١) وسائل الشيعة ١١: ١۶١، قطعة من الحديث ۶.

(٢) وسائل الشيعة ١١: ١۶٣، ذيل الحديث ١١.

(٣) أُصول الكافی ١: ٨/ ۴، المحاسن: ١٩۴/ ١٢.

(۴) أُصول الكافی ١: ١٩/ ٢۴.

(۵) أُصول الكافی ١: ١٩/ ٢٠، بتفاوت يسير.

خاتمة المستدرک، ج٩، ص: ٣٢٢

باطنة» «١». إلىٰ آخره.

ثمّ أورد علىٰ هذا الاستدلال بوجوه كثيرة. إلىٰ أن قال: الحادی عشر: بعد التنزّل عن جميع ذلک نقول: إنّها غير صريحة فی حجّية الدليل العقلی الظنّی قطعاً، و لا ظاهرة فی العموم بالنسبة إليه، فلا يجوز الاستدلال بها عليه، و لو سلّمنا عمومها فإنّ المخصِّص لها موجود، و هو الآيات «٢» الكثيرة، و الروايات «٣» المتواترة فی النهی عن العمل بالظنّ، فإذا خُصَّت بالدليل العقلی القطعی لم يبق لها فائدة؛ لأنّ هذا القسم غير موجود فی الفروع قطعاً، و علىٰ تقدير وجوده فی غيرها مثل بطلان تكليف ما لا يطاق، و نحو ذلک فهو مسلّم، لكن هناک دليل نقلی متواتر قطعاً، و الاستقراء شاهد بذلک «۴».

ثم ذكر للعقل المعانی الثلاثة السابقة، و قال: و فی هذه الأخبار و سائر أخبار مدح العقل دليلٌ واضحٌ علىٰ أنّ المراد به العقل المقابل للجهل، أعنی العلم، لا المقابل للجنون، و هو من التعقّل. و قد أُطلق الجهل علىٰ الظنّ فی الأخبار.

ثم ذكر أنّه لو كان المراد من العقل فيها المقابل للجنون فلا بدّ من تخصيصه بأنواع اثنی عشر، و ساق الأنواع.

ثم قال: و هذه الأنواع ربّما تتداخل، و أكثرها يمكن استفادته من

---

(١) أُصول الكافی ١: ١٣، قطعة من الحديث ١٢.

(٢) انظر علىٰ سبيل المثال سورة يونس الآية ٣۶، و الحجرات الآية ١٢.

(٣) راجع قرب الاسناد: ٢٩/ ٩۴.

(۴) الفوائد الطوسیّة: ۳۵۰ ۳۵۲.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۲۳

النقل، أو من النقل و العقل، و لا بدّ فیها کلّها من الوصول إلیٰ حدّ العلم «۱». إلیٰ آخره.

و قال فی الفائدة الثانیة و التسعین فی ردّ الرسالة التی کتبها بعض معاصریه فی الاجتهاد-: قال المعاصر: لا دلیل إلّا کلام اللّه و رسوله و الأئمّة (صلوات اللّه علیهم) و ما قالوا بحجّیته و عملوا به، و هو أُمور: العقل، کما دلّ علیه الکتاب و السنة «۲». إلیٰ آخره.

فقال فی الجواب، قوله: العقل کما دلّ علیه الکتاب و السنّة. أقول: هذا الکلام مجمل لا یخلو من تسامح، و قد صرّح فی موضع آخر ممّا نقلناه بأنّ العقل عبارة عن فهم المعارف، من إثبات الصانع، و صفاته، و التوحید، و العدل، و التمییز بین الخطأ و الصواب، فعلی هذا لا یکون حجّة عنده إلّا فیما یتوقّف علیه حجّیة الدلیل السمعی، فإن أراد هذا سقط النزاع، لأنّ الأخباریین قائلون بحجّیة هذا القدر، و أحادیث الأئمة (علیهم السّلام) ناطقة به، و لا خلاف فیه؛ إذ لا یمکن حجّیة الدلیل السمعی بالدلیل السمعی، و الحدیث الذی أورده لا یدلّ علیٰ أکثر من ذلک.

و حینئذ فجعل العقل من جملة الأدلّة قلیل الفائدة؛ لأن الکلام فی أدلّة الأحکام الشرعیة الفرعیة.

و لا یخفیٰ أنّه قد استعمل بمعانٍ کثیرة فی کلام العلماء تزید علیٰ عشرة معان، و استعمل فی الأحادیث. و ذَکَرَ المعانی الثلاثة المتقدّمة «۳».

---

(۱) الفوائد الطوسیّة: ۳۵۲ ۳۵۴.

(۲) الفوائد الطوسیّة: ۴۱۷.

(۳) انظر الفوائد الطوسیّة: ۴۲۶.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۲۴

ثمّ قال: و معلوم أنّ أکثر الآیات و الروایات الواردة فی مدح العقل یراد بها المعنیٰ الثالث، و لا شبهة فی وجوب العمل بالعلم و الیقین، و لا ریب أنّ العقل إنّما یحصل منه العلم و الیقین ببعض مطالب الأُصول لا بجمیعها، و لا بشیء من مطالب الفروع، و لا دلیل علیٰ حجّیة المقدمات العقلیة الظنّیة.

و معلومٌ بالتتبع أنّ کلّ مقدمة عقلیة قطعیة تتعلق بالأُصول و الاعتقادات ففیها نصّ متواتر، و هذا ظاهر لمن تتبع. إلیٰ أن قال: و من المعلوم المتّفق علیه أنّه لا یوجد دلیل عقلی قطعی فی شیء من مسائل فروع الفقه، و العقل الظنّی فیها لیس علیٰ حجّیته دلیل یعتدّ به، بل النهی عن الظنّ شامل له «۱». إلیٰ آخره.

و قال أیضاً فی جملة کلام له: و لعلّ وجه ردّها أی الروایات الدالة علی الرؤیة مخالفتها للدلیل العقلی القطعی، و الدلیل النقلی المتواتر، فلا یدلّ علیٰ أحدهما منفرداً، و قد عرفت تلازمهما، و من تتبع جزم بصحّة ما قلناه «۲».

إلیٰ غیر ذلک من کلماته التی تنادی بأعلی صوتها: أنّ ما نفوا حجّیته حُکْمَ العقل الظنّی، و أنه لا حکم قطعی له فی الفروع، و أنّه لو فرض وجوده نادراً فهو حجّة، لا ینفکّ عنه صدور دلیل نقلی قطعی بالتواتر.

و أمّا المحدّث البحرانی، فلا یخفیٰ علیٰ من راجع مؤلفاته أنّه أیضاً تابعهم، و استصوب مقالتهم، و نفی ما نفوه، فیحمل المجمل من کلامه علیٰ

---

(۱) الفوائد الطوسیّة: ۴۲۶ ۴۲۷.

(۲) الفوائد الطوسیّة: ۴۲۸ ۴۲۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۲۵

ما نصّ علیه.

قال فی مقدّمات الحدائق و فی الدرر النجفیة «۱»: قد اشتهر بین «۲» أصحابنا (رحمهم اللّه) الاعتماد علیٰ الأدلة العقلیة فی الأُصول و الفروع، و ترجیحها علیٰ الأدلّة النقلیة، و لذا تراهم فی الاصولین «۳» متی تعارض الدلیل العقلی و السمعی قدّموا الأول، و اعتمدوا علیه، و تأوّلوا الثانی بما یرجع إلیه، و إلّا طرحوه بالکلیّة.

و فی کتبهم الاستدلالیة فی الفروع الفقهیة أول ما یبدؤون فی الاستدلال بالدلیل العقلی، و ینقلون الدلیل السمعی مؤیّداً له، و من ثمّ قدّم أکثرهم العمل بالبراءة الأصلیة و الاستصحاب و نحوها من الأدلة العقلیة علیٰ الأخبار الضعیفة باصطلاحهم، بل الموثّقة «۴».

ثم ذکر مثالًا و قال: و بالجملة فکلامهم تصریحاً فی مواضع، و تلویحاً فی أُخری متّفق الدلالة علیٰ ما نقلناه، و لم أر من ردّ ذلک و طعن فیه سویٰ المحدّث المحقق السیّد نعمة اللّه الجزائری فی مواضع من مصنّفاته، منها: فی کتاب الأنوار النعمانیة و هو کتاب جلیل یشهد بسعة دائرته، و کثرة اطّلاعه علی الأخبار، و جودة تبحّره فی العلوم و الآثار حیث قال فیه و نعم ما قال، فإنّه الحقّ الذی لا تعتریه غیاهب الإشکال «۵». ثمّ نقل

(۱) فی الأصل و الحجریة: الدرّة النجفیة، علماً ان کتاب الدرّة النجفیة للسید بحر العلوم و کتاب المحدّث البحرانی هو ما أثبتناه.

(۲) وردت هنا زیادة فی المصدر هی: أکثر.

(۳) المراد: أُصول الدین و أُصول الفقه.

(۴) الحدائق الناضرة ۱: ۱۲۵.

(۵) الحدائق الناضرة ۱: ۱۲۶، و انظر الأنوار النعمانیة ۳: ۱۲۹.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۲۶

کلامه بطوله، و قد عرفت مراده من تصریحاته، فیکون هو الحقّ الذی استحسنه و اختاره.

و مع ذلک قال فی جملة کلام له بعد نقل کلام السیّد: و لا ریب أنّ الأحکام الفقهیة من عبادات و غیرها توقیفیة، تحتاج إلیٰ السماع من حافظ الشریعة؛ و لهذا قد استفاضت الأخبار کما مرّ بک الإشارة إلیٰ شطر منها فی المقدّمة الثالثة بالنهی عن القول فی الأحکام الشرعیة بغیر سماع منهم، و علم مأثور عنهم (علیهم السّلام) «۱» و وجوب التوقّف عن الفتویٰ و الرجوع إلیٰ الاحتیاط فی العمل متی انسدّ طریق العلم منهم، و وجوب الردّ إلیهم فیما خفی وجهه و أشکل أمره من الأحکام، و ما ذاک إلّا لقصور العقل المذکور عن الاطّلاع علیٰ أغوارها، و إحجامه علیٰ التلجلج فی لجج بحارها، بل لو تمّ للعقل الاستقلال لبطل إرسال الرسل، و إنزال الکتب؛ و من ثم تواترت الأخبار ناعیة علیٰ أصحاب القیاس بذلک «۲».

ثم ساق بعضها و قال: إلیٰ غیر ذلک من الأخبار «۳» المستفیضة الدالّة علی کون الشریعة توقیفیّة لا مدخل للعقل فی استنباط شیء من أحکامها بوجهٍ من الوجوه. نعم، علیه القبول و الانقیاد و التسلیم «۴». إلیٰ آخره «۵».

و هو صریح فی أنّه لا یریٰ للعقل استقلالًا و طریقاً إلیٰ معرفة الأحکام بالقطع و الیقین، لا أنّه یستقلّ و لا یکون مع ذلک حجّة.

(۱) زیادة من المصدر.

(۲) الحدائق الناضرة ۱: ۱۳۱.

(۳) فی المصدر: الأخبار المتواترة معنیً.

(۴) الحدائق الناضرة ۱: ۱۳۲.

(۵) الدرر النجفية: ۱۴۵ ۱۴۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۲۷

إلى غير ذلك من كلماتهم الصريحة فيما ادّعينا ممّا لا حاجة إلى نقلها، بعد التنصيص من هؤلاء الأعلام، الذين هم عمد أصحابنا الأخباريين، و عيونهم و وجوههم، و كلّ من أتى بعدهم فقد حذا حذوهم، و اتّبع أقوالهم. فالمهم فى هذا الباب إثبات الصغرى، و بيان إمكان استقلال العقل فى استنباط بعض الأحكام الفرعية بالقطع و اليقين.

و ما أشبه هذا النزاع بنزاعهم الآخر، من دعواهم قطعيّة الأخبار لقرائن ذكروها، و إنكار المجتهدين ذلك لقرائن اخرى تنفيها.

و اللّه الموفق للصواب و إليه المرجع و المآب.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۲۹

الفائدة الثانية عشر

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۳۱

اعلم أنّ علم الحديث علم شريف، بل هو أشرف العلوم، فإنّ غايته الفوز بالسعادة الأبدية، و التحلّى بالسنن النبوية، و الآداب العلوية، و به يدرك الفوز بالمعارف الحقّة ما لا يدرك من غيره، و منه يتبيّن الحلال و الحرام، و الفرائض و السنن، و طرق تهذيب النفس و صفائها.

قال الشهيد الثانى فى منية المريد: أقسام العلوم الشرعية الأصلية أربعة: علم الكلام، و علم الكتاب العزيز، و علم الأحاديث النبوية، و علم الأحكام الشرعية المعبّر عنها: بالفقه «۱». إلى أن قال:

و أمّا علم الحديث فهو أجلّ العلوم قدراً، و أعلاها رتبة، و أعظمها مثوبة بعد القرآن، و هو ما أُضيف إلى النبيّ (صلّى اللّه عليه و آله) أو إلى الأئمّة المعصومين (صلوات اللّه عليهم) قولًا، أو فعلًا، أو تقريراً، أو صفةً، حتى الحركات و السكنات، و اليقظة و النوم.

و هو ضربان: رواية، و دراية.

فالأول: العلم بما ذكر.

و الثانى: و هو المراد بعلم الحديث عند الإطلاق، و هو علم يعرف به معانى ما ذكر، و متنه، و طرقه، و صحيحه و سقيمه، و ما يحتاج إليه من شروط الرواة، و أصناف المرويات، ليعرف المقبول منه و المردود، ليعمل به أو يجتنب، و هو أفضل العلمين، فإنّ الغرض الذاتى منهما هو العمل،

---

(۱) منية المريد: ۱۸۸.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۳۲

و الدراية هى السبب القريب له «۱».

قال (رحمه اللّه): و ممّا جاء فى فضل علم الحديث من الأخبار و الآثار قول النبى (صلّى اللّه عليه و آله): «ليبلغ الشاهد الغائب، فإنّ الشاهد عسى أن يبلغ من هو أوعى له منه» «۲».

و قوله (صلّى اللّه عليه و آله): «نضّر «۳» اللّه امرأً سمع منّا حديثاً فحفظه، حتى يبلّغه غيره، فرب حامل فقه إلى من هو أفقه منه و رب حامل فقه و ليس بفقيه» «۴».

و قوله (صلّى اللّه عليه و آله): «من أدى حديثاً يقام به سُنّة، أو يثلم به بدعة، فله الجنّة» «۵».

و قوله (صلّى اللّه عليه و آله): «رحم اللّه خلفائى» قلنا: و من خلفاؤک؟ قال: «الذين يأتون بعدى، فيروون أحاديثى، و يعلّمونها الناس»

«۶».

و قوله (صلّى اللّه عليه و آله): «من حفظ علىّ أُمتى أربعين حديثاً من أمر دينها بعثه اللّه يوم القيامة فقيهاً، و كنت له شافعاً و شهيداً» «۷».

و قوله (صلّى اللّه عليه و آله): «من يعلم حديثين اثنين ينفع بهما نفسه، أو يعلّمهما

---

(۱) منية المريد: ۱۹۱.

(۲) مسند أحمد ۵: ۳۷.

(۳) نضّر: بتخفيف الضاد و تشديدها، النضرة هى النعمة و البهاء على الوجه.

(۴) انظر سنن أبى داود ۳: ۳۲۲/ ۳۶۶۰، سنن الترمذى ۵: ۳۴/ ۲۶۵۶، تحف العقول: ۳۰.

(۵) شرف أصحاب الحديث: ۸۰.

(۶) الفقيه ۴: ۳۰۲/ ۹۵، معانى الأخبار: ۳۷۴ ۳۷۵.

(۷) الخصال ۲: ۵۴۱.

غيره فينتفع بهما كان خيراً من عبادة ستين سنة» «۱».

و ساق جملة من الأخبار «۲»، و قد مرّ أضعافها فى كتاب القضاء «۳».

و لو لم يرد فى فضله و شرافته إلّا قول الحجّة (صلوات اللّه عليه): «و أمّا الحوادث الواقعة فارجعوا فيها إلى رواة حديثنا فإنّهم حجّتى» «۴». إلى آخره، لكفاه شرافةً و فضلًا.

و أعجب ما ورد فى المقام ما رواه الشيخ الجليل أبو جعفر الطبرى فى كتاب دلائل الإمامة مسنداً عن ابن مسعود قال: جاء رجل إلى فاطمة (سلام اللّه عليها) فقال: يا بنت رسول اللّه، هل ترك رسول اللّه (صلّى اللّه عليه و آله) عندك شيئاً تطرفينيه؟ فقالت: «يا جارية هات تلك الجريدة» فطلبتها فلم تجدها، فقالت: «و يحك اطلبيها فإنّها تعدل عندى حسناً و حسيناً!!» فطلبتها فإذا هى قد قمّمتها فى قمامتها فإذا فيها: قال محمّد النبىّ (صلّى اللّه عليه و آله): «ليس من المؤمنين من لم يأمن جاره بوائقه، و من كان يؤمن باللّه و اليوم الآخر فلا يؤذى جاره» «۵» الخبر.

و رواه فى الكافى باختلاف يسير، و ليس فيه قولها: «فإنّها تعدل» «۶». إلى آخره.

و قال ولده المحقق صاحب المعالم فى إجازته الكبيرة: إنّ إعطاء

---

(۱) كنز العمال ۱۰: ۱۶۳ ۱۶۴/ ۲۸۸۴۹.

(۲) منية المريد: ۱۹۲.

(۳) راجع الجزء السابع عشر من مستدرك الوسائل.

(۴) كمال الدين و تمام النعمة: ۴۸۴/ ۴، الغيبة للطوسى: ۱۷۷.

(۵) دلائل الإمامة: ۱.

(۶) أُصول الكافى ۲: ۴۸۹/ ۶.

الحديث حقّه من الرواية و الدراية أمر مهم لمن أراد التفقّه فى الدين، إذ مدار أكثر الأحكام الشرعية عليه، و قد كان للسلف الصالح

(رضوان اللّه علیهم) مزید اعتناء بشأنه، و شدّة اهتمام بروایته و عرفانه، فقام بوظیفته منهم فی کلّ عصر من تلک الأعصار أقوام بذلوا فی رعایته جهدهم، و أکثروا فی ملاحظته کدّهم و وکدهم، فللّه درهم إذ عرفوا من قدره ما عرفوا، و صرفوا إلیه من وجوه الهمم ما صرفوا، ثم خلف من بعدهم خلف أضاعوا حقّه، و جهلوا قدره، فاقتصروا من روایته علی أدنی مراتبها، و ألقوا حبل درایته علی غاربها. ثم أتاح اللّه سبحانه بمقتضی حکمته من عرف قدره، و بذل فی خدمته وسعه، فعمّر منه الدارسة، و جدّد معالمه الطامسة، و أیقظ من مراقد الغفلة رجالًا فهمّهم إسراره، و أراهم بعین البصیرة أنواره، فرغبوا فی سلوک سبیله، و جهدوا علی إحرازه و تحصیله، لکنّهم حیث انقطعت عنهم بتلک الفترة طریق الروایة من غیر جهة الإجازة قلّت حظوظهم من الدرایة، و لاحتیاجه و الحال هذه إلی طول الممارسة، و إکثار المطالعة و المراجعة، و المتحملون لهذه الکلفة أقلّ قلیل، و الأکثرون إنّما یمرّون علی معاهدة عابری سبیل «۱»، انتهی.

قلت: أمّا اهتمام السلف فی هذا الفن الشریف، فهو أمر معلوم لمن راجع التراجم و الإجازات، حتی قال فخر المحققین فی آخر الإیضاح فی مسألة عدم تحمّل العاقلة من الجراحات إلّا الموضحة و ما فوقها ما لفظه:

---

(۱) حکاها عنه المجلسی فی البحار ۱۰۹: ۳.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۳۵

و لما رواه الشیخ عن علی بن إبراهیم، عن أبیه، عن ابن فضّال، عن یونس بن یعقوب، عن أبی مریم، عن الباقر (علیه السّلام) قال: «قضی أمیر المؤمنین (علیه السّلام) أن لا تحمل علی العاقلة إلّا الموضحة فصاعداً» «۱».

و هذه الروایة هی التی أشار إلیها المصنّف «۲» بقوله: فیها ضعف، فإنّ فی طریقها: ابن فضّال، فإن کان الحسن فقد قیل: إنّه فطحی المذهب «۳».

و أمّا فی المختلف فجعله فی الموثّق «۴»، ثم لمّا قرأت علیه التهذیب فی المرّة الثانیة فی طریق الحجاز فی سنة ثلاث و عشرین و سبعمائة سألته عن هذه الروایة لمّا بلغت إلیها، و قلت له: إنّک حکمت علیها فی المختلف: أنّها من الموثّق، و فی القواعد «۵» قلت: إنّ فیها ضعف؟ فقال لی: بل هی ضعیفة «۶»، انتهی.

و علی ذلک جرت سیرتهم، و مضی دیدنهم قدیماً و حدیثاً، فإنّهم علی اختلاف مشاربهم و طریقتهم فی کثیر من الأُمور أُصولًا و فروعاً اتّفقوا علی الاهتمام فی البحث عن الأحادیث تدریساً و تعلّماً، و قراءةً و سماعاً، خصوصاً ما تضمّنته الکتب الأربعة الشریفة، و کانوا یقرءون أحدها علی المشایخ، أو یملی علیهم، و یتکلّمون فی سندها، و یبحثون فی متنها، و یستخرجون منها کنوز المعانی، سواء تعلّق بالأُصول أو الفروع أو

---

(۱) تهذیب الأحکام ۱۰: ۱۷۰/ ۶۶۹.

(۲) أیّ: العلّامة الحلّی، مصنّف کتاب قواعد الأحکام.

(۳) انظر رجال النجاشی: ۳۴/ ۷۲.

(۴) مختلف الشیعة: ۷۸۷.

(۵) قواعد الأحکام ۲: ۳۴۴.

(۶) إیضاح الفوائد ۴: ۷۴۷.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۳۶

غیرهما، و لذا تری من نسخ الکتب الأربعة ما لا یحصی ممّا قرئ علی المشایخ العظام، و کتب الشیخ فی آخرها ما معناه: قرأ علیّ

فلان هذا الكتاب قراءة بحث و تدقيق. إلیٰ آخره.

و قد عثرنا علیٰ نسخة من جامع الكافی قرئ علیٰ الشهيد الثانی من أوله إلیٰ آخره، موشح آخرَ كلّ كتاب منه بخطه الشريف، و لو لا خوف الإطناب لذكرت جملة من ذلك.

و بلغ من عنايتهم بهذا الفن أنّهم كانوا يقرءون نهج البلاغة من أوله إلی آخره، و كذا الصحيفة الكاملة علیٰ المشايخ علیٰ الدقة و التحقيق فی ألفاظها و إعرابها، و اختلاف نسخها، و رواتها و معانيها، كما لا يخفیٰ علیٰ من له أدنی خبرة بأحوالهم و مآثرهم.

و أمّا قول صاحب المعالم: ثم خلف من بعدهم «۱». إلیٰ آخره، فلعمری إنّه لو كان فی عصرنا لأقام علیٰ الحديث المآتم، و بكیٰ عليه بكاء الثكلی، فإنّ أهله ألقوا حبل أدنیٰ مراتب الرواية أيضاً علیٰ غاربها؛ لاستغنائهم عن هذا الفن بالمرّة، و اكتفائهم من السنّة بما يتعلّق بحاجتهم فی الفروع، ممّا يوجد فی الكتب الفقهية، المأخوذ من المأخذ بواسطة أو وسائط، مع ما يتطرق فی هذه الأحاديث المأخوذة من النسخ الغير الصحيحة غالباً، فی هذه التنقلات و التطوّرات من التحريف، و التصحيف، و الزيادة، و النقصان، ممّا يختلف به المعنیٰ اختلافاً فاحشاً ما لا يحصیٰ.

---

(۱) راجع بحار الأنوار ۱۰۹: ۴.

بل ربّما ينقلونه بالمعنی ممّا هو مركوز فی أذهانهم من ألفاظه، و لذا كثرت الزّلات فی هذا المقام، و قد عثرنا علیٰ كثير منها من الأعاظم فضلًا عن غيرهم يوجب نقلها الدخول فی حدود تشييع الفاحشة.

قال خرّيت صناعة الفقه، صاحب كشف اللثام فی آخر كشفه: و وصيّتی إلیٰ علماء الدين و إخوانی المجتهدين. إلیٰ أن قال: و لا ينسبوا إلیٰ أحد منهم قولًا إلّا بعد وجدانه فی كتابه، أو سماع منه شفاهاً فی خطابه.

و لا- يتّكلوا علیٰ نقل النقلة، و لا كلّ تعويل عليه، و إن كانوا كملة؛ فالسهو و الغفلة و الخطأ لوازم عادية للناس، و اختلاف النسخ واضح ليس به التباس.

و لا يعتمدوا فی الأخبار إلّا أخذها من الأُصول.

و لا يعوّلوا ما استطاعوا علیٰ ما عنها من النقول، حتی إذا وجدوا فی التهذيب عن محمّد بن يعقوب مثلًا خبراً، فلا يقتصروا عليه، بل ليجيلوا له فی الكافی نظراً، فربّما طغیٰ فيه القلم أو زلّ، فعن خلاف فی المتن أو السند جلّ أو قلّ.

و لقد رأيت جماعة من الأصحاب أخلدوا إلیٰ أخبار وجدوها فيه و فی غيره كما وجدوها، و أسندوا إليه آراءهم من غير أن ينتقدوها؛ و يظهر عند الرجوع إلیٰ الكافی أو غيره أنّ الأقلام أسقطت منها ألفاظاً، أو صحّفتها، و أزالت كلمة أو كلماً عن مواضعها و حرّفتها، و ما هو إلّا تقصيرٌ بالغ، و زيغ عن الحقّ غير سائغ.

و لا يستندوا فی تصحيح الطرق، و التضعيف و الترجيح لبعضها علی

بعض، و التطفيف إلیٰ بعض ما يوجد فی بعض كتب الفروع، من غير سبر السند برجاله، و البحث عن كلّ رجل و حقيقة حاله، فإنّه إهمال، و عن الحقّ إغفال، و ربّما انكشف عن الكذب حال، و انكسف البال، و انقطع المقال «۱». انتهیٰ كلامه الشريف.

قلت: و لو راجعوا الأُصول أحياناً فإنّما يتفحّصون لِما راموا إثباته أو نفيه من الفروع من غير تدبّر و بحث عن سائر ما تضمّنه الخبر من الفوائد، و هذا ليس بحثاً فی فن الحديث، بل يشترط فی الغائص فی بحاره أن لا يكون له مقصد يتجسّس بتحصيل ما يثبته أو ينفيه، و إنّما يدخل فيه فارغاً ذهنه عن كلّ مقصود، طالباً لما تضمّنه الخبر من الفوائد الشريفة، و النكات اللطيفة، و الأسرار الخفيّة، بقدر استعداده و وسعه، بعد البحث عن سنده، و حال رواته بقدر اطّلاعه و خبرته، ثم يضع كلّ فائدة فی محلّها، أُصولًا أو فروعاً أو أخلاقاً.

و لنِعْمَ ما قال بعض العلماء: إنّ مسألـة الاستصـحاب مسألة شـريفة، لها فوائد كثيرة، قد توجّه أنظار العلماء إليها، و عكفت هممهم عليها، فكُتب فيهـا رسائـل عديـدة فيها فوائـد جمّـة، إذا حقّقت النظر وجـدت كلّها شـرح حـديث واحـد، تراكم عليه الأفكار، و ترادف إليها الأنظار، فاستخرجوا منه هذه الفوائد الكثيرة، و القواعد المتينة، و كم لهذا الحديث من نظائر لا تحصى، لو فعلوا بها ما فعلوا به لوجدوا منها ما حصلوا منه.

و قال العلّامة الطباطبائی (طاب ثراه) فی الدرّة، فی بحث ما يجوز

---

(۱) كشف اللثام ۲: ۵۳۵.

من المقارنات:

و مشیٰ خير الخلق بابن طاب «۱» يفتح منه أكثر الأبواب «۲»

و أشار بـذلک إلیٰ ما روی عن النبی (صلّی اللّه عليه و آله) أنه رأی نخامة فی المسجد، فمشیٰ إليها بعرجون من عراجين ابن طاب، فحكّها ثم رجع القهقری «۳».

فكتب السيد الأجل، و العالم الأكمل، السيد مهدی القزوينی (طاب ثراه) رسالة «۴» فی شرح هذا الحديث، و استنبط منه بفكره الثاقب ثمانين فائدة، أربعون منها فی الأُصول، و أربعون منها فی الفروع.

و قال العلّامة فی الخلاصة، فی سياق ذكر مؤلفاته:

و كتاب استقصاء الاعتبار فی تحرير معانی الأخبار، ذكرنا فيه كلّ حديث وصل إلينا، و بحثنا فی كل حديث منه علیٰ صحّة السند، أو إبطـاله، و كون متنه محكمـاً أو متشابهـاً، و ما اشـتمل عليه المتن من المباحث الأُصوليـة و الأدبيـة، و ما يسـتنبط من المتن من الأحكام الشرعية و غيرها، و هو كتاب لم يعمل مثله.

كتاب مصابيـح الأنوار، ذكرنا فيه كل أحاديث علمائنا، و جعلنا كلّ حـديث يتعلّق بفنّ فی بابه، و رتّبنا كلّ فنّ علیٰ أبواب، ابتـدأنا فيها بما روی

---

(۱) ابن طاب: تمر فی المدينة يقال له: عذق ابن طاب، و رطب ابن طاب. انظر: الصحاح ۱: ۱۷۳ (طيب).

(۲) الدرة النجفية: ۱۶۳.

(۳) رواه الصدوق مرسلًا فی الفقيه ۱: ۱۸۰/ ۸۴۹.

(۴) نُشرت هذه الرسالة فی مجلة تراثنا التی تصدرها مؤسسة آل البيت (عليهم السّلام) لإحياء التراث، فی العدد الثانی من السنة الاولیٰ.

عن النبیّ (صلّی اللّه عليه و آله) ثم من بعده بما روی عن علی (عليه السّلام) و هكذا إلیٰ آخر الأئمة (عليهم السّلام).

و كتاب الدرّ و المرجان فی الأحاديث الصحاح و الحسان «۱». انتهیٰ.

و قـد قطع بهـذه المؤلّفـات عـذر من يتوهم أنّ الاشـتغال بـالفقه و الأُصول مانع عن التوغّل فی فنّ الحـديث، فإنّه تاج الفقهاء، و رأس الأُصوليين، و كلّ من جاء بعده منهم فإنّما أناخ رحله بفناء كتبه، و نال الدرجات العالية ببركات زبره، هذا حاله فكيف بمن اقتصر بفنّ الحـديث، و اشـتغل بإصـلاح سـنده، و اسـتخراج فوائـد متنه، و هم جمّ غفير، تعرّضوا لشـرح كتب الحـديث، خصوصاً الكتب الأربعة، فكتبوا لها شـروحاً و حواشـی ما لا يحصیٰ، كلّها مهجورة متروكة مستورة، لا طالب لها و لا راغب فيها، فأصبحت الديار عنها خاوية، و محافل العلم و مجالس العلماء عن ذكرها و البحث فيها خالية.

و أصبحنا فی عصر لا یوجد فیه مجلس عالم یذاکر فیه من هذا العلم ساعة، و لا من یُقرأ علیه من الکتب الأربعة باب أو صفحة، و لا من یقرأها علیهم، بل و لا من التفسیر و الرجال شیء، کأنها صارت من العلوم الغریبة، و فضول الفنون الغیر النافعة.

ألهت بنی تغلب عن کلّ مکرمة قصیدة قالها عمرو بن کلثوم «۲» «۳»

---

(۱) رجال العلّامة: ۴۶/ ۵۲.

(۲) جاء فی حاشیة الأصل: إشارة إلیٰ قضیة مذکورة فی السیر.

(۳) ورد هذا البیت فی موضعین من دیوان عمرو بن کلثوم: ۱۷، ۱۲۳، و نُسب إلیٰ بعض شعراء بکر بن وائل، و فی کلا الموضعین: (أَلْهیٰ) بدل (أَلْهت).

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۴۱

و إنّی و إن لم أُدرک من أتعلّم منه من هذا الفنّ الشریف باباً، و لم أجد فی طول عمری من أقرأ علیه ممّا صُنّف فیه کتاباً، لکن اللّه تعالیٰ بمنّه وجوده حبّب إلیّ فی عنفوان الشباب النظر إلیٰ کتب الأحادیث، فصرفت فضول أوقاتی فیه، فإنّی لم أترک الحضور عند المشایخ العظام، و الفقهاء الکرام (رضوان اللّه علیهم) مذ صرت قابلًا للحضور عندهم، و التلقّی عنهم، و الاستفادة منهم، و لکنّی فی خلال ذلک کنت أتجسّس فی خلال تلک الدیار، حتی صرت بحمد اللّه تعالیٰ من أهل الدار.

و حیث انجرّ الکلام إلیٰ هذا المقام، فلا بأس بشرح حالی علیٰ الإجمال، تأسّیاً بالعالم الجلیل فی الوسائل، إلّا أنّه لحسن ظنّه بنفسه أدرج نفسه فی باب المیم، فی الفائدة الأخیرة، فی ذکر الثقات و الممدوحین «۱».

فنقول: ولدت فی ثامن عشر شهر شوّال من سنة أربع و خمسین بعد المائتین و الألف، فی قریة بالو من قریٰ نور، إحدیٰ کِوَر طبرستان، و توفّی والدی العلّامة (أعلیٰ اللّه تعالیٰ مقامه) و قد شرحت بعض أحواله و مقاماته و مؤلّفاته فی کتابنا الموسوم بدار السلام- «۲» و أنا ابن ثمان سنین، فبقیت سنین لا أحد یربّینی، إلیٰ أن بلغت أوان الحلم، فأنعم اللّه تعالیٰ علیّ بملازمة العالم الجلیل، الفقیه النبیه، الزاهد الورع النبیل، المولی محمّد علی المحلّاتی (قدس اللّه تعالیٰ روحه الزکیة) «۳» و کان عالماً، زاهداً،

---

(۱) راجع الوسائل ۲۰: ۳۲۴/ ۲۱.

(۲) دار السلام ۲: ۲۸۵.

(۳) فی الحجریة زیادة: ابن الورع الزاهد آقا زین العابدین بن المبرور موسی رضا المحلاتی.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۴۲

عابداً، متبحّراً فی الأُصول، بارعاً فی الفقه، مجانباً لأهل الدنیا و لذائذها، مشغولًا بنفسه و إصلاح رمسه، و کان أعلم أهل زمانه ممّن أدرکتهم فی تدریس الروضة، و الریاض، و القوانین، و أترابها، لم یدخل نفسه فی مناصب الحکومة و الفتویٰ و أخذ الحقوق و غیرها، و کان أکثر تلمّذه عند العالم الرفیع السیّد محمّد شفیع الجابلقی، و علّامة عصره الحاج المولی أسد اللّه البروجردی (رحمهما اللّه).

ثم هاجر إلیٰ طهران، و عکف علیٰ العالم الفقیه النبیه الحاج شیخ عبد الرحیم البروجردی (طاب ثراه) والد أُمّ أولادی، و کان من الفقهاء المتبحّرین و العلماء البارعین، فتلقّی عنه ما حواه، إلیٰ أن صارت الجنّة مثواه فی مشهد الرضا (علیه السّلام) فی شهر شعبان فی سنة ۱۳۰۶.

و هاجرت معه (رحمه اللّه) إلیٰ العراق فی سنة ۱۲۷۳، و رجع (رحمه اللّه) بعد قضاء الوطر من الزیارة، و بقیت فی المشهد الغروی قریباً من أربع سنین، ثم سافرت إلیٰ العجم لتشتّت الأُمور.

ثم رجعت ثانیاً إلیٰ العراق فی سنة ۱۲۷۸، و لازمت العالم النحریر الفقیه الجامع، أفضل أهل عصره، الشیخ عبد الحسین الطهرانی

(طاب ثراه) و هو أول من أجازنی، و قد مرّ ذکره فی الفائدة الثالثة «۱»، و بقیت معه برهة فی مشهد الحسین (علیه السّلام) ثم سنتین فی بلد الکاظم (علیه السّلام).

و فی آخرهما رزقنی اللّه زیارة بیته و هی سنة ۱۲۸۰.

ثم رجعت إلی المشهد الغروی، و حضرت مجلس بحث الشیخ

---

(۱) راجع المجلد الثانی من الخاتمة صحیفة: ۱۱۴.

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۴۳

الأعظم الأکمل الأعلم الشیخ مرتضی (أعلی اللّه تعالی مقامه) أشهراً قلائل إلی أن توفی (رحمه اللّه).

ثم سافرت إلی العجم سنة ۱۲۸۴ و زرت ثامن الأئمة (علیهم السّلام).

و رجعت إلی العراق سنة ۱۲۸۶، و فیها توفّی شیخنا العلّامة الطهرانی.

و رزقت ثانیاً زیارة بیت اللّه الحرام.

و رجعت إلی المشهد الغروی، و بقیت سنین.

إلی أن ساعدنی التقدیر إلی المهاجرة إلی الناحیة المقدسة سرّ من رأی، لمّا هاجر إلیها السیّد السند حجّة الإسلام و نادرة الأیّام، و أُستاذ أئمّة البشر، و مجدّد المذهب فی القرن الثالث عشر، المنتهی إلیه رئاسة الشیعة فی عصره، و المطاع الذی انقاد له الجبابرة لنهیه و أمره، الذی یعجز عن وصف أدنی معالیه اللسان، و یغنی اشتهار مساعیه عن إطالة البیان، الآمیرزا محمّد حسن الشیرازی رفع اللّه شریف رتبته، و قدّس زکی تربته، و بقیت فیها سنین.

و رزقنی اللّه تعالی فیها الحجّ ثالثاً.

و لمّا رجعت منها سافرت إلی العجم ثالثاً سنة ۱۲۹۷، و زرت مشهد الرضا (علیه السّلام) ثانیاً.

و رجعت مسافراً إلی زیارة بیت اللّه الحرام سنة ۱۲۹۹.

و رجعت و بقیت فی سامرّة إلی سنة ۱۳۱۴.

ثم رجعت مهاجراً إلی المشهد الغروی عازماً علی التوطن فیه إن شاء اللّه تعالی، و قد ناهزت من العمر فوق السّتین، و مضی کثیر من عمری فی الأسفار، و الانقطاع عن العلماء الأخیار، و مع ذلک رزقنی اللّه تعالی فی

خاتمة المستدرک، ج۹، ص: ۳۴۴

خلال ذلک جمع شتات الأخبار، و نظم متفرّقات الآثار، فبرز منّی بحمد اللّه تعالی:

کتاب نفس الرحمن فی فضائل سیدنا سلمان (علیه السّلام) و هو أول مؤلّفاتی بعد الشجرة المؤنقة العجیبة فی سلسلة إجازات العلماء، المسمّاة بمواقع النجوم و مرسلة الدرّ المنظوم.

کتاب دار السلام، فیما یتعلّق بالرؤیا و المنام، فی مجلّدین.

کتاب فصل الخطاب «۱»، فی مسألة تحریف الکتاب.

کتاب معالم العبر، فی استدراک البحار السابع عشر.

جنّة المأوی فی من فاز بلقاء الحجّة (علیه السّلام) فی الغیبة الکبری، من الذین لم یجمعوا فی البحار.

رسالة الفیض القدسی، فی أحوال العلّامة المجلسی (رحمه اللّه).

الصحیفة الثانیة العلویة.

الصحیفة الرابعة السجّادیة.

النجم الثاقب فى أحوال الإمام الغائب (صلوات اللّه عليه) بالفارسية.

الكلمة الطيّبة، بالفارسية.

---

(۱) لقد آثار هذا الكتاب ردود فعل عند الكثير من علمائنا؛ لأنّ القول بالتحريف لا ينسجم مع عقائد الإماميّة الحقّة. لذا تصدّى بعض الأفاضل للردّ علىٰ ما جاء فى كتاب «فصل الخطاب»، منهم الشيخ محمود الطهرانى المعروف بالمعرب برسالة سماها «كشف الارتياب عن تحريف الكتاب». و من جهة أخرى قام العلامة الطهرانى صاحب الذريعة فى محاولة اعتذار و توجيه حول ما جاء فى كتاب أستاذه المذكور، راجع: مقدمة مستدرك الوسائل ۲: ۵۰، ۵۱، الذريعة ۱۶: ۲۳۱، ۲۳۲.

و هنالك كلام طويل فى هذا المجال نتركه روماً للاختصار.

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۳۴۵

رسالة ميزان السماء فى تعيين مولد خاتم الأنبياء، بالفارسية.

ظلمات الهاوية.

رسالة فى ردّ بعض الشبهات علىٰ كتابنا فصل الخطاب.

البدر المشعشع فى ذريّة موسى المبرقع.

كتاب مستدرك الوسائل و مستنبط المسائل، فى مجلّدات تقرب من تمام الوسائل.

كشف الأستار عن وجه الغائب عن الأبصار (عجل اللّه تعالىٰ فرجه و صلّى عليه) جواب قصيدة بعثها بعض علماء أهل السنّة إلىٰ علماء الإماميّة، فيها بعض الشبهات فى أصل ولادة المهدى (صلوات اللّه عليه).

سلامة المرصاد، رسالة فارسية فى ذكر زيارة العاشوراء غير معروفة، و أعمال مقامات مسجد الكوفة غير ما هو الشائع الدائر بين الناس، الموجود فى المزارات المعروفة.

رسالة مختصرة بالفارسية فى مواليد الأئمّة (عليهم السّلام) علىٰ ما هو الأصحّ عندنا.

مستدرك مزار البحار، لم يتمّ.

حواشى علىٰ رجال أبى على، لم يتمّ.

ترجمة المجلّد الثانى من دار السلام، لم يتمّ.

إلىٰ غير ذلك من الحواشى و الرسائل.

و وافق الفراغ من هذا المجلّد أيضاً يوم العاشر من ربيع الآخر، يوم ولادة سيّدنا الإمام الزكى أبى محمّد الحسن بن على الهادى (صلوات اللّه عليهما) فى السنة المباركة التى أخبر أهل الحساب بتوافق الأضحىٰ

خاتمة المستدرك، ج۹، ص: ۳۴۶

و الجمعة و النيروز فيها، سنة التاسعة عشر بعد الألف و ثلاثمائة بيد العبد المذنب المسىء حسين بن محمّد تقى النورى الطبرسى حامداً مصلّياً مستغفراً.

تعريف مركز القائمية باصفهان للتحريات الكمبيوترية

جاهِدُوا بِأَمْوالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ فى سَبيلِ اللَّهِ ذلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (التوبة/۴۱).

قالَ الإمامُ علىّ ُبنُ موسَى الرِّضا – علَيهِ السَّلامُ: رَحِمَ اللّهُ عَبْداً أحْيَا أمْرَنا... َ يَتَعَلَّمُ عُلُومَنَا وَ يُعَلِّمُهَا النَّاسَ؛ فَإِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا... (بَنادِرُ البِحار – فى تلخيص بحار الأنوار، للعلّامة فيض الاسلام، ص ۱۵۹؛ عُيونُ أخبارِ الرِّضا(ع)، الشَّيخ

الصَّدوق، الباب۲۸، ج ۱/ ص ۳۰۷).

مؤسّس مُجتمَع "القائميّة" الثّقافيّ بأصبَهانَ – إيرانَ: الشهيد آية الله "الشمس آباذی" – رَحِمَهُ اللهُ – كان أحداً من جَهابذة هذه المدينة، الذی قدِ اشتهَرَ بشَغَفِهِ بأهل بَيت النبیّ (صلواتُ اللهِ علَيهِم) و لاسيَّما بحضرة الإمام علیّ بن موسَی الرِّضا (عليه السّلام) و بساحة صاحِب الزّمان (عَجَّلَ اللهُ تعالی فرجَهُ الشَّريفَ)؛ و لهذا أسّس مع نظره و درايته، فی سَنَةِ ۱۳۴۰ الهجريّة الشمسيّة (=۱۳۸۰ الهجريّة القمريّة)، مؤسَّسةً و طريقةً لَم يَنطَفِئ مِصباحُها، بل تُتَّبَع بأقوَی و أحسَنِ مَوقِفٍ كلَّ يوم.

مركز "القائميّة" للتحرِّی الحاسوبیّ – بأصبَهانَ، إيرانَ – قد ابتدَأَ أنشِطتَهُ من سَنَةِ ۱۳۸۵ الهجريّة الشمسيّة (=۱۴۲۷ الهجريّة القمريّة) تحتَ عناية سماحة آية الله الحاجّ السيّد حسن الإمامیّ – دامَ عِزّهُ – و مع مساعَدَةِ جمعٍ من خِرّيجی الحوزات العلميّة و طلاب الجوامع، بالليل و النهار، فی مجالاتٍ شتّی: دينيّة، ثقافيّة و علميّة...

الأهداف: الدّفاع عن ساحة الشيعة و تبسيط ثَقافة الثّقَلَين (كتاب الله و اهل البيت عليهِمُ السَّلامُ) و معارفهما، تعزيز دوافع الشّباب و عموم الناس إلی التّحَرّی الأدَقّ للمسائل الدّينيّة، تخليف المطالب النّافعة – مكانَ البَلاتيثِ المبتذلة أو الرّديئة – فی المحاميل (=الهواتف المنقولة) و الحواسيب (=الأجهزة الكمبيوتريّة)، تمهيد أرضيّةٍ واسعةٍ جامعةٍ ثَقافيّةٍ علی أساس معارف القرآن و أهل البيت –عليهم السّلام – بباعث نشر المعارف، خدمات للمحققين و الطّلّاب، توسعة ثقافة القراءة و إغناء أوقات فراغة هُواةِ برامِج العلوم الإسلاميّة، إنالة المنابع اللازمة لتسهيل رفع الإبهام و الشّبُهات المنتشرة فی الجامعة، و...

- مِنها العَدالة الاجتماعيّة: التی يُمكِن نشرها و بثّها بالأجهزة الحديثة متصاعدةً، علی أنّه يُمكِن تسريعُ إبراز المَرافِق و التسهيلاتِ – فی آكناف البلد - و نشرِ الثّقافةِ الاسلاميّة و الإيرانيّة – فی أنحاء العالَم - مِن جهةٍ اُخرَی.

- من الأنشطة الواسعة للمركز:

الف) طبع و نشر عشراتِ عنوانِ كتبٍ، كتيبة، نشرة شهريّة، مع إقامة مسابقات القِراءة

ب) إنتاجُ مئات أجهزةٍ تحقيقيّة و مكتبية، قابلة للتشغيل فی الحاسوب و المحمول

ج) إنتاج المَعارض ثّلاثيّةِ الأبعاد، المنظر الشامل (= بانوراما)، الرّسوم المتحرّكة و... الأماكن الدينيّة، السياحيّة و...

د) إبداع الموقع الانترنتی "القائميّة" www.Ghaemiyeh.com و عدّة مَواقِعَ اُخرَ

ه) إنتاج المُنتَجات العرضيّة، الخَطابات و... للعرض فی القنوات القمريّة

و) الإطلاق و الدَّعم العلمیّ لنظام إجابة الأسئلة الشرعيّة، الاخلاقيّة و الاعتقاديّة (الهاتف: ۰۰۹۸۳۱۱۲۳۵۰۵۲۴)

ز) ترسيم النظام التلقائیّ و اليدویّ للبلوتوث، ويب كشك، و الرّسائل القصيرة SMS

ح) التعاون الفخریّ مع عشراتِ مراكزَ طبيعيّة و اعتباريّة، منها بيوت الآيات العِظام، الحوزات العلميّة، الجوامع، الأماكن الدينيّة كمسجد جَمكرانَ و...

ط) إقامة المؤتمَرات، و تنفيذ مشروع "ما قبلَ المدرسة" الخاصّ بالأطفال و الأحداث المُشارِكين فی الجلسة

ی) إقامة دورات تعليميّة عموميّة و دورات تربية المربّی (حضوراً و افتراضاً) طيلة السَّنَة

المكتب الرّئيسیّ: إيران/أصبهان/ شارع"مسجد سيّد/ "ما بينَ شارع"پنج رَمَضان "ومُفترَق"وفائی/"بناية"القائميّة"

تاريخ التأسيس: ۱۳۸۵ الهجريّة الشمسيّة (=۱۴۲۷ الهجرية القمريّة)

رقم التسجيل: ۲۳۷۳

الهويّة الوطنيّة: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

الموقع: www.ghaemiyeh.com

البريد الالكترونی: Info@ghaemiyeh.com

المَتجَر الانترنتی: www.eslamshop.com

الهاتف: ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۰۹۸۳۱۱)

الفاکس: ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱)

مکتب طهرانَ ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱)

التِّجاريّهْ و المَبيعات ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور المستخدمين ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

ملاحَظهْ هامّهْ:

الميزانيّهْ الحاليّهْ لهـذا المركز، شـَعبيّهْ، تبرّعيّهْ، غير حکوميّهْ، و غير ربحيّهْ، اقتُنِيَت باهتمام جمع من الخيّرين؛ لکنّها لا تُوافِی الحجمَ المتزايد و المتّسِعَ للامور الدّينيّهْ و العلميّهْ الحاليّهْ و مشاريع التوسعهْ الثّقافيّهْ؛ لهذا فقد ترجّی هذا المرکزُ صاحِبَ هذا البيتِ (المُسمَّی بالقائميّهْ) و مع ذلک، يرجو مِن جانب سماحهْ بقيّهْ الله الأعظم (عَجَّلَ اللهُ تعالی فرَجَهُ الشَّريفَ) أن يُوفِّقَ الکلَّ توفيقاً متزائداً لِإعانتهم - فی حدّ التّمکّن لکلّ احدٍ منهم – إيّانا فی هذا الأمر العظيم؛ إن شاءَ اللهُ تعالی؛ و اللهُ ولیّ التوفيق.

مركز
القائمية
اصفهان
للبحوث والتحريات الكمبيوترية
www
للحصول على المكتبات الخاصه الاخرى
ارجعوا الى عنوان المـركز من فضلـكم
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
و للايصاء من فضلكم
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹